

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე

ИЗВЕСТИЯ АКАДЕМИИ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

ენისა და ლიტერატურის
სერია

СЕРИЯ

ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

თბილისი
ТБИЛИСИ

4.1982

ქურნალი დაარსებულია 1971 წელს, გამოდის 3 თვეში ერთხელ
Журнал основан в 1971 году, выходит раз в 3 месяца

ს ა რ ე ლ ა კ ტ ი ო კ ო ლ ე ბ ი ა : ალ. ბარამიძე (რედაქტორი),
თ. გამყრელიძე, ალ. გვახარია (მდივანი), ქ. ლომთათიძე, ე. მეტრეველი,
ს. ცაიშვილი, შ. ძიძიგური (რედაქტორის მოადგილე),
პასუხისმგებელი მდივანი გ. ლლონტი

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ: Барамидзе А. Г. (редактор),
Гамкрелидзе Т. В., Гвахария А. А. (секретарь), Дзидзигури Ш. В. (зам. редактора),
Ломтатидзе К. В., Метрели Е. П., Цайшвили С. С.

Ответственный секретарь Г. А. Глonti

© „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია
1982, № 4.

რ ე დ ა კ ტ ი ა ს მ ი ს ა მ ა რ თ ი : თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., № 19, ტელ. 37-24-07
Адрес редакции: Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19, телефон 37-24-07

გაღებულა წარმოებას 17.VIII.82; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 8.XII.82; უე C5880;
ქაღალდის ზომა 70×108¹/₁₆; მაღალი ბეჭდვა; ნაბეჭდი თაბახი 16,8; საარტიკულო-
საგამომცემლო თაბახი 14,8; ტირაჟი 1700; შკეე. 2813; ფასი 1 მან. 20 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси. 380060, ул. Кутузова, 19

შინაარსი

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტისაგან, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმისაგან, სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოსაგან სკკპ ცენტრალური კომიტეტის. სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის, სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს მიმართვა კომუნისტურ პარტიას, საბჭოთა ხალხს	5
ი. ვ. ანდროპოვის სიტყვა	7

სსრ კავშირის შექმნის 60 წლისთავი

დ. თევზაძე, ქართული მწერლობა მრავალეროვანი საბჭოთა ლიტერატურის დიდ ოჯახში სსრ კავშირის შექმნის 60 წლისთავზე	9
მ. ბეგიტაძე, მოტივთა ბუნებისათვის ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში	19
ი. მერკვილაძე, ქართულ-რუსული საზოგადოებრივ-კულტურული ურთიერთობის ზოგიერთი საკითხი XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართულ პერიოდიკაში	32
ხ. მახარაძე, სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე სიცრუის“ მწიგნობრულ-ლიტერატურული წყაროებისათვის	38
კ. კალანდარიშვილი, ასკეტიზმის პრობლემა ილია ქავეჯაძის „განდევილში“	46
ე. გაბიძაშვილი, ასურელი მოღვაწეების „ცხოვრებათა“ ე. წ. არქეტიპების ურთიერთმიმართებისათვის	61
ქ. ბეზარაშვილი, გრიგოლ ნაზიანზელის ერთი ჰიმნის ძველი ქართული თარგმანის ინტერპრეტაციისათვის	68
გ. შაყულაშვილი, ერთი ტერმინის გაგებისათვის	85
დ. გვენცაძე, საგაზეთო განრების ტექსტის ლინგვისტური ტიპოლოგია და კლასიფიკაცია	84
კ. ვ. ბეილი, ირანული ზნა, ზნაი — „საბთი“ — ქართული „წიგნი“	90
მ. როგავა, სახელმძღვანელოს ტექსტის ორგანიზაცია მისი შემადგენელი ნაწილების ბმულობის ხარისხის თვალსაზრისით	100
ნ. კვაშალი, კონტენტ-ანალიზის და მასთან დაკავშირებული ზოგი ლინგვისტური საკითხის მიმოხილვა	117
ს. გუშაშვილი, მ-პრეფიქსის ხმარების ზოგიერთი თავისებურება ჩაჩნურ-ინგუშურ ენათა ვინ-კატეგორიის სახელებში	125

ცნობები და შენიშვნები

ვ. აბრამიშვილი, ვაჟა-ფშაველას თიანური უცნობი პუბლიკაციები	138
ი. ტაბაღუა, ესპანელი ავტორი საქართველოში ავეუსტინელ მისიონერთა მოღვაწეობის შესახებ	145

კრიტიკა და პიხლიმოგრაფია

ზ. გამსახურდია, ვეფხისტყაოსნის სტივენსონისეული თარგმანი	157
მ. მურიანოვი, სლავისტური მარკინალები ქართული ბიზანტოლოგის წიგნზე	168

პროზიკა და ინფორმაცია

ვეფხისტყაოსნის აკადემიური ტექსტის დამდგენ კომისიაში სადოქტორო დისერტაციათა თეზების დამტკიცება	179
	186

ნიკოლოზ (ლაშა) ჭანაშია	187
------------------------	-----

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტისაგან,
სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმიდან,
სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოსაგან

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტი, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმი და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭო ღრმა მწუხარებით აუწყებენ პარტიასა და მთელ საბჭოთა ხალხს, რომ 1982 წლის 10 ნოემბერს დილის 8 საათსა და 30 წუთზე უეცრად გარდაიცვალა სსრ ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივანი, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე ლეონიდ ილიას ძე ბრეჟნევი. ლეონიდ ილიას ძე ბრეჟნევის — დიდი ლენინური საქმის ერთგული განმგრძობის, შვედობისა და კომუნისტური მფრინველის მებრძოლის სახელი მუდამ იცოცხლებს საბჭოთა აღმშენებლისა და მთელი პროგრესული კაცობრიობის გულში.

სსრ ცენტრალური კომიტეტის, სსრ კავშირის
უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის, სსრ კავშირის
მინისტრთა საბჭოს

მიმართვა

კომუნისტურ პარტიას, საბჭოთა ხალხს

ძვირფასო ახმანაგებო!

საბჭოთა კავშირის კომუნისტურმა პარტიამ, მთელმა საბჭოთა ხალხმა მძიმე დანაკლისი განიცადეს. გარდაიცვალა ლენინის დიდი საქმის ერთგული განმგრძობი, მფრინველი პატრიოტი, გამოჩენილი რევოლუციონერი და მშვიდობისათვის, კომუნისტებისათვის მებრძოლი, თანამედროვეობის უთვალსაზიროესი პოლიტიკური და სახელმწიფო მოღვაწე ლეონიდ ილიას ძე ბრეჟნევი.

ლ. ი. ბრეჟნევის მთელი მრავალმხრივი მოღვაწეობა, პირადი ზედი განუყოფელია საბჭოეთის ისტორიის უმნიშვნელოვანესი ეტაპებისაგან. კოლექტივიზაცია და ინდუსტრიალიზაცია, დიდი სამამულო ომი და ომის შემდგომი აღორძინება, ყამირის ათვისება და კოსმოსის კვლევის ორგანიზაცია — უოველივე ეს მუშათა კლასის სახელოვანი შეიღის ლეონიდ ილიას ძე ბრეჟნევის ბიოგრაფიის ნიშან-წყეტებოცაა. ყველგან, სადაც უნდა გაეგზავნა იგი პარტიას, ლეონიდ ილიას ძე თავდადე-

ბით, მისთვის ჩვეული ენერჯითა და სიმტკიცით, გახედულებითა და პრინციპულობით იბრძოდა მისი დიდი იდეალებისათვის.

აზნანაგ ბრეჟნევის სახელს, მის დაუცხრომელ მუშაობას სსრ ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივნისა და სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარის პოსტებზე საბჭოთა აღმშენებელი, ჩვენი მეგობრები მთელ მსოფლიოში სამართლიანად უკავშირებენ პარტიული და სახელმწიფო ცხოვრების ლენინური ნორმების თანამიმდევრულ დაშვიდრებას, სოციალისტური დემოკრატიის სრულყოფას. იგი ბრძნულად წარმართავდა პარტიის ლენინური შტაბის — მისი ცენტრალური კომიტეტის, ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიბიუროს საქმიანობას, გვიჩვენებდა ერთსულოვანი კოლექტიური მუშაობის უნარიანი ორგანიზაციის მაგალითს. მას ეკუთვნის უთვალსაზიროესი როლი განვითარებული სოციალიზმის ეტაპზე პარტიის ეკონომიკური და სოციალურ-პოლიტიკური სტრატეგიის შემუშა-

ეებასა და განხორციელებაში. ხალხის კეთილდღეობის გაუმჯობესების კურსის განსაზღვრასა და რეალიზაციაში, ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკური და თავდაცვითი ძლიერების შემდგომ განმტკიცებაში.

წარუვათა ლეონიდ ილიას ძე ბრეჟნევის დამსახურება საერთაშორისო ასპარეზზე ჩვენი პარტიის პოლიტიკის — მშვიდობისა და მშვიდობიანი თანამშრომლობის, დაძაბულობის შენელებისა და განიარაღების, იმპერიალიზმის აგრესიული სრიკების მტკიცედ უწყველების, ბირთვული კატასტროფის თავიდან აცილების პოლიტიკის ჩამოყალიბებასა და განხორციელებაში. დიდია მისი წვლილი მსოფლიო სოციალისტური თანამეგობრობის შეკავშირებაში, საერთაშორისო კომუნისტური მოძრაობის განვითარებაში.

ხანამ ლეონიდ ილიას ძის გულა ძვარდა, მისი ფიქრები და საქმეები მთლიანად ექვემდებარებოდა მშრომელი ადამიანების ინტერესებს. მშრომელთა მახებთან იგი მუდამ იყო განუტეხად დაკავშირებული. კომუნისტთა, ყველა კონტინენტის ასობით მილიონი ადამიანის შეგებაში იგი იყო და დარჩება ლენინური იდეოლოგიის, თანამიმდევრული ინტერნაციონალიზმის, რევოლუციური ოპტიმიზმისა და ჰუმანიზმის განსახიერებად.

მძიმეა ჩვენი დანაკლისი, დიდია ჩვენი მწუხარება. ამ გლოვის უახს საბჭოთა კავშირის კომუნისტები, ყველა მშრომელი სულ უფრო მკვდროდ ირახმებიან სკკპ ლენინური ცენტრალური კომიტეტის, მისი ხელმძღვანელი ბირთვის გარშემო, რომელიც ჩამოყალიბდა ლეონიდ ილიას ძე ბრეჟნევის კეთილშეკრფიერ გავლენით. ხალხს სჭარბა პარტიის, მისი მძღვარი კოლექტიური გონებისა და ნების, მთელი გულით უტერის მხარს მის საშინაო და საგარეო პოლიტიკას. საბჭოთა ადამიანებმა კარგად იციან: ლენინის დროშა, ოქტომბრის დროშა, რომლითაც მსოფლიო-ისტორიული გამარჯვებანი მოვიპოვეთ. საიმედო ხელშია.

პარტია და ხალხი შეიარაღებული არიან სკკპ XXIII—XXVI ურილობების მიერ შემუშავებული კომუნისტური აღმშენებლობის დიდებულ პროგრამით. ეს პროგრამა განუხრელად ხორციელდება. პარტია კვლავაც უფელ დონეს იხმარა წარმოების ინტენსიფიკაციის, მისი ეფექტიანობისა და მუშაობის ხარისხის ამაღლების, სსრ კავშირის სასურსათო პროგრამის შესრულების საფუძველზე ხალხის კეთილდღეობის გაუმჯობესებისათვის. პარტია კვლავაც უფელნაირად იზრუნებს მუშათა კლასის, კოლშეურნე გლეხობისა და სახალხო ინტელიგენციის კავშირის განმტკიცებისათვის,

საბჭოთა საზოგადოების სოციალურ-პოლიტიკური და იდეური ერთიანობის, სსრ კავშირის ხალხთა ძმური მეგობრობის განმტკიცებისათვის, მარქსიზმ-ლენინიზმისა და პროლეტარული, სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის სულიკვეთელი მშრომელთა იდეოლოგიური წრთობისათვის.

უცვლელია საბჭოთა ხალხის ნება მშვიდობისადმი. არა ომისათვის მზადება, რომელიც ხალხებს თავის მატერიალურ და სულიერ სიმდიდრეთა უმინო ხარკვას უქაღის, არამედ მშვიდობის განმტკიცება — აი ხვალისდელი დღის შექურთარსკვლავი. ამ კეთილშობილური იდეით არის გამსჭვალული ოთხმოციანი წლების საშვიდობო პროგრამა, პარტიისა და საბჭოთა სახელმწიფოს მთელი საგარეო-პოლიტიკური საქმიანობა.

ჩვენ ვხედავთ საერთაშორისო ვითარების მთელ სირთულეს, იმპერიალიზმის აგრესიული წრეების ცდებს ძირი გამოუსხარონ მშვიდობიან თანარსებობას, უბიძგონ ხალხებს შტრობისა და სამხედრო კონფრონტაციის გზისაკენ. მაგრამ ეს ვერ შეარყევს ჩვენს მტკიცედ დაწყველებულს დაიკავთ მშვიდობა. ყოველ დღეს ვიხმართ, რათა სამხედრო ავანტიურების მოყვარულებმა საბჭოთა ქვეყნის მოუშადაბელს არ მოუხწარონ, რომ პოტენციურმა აგრესორმა იყოღეს: მას გარდაუვალად ელის გამანადგურებელი საპასუხო დარტყმა.

საბჭოთა კავშირი, რომელიც ეურდნობა თავის ძლიერებას, იჩენს უდიდეს სიფხიზუნსა და თავდაქერილობას. უცუელ ერთგულებას თავისი საგარეო პოლიტიკის მშვიდობისმოყვარული პრინციპებისა და მზუნებისადმი, შეუპოვად იბძრძოლებს ომისათვის, რომ კაცობრიობას თავიდან ააცილოს ბირთვული ომის საფრთხე, იბძრძოლებს დაძაბულობის შენელებისა და განიარაღებისათვის.

ამ ბრძოლაში ჩვენთან ერთად არიან მოძმე სოციალისტური ქვეყნები, ეროვნული და სოციალისტური განთავისუფლებისათვის მებრძოლები, ყველა კონტინენტის მშვიდობისმოყვარე ქვეყნები, მსოფლიოს ყველა პატიოსანი ადამიანი. მშვიდობის პოლიტიკა გამოხატავს კაცობრიობის ძირეულ საარსებო ინტერესებს, და ამიტომაც მომავალი ასეთ პოლიტიკას ეუთვის.

საბჭოთა ხალხს პარტია მიანიჩა თავის ნაცად კოლექტიურ ბელადად, ბრძენ ხელმძღვანელად და ორგანიზატორად. მუშათა კლასის, მშრომელი ხალხის სამსახური პარტიის მთელი საქმიანობის უმაღლესი მიზანი და აზრია. პარტიისა და ხალხის ურყევი ერთიანობა იყო

და არის საბჭოთა ხაზოკადრების უდრეკი ძალის წყარო. საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტია თვლისწინივით უფროხელდება მშრომელთა ნდობას, დღენიდაღა განამტკიცებს თავის კავშირს მასებთან. ხალხი პრაქტიკულად დარწმუნდა, რომ ჩვენი პარტია მოვლენების უკუელი შემობრუნების დროს, უკუელი განსაყდელის დროს თავისი ისტორიული მისიის ხიმაღლეზე რჩება. ლეონიდ ილიას ძე ბრუენევის ხელმძღვანელობით შემუშავებული საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის საშინაო და საგარეო პოლიტიკა კვლავც თანამიმდევრულად და მიზანდასახულად განხორციელდება.

ლ. ი. ბრუენევის ცხოვრება და მოღვაწეობა

ი. ვ. ანდროპოვის სიტყვა

ამხანაგებო!

მძიმე დანაკლისი განიცადეს ჩვენმა პარტიამ, ჩვენმა ხალხმა, მთელმა მოწინავე კაცობრიობამ. დღეს ვეზოხვებით ჩვენი სამშობლოს სახელგადასმული ვილს, მგზნებარე მარქსისტ-ლენინელს, კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა სახელმწიფოს გამოჩენილ ხელმძღვანელს, საერთაშორისო კომუნისტური და მშუთა მოძრაობის უთვალსაჩინოეს მოღვაწეს, ხალხთა მშვიდობისა და შეგობრობისათვის დაუცხრომელ მებრძოლს ლეონიდ ილიას ძე ბრუენეს. ნება მიბოძეთ, უწინარეს უოვლისა, დრმა თანაგრძნობა გამოვცხადო ლეონიდ ილიას ძის ოჯახსა და ახლობლებს.

ლეონიდ ილიას ძე ეუოფენდა იმ პოლიტიკურ ხელმძღვანელთა პლეადას, რომლებიც აღიზარდნენ და გამოიწვრთნენ დიდი ოქტომბრის მონაპოვართა დამეიდრებისათვის, ლენინის ანდერძის განხორციელებისათვის, ჩვენს ქვეყანაში სოციალიზმის აშენებისათვის, მისი თაყისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის საბჭოთა ხალხის თვალდებუნი ბრძოლის წლებში.

მუშა და მეომარი, გამოჩენილი ორგანიზატორი და ბრძენი პოლიტიკური მოღვაწე ლეონიდ ილიას ძე ბრუენევი ხალხთან სისხლბორცულად, განუყოფლად იყო დაკავშირებული. მთელი მისი ცხოვრება და მოღვაწეობა ექვემდებარებოდა მშრომელი ადამიანების ინტერესების სამსახურს. მთელი თავისი ხალახი ნიჭი, მთელი თავისი უდიდესი ენერჯია მან მოახმარა სოციალიზმის — თაყისუფლებისა და სოციალური სამართაინების, მშრომელი ადამიანების ძმობის საზოგადოების საქმეს.

მუდამ იქნება კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა ხალხისადმი ერთგული სამსახურის შთამაგონებელი მაგალითი.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტი, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმი, სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭო გამოთქვამენ რკმენას, რომ კომუნისტები, ყველა საბჭოთა ადამიანი გამოიჩენენ მაღალ შეგნებასა და ორგანიზებულობას, ლენინური პარტიის ხელმძღვანელობით თვადიდებული შემოქმედებითი შრომით უზრუნველუოფენ კომუნისტური მშენებლობის გეგმების შესრულებას, ჩვენი სოციალისტური სამშობლოს შემდგომ აუვაებას.

პარტიული და სახელმწიფო ხელმძღვანელობის უმაღლესი პოსტებზე ლეონიდ ილიას ძე ბრუენევის მოღვაწეობასათვის დაკავშირებული ჩვენი პარტიისა და ქვეყნის ისტორიის უაღრესად მნიშვნელოვანი პერიოდი. მისი ხელმძღვანელობით მუშავდებოდა და თანამიმდევრულად ხორციელდებოდა პარტიის პოლიტიკა, რომელიც გამსჭვალულია მუდმივი ზრუნვით მშრომელი ადამიანისათვის, ხალხის კეთილდღეობის გაუმჯობესებისათვის, მტკიცედ დამკვიდრდა პარტიული და სახელმწიფო ცხოვრების ლენინური ნორმები, ერთხელუვანი, ერთობლივი მუშაობის სასიკეთო ატმოსფერო.

ხალხის მესხიერებაში ლეონიდ ილიას ძე ბრუენევი სამუდამოდ დარჩება როგორც მტკიცე მშვიდობისა და ხალხთა მშვიდობიანი თანამშრომლობისათვის გამოჩენილი მებრძოლი. იგი თანამიმდევრულად, სულის მთელი მგზნებარებით იბრძოდა საერთაშორისო დამაბულობის შენელებისათვის, იმისათვის, რომ კაცობრიობა ეხსნა ბირთული ომის საღრთხისაგან, განმტკიცებინა სოციალისტური თანამეგობრობის შეკავშირება და საერთაშორისო კომუნისტური მოძრაობის ერთიანობა.

ამხანაგებო! ამ მწუხარების უამს, როცა ვეზოხვებით ლეონიდ ილიას ძე ბრუენევის, მთელი ჩვენი პარტია, მისი ცენტრალური კომიტეტი აცხადებენ, რომ ურუეუად აქვთ გადაწყვეტილი მტკიცედ და თანამიმდევრულად განხორციელონ ის სტრატეგიული გეზი საშინაო და საგარეო პოლიტიკაში, რომელიც მუშავდებოდა ლეონიდ ილიას ძე ბრუენევის კეთილნაყოფიერი აცვლებით.

საბჭოთა ადამიანები, რომლებიც კიდევ უფ-

რო მჭიდროდ ირაზმებთან პარტიის, მისი ლენინური ცენტრალური კომიტეტისა და მისი კოლექტიური ხელმძღვანელობის გარშემო, აცხადებენ, რომ მხარს უჭერენ პარტიის პოლიტიკას, უსაზღვროდ ენდობიან მას. პარტია კვლავაც უოველ ღონეს იხმარს იმისათვის, რომ კიდევ უფრო აამაღლოს ხალხის ცხოვრების ღონე, განავითაროს საბჭოთა საზოგადოების დემოკრატიული საფუძვლები, განამტკიცოს ქვეყნის ეკონომიკური და თავდაცვითი ძლიერება, დაამკვიდროს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის მოძმე ხალხთა მეგობრობა. სკკპ ცენტრალური კომიტეტი განუხრებლად განახორციელებს პარტიის XXVI ყრილობის გადაწყვეტილებებს, საბჭოთა ხალხის ნებას.

ჩვენ ძალ-ღონეს არ დავიშურებთ იმისათვის, რომ კიდევ უფრო განვამტკიცოთ სოციალისტური სახელმწიფოების დიადი თანამეგობრობის შეკავშირება, მთელი მსოფლიოს კომუნისტთა რიგების ერთიანობა საერთო მიზნებისა და იდეალებისათვის ბრძოლაში. ჩვენ შევიწინარჩუნებთ და განავითარებთ სოლიდარობასა და თანამშრომლობას კოლონიური ჩაგვრისაგან განთავისუფლებულ ქვეყნებთან, ეროვნული დამოუკიდებლობისა და სოციალური პროგრესისათვის ხალხთა ბრძოლასთან. უოველთვის ვიქნებით მშვიდობისათვის, საერთაშორისო დამაბუღლობის შენელებისათვის ბრძოლის საქმის ერთგული.

რთულ საერთაშორისო ვითარებაში, როცა იმპერიალიზმის ძალები ცდილობენ ხალხებს უზიძგონ მტრობისა და სამხედრო კონფრონტაციის გზისაკენ, პარტია და სახელმწიფო ურ-

ვევად დაცევენ ჩვენი სამშობლოს ხაარსებო ინტერესებს, უზრუნველყოფენ დიდ სიფხიშლეს, მზადყოფნას გამანადგურებელი ლახვარი ჩასცენ აგრესიის უოველგვარ ცდას. ისინი ამრავლებენ თაიანთ მეცადინეობას ხალხთა უშიშროებისათვის ბრძოლაში, განამტკიცებენ თანამშრომლობას პლანეტის მთელ მშვიდობისმოყვარე ძალებთან. უოველთვის მზად ვართ უველა სახელმწიფოსთან, ვინც ამას მოისურვებს, პატიოსანი, თანასწორუფლებიანი და ურთიერთხელსაყრელი თანამშრომლობისათვის.

ამ მწუხარების დღეებში განსაკუთრებული ძალით ვგრძნობთ ჩვენი პარტიის, საბჭოთა ხალხისადმი სოციალიზმის ქვეყნების მშრომელების, მოძმე პარტიების, სოციალური პროგრესისათვის უველა მებრძოლის მხარდაჭერასა და სოლიდარობას. მაღლობელი ვართ მათი ამისათვის. ვემაღლიერებით აგრეთვე უველა კონტინენტის ბევრი ქვეყნის მთავრობებსა და ხალხებს, რომლებმაც ამ დღეებში პატივი სცეს ლეონიდ ილიას ძე ბრეჟნევის ხსოვნას.

ამხანაგებო! საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტია მტკიცედ აცხადებს, რომ მუშათა კლასის, მშრომელი ხალხის საქმისადმი, კომუნისმისა და მშვიდობის საქმისადმი სამსახური, რომელსაც მთელი თავისი სიცოცხლე შეაღია ლეონიდ ილიას ძე ბრეჟნევა, არის და კვლავაც იქნება მთელი მისი საქმიანობის უმაღლესი მიზანი და აზრი.

მშვიდობით, ძვირფასო ლეონიდ ილიას ძე! შენი ხსოვნა არახდროს არ ჩაქრება ჩვენს გულში. შენი საქმე გაგრძელდება ჩვენი პარტიისა და ხალხის მიღწევებში!

სსრ კავშირის შექმნის 60 წლისთავი

დავით თევაძე

ქართული მწერლობა მრავალწლოვანი საბჭოთა ლიტერატურის
დიდ ოჯახში სსრ კავშირის შექმნის 60 წლისთავზე

საბჭოური ლიტერატურა თვისებრივად ახალი მოვლენაა მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიაში. ეს არის სრულიად ახალი ტიპის მწერლობა, რომლის მზგავეს არ იცნობს მსოფლიო ლიტერატურის ისტორია. მისი ძირითადი ნიშანია მრავალეროვნულობა და სოციალისტური ჰუმანიზმი.

ქართული საბჭოთა ლიტერატურის სამოცწლიანი გზაც უნდა მოვიზაროთ როგორც მთელი საბჭოური ლიტერატურის ერთიანი მხატვრულ-ესთეტიკური პროცესის ორგანული ნაწილი, ამასთან — თავისთავადი გაბედული ნოვატორული მხატვრული ძიებებითა და მიგნებებით. მრავალეროვანი საბჭოთა ლიტერატურის ერთიანობაში, ანუ „საბჭოთა მწერლობის“ ცნებაში, ეგულისხმობთ მოძმე ლიტერატურათა არა ისეთ ერთობას, რომლის დროს ეროვნული მწერლობები ინტეგრირდებიან ერთმანეთში და დამოუკიდებელ სახეს კარგავენ (როგორც ამას გვიკვირებენ ბურჟუაზიული „სოვეტოლოგები“), არამედ ისეთ პროცესს, რომელიც ყოველ ეროვნულ მწერლობას უნარჩუნებს სრულ დამოუკიდებლობას და უზრუნველყოფს მის განვითარებას საკუთარი ხალხის ყოფის, იდეალებისა და მხატვრული ტრადიციების კვალობაზე. საბჭოთა ლიტერატურების ერთიანობა და დამოუკიდებლობა დიალექტიკური ბუნების გამოვლინებაა და მათი „წინააღმდეგობრივი“ ხასიათი განაპირობებს ეროვნულ მწერლობათა დამოუკიდებლობასაც და ერთიანობასაც. ურთიერთ ზეგავლენა (იდეური თუ მხატვრული), რომელსაც ახდენენ მოძმე ერების ლიტერატურები, ეროვნულ მწერლობათა გამდიდრებისა და განვითარების საწინდარია.

„Советская литература, — წერს ლ. ა. პლოტკინი, — несет в себе художественное единство разных по своему генезису национальных литератур, каждая из которых, не теряя своей самобытности, представляет органическую часть этого единства. Художественный опыт каждой национальной литературы становится достоянием всех, а общие закономерности развития выступают как коренные закономерности развития каждой“ (2,996).

ისტორიამ არ გაამართლა ზოგიერთის შიში იმის თაობაზე, რომ მოძმე ხალხთა ლიტერატურის, განსაკუთრებით მდიდარი რუსული მწერლობის გვერდით, მეტი რომ არა ვთქვათ, დაიხრდილებოდა ეროვნული მწერლობები, კერძოდ, ქართული. ვერც რაპპულ-ვულგარული კრიტიკის შეხედულებები დამკვიდრდა. ეს უკანასკნელი, როგორც ცნობილია, მარქსიზმისა და ინტერნაციონალიზმის დროშით ებრძოდა ეროვნულის ყოველგვარ გამოვლინებას (სამწუ-

ხაროდ, ოციან წლებში ზოგიერთი ხელმძღვანელი მუშაყი ვულგარული კრიტიკის მხარეზე აღმოჩნდა (1, 81—83; 2, 33—44);

ქართული საბჭოთა მწერლობა, რომლისთვისაც უცხო არასოდეს ყოფილა მსოფლიო კულტურისა და ლიტერატურის მონაპოვარი, მრავალსაუკუნოვანი მდიდარი კლასიკური მწერლობის ტრადიციებზე დაყრდნობით დაადგა მოძმე ხალხთა ეროვნული ლიტერატურის დიდ ოჯახში განვითარების ახალ გზას. „ფორმით ეროვნული და შინაარსით სოციალისტური!“ — ასეთი იყო პრინციპი, რომელმაც ძირითადად სწორად განსაზღვრა მრავალეროვანი საბჭოთა ლიტერატურის ბუნება და განვითარების გზა.

ქართული მწერლობა მრავალეროვანი საბჭოთა ლიტერატურის ოჯახში ხელცარიელი არ შესულა. ჩვეულებრივ იგი მიეკუთვნება მრავალეროვანი საბჭოური ლიტერატურული ოჯახის „პირველ ტიპოლოგიურ ჯგუფს“ (რუსულის, უკრაინულის, სომხურის და სხვათა გვერდით), რომელმაც რევოლუციამდე შექმნა დიდი მხატვრული ტრადიციები განსხვავებით ოქტომბრის პირმშოთა „მეორე ტიპოლოგიური ჯგუფისაგან“, ე. წ. „რუსული აღმოსავლეთის“, ჩრდილო კავკასიის, ვოლგისპირეთის ხალხთა ლიტერატურებისაგან.

ქართულ მწერლობას რევოლუციამდე განვლილი ჰქონდა მხატვრული აზროვნების 15-საუკუნოვანი გზა ცივილიზებულ სამყაროსთან ურთიერთობაში. თავისი ისტორიული განვითარების კანონზომიერებათა დარღვევისა და წყვეტების მიუხედავად, მან შეინარჩუნა მსოფლიო სტანდარტების მაღალი დონე. ძველი ქართული მწერლობის უაღრესად თვითმყოფადი სახე XIX საუკუნეში გამდიდრდა ევროპული რომანტიზმისა და კლასიკური რეალიზმისათვის დამახასიათებელი ტიპოლოგიური ნიშნებით ისე, რომ ახალ თვისებრივ დონემდე ამაღლებულიყო ქართული რეალისტური მიმართულება, რომლის ელემენტები ჭერ კიდევ V საუკუნეში გვაქვს. XIX საუკუნის დასასრულსა და XX ს-ის დასაწყისში ქართული მწერლობა ეზიარა ევროპულ მოდერნიზმს (სიმბოლიზმი. იმპრესიონიზმი, უფრო გვიან ექსპრესიონიზმი, ფუტურნიზმი), მაგრამ როგორ ფართოდაც არ უნდა წარმოვიდგინოთ ევროპული მხატვრულ-ლიტერატურული სკოლების როლი, ქართული მწერლობა მუდამ ინარჩუნებს დამოუკიდებელ ბუნებასა და განვითარების საკუთარ გზას.

ურთიერთგავლენის განსაკუთრებულ მოვლენასთან გვაქვს საქმე XIX საუკუნის 30-იანი წლებიდან ქართულ-რუსულ კულტურულ-ლიტერატურულ ურთიერთობაში, რომელიც დააგვირგვინეს XX საუკუნის წარმომადგენლებმა: მაქსიმ გორკიმ, ვლადიმერ მაიაკოვსკიმ, გალაკტიონ ტაბიძემ, ვალერი ბრიუსოვმა, ანდრეი ბელიმ, სერგეი ესენინმა, კონსტანტინე გამსახურდიამ, ტიციან ტაბიძემ, ბორის პასტერნაკმა, გიორგი ლეონიძემ, ნიკოლოზ ტიხონოვმა, პაოლო იაშვილმა და სხვ.

ქართულ მწერლობას აგრეთვე ურთიერთობის დიდი ისტორია აქვს სომხურ, აზერბაიჯანულ, უკრაინულ, აფხაზურ, ოსურ ლიტერატურებთან. ეს ტრადიცია საფუძველი იყო და თავის მხრივ განაპირობებდა კიდევ ქართული მწერლობის განვითარების ხასიათსა და როლს მრავალეროვან საბჭოურ ლიტერატურაში.

ქართული საბჭოთა ლიტერატურის დასაწყისი, მისი ისტორია, ემთხვევა მრავალეროვანი საბჭოური მწერლობის სათავეს და მისი ერთ-ერთი მთავარი მხატვრული ნაკადია.

ოციანი წლები — ესაა პერიოდი საბჭოური ლიტერატურის ესთეტიკურ-მხატვრული ფორმირების, სოციალისტური რეალიზმის როგორც მხატვრული აზროვნების ახალი შემოქმედებითი მეთოდისა და მიმართულების დასამკვიდრებლად. ასე იყო ქართულ მწერლობაშიც. სადაც ჰეგემონიისათვის იბრძოდნენ სხვადასხვა ლიტერატურული ასოციაციები და დაჯგუფებები („პროლეტარულ მწერალთა ასოციაცია“, „ცისფერი ყანწები“, „აქადემიური გაერთიანება“, „მემარცხენე ფრონტი“-ფუტურისმი, „არიფიონი“). ბუნებრივია, ამ პერიოდის ესთეტიკურ-მხატვრულ ბრძოლას ასაზრდოებდა და ამძაფრებდა მაშინდელი სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება, კერძოდ, ეს იყო წლები, როცა ჯერ კიდევ არ იყო გადაწყვეტილი საკითხი „ვინ-ვის?“. ამის მიუხედავად ოციანი წლებში, როგორც მოძმე ხალხთა ლიტერატურები, ქართული მწერლობა განვითარდა უანრობრივად. ფორმებით, სახეებით, თემატიკითა და ლიტერატურული გმირებით: უჩვეულო მოვლენად უნდა ჩაითვალოს ისტორიის ისე მოკლე დროში, როგორცაა ერთი ათწლეული, ვალაკტიონ ტაბიძის, ნიკო ლორთქიფანიძის, მიხეილ ჭავჭავიძის, კონსტანტინე გამსახურდიას, გიორგი ლეონიძის, ტიციან ტაბიძის. დემნა შენგელაიას, შალვა დადიანის, ლეო ქიაჩელის, სერგო კლდიაშვილის, პაოლო იაშვილის, პოლიკარპე კაკაბაძის, სანდრო შანშიაშვილის, ალექსანდრე აბაშელის, იოსებ გროზაშვილის, ალიო მირცხულავას, კარლო კალაძის და სხვათა შედეგები ეპოსში. ლირიკასა და დრამატურგიაში. ეპოსურ და თემატიკურ-მხატვრულ მრავალფეროვნებასთან ერთად თანდათანობით გამოიკვეთა სოციალისტური იდეურობა. ვალაკტიონ ტაბიძის პოეტური ძოწოდება — „დავდგეთ იქ, სადაც ქარიშხალია და სისხლიანი დგას ანგელოსი. ახალ გრიგალებს ვწირავთ სიციხეს ზეენ, პოეტები საქართველოსი“ — გამოხატავს მთელი ქართული მწერლობის პოზიციას. მისი ლექსები — „ახალ მერნების წყება“, „ეს გრიგალია სიახლის“. „მაისმა ისევ მომიტანა ლაქვარდი ზღვები“, პოემა „კონ-რიდი“, „ოქტომბრის გამარჯვებისათვის“, „ლენინი“, ლექსები „კახეთზე“ და სხვ. — ლაღადებს „მეორედ დაბადებაზე“ პოეტისა, რომელიც კვლავ მოუხმობს „ლურჯა ცხენებს“, როგორც ადამიანის აქტიური მოქმედებისა და მისი დაუოკებელი სულის სიმბოლოს.

უკვე 1928 წლიდან, მოახლოებული „დიადი გაზაფხულის“ მიჯნაზე გ. ტაბიძის პოეზიაში ახალი ძალით შეიჭრა რევოლუციისა და ქვეყნის განახლების მძლავრი პათოსი.

ამ პერიოდის საბჭოთა ლიტერატურისათვის დამახასიათებელი მოტივები რევოლუციის, საბჭოთა პატრიოტიზმის. ხალხთა მეგობრობის, სოციალურ-პოლიტიკურად დამარცხებული ადამიანების. ზედმეტი ტიპისა და ახალი გმირის პრობლემა ქართულმა ლიტერატურამ თავისებურად გადაწყვიტა: ეროვნული ყოფისათვის დამახასიათებელი ნიშნებითა და მხატვრული ფორმებით. ამ დროს, ერთი მხრივ, ახალ მხატვრულ სიმაღლეებს იპყრობს ქართული რეალისტური პროზის (ილიას სკოლა) მძლავრი ფრთა (მ. ჭავჭავიძელი, შ. დადიანი და სხვ.), მეორე მხრივ, — ქართული უახლესი მოდერნისტული პროზა (ნ. ლორთქიფანიძე, დ. შენგელაია, კ. გამსახურდია, ლ. ქიაჩელი). სწორედ ამ ხანებში ყალიბდება ქართული რომანის სინთეზური სახე, რომელშიც ორგანულადაა შერწყმული ეროვნული კლასიკური მწერლობისა და ევროპული მოდერნიზმის

ტრადიციები ახალ ესთეტიკურ მრწამსთან. გ. მერკვილაძეს ეს პერიოდი მიაჩნია „პირველ პერიოდად“ თანამედროვე ქართული რომანის განვითარებაში. „მისი დამახასიათებელი ნიშან-თვისებულება არის, — წერს იგი, — ცხოვრების ახალ მოვლენათა, ახალ შთაბეჭდილებათა უშუალო ეპიკური ხატების ფართო ისტორიული და თანამედროვე ფონი, რომელიც აქამდე არცთუ ისე ნაცნობი იყო ქართული რომანისათვის“ (4, 76).

მნიშვნელოვანი პროცესები დაიწყო პოეზიაშიც. ოციანი წლების მეორე ნახევრიდან ქართული პოეზიის თემატიკა უფრო კონკრეტულ ნიშნებს ატარებს. ზოგად-აბსტრაქტული ხასიათის ლექსები შეცვალა ქვეყნის ინდუსტრიალიზაციისა და სოციალისტური გარდაქმნებისათვის დამახასიათებელმა მოტივებმა, კონკრეტულმა მოვლენებმა და საგნებმა. განსაკუთრებით დიდი მნიშვნელობის ფაქტი გახდა ზაქვისის მშენებლობა. იგი ქართულ სინამდვილეში შემოვიდა როგორც სასე-სიმბოლო ახალი ცხოვრებისა და ახალი ადამიანის დაბადებისა.

ამ პერიოდში ქართული კლასიკური პოეზიის მდიდარი ბუნება თავისებურად გამოვლინდა ჩვენი დროის სასიქადულო პოეტების ტიციან ტაბიძისა და გიორგი ლეონიძის ლექსებში. ერთი შეხედვით „მომდინარე პოლიტიკისაგან თავისუფალი“, „ნეიტრალურ“ პოეტურ შედეგებში გაისმა ეროვნული პოტენციის შესატყვისი მძლავრი ხმები — ჰუმანიზმის, პატრიოტიზმისა და სიყვარულის. ეს მოტივები გახსნილია დიდი შინაგანი ძალით. სამშობლოს სიყვარულის ის მაღალი გრძნობა, რომელიც ასე დიდოსტატურად გამოხატეს ტიციან ტაბიძემ და გიორგი ლეონიძემ, უპირველეს ყოვლისა საბჭოთა საქართველოს ეკუთვნის;

ოციანი წლების ქართული საბჭოთა პოეზია დაავიკვინა გ. ტაბიძემ ლექსების ციკლებით „ეპოქა“ და „რევოლუციურ საქართველოს“.

თუ გავითვალისწინებთ, რომ ქართულმა საბჭოთა დრამატურგიამ მიიღო, ლირიკასთან და ეპოსთან შედარებით, ღარიბი მემკვიდრეობა, მნიშვნელოვანი მოვლენაა შ. დადიანის, პ. კაკაბაძის, ს. შანშიაშვილის, კ. კალაძისა და სხვ. პიესები, რომლებიც ოციანი წლების ბოლოს დამკვიდრდნენ ქართული თეატრის რეპერტუარში.

ოცდაათიანი წლების საბჭოთა ლიტერატურა ახალი ეპოქა მხატვრული აზროვნების ისტორიაში. მისი თემატიკურ-პრობლემური სიახლე, მრავალფეროვნება და მხატვრულ-იდეური ღირსებები ქმნის თვისებრივად ახალ საფეხურს საბჭოთა მწერლობაში. ამ პერიოდის საბჭოური ლიტერატურის მაღალ იდეურ-მხატვრული დონე განაპირობებს ქვეყნის ეკონომიკურ-პოლიტიკური ცხოვრების რევოლუციურმა გარდაქმნებმა, სოციალისტური საზოგადოების მშენებლობამ და ქმედითი ორგანიზაციულ-შემოქმედებითი ღონისძიებების გატარებამ ლიტერატურის ფრონტზე.

მომხე საბჭოთა ხალხების ლიტერატურათა გვერდით 30-იან წლებში უჩვეულო განვითარების გზას დაადგა ქართული მწერლობა. ამ პერიოდში ლიტერატურის ყველა გვარი (ეპოსი, ლირიკა, დრამა) და მათი სახეები, ფორმები გასრულდა და გამდიდრდა. გაფართოვდა მათი იდეურ-ესთეტიკური გავლენის სფერო მკითხველ საზოგადოებრიობაზე. ფრიად ფართო ადგილი დაიკავა ამ წლების ქართულ ლიტერატურაში თანამედროვეობის თემატიკამ. ეპიკური გვარის საყოველთაოდ აღიარებული ნაწარმოებები: კ. ლორთქიფანიძის „კოლ-

ხეთის ცისკარი“, კ. გამსახურდიას „მთვარის მოტაცება“, ლ. ქიაჩელის „გვადი ბიგვა“, აგრეთვე ისტორიულ თემაზე დაწერილი მ. ჭავჭავაძის „არსენა მარაბდელი“, კ. გამსახურდიას „დიდოსტატის მარჯვენა“, დ. შენგელაიას „ბათა ქექია“ განსაზღვრავს ამ პერიოდის ქართული პროზის მონუმენტურ სახეს.

ამ პერიოდის ბევრი ქმნილება შესულია საბჭოური მწერლობის ოქროს ფონდში და დღესაც ინტერესს იწვევს.

1936 წელს სსრკ მწერალთა კავშირის მესამე პლენუმის პრეზიდიუმში თავის მისალმებაში წერდა: „ამ წლების (1921—1936. — დ. თ.) მანძილზე საქართველომ აღმოაჩინა ბრწყინვალე კულტურა; ქართული ლიტერატურა და მუსიკა ფართოდაა ცნობილი საბჭოთა კავშირის მშრომელებისათვის. ჩვენ ვამაყობთ მით და ვაფასებთ მას, როგორც ჩვენს საერთო კულტურას და ჩვენს საერთო მიღწევებს“ (5).

ჩვენი ეროვნული მწერლობის აღმავლობა ამ ეტაპზე უნდა განვიხილოთ, როგორც მრავალეროვანი საბჭოური მწერლობის შინაგანი კანონზომიერების გამოვლინება, — წერს გ. ლომიძე, — „Этапы советской многонациональной литературы пресмественно связаны друг с другом, они составляют единое историческое целое, хотя отличаются друг от друга многими особенностями“ (6,5).

თემატიკა და მოტივები, რომლებსაც შემოქმედს კარნახობს მოძმე ერთა ერთნაირი ყოფა და პრობლემები, ბუნებრივია, საერთოა და ერთგვარად „სავალდებულო“ შემოქმედისათვის (ეს ერთგვარობა კიდევ უფრო ნიშნულია ერთი ერის შემოქმედი ძალებისათვის), მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ, რომ ნამდვილი შემოქმედის თვალი ყოველთვის ინდივიდუალურია და ორიგინალურად ხედავს სინამდვილეს, ცხადია, მაშინ ერთფეროვნება გამორიცხულია.

მოძმე ერთა ლიტერატურების ურთიერთგავლენა უნდა წარმოვიდგინოთ როგორც მასტიმულიზირებელი ფაქტორი მხოლოდ და არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება იყოს განმსაზღვრელი. ამას ადასტურებს 30-იანი წლების მრავალეროვანი საბჭოთა მწერლობის ისტორიაც. მისი ძირითადი მოტივებია: დიადი სოციალისტური გარდაქმნები ქალაქად და სოფლად, სამშობლოს სიყვარული — პატრიოტიზმი, ხალხთა მეგობრობისა და ინტერნაციონალიზმის, ისტორიულ-პეროიკული, კერძომესაკუთრული ფსიქიკის სოციალისტურად გარდაქმნის თემატიკა და ა. შ. ამ თემატიკაზე ყველა მოძმე ერის ლიტერატურებში შეიქმნა ეპოქალური მხატვრული ქმნილებები, რომლებიც აღბეჭდილია დროის ნიშნით.

კ. გამსახურდიას „მთვარის მოტაცება“ და „დიდოსტატის მარჯვენა“, კ. ლორთქიფანიძის „კოლხეთის ცისკარი“, ლ. ქიაჩელის „გვადი ბიგვა“, მ. ჭავჭავაძის „არსენა მარაბდელი“, დ. შენგელაიას „ბათა ქექია“, პ. კაკაბაძის „კოლმეურნის ქორწინება“, გ. ტაბიძის, გ. ლეონიძის, ტ. ტაბიძის, პ. იაშვილის, ი. გრიშაშვილის, ა. აბაშელის, ს. შანშიაშვილის, ა. მირცხულავას, ე. ვაფრინდაშვილის, კ. ნადირაძის, კ. კალაძის, ს. ჩიქოვანის, გ. ქუჩიშვილის, ი. მოსაშვილის, ი. აბაშიძის, გ. აბაშიძის, ა. გომიაშვილის პოეტური ნაწარმოებები (პოემები და ლექსები) ზოგადი თვალსაზრისით საერთო საბჭოური თემატიკის რკალში თავსდება, მაგრამ მათი დამოუკიდებლობა და თავისთავადობა იქვს არ იწვევს. ისინი იმდენად ორიგინალურია — ფორმით ეროვნული და ზოგადინტერნაციონალისტური, რომ სცილდება კიდევ საბჭოთა ხალ-

ხის იდეურ-ესთეტიკურ სამყაროს და ფართო ინტერესებს აღძრავს საზღვარგარეთის ხალხებშიც (ეს საზოგადოდ დამახასიათებელია ყველა ჭეშმარიტი მხატვრული ნაწარმოებისათვის). საბჭოთა და საზღვარგარეთის სამეცნიერო ლიტერატურისა და კრიტიკის გაცნობა ამ დებულებას ადასტურებს. „კ. ლორთქიფანიძის გლეხებს, — წერს ი. ლესერკლი, — იგივე თვისებები აქვთ, რაც შოლოხოვის, ჩინელი რომანისტებისა და თვით ფრანგი მწერლების ნაწარმოებთა გლეხებს, ყველგან ერთგვარი დაეინებითი სიყვარული მიწისა, ერთნაირად კონსერვატული სიბრძნე, ცხოვრების პირობების ერთგვარივე სიმკაცრე და ერთგვარივე უღონო მორჩილება ზეცის კაპრიზებისადმი“ (7).

ქართველი მწერლის, შოლოხოვის, ჩინელი რომანისტებისა და ფრანგი მწერლების გლეხთა საერთო ხასიათი, რომელსაც შენიშნავს ფრანგი კრიტიკოსი ლესერკლი, ცხადია, გამოვლინებულია მკაფიოდ ეროვნულ ფორმებში. ყოველ მათგანში იგრძნობა თავისი ხალხის ყოფა, ისტორია, ფსიქიკა, ენობრივი ფერადები და ა. შ. ნაწარმოების სტრუქტურულ-კომპოზიციური თავისებურებანიც კი, ავტორის ინდივიდუალობასთან ერთად, ეროვნულ ნიშანს ატარებს.

ეროვნული ფორმა კი, რა თქმა უნდა, როგორც შენიშნავს ი. აბაშიძე, მხოლოდ ენის პრობლემა როდია: „ნაციონალური ფორმა, — განაცხადა საბჭოთა მწერლების მეორე საკავშირო ყრილობაზე პოეტმა, — არ შეიძლება შემოვლულდოთ მხოლოდ ნაციონალური ენის ცნებით. გარდა ენისა, ნაციონალურ ფორმას ხელოვნებასა და ლიტერატურაში მნიშვნელოვან წილად განსაზღვრავენ: ხალხის ნაციონალური ხასიათის თავისებურება, მისი ყოფის სპეციფიკა, ნაციონალური კულტურის ტრადიციები, თვით ქვეყნის თავისებური ბუნებაც კი, რომელიც ხელოვნებაში ბადებს განსაკუთრებულ კოლორიტს, ფერებისა და მელოდიების განსაკუთრებულ შერწყმას. და რაც უფრო მეტად და მრავალფეროვნად გადმოგვიშლის ხალხი თვალწინ თავის ნაციონალურ, მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელ სპეციფიკას, მით უფრო ძვირფასი წვლილი შეაქვს მას საკაცობრიო კულტურის საგანძურში, ავსებს და ამდიდრებს მას ახალი შტრიხებით...“

ნაციონალური ფორმის გარეშე, ნაციონალური ხასიათის გარეშე მხატვრული სახე გადაიქცევა უსხეულო, ხორცშესხმულ სქემად, შიშველ იდეად, რომელიც მოკლებული იქნება სიცოცხლეს და დამაჩერებლობას“ (8).

სოფლის სოციალისტურად გარდაქმნის თემატიკა 30-იანი წლების საბჭოთა მწერლობის ლაიტმოტივია. მ. შოლოხოვის „გატეხილი ყამირი“, ა. ტვარდოვსკის „მურავიის ქვეყანა“, ნ. ზარიანის „აცაყან“ და ქართველი მწერლების — კ. ლორთქიფანიძის, კ. გამსახურდიასა და ლ. ქიაჩელიძის დასახელებული რომანები არსებითად ერთი ეპოქის, ერთი სოციალურ-პოლიტიკური საზოგადოებრივი წყობილებისა და მოვლენის არსს წარმოსახავს, მაგრამ ამავე დროს რაოდენ სხვადასხვაგვარი და განსხვავებულია მათი გმირები და ხასიათები! სწორედ ეს სხვაობა ქმნის მრავალეროვანი საბჭოთა მწერლობის მრავალფეროვნებას და სიმდიდრეს. ეს თავისებურება გამოვლინდა ხალხთა მეგობრობისა და ინტერნაციონალიზმის, პატრიოტული თუ სოციალისტური მშენებლობის თემატიკაზე მუშაობისას.

ეს პრინციპი გამოვლინდა დიდი სამამულო ომის წლებსა და ომის შემდგომი პერიოდის საბჭოთა ლიტერატურაშიც. რა თქმა უნდა, მართალი არ იყვნენ აგაევი და სხვა ჯურის ვულგარიზატორები, რომლებმაც 50-იანი წლების დასასრულს დაიწყეს ლაშქრობა საბჭოთა ქვეყანაში ეროვნული ენებისა და, საზოგადოდ, ეროვნული ფორმის წინააღმდეგ, რამეთუ თითქოს მათი (ეროვნული ენების, ფორმების) თანაარსებობა კომუნისტურ საზოგადოებაში წარმოუდგენელია. ამ ანტილენინური დებულებიდან გამომდინარე მოითხოვდნენ საბჭოური ლიტერატურების შერწყმასა და ნიველირებას, მეტიც, განიზრახეს საბჭოური ლიტერატურების ისტორიების, ე. ი. მოძმე ერთა მწერლობების უკვე განვლილი გზების, გადაშლა, ანუ „შერწყმა“. მაგალითად, 1961 წლის დასასრულს მოსკოვში, გორკის სახელობის მსოფლიო ლიტერატურის ინსტიტუტში გაიმართა საკავშირო თათბირი, რომელმაც განიხილა „მრავალეროვან საბჭოთა ლიტერატურის ისტორიის პროსპექტი“. მასში კი საბჭოთა ეროვნულ ლიტერატურათა ისტორიების დამოუკიდებელი გაშუქება გათვალისწინებული არ იყო.

საქართველოს დელეგაციამ (ბ. ელენტი, ლ. კალანდაძე, ს. კილაია, გ. ციციშვილი, გ. მარგველაშვილი, მ. აბულაძე) არ გაიზიარა „პროსპექტის“ ავტორთა პრინციპი, კერძოდ, ბესო ელენტმა თათბირზე მკაცრად გააკრიტიკა „მრავალეროვანი საბჭოთა ლიტერატურის ისტორიის“ წარმომადგენელი პროსპექტი (1961), რომელიც არსებითად ანიველირებდა მრავალეროვან საბჭოთა მწერლობას.

„თუ ჩვენ საბჭოთა ლიტერატურის ისტორიას ამ პროსპექტის მიხედვით დავწერთ, — განაცხადა მან თათბირზე, — ისეთ სურათს მივიღებთ, თითქოს ჩვენს ქვეყანაში ეროვნულ ენათა და ლიტერატურათა სრული შედუღება უკვე განხორციელებულიყოს. თითქოს ჩვენ ახლა გვქონდეს მხოლოდ ერთიანი სრულიად საკავშირო საბჭოთა ლიტერატურა და აღარ არსებობდეს ეროვნული ლიტერატურანი. რომლებიც ეროვნულ ტრადიციებითა და სხვა თავისებურებებით განპირობებული თვითმყოფადი გზებით ვითარდებიან...

საბჭოთა ლიტერატურის მკოდნეობრივ შრომებში ფართოდ გავრცელებულია ერთი ანალოგია. ამ ანალოგიის მიხედვით, საბჭოთა ხალხების ეროვნული ლიტერატურანი წარმოადგენენ მდინარეებს, რომლებიც ერთიან ერთიანი, სრულიად საკავშირო საბჭოთა მწერლობის ზღვას თუ ოკეანეს. არ არის ეს სწორი ანალოგია, — შენიშნავს კრიტიკოსი. — როდესაც მდინარე ზღვას თუ ოკეანეს ერთვის, იგი საბოლოოდ კარგავს თავის საკუთარ სახეს, თავის არსებობას, ჩვენი ეროვნული ლიტერატურები კი, რაც უფრო მეტად უახლოვდებიან და უკავშირდებიან ურთიერთს, მით უფრო ამდიდრებენ ერთმანეთს, მით უფრო ვითარდებიან და მდიდრდებიან ისინი და თითოეული მათგანი მით უფრო მკაფიოდ, ღრმად, სრულად გამოხატავს თავისი ხალხის სახეს, მის ეროვნულ სულს.

ამიტომაც თუ ვინმე ფიქრობს, რომ ჩვენ შეგვიძლია დავწეროთ ისტორია განყენებული, თავისთავად არარსებული სრულიად საკავშირო ლიტერატურისა, რომელშიც არ იგულისხმება ცალკეულ ეროვნულ ლიტერატურათა არსებობა, — ეს მცდარი იქნება მეთოდოლოგიურადაც და პოლიტიკურადაც. არა, ამხანაგებო, ქვეყნად არ არსებულა, არც ახლა არსებობს და მე არა ვფიქრობ, რომ ოდესმე იარსებებს უეროვნო და უენო ლიტერატურა, ზეეროვნული მწერ-

ლობა... ლიტერატურა ყოველთვის იყო, არის და მე მგონია, იქნება კიდევ ყოველთვის ეროვნული, რომელიც გარკვეულ ეროვნულ ენაზე, გარკვეულ ეროვნულ ნიადაგზე ვითარდება“ (9).

საბჭოთა ლიტერატურისმცოდნეობის გამოჩენილმა თეორეტიკოსმა გიორგი ლომიძემ საგანგებოდ შეისწავლა ეროვნულის, საბჭოურისა და ზოგადსაკაცობრიო-ინტერნაციონალურის ურთიერთმიმართება და იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ „ეროვნულისა და სოციალისტურის მთლიანობა კანონზომიერად იწვევს ეროვნულის ამადლებას, მის ყველა სიცოცხლისუნარიან საწყისთა ზრდას და წარმოჩენას“ (10, 38). ამასთან შენიშნავს ავტორი: „ეროვნულ აღორძინებას იწვევს არა ნაციონალური ეგოიზმი, არა ეროვნული ყოყოჩობა და შეზღუდულობა, არამედ ნაციონალურ ინტერესთა სიფართოვე, ხალხთა ინტერნაციონალური ერთიანობის შეგნება“ (10, 39). მკვლევრის სიტყვით, ცდება ის, ვინც ფიქრობს, რომ „საბჭოურ ეპოქაში ჩამოყალიბებული ადამიანური ფსიქიკისა და მოქმედების თავისებურებები უკვე აღარ იმყოფება კავშირში ეროვნულ ხასიათთან, რადგანაც ნაციონალური ხასიათი მათ მეტაფიზიკურად, ცხოვრების ზემოქმედებისაგან მოწყვეტით, აქვთ გააზრებული“ (10, 87).

რა თქმა უნდა. ეროვნული ხასიათი არ შეიძლება იყოს სტატიკური, უცვლელი. იგი ახალ ყოფაში, საბჭოურ ურთიერთობაში თანდათანობით თავისუფლდება ძველი ნიშან-თვისებებისაგან და ივსება ახალახალით; ეს პროცესი კი იწვევს ფორმის ცვლილებას და განახლებას.

გიორგი ლომიძის სიტყვით, „ეროვნულ ხასიათში შერწყმულია ფსიქოლოგიის, წარმომადგენლობის, ტრადიციების ისტორიულად ჩამოყალიბებული მდგრადი ნოვატორული ნიშნები“ (10, 88). „იგი (ეროვნული ფორმა. — დ. თ.) ახალთვისებრიობას იძენს და სრულ პარმონიაში იმყოფება ინტერნაციონალურ, სოციალისტურ იდეალთან. ღრმა შეცდომას უშვებს ის, — წერს გ. ლომიძე, — ვინც ხელოვნებაში ეროვნულ მომენტს წარსულთან, ღრმომკმულთან ათანაბრებს... არ უნდა გვეშინოდეს ნაციონალურისა, როგორც ისეთი ქიმერისა, რომელიც ხელს უშლის ერების ურთიერთდაახლოებას“ (10, 79). ინტერნაციონალიზმი განისაზღვრება არა ეროვნულ გრძნობათა გახუნებით, ჩაკვლით და „საერთო საკაცობრიო“ შეგნების მოჭარბებით, არამედ ეროვნული გრძნობებისა და სოციალისტური ინტერესების ორგანული ერთიანობით“ (10, 118).

ლეონიდ ბრეჟნევემ სკკპ პარტიის XXIV ყრილობის მაღალი ტრიბუნლიდან კმაყოფილებით აღნიშნა ის ფაქტი, რომ „ლიტერატურა და ხელოვნება ნაყოფიერად ვითარდება“ ყველა ჩვენს რესპუბლიკაში, სსრკავშირის ხალხთა ათობით ქნაზე, ეროვნული ფორმების მკაფიო მრავალფეროვნებით“ (ხაზგასმა ჩემია. — დ. თ. 11, 120—121).

საბჭოთა ქვეყანაში 72 ენაზე არსებობს და ვითარდება შინაარსით სოციალისტური და ფორმით ეროვნული მწერლობა. „მრავალეროვანი საბჭოთა ლიტერატურის ისტორიის“ ექვსტომეული (რუსულ ენაზე, მოსკოვი, 1970—1974), რომელშიც მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ქართული საბჭოთა ლიტერატურის ისტორიის ანალიზს, ნათლად მეტყველებს ქართული ეროვნული მწერლობის განვითარების დონეზე. ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო ჯერ კიდევ 1953 წელს გამოქვეყნებული მონოგრაფია „История грузин-

ской литературы“ (ავტორები: ა. ბარამიძე, შ. რადიანი, ბ. ელენტი) და „История грузинской советской литературы“ (1977), რომელიც მოამზადა შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტმა გორკის სახელობის მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტთან ერთად.

70-იან წლებში კიდევ უფრო გაღრმავდა ქართული მწერლობის სოციალისტური შინაარსი, რომელიც წარმოსახულია ეროვნულ ფორმებში. ედუარდ შევარდნაძემ „ლიტერატურნოე ობოზრენიეს“ კორესპონდენტთან საუბარში განაცხადა, რომ „ჩვენი ლიტერატურა და ხელოვნება შინაარსით სულ უფრო ინტერნაციონალისტური ხდება და ამავდროს შესაბამისად ავითარებს ეროვნულ ფორმას“ (ხაზგასმა ჩეძია. — დ. თ., 5). ამასთან უნდა გვახსოვდეს, რომ „ინტერნაციონალიზმი ეროვნული ცხოვრების უმაღლესი ფორმაა... ინტერნაციონალიზმი უეროვნო არ არის. იგი ერთა შორისი და მრავალეროვნულია. ასე გვექმნის ჩვენ საბჭოთა კავშირში მცხოვრები მოძმე ხალხების ეროვნულ კულტურათა ურთიერთგანმსჭვალვისა და ურთიერთგამდიდრების პროცესი“¹⁴ (ხაზგასმა ავტორისა).

გ. ტაბიძის, გ. ლეონიძის, ს. ჩიქოვანის, ი. აბაშიძის, გ. აბაშიძის, კ. ნადირაძის, კ. კალაძის, ა. მირცხულავას, პ. გომიაშვილის, ი. ნონეშვილის, კ. კალანდაძის, რ. მარგინის, მ. ლებანიძის, ა. კალანდაძის, მ. მაჭავარიანის, ა. სულაქაურის, ხ. ბერულავას, ო. ქელიძის, შ. ნიშნიანიძის, თ. კილაძის, ო. კილაძის, მ. ქვლივიძის, ჯ. ჩარკვიანის, ტ. ჭანტურიას, მ. ფოცხიშვილის, ვ. ჭავჭავაძის, ფ. ხალვაშის, შ. ფორჩხიძის, გ. გეგუქორის, მ. კახიძის, ლ. სტურუას, რ. ამაშუკელის, ბ. ხარანაულის და სხვათა პოეტურმა ქმნილებებმა ერთ-ერთი მრავალმნიშვნელოვანი პოეტური ნაკადი შექმნეს საბჭოურ პოეზიაში. შემთხვევითი არ არის ქართული პოეზიის როლის ნიკოლოზ ტიხონოვისეული შეფასება: „ქართული პოეზია თავის გავლენას ახდენდა რუსულ საბჭოთა პოეზიაზე და შესაძლებელია სხვა ერის პოეზიაზეც“. ეს სიტყვები ერთხელ კიდევ დადასტურდა თანამედროვე ეტაპზე. „ჩემი აზრით, ბევრი რამის სწავლა გემართება ქართველი პოეტებისაგან. — წერს გამოჩენილი რუსი პოეტი მიხეილ ლუკონინი, — ქართველ პოეტებში ძალიან მიზიდავს მათი ერთგულება პოეტური ხელოვნებისადმი, თავმოწონება ამ ხელოვნებით, ორგანული გრძნობა თანამედროვეობისა და მაღალი პოეტურობა. მიზიდავს ლექსის კომპოზიციური სიახლე, მღელვარება, ხატოვანება. ქართული პოეზიის გაცნობა აახალგაზრდავებს და აახლებს წარმოდგენას პოეტურის ბუნების შესახებ, გულს გვიკეთებს. საყოველთაოდ ცნობილია, რარიგ უყვართ საქართველოში პოეზია და პოეტები“ (10).

განსაკუთრებით გაიზარდა თანამედროვე ქართული პროზის ხედრი მრავალეროვანი საბჭოთა მწერლობაში. ნ. დუმბაძემ 70-იან წლებს „ქართული პროზის რენესანსი“ უწოდა და ქართული თეატრის, კინოს, მუსიკისა და ფერწერის „განსაკვიფრებელი აღიარება მსოფლიო მასშტაბითაც“ კი ქართულ ლიტერატურას დაუკავშირა. დღეს ნ. დუმბაძის „მარადისობის კანონი“ და ჯ. ამირეჯიბის „დათა თუთაშხია“, რომლებიც შორს გასცდა ჩვენი ქვეყნის საზღვრებს ისე, როგორც თავის დროზე კ. გამსახურდიას, კ. ლორთქიფანიძის, ლ. ქიაჩელის, გ. აბაშიძისა და სხვათა რომანები, აღიარებულია მთელი მრავალეროვანი საბჭოთა მწერლობის წარმატებად. ნიშნულია, რომ სწორედ

ნ. დუმბაძისა და ჯ. ამირჯიბის რომანებისა და გმირების ცხოველყოფილების საიდუმლოება ეროვნულობაშია. მათში ადვილად შეინიშნება პლასტები, რომლებიც საუკუნეების მანძილზე ცოცხლობს ქართველი ხალხის სულიერ და მატერიალურ კულტურაში.

ამგვარად, ქართული მწერლობა, რომელიც საბჭოთა ეპოქაში ვითარდება მრავალეროვან საბჭოურ ლიტერატურათა დიდ ოჯახში, მოძმე ხალხთა ერთობლიობასა, ძმობასა და თანამეგობრობაში, ახალ დიდ წარმატებებს აღწევს.

„მთელი ჩვენი საბჭოთა ეპოქის მთელი განვითარების პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ რაც უფრო მეტად ვუახლოვდებით ერთმანეთს, მით უფრო ვმდიდრდებით ყოველი ჩვენიგანი, რაც უფრო ძლიერდება და ღრმავდება ურთიერთზემოქმედება, მით უფრო მკაფიო და სისხლბორცეულით სავსე ხდება ყოველი ჩვენი ეროვნული ლიტერატურა. მთელი ჩვენი საბჭოთა ეპოქის მანძილზე არამცთუ არ შეგვიმჩნევია რაიმე ნიშნები ეროვნულ ენათა და ლიტერატურათა გაქრობისა, მათი შედუღებისა, არამედ პირიქით — ჩვენ თვალწინ აღმოცენდა და განმტკიცდა ათეული ახალი დამწერლობანი, ახალი ლიტერატურანი, რომლებიც კანონიერად იწოდებიან ოქტომბრის პირშეობად“ (ბ. ქლენტი. 9).

ლიტერატურა.

1. თევზაძე დ., თანამედროვე ქართული მწერლობის საკითხები, თბ., 1962.
2. კაჭარაია ი., ლენინი და ქართველი ინტელიგენცია, თბ., 1980.
3. Плоткин Л., Советская литература, Краткая литературная энциклопедия. т. 6, 1971.
4. მერკვილაძე გ., თანამედროვე ქართული რომანი, თბ., 1965.
5. სსრ კავშირის მწერალთა კავშირის მესამე პლენუმის პრეზიდიუმის მისალმება, გაზ. ლიტერატურული საქართველო, 1936, 12 მარტი.
6. Ломидзе Г., Единство и многообразие советской литературы (1932—1941), История советской многонациональной литературы, т. 2, книга 1, М., 1971.
7. ციტირებულია ბ. ნევესკაიას წერილიდან: „წიგნი სუნთქავს პოეზიითა და მიწის სურნელით“, „ლიტერატურული გაზეთი“, 1960, 15 იანვარი.
8. ირაკლი აბაშიძის სიტყვა საბჭოთა მწერლების მეორე საკავშირო ყრილობაზე, „ლიტერატურული საქართველო“, 1955, 7 იანვარი.
9. ბ. ქლენტი, შეექმნათ მრავალეროვნული საბჭოთა ლიტერატურის ისტორია (მოხსენების გადამწავებული სტენოგრაფია მოსკოვში გორკის სახ. მსოფლიო ლიტერატურის ინსტიტუტში გამართულ საკავშირო თათბირზე, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1962, 5 იანვარი.
10. ლომიძე გ., საბჭოთა ლიტერატურის თეორიის პრობლემები, თბ., 1977.
11. ბრეჯნევი ლ. ი., სკვპ ცენტრალური კომიტეტის საანგარიშო მოხსენება საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XXIV ყრილობას, თბ., 1971.
12. შევარდნაძე ე., საუბარი „ლიტერატურის ობოზრენიეს“ კორესპონდენტთან, აღმანახი „კრიტიკა“, 1979, № 3.
13. ლუკონიანი მ., ჩანაწერები საქართველოზე, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1981, 20 მარტი.
14. შევარდნაძე ე., „ერი და მისი კულტურა“, გაზ. ლიტერატურული საქართველო. 1 ოქტომბერი, 1982.

მარინე ბაბიტაძე

მოტივთა ბუნებისათვის ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში

მწერლის შემოქმედებაში მოტივთა ურთიერთმიმართებაზე მსჯელობისას საჭიროა განიმარტოს, თუ რა იგულისხმება მოტივის ცნების ქვეშ. ამ წერილში ჩვენ გამოვდივართ მისი გარკვეული გაგებიდან, რომლის მიხედვითაც მოტივი არის ის მამოძრავებელი ძალა, რომელიც დასაბამს აძლევს შესატყვის მხატვრულ შინაარსს. მოტივით არის განსაზღვრული მხატვრული შინაარსის ასეთი გაშლისაქენ წარმართული დინამიკა. ის ფაქტი, რომ საქმე შეეხება სწორედ მხატვრული შინაარსის დასაბამ თემას, იქიდანაც ჩანს, რომ თვით მოტივს ხშირად, როგორც თემის ზოგად აზრს, მხატვრული ფორმა აქვს. მაგ., ა. ვესელოვსკი მოტივის ცნებების ქვეშ გულისხმობს უმარტივეს თხრობით ერთეულს, რომელიც ხატონად უბასუხებს პირველყოფილი ადამიანის მოთხოვნილებებს¹.

მოტივი შეიძლება განმეორდეს მრავალ ნაწარმოებში და ძალიან ხშირად, როგორც ეს განსაკუთრებით ლიტერატურის განვითარების ადრეულ საფეხურზე ხდებოდა, პერსონიფიცირებული ხატის სახით წარმოდგეს. ხატის სახით მოტივი ქართულ ხალხურ ზღაპრებში მოცემულია, მაგ., დევის სახით, რომელიც ასახიერებს ბოროტ ძალას და მთელი რიგი ზღაპრების სიუჟეტის დინების სათავედ იქცევა.

პერსონიფიცირებული ხატის სახით მოტივი გვხვდება აგრეთვე ახალ მხატვრულ ლიტერატურაში. მაგ., მკვლევარი გრ. კიკნაძე ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ვაჟას შემოქმედებაში გვხვდება ზოგიერთი მოტივის პერსონიფიცირების შესაძლებლობა. მაგ., ყველა კეთილშობილ, შურისძიებისაგან განთავისუფლებულ ვაჟაკის სახეს შეიძლება ვუწოდოთ გოგოთურის მოტივი. ასევე ვაჟას შემოქმედებაში მამაცური ბუნების გამოვლინება მკვლავდება ზვიადურის მოტივში².

მაგრამ ხატოვანი ბუნება არ არის მოტივის მთავარი და აუცილებელი ნიშანი. მოტივს შეიძლება ახასიათებდეს ასევე შინაარსობრივ დამოკიდებულებათა სიუხვე და პრობლემური ხასიათი. ასეთ შემთხვევაში მოტივი პრობლემის მხატვრული საშუალებით გახსნას და სიუჟეტის გაშლას ემსახურება და მას შესატყვისი ემოციური დატვირთულობაც ახასიათებს. სწორედ ასეთი მოტივი აძლევს ლიტერატურას იმ ხასიათს, რის გამოც შეიძლება შემდეგში მისი მრავალნაირი ინტერპრეტაცია.

ასეთ, პრობლემის თვალსაზრისით მდიდარ მოტივს წარმოადგენს ვაჟას შემოქმედებაში პატრიოტული მოტივი, რომლის ბუნებაზეც და რომლის კავშირზეც შურისძიების მოტივთან გვინდა შეგჩერდეთ ამ წერილში.

¹ А. Веселовский, Историческая поэтика, Ленинград, 1940, гл. 494—495.

² გრ. კიკნაძე, ვაჟა-ფშაველას ხუთი პოემა, ლიტერატურის თეორიისა და ისტორიის საკითხები, თბილისი, 1978, გვ. 158.

პატრიოტული მოტივი, ერთი მხრივ, ძალიან საინტერესო პრობლემას აყენებს და, მეორე მხრივ, ემოციურად განსაკუთრებით დატვირთული ამჟებითა და შინაარსით თითქოს განსხვავებული ნაკადების საწყისად იქცევა. პატრიოტული სიუჟეტის შინაგანი ლოგიკა და ემოციური ბუნება ისეთ პრობლემად დგას და ისეთ მრავალფეროვან თემათა მოცემის შესაძლებლობას იტევს, რომ ერთი. უფრო ზერელე, შეხედვით არც ჩანს, რომ საქმე ყოველთვის პატრიოტიზმს შეეხება. მაგ., პატრიოტიზმის გახსნის ერთ-ერთ სახეობას წარმოადგენს თემისა და პიროვნების ურთიერთობის თემატიკა, ყველა შემთხვევაში თემისადმი ერთგულების მოტივი; მეორე შემთხვევაში, პატრიოტიზმი მიუღებელი საბელადიზმების წყობილების წინააღმდეგ ბრძოლას გულისხმობს. პატრიოტიზმი არის ისეთი მოტივი. რომელიც მრავალ მოტივს აერთიანებს, დასაბამს აძლევს მრავალ თემატურ ნაირსახეობას და შეიძლება ყველაზე უფრო ამართლებს იმ დებულებასაც, რომ მხატვრული სიტყვიერება ხატებით ახროვდება.

ასეთი ვითარება შესაძლოა იმიტომ, რომ პატრიოტიზმი სრულიად განსხვავებულ შინაარსს ატარებს იმისდა მიხედვით, თუ რა საზოგადოებრივი წყობილების, რა სოციალურ-ეკონომიკური პირობების საფეხურზე არის ის მოცემული. ეს განსხვავება ისეთი ხასიათისაა, რომ პატრიოტიზმის შინაარსი, როგორც ვთქვით, ხშირად კიდევ უპირისპირდება ერთმანეთს.

არა მარტო იმ საზოგადოებისადმი დამოკიდებულება, რომელსაც ეკუთვნის გმირი, სრულიად განსხვავებულია პატრიოტული განცდის განვითარების სხვადასხვა ისტორიულ პირობებში, არამედ გარკვეულ ფსიქოლოგიურ პროცესთა, ფსიქოლოგიურ განცდათა თითქოს ცხადი და გამოკვეთილი შინაარსი ასევე განსხვავებულ სახეს იღებს. მაგ., ისეთი ფსიქიკური ემოცია, როგორიც არის შურისძიების გრძნობა, პატრიოტიზმის შინაარსის ცვლასთან ერთად თავისი განცდისეული რაობით განსხვავდება ერთმანეთისაგან და ურთიერთგამომრიცხავ ხასიათსაც კი ატარებს. სოციალურ-ეკონომიკურ ურთიერთობასთან დაკავშირებით საზოგადოების განვითარების გარკვეულ საფეხურზე შურისძიება მართლმსაჯულების როლში გამოდის და ამის გამო ის არ შეიძლება უარყოფით ემოციას წარმოადგენდეს, როგორც ამას ახლანდელი გაგებითა აქვს ადგილი.

რა და რა სახეს იღებს პატრიოტიზმი საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური პირობების შესატყვისად?

რომ ავიღოთ პატრიოტიზმი, როგორც სუბიექტური განცდა, როგორც გარკვეული განცდისეული კატეგორია. ვითარება უფრო მარტვე შინაარსს შეიცავს. ასეთი განცდის კლასიკური ნიმუში ქართულ ლიტერატურაში არის რაფიელ ერისთავის ლექსი „სამშობლო ხევსურისა“.

ამ განცდის უცვლელ ზოგად მომენტს ძალიან კარგად ასახავს ალ. გრიბოედოვის სიტყვები: „И дым отечества нам сладок и приятен“. ე. ი. აღმაზნს უყვარს თავისი სამშობლო ასეთი, როგორიც ის არის და რომელსაც ის შეეზარდა. ეს არის ის უცვლელი ნიშანი, რომელიც განცდისეულ მომენტს შეადგენს, მაგრამ განცდისეული ასპექტით არ შეიძლება შემოისახვდეს პატრიოტიზმის შესწავლა.

პატრიოტიზმი, ამ ცნების ნამდვილი მნიშვნელობით, წარმოადგენს სოციალურ კატეგორიას და, როგორც ასეთი, ექვემდებარება ისტორიულ განვითარებას. სწორედ ამიტომ სხვადასხვა ისტორიულ საფეხურზე ის განსხვავებულ

შინაარსს იძენს. ამასთან დაკავშირებით მას განსხვავებული ეთიკურ-ზნეობრივი საზომიც შეიძლება ახასიათებდეს. ამდენად, პატრიოტიზმი. როგორც სოციალური კატეგორია. გულისხმობს აგრეთვე ეთიკური პრინციპის ისტორიულად ცვალებად ხასიათს.

კლასობრივი საზოგადოების და, ამრიგად, სახელმწიფოებრივი წყობილების პირობებში პატრიოტიზმს სხვა ხასიათი აქვს, ვიდრე კლასობრივი საზოგადოების ჩამოყალიბებამდე.

საზოგადოებრივ ფორმაციათა ისტორიაში ადრეულ საუბუხურზე გვხვდება გვაროვნული საზოგადოება, რომლის წევრთა შორისაც სისხლით ნათესაური კავშირის მომენტები ჯერ კიდევ შემორჩენილია. შემდეგ მოხდა გვართათიანება, რომელიც თემის ან ფრატრიის სახელწოდებითაა ცნობილი. ვინაიდან გვაროვნული და თემური საზოგადოების ის დამახასიათებელი ნიშნები, რომლებიც ჩვენთვის არის საინტერესო, ემთხვევა ერთმანეთს. ამიტომ არ გამოეყოფთ მათ და შევჩერდებით მათი ყოფის ზოგად თავისებურ რეალიებზე. კაცობრიობის ისტორიის ამ ეტაპზე ხალხთა ცხოვრების პირობები არ იძლეოდა საზოგადოების ფენებად ლიფერენციაციის შესაძლებლობას თუ აუცილებლობას.

უპირველესი ნიშანი გვაროვნულ-თემური საზოგადოებისა არის ის. რომ ამ საზოგადოებრივ ფორმაციაში ძირითადად არ არსებობს კერძო საკუთრება. ამის თაობაზე ფ. ენგელსი შრომაში „ოჯახის, კერძო საკუთრებისა და სახელმწიფოს წარმოშობის შესახებ“ აღნიშნავს: „...საოჯახო მეურნეობას ზომიერი რიგი ოჯახები ერთად და კომუნისტურად ეწევიან, მიწა მთელი ტომის საკუთრებაა, მხოლოდ პატარა ბაჩხები აქვთ მათ დროებით სარგებლობაში გადაცემული საოჯახო მეურნეობისათვის, მაგრამ მმართველობის ჩვენი გაბერილი და რთული აპარატის ნიშან-კვალიც კი არ ჩანს“³. როდესაც ბერძნული გვარისათვის დამახასიათებელ ნიშნებს განიხილავს, ფ. ენგელსი იმოწმებს ჯ. გროტის ცნობას იმის შესახებ, რომ ამ გვარს ქონებაც საერთო ჰქონდა, მაგრამ მცირე ნაკვეთებზე პირადი საკუთრების უფლება მათთან ნებადართული იყო.

ახლა შევხედოთ. თუ რა ვითარებაა ამ თვალსაზრისით კავკასიის თემური საზოგადოებაში. მ. კოვალევსკის ცნობით, ხევსურების პირად საკუთრებას მხოლოდ თავიანთი შრომის შედეგად გაწმენდილი „ახოები“ შეადგენდა. მაგრამ მიწის დამუშავება თავისთავად უმნიშვნელო ნაწილს წარმოადგენდა ამ კუთხეში გავრცელებული მეურნეობისა⁴. ამავე ცნობას გვაწვდის ქართველთა ეთნოგრაფი ს. მაკალათია⁵.

პროლეტარის თანაბარი განაწილება გამორიცხავდა თემის წევრთა შორის ქონებრივი ლიფერენციაციის წარმოშობას და, ამრიგად, საზოგადოების წევრთა დაყოფასაც ურთიერთსაწინააღმდეგო კლასებად.

ამგვარად, გვაროვნულ საზოგადოებაში გამორიცხულია ცალკეული წევრების გადატაკებისა და ექსპლოატაციის შესაძლებლობა.

კოლექტივის წევრთა თანაბარუფლებიანობა თავისთავად განსაზღვრავს თემური საზოგადოების მმართველობაში დემოკრატიული საწყისის არსებო-

³ ფ. ენგელსი, ოჯახის, კერძო საკუთრებისა და სახელმწიფოს წარმოშობის შესახებ. წიგნი: ჯ. მარქსი, ფ. ენგელსი, რჩეული ნაწერები, ტ. II, თბილისი, 1950, გვ. 225.

⁴ Ковалевский М., Закон и обычай на Кавказе, Москва, 1890, т., გვ. 242.

⁵ ს. მაკალათია, ხევსურეთი, თბილისი, 1935, გვ. 27.

ბას. როგორც ფ. ენგელსი შენიშნავს, იროკეზთა ტომში „...ყველა უთანხმოებას და დავას წყვეტს იმათი კოლექტივი. ვისაც ეს ეხება... ყველა საკითხს თვითონ დაინტერესებული პირები წყვეტენ“⁶.

ამისდა მიხედვით გვაროვნულ-თემურ საზოგადოებაში მოქმედებდა დაუწერელი, მაგრამ ძალიან ძლიერი კანონები. რომლებიც ყველა მისი წევრისათვის საერთო იყო და რომელიც მათი ცხოვრების მარეგულირებელ ნორმებს შეადგენდა. თითოეული ქცევის ასეთი ნორმა თვით თემისავე კეთილდღეობასა და სიძლიერეს ემსახურებოდა. სწორედ ეს განსაზღვრავდა მათ წარმონაშაპსა და განმტკიცებასაც ამ საზოგადოებაში.

მაგ., მძარცველური თავდასხმები სხვა თემებზე საპატიო და საგმირო საქმედ ითვლებოდა, ვინაიდან ის საკუთარი თემის გაძლიერებას ემსახურებოდა. ხოლო თვით თემის წევრებს შორის შიტაცება და ქურდობა დიდ სამარცხვინო საქმედ იყო მიჩნეული. ფ. ლონტიევიჩი აღნიშნავს, რომ «Воровство и хищничество играют важную роль в жизни горца... Предания осетин, чеченцев и других горцев яркими красками рисуют древний быт горцев, подчинявшихся требованиям адата лишь в тесных родовых кругах и считавших хищничество вполне законным в отношении к чужеродцам»⁷.

იმ ფაქტზე, რომ მეზობელი ტომების საქონლის დატაცება თემის ეკონომიკური პირობებიდან გამომდინარეობდა, ს. მაკალათია საგანგებოდ ჩერდება თავის ნაშრომში „ხევსურეთი“⁸. სწორედ ამის გამო აღიქმებოდა მეზობელ ტომთა მძარცველი გმირად, ხოლო ძარცვა ხალხის გმირული სულის გამოსაბრძმედ საშუალებად.

ვაყვას პერსონაჟთა სამოქმედო არე მთაა, მთა — დასახლებული ერთმანეთისაგან განცალკევებული წვრილი ტომებით, რომლებსაც მძიმე ეკონომიკურ პირობებში უხდებოდა ცხოვრება. მიწა აქ მწირია და მოუსავლიანი. ამიტომაც მოსახლეობა ძირითადად მესაქონლეობას მისდევს. ამავე დროს მეურნეობის ერთი და იგივე სახეობა ნაკლებად იძლეოდა თემებს შორის საქონლის გაცვლა-გამოცვლის შესაძლებლობას. თემს არ გააჩნდა ისეთი ეკონომიკური ძალები, რომლებსაც შეიძლებოდა დაყრდნობოდა მისი მატერიალური კეთილდღეობის ზრდა. ასეთ შემთხვევაში თემებს შორის საქონლის მიტაცებები ისეთივე როლს თამაშობდა, როგორც ეკონომიკური ვითარებებით გამოწვეული ომები დიდ სახელმწიფოებს შორის.

პრობლემა მელაენდება პოემა „აღუდა ქეთელაურში“ წარმოდგენილ ვითარებაში. მუცალისა და აღუდას შეტაკების მიზეზია პირველის მიერ აღუდას სოფლიდან ცხენების გატაცება. ერთი შეხედვით შეიძლება დავასკვნათ, რომ მუცალმა ვაჟაკისათვის უღირსი საქციელი ჩაიდინა, რომ იგი, შეიძლება ითქვას, მიმტაცებელი და მძარცველია. ამავე დროს ნაწარმოების დადებითი გმირი, სწორედ ის, ვინც მისგან დაზარალდა, მიუხედავად იმისა, რომ მათ შორის დაუნდობელი ბრძოლაა, სცნობს და აღიარებს მის ღირსებას. უფრო მეტიც, აღუდა აღტაცებაში მოჰყავს მუცალის პიროვნებას. ამიტომაც დასტირის მოსისხლის გვამს და მის გამო სარწმუნოებრივი სამართლის ნორმასაც კი არ ლევს.

⁶ ფ. ენგელსი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 250.

⁷ Ф. Леонтович, *Ада́ты кавказских горцев*, Москва, вып. I, 1982, გვ. 19.

⁸ ს. მაკალათია, დასახ. ნაშრომი, გვ. 45.

სწორედ აღნიშნული სოციალური მიზეზები და პირობები ხდის გასაგებასა და გამართლებულს იმ ფაქტს, რომ ვაჟას ნაწარმოებებში პერსონაჟთა ურთიერთდამოკიდებულება რაინდულ სულისკვეთებას ამჟღავნებს, მიუხედავად იმისა, რომ მათი შებმის საფუძველი დატაცებაა.

გმირი არ უთვლის სხვა თემის წევრ გმირს დანაშაულად ისეთ ქცევას, რომელიც გარკვეულ სოციალურ ფუნქციას ასრულებს, ე. ი. იმ სოციალური ერთეულის არსებობასა და კეთილდღეობას ემსახურება, რომლის წევრსაც ის წარმოადგენს. თვითონ ისიც თავის საპატიო მოვალეობად მიიჩნევს თავისი თემისათვის სხვა თემიდან საქონლის მოტაცებას.

ამ ვითარებამ განაპირობა ალუდასა და მუცალის ურთიერთობით შექმნილი საინტერესო ფსიქოლოგიური სიტუაცია. ორივე გმირს თავის წმინდა მოვალეობად მიაჩნია თემს დაეხმაროს ეკონომიკურ მოლონიერებაში მტრული თემისაგან საქონლის მოტაცების გზით. სწორედ ამიტომაც. რომ, მიუხედავად მათი ინტერესების დაპირისპირებისა, თითოეულ მათგანს შესწევს უნარი პატივისცემა და თანაგრძნობა იგრძნოს ერთმანეთისადმი. მუცალს უნდა, რომ მისი თოფი დარჩეს ალუდას, ალუდა კი კლავს მას და ამავე დროს დასტირის.

ამ ვითარებით აიხსნება ისიც, რომ თემს, როგორც სოციალურ ერთეულს, აღარ მოსწონს ასეთი ზედმეტი გრძნობისა და შეცოდების გამომჟღავნება მტრისადმი. ეს უკვე საფრთხეს უქმნის მათი სოციალურ-ეკონომიკური პირობებით შექმნილი ადათების დაცვის საქმეს.

აი, სწორედ ამ პირობებში თავისებურ შინაარსს იღებს შურისძიების აქტი, როდესაც ის საზოგადოებრივი ერთეულის, ამ შემთხვევაში თემის, ინტერესებს ემსახურება. ალუდა შურს იძიებს მუცალზე როგორც თემის წევრი. იგი თემის წინაშე ვალდებულია დამტაცებლებზე შური იძიოს და ამ გზას ალუდა ყოველგვარი ყოყმანის გარეშე მიმართავს. ამავე დროს მის არსებობაში შურისძიების სურვილს კიდევ უფრო უნდა აღრმავებდეს პირადი ინტერესი, ვინაიდან მისი საკუთრებაც ერია მტრის მიერ დატაცებულ რეშაში. და თითქოს ეს მომენტი უნდა თამაშობდეს ისეთ როლს, რომ ალუდას მტრის ღირსების დანახვა გაუჭირდეს. გმირის პირადი ქონების დაზარალების ფაქტს სხეციალურად აღნიშნავს მწერალი იმისათვის, რომ უფრო მკვეთრად გაუსკას ხაზი მის ღირსებას. ალუდას პიროვნებაში ლაპარაკობს სამართლიანობის გრძნობა: არ ჩაუთვალოს მტერს პიროვნულ უზნეობად ის საქციელი, რის უფლებასაც საკუთარ თავს მისცემდნენ როგორც თვითონ. ისე მისი თემის წევრებიც. ამიტომ არის ვაჟასათვის ალუდა დადებითად გამორჩეული ტიპი. ალუდა სამაგიეროს უხდის მუცალს, როდესაც დაედევნება მას. შურს იძიებს მასზე, მაგრამ ამავე დროს არაერთი უარყოფითი გრძნობა არა აქვს მუცალისადმი. სწორედ ამიტომ მათი ბრძოლა უფრო ჰგავს რაინდთა ორთაბრძოლას და არა მომტაცებელზე გაათრებულ დაზარალებულის შურისძიებას. ამრიგად, სოციალური მოტივებით, უფრო ზუსტად, საკუთარი თემის კეთილდღეობისათვის ზრუნვით შეპირობებული შურისძიება დადებითი ხაზითის ზნეობრივ საქციელად განიცდება. ამ შემთხვევაში შურისძიება თემის საერთო მიზნებს ემსახურება და არა პირადი უარყოფითი და არასაპატიო ემოციის გამოვლენაა. სწორედ ამას ვგულისხმობდით, როცა ვამბობდით, რომ შურისძიება, როგორც ფსიქოლოგიური განცდა, სხვადასხვა შინაარსით იტვირთება საზოგადოების ვანვითარების სხვადასხვა საფეხურზე.

აქვე უნდა აღინიშნოს, ამ საფეხურზე მოცემული პატრიოტული განცდას

ძირითადი თავისებურება. არავითარ შემთხვევაში მოკვეთილი. თემიდან უსამართლოდ განდევნილი ალუდა საყვედურის უფლებასაც არ აძლევს ოჯახის წევრებს:

„—ღაიცი, ნუ ხართ ყბედაა,
მოდით, მამყევით, ვიღინოთ,
ღმერთმ ეს გვარგუნა ბედაა,
ჯვარს არ აწყინოთ, თემს ნუ სწყევთ,
ნუ გაღიქცევით ცეტადა“⁹.

ყველგან ამ საფეხურზე პირადი უკმაყოფილება ჯა ბრძოლაღ თემის წევრებთან გამორიცხავს გმირისათვის თემის, როგორც ასეთის, წინააღმდეგ გამოსვლას.

საიხტერესოა ამ თვალსაზრისით აგრეთვე ვაქას მეორე პოემაც „სტუმარ-მასპინძელი“. ჯოყოლა, როდესაც გაიგებს, რომ მისი სტუმარი ქისტეთის მოსისხლე მტერია, არ ამბობს უარს შურისძიებაზე:

„მე გთხოვ, გაუშვა, მუსო,
ნუ სტანჯავ უღიერადა;
როცა გასცდება ჩემს ოჯახს,
იქ მოეპყარით ავადა“¹⁰ —

მიმართავს იგი მომხდურთა წინამძღოლს.

როგორც გრ. კიკნაძე აღნიშნავს, ჯოყოლა ამ შემთხვევაში ცნობს იმ ადათს, რომლის თანახმად ოჯახიდან გასული სტუმრის მიმართ ისევე ძალაში შედის სისხლის აღების მოთხოვნა¹¹. ამავე დროს იგი იცავს ასევე მის თემში გავრცელებულ არანაკლები მნიშვნელობის მქონე ადათს — ესაა სტუმარმასპინძლობის ადათი, რომლის მიხედვითაც მასპინძლის წმიდათაწმიდა მოვალეობაა სტუმრის დაცემა. ამას მოწმობენ ჯოყოლას შემდეგი სიტყვები:

„—რას სჩადით? — შემოუძახა:
ეის სტუმარს კბოჰავთ თოკითა.
რად სტებთ საუფლო ჩვენს წესსა,
თავს ლაფს რად მისხამთ კოკითა?“

ანდა:

„ეის გაუყიდავ სტუმარი?
ქისტეთს საღ თქმულა ამბადა?
.....
თვის რჯული დაგვიწყებიათ,
მიტომ იქცევით მელარადა“.

ამგვარად, პოემაში ერთმანეთს ემთხვევა ორი ურთიერთსაპირისპირო ადათის შესრულების აუცილებლობა. ეს ვითარება კი წარმოქმნის კონფლიქტს თემსა და მის წევრს შორის. ამის თაობაზე გრ. კიკნაძე შენიშნავს: „საქმეის არის, რომ თვით თემი შეიცავს ერთიმეორისადმი დაპირისპირებულ, შეუთანხმებელ ტრადიცია-ადათებს. აქ ჩვენ ვხედავთ, რომ თემს არ უყისრიანისეთი პოზიტიური სამართლის მიწოდება, რომელიც უზრუნველყოფდა მოსა-

⁹ ვ ა ე ა - ფ შ ა ე ე ლ ა, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. ტ. III. თბილისი, 1964, გვ. 74.

¹⁰ იქვე, გვ. 217.

¹¹ გრ. კიკნაძე, ვაჟა-ფშაველას ხუთი პლემა, გვ. 161.

ხლეობის ნორმალურ სოციალურ ცხოვრებას. ვაჟა გვიჩვენებს, რომ გარკვეულ სიტუაციაში ურთიერთშეთანხმებული დადებითი ადათი თემს არ მოეპოვება და ეს იწვევს პიროვნების ტრაგედიას. ამიტომ საკითხი ისე კი არ შეიძლება გაშუქდეს, რომ თემს ებრძვის პიროვნება, არამედ უნდა გავითვალისწინოთ, რომ თვით თემი „ებრძვის“ საკუთარ თავს. თვით იგია გაორებული. თვით თემ-შაჟვა მოცემული შინაგანი წინააღმდეგობა.

ეს წინააღმდეგობა იმ ხარვეზში იჩენს თავს, რომელიც თემის ადათობრივი სამართლის სისტემაში არსებობს. ვაჟას გმირებისათვის არ არის ცნობილი ადათი, თუ როგორ უნდა მოიქცეს ადამიანი მაშინ, როდესაც მტერი სტუმრადაა. ამ შემთხვევაში რომელს მისდიოს მან — სტუმართმოყვარეობის თუ სისხლის აღების ადათს¹². ამ ვითარების ფონზე იკვეთება მწერლის დამოკიდებულება შურისძიების ფაქტისადმი. ჯოჯოლასაც, ისევე როგორც ალუდა ქეთელაურს, მეტი საფუძველი გააჩნია იმისა, რომ გაუჭირდეს თავშეკავება სასტიკი შურისძიებისაგან. მაგრამ ვიდრე ჯოჯოლა გაიგებდა, რომ მისი სტუმარია ზვიადაური, ის მოიხიბლა მისი პიროვნებით. ამასთანავე ჯოჯოლა იგებს, რომ 'ზვიადაური მისი ძმის მკვლელია. ეს ფაქტი კი უთუოდ ქმნის იმის საფუძველს, რომ მისი დამოკიდებულება სტუმრისადმი მკვეთრად შეიცვალოს და უარყოფითი სახე მიიღოს. ჯოჯოლას მით უმეტეს უნდა აღეძრას 'ზვიადაურის დასჯის სურვილი. მწერალმა კი სწორედ იმას გაუსვა ხაზი, რომ მის მიერ დახატული კეთილშობილი პიროვნება არ აპყვა პირადი შურისძიების გრძნობას და უკმისგანაც სტუმარმასპინძლობის ადათის დაცვა მოითხოვა.

ამგვარად, ამ წინააღმდეგობის ფონზე, რომელიც ჩნდება თემში ორი ადათის დამთხვევის გამო, იკვეთება კეთილშობილი პიროვნება, რომელიც განთავისუფლებულია პირადი შურისძიების გრძნობისაგან; და თუ თანახმაა დაუშვას მოსისხლეზე შურისძიება, მხოლოდ და მხოლოდ იმის გამო, რომ საკუთარი თემის ინტერესები დაიცვას, შეასრულოს იმ სოციალური ერთეულის ფუნქცია, რომლის წევრსაც თვითონ წარმოადგენს. თანამომეტყაგან ზურგშექცეული ჯოჯოლა ისე და ისე საკუთარი თემის მტრის წინააღმდეგ ბრძოლაში იღუპება.

ამგვარად, ვაჟა-ფშაველამ პოემების „ალუდა ქეთელაურისა“ და „სტუმარ-მასპინძლის“ მიხედვით გვიჩვენა, თუ როგორ თავისუფლებიან კეთილშობილი პიროვნებანი პირადი შურისძიების გრძნობისაგან, მაგრამ არასოდეს უკან არ იხევენ. როდესაც შურისძიების აქტს ჯათგან საკუთარი ქვეყნის სასიცოცხლო ინტერესები მოითხოვენ.

აღნიშნულ ვითარებას განაპირობებს ის გარემოება, რომ შესატყვისი ოჯახურ-გვაროვნული ნიშნები შემონახულია ამ საზოგადოებაში და ამიტომ მისი წევრების ურთიერთობა თემთან სულ სხვაგვარ ხასიათს ატარებს. ასეთ პირობებში არ შეიძლებოდა მისი წევრი ისე დაპირისპირებოდა თემს, რომელშიც ის ცხოვრობს, რომ ამის გამო მთლიანად არ დარღვეულიყო თემისა და მისი წევრის არსებობის შესაძლებლობა. ამიტომ აქ წევრი სწირავს თავს მაშინაც, როდესაც მას ოპოზიციაში უდგას. ალუდა თემის მიმართ საყვედურის წარმოთქმის ნებას არ აძლევს თავისი გაუბედურებული და განდევნილი ოჯახის წევრებს. ასევე ჯოჯოლა თავს სწირავს მისდამი მტრულად განწყობილ თემს. სწორედ ამიტომ ჯოჯოლასა და ალუდას ტრაგიკული ბედი გასცდება თემისა და

¹² გრ. კ. ი. კ. ძე, ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება, თბილისი, 1957. გვ. 74.

პიროვნების დაპირისპირების პრობლემას, როგორც ამაზე მიუთითებს მკვლევარი გრ. კიენაძე. მისი აზრით, საქმე შეეხება თვით საზოგადოებაში წამოჭრილ წინააღმდეგობას და ურთიერთდაპირისპირებას. კეთილშობილი გმირები ამ ურთიერთდაპირისპირებულ ადათთა შორის ირჩევენ უფრო მაღალი ზნეობრივი პრინციპის განმახორციელებელ ნორმას ანდა იბრძვიან უღირსი ადათის (ტელის მოჭრა) კანონად გადაქცევის წინააღმდეგ, მაგრამ ამავე დროს თემის, როგორც ასეთის, ერთგულნი რჩებიან. მათი პატრიოტიზმი თემური წყობილების შესატყვის ხასიათს ატარებს და არავითარ შემთხვევაში არ უპირისპირდება თემს, როგორც ასეთს, სწორედ ამიტომ ჯოჯოლასა და ალუდას ბრძოლა მაღალი პატრიოტული ქცევის შესანიშნავი ნიმუშია.

საინტერესოა, რომ ანალოგიურ ფაქტებს ვხვდებით ბერძნულ ქალაქ-სახელმწიფოებში.

პლატონის „კრიტონში“ სოკრატე უარს აცხადებს გაპარვაზე, რათა სიკვდილის განაჩენი აიკლინოს თავიდან. მას არ უნდა იმ სახელმწიფოს კანონის დარღვევა, რომლის წინააღმდეგ გამოსვლისთვისაც მას სიკვდილი მოუსაჯეს. მისთვის სამშობლო და სახელმწიფო ინტერესები იდენტური ცნებებია. ამის თაობაზე „კრიტონის“ კომენტარებში ა. ლოსკვი საგანგებოდ მოუთითებს: «Государственные законы, а также само государство и общество мыслятся платоновским Сократом как нечто родное для отдельных граждан, как их дорогие родители, с которыми у отдельных граждан сохраняется теснейшая связь»¹³.

სწორედ ამიტომ სოკრატე კანონების პირით ასე ეუბნება კრიტონს: „ქმა რომ გყავდეს, ანდა ბატონი, ხომ ვერ გაბედავდი თავი გავეტოლებინა მათთვის და რა შეურაცხყოფაც უნდა მიეყენებინათ, შეურაცხყოფითვე გადაგხადა სამაგიერო: ლანძღვა-გინებისათვის — ლანძღვა-გინებით, ცემისათვის — ცემით და ა. შ. ხოლო მამულსა და კანონებს, შენ გგონია, უფლება გაქვს. როგორც გინდა ისე მოექცე და შენი ნება-სურვილისამებრ მიაგო სანაცვლო? ...ომში იქნება, სამსაჯუროში თუ სადაც გნებავთ, ყველგან უყოყმანოდ უნდა შევაარულოთ სამშობლოსა თუ სახელმწიფოს ბრძანება“¹⁴.

ეს გარემოება აიხსნება იმით, რომ ბერძნულ პოლისებში ჯერ კიდევ არის შემორჩენილი თემური საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი ნიშნები.

ფ. კესიდი შენიშნავს, რომ „პოლისური დემოკრატიის განმასხვავებელ ნიშანს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების ხასიათთან ერთად წარმოადგენს საზოგადოებრივი ინტერესების პირველადობის აღიარება კერძო ინტერესებთან შედარებით და აგრეთვე პოლისის მოქალაქის საზოგადოებრივი პუნების მაღალი შეფასება. პოლისური დემოკრატიის თვალსაზრისით ადამიანის საზოგადოებრივი არსი და საზოგადოებრივი ინტერესების უპირატესობის პრინციპი პირადულთან შედარებით გულისხმობს მოქალაქეთა აქტიურ მონაწილეობას ზოგადსახელმწიფოებრივი საკითხების გადაწყვეტაში. განსაკუთრებული მნიშვნელობის მქონეა, რომ პოლისში იზღუდებოდა ქონებრივი დიდურენიციაცა, და ამის წინააღმდეგ გარკვეულ ზომებსაც მიმართავდნენ. იმისათვის, რომ თავიდან იეცილებინა ქონებრივი უთანასწორობის წარმოშობა, სპარტის სახელმწიფო დაბრკოლებას უქმნიდა ვაჭრობისა და ხელოსნობის გან-

¹³ Платон, Сочинения в трех томах, под общей редакцией А. Лосева и Ф. Асмуса, т. I, комментарии, Москва, 1971, гл. 622.

¹⁴ პლატონი, კრიტონი, „განთიადი“, 1976, № 1, გვ. 86.

ეთარებას, ფუფუნების საგნების წარმოებას და სპარტანელთა ყოველი სახის უთითორობას სხვა სახელმწიფოს მოქალაქეებთან¹⁵.

აღამიანთა სწრაფვას სიმდიდრის დაგროვებისაკენ ძველი ბერძნები ფსიქიურ დაავადებასაც კი მიაწერდნენ. მათ არ ესმოდათ ამ ფაქტის ეკონომიკური მიზეზები¹⁶.

აქ ჯერ არ იყო ჩამოყალიბებული ისეთი სახელმწიფო სისტემა, რომელიც გარკვეული პრივილეგირებული საზოგადოების ინტორესების დამცველია, თუმცა საამისო ნიადაგი თანდათან მზადდებოდა. ათენის დემოკრატიული სახელმწიფო უკვე იხრწნებოდა. სოკრატე ათენის დემოკრატიული სახელმწიფოს რღვევის ყველაზე უფრო მწვავე პერიოდში მოღვაწეობდა. როგორც ა. ლოსევი შენიშნავს: «На гнилой почве выходящейся демократии зародился крайний индивидуализм, всегдашняя уверенность в себе, эгоизм и жажда власти»¹⁷.

მაგრამ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, საზოგადოების განვითარების ყველა საფეხურზე პატრიოტული გრძნობა ასეთ ხასიათს არ ატარებს. „პატრიოტული გრძნობის ცნება, — შენიშნავს გრ. კიკნაძე. — უბრალოდ არ ემთხვევა ეროვნული გრძნობის ცნებას“¹⁸. თვით სახელიც. ე. ი. ეროვნული გრძნობის ეტალონი, მიუთითებს იმაზე, რომ საქმე შეეხება უკვე ერის ჩამოყალიბების საფეხურს. ერის არსებობის პირობებში საკუთარი ქვეყნისადმი სიყვარული შეიძლება ისეთ ხასიათს ატარებდეს, რომ ერთი შეხედვით ეწინააღმდეგებოდეს იმას, რასაც უფრო ადრეულ საფეხურზე პატრიოტული გრძნობა ეწოდება. საქმე იმაშია, რომ ერის შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს კლასობრივ საზოგადოებასთან და ამრიგად სახელმწიფოებრივ წყობილებასთან. ხოლო კლასობრივი სახელმწიფოს პირობებში, ერთი ერის სხვადასხვა კლასს შორის ბრძოლის პირობებში პატრიოტული გრძნობის შინაარსი აუცილებლობით უკავშირდება ამ ეროვნული ერთეულის პროგრესული მომავლისათვის ბრძოლის პრინციპს. სწორედ ეს ფაქტი ლაპარაკობს პატრიოტული გრძნობის, ერთი მხრივ, ისტორიულ-საფეხურებრივ ხასიათზე, ხოლო, მეორე მხრივ, დაღაღებს იმაზე, რომ პატრიოტული გრძნობა ეთიკური, ზნეობრივი კატეგორიაა. კლასი, რომელიც იბრძვის ბატონობისათვის, თავს არ სდებს იმისათვის, თუ რა არის უკეთესი თავისი ხალხისათვის, როგორც ასეთი. მთლიანი ერთეულისათვის. იგი არ შეიძლება ჩაითვალოს პატრიოტულად მოქმედ კლასად, თუნდაც ბრძოლის დამაგოვიერ პრინციპად მას წინ წამოწეული ჰქონდეს პატრიოტული ლოზუნგი.

აი, სწორედ აქ ჩანს პატრიოტიზმის როგორც მხოლოდ ფსიქოლოგიური კატეგორიის უქმარობა პატრიოტიზმის როგორც სოციალურად გამართლებული ცნების შინაარსთან შედარებით. აი, ეს იგულისხმება იმ დებულებით, რომ პატრიოტიზმი ეთიკური კატეგორიაა და ამავე დროს შეგნების გარკვეულ დონესაც გულისხმობს. შეგნების გარკვეული დონის ჩართულობა პატრიოტიზმის ცნებაში სწორედ იმით არის განსაზღვრული, რომ პატრიოტიზმის მოცემულობის საკითხს წყვეტს ის გარემოება, თუ რომელი ქვეყანა ქვეყნისათვის პროგრესული და საკეთილდღეო. სწორედ ამიტომაც, რომ თავის ქვეყნის გასანთავისუფლებლად მოქალაქე-პატრიოტი ებრძვის არა მარტო უცხოელ დამ-

¹⁵ Ф. Кессиди, От мифа к логосу, Москва, 1972, гл. 20.

¹⁶ იქვე.

¹⁷ პლატონი, დასახ. წიგნი, გვ. 623.

¹⁸ გრ. კიკნაძე, ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება, თბილისი, 1957, გვ. 28.

პურობელ ძალას, არამედ თავისი ქვეყნის ხელისუფლებას. ეს ადგილობრივი ხელისუფალნი მისი თანამემამულენი არიან, მაგრამ პატრიოტული პოზიციის პრინციპის მიხედვით შეტევის ობიექტად იქცევიან, როგორც ამას ადგილი ჰქონდა, მაგ., დეკაბრისტთა აჯანყებისას. რუსეთის მოწინავე ინტელიჯენციამ მიზნად დაისახა მმართველობის იმ სისტემის შეცვლა, რომელიც ხელს უშლიდა მათი ქვეყნის განვითარებას.

პატრიოტიზმი, როგორც სოციალური კატეგორია, როგორც უკვე ვთქვით, აუცილებლობით შეიცავს თავის თავში მალალ ეთიკურ ნორმებს და ამაღლებულ შინაარსს. ამიტომ სხვა ერის დაჩაგვრა, მასზე გაბატონება თავისი ერისთვის გარკვეული უპირატესობის მისანიჭებლად არ შეიძლება პატრიოტული აქტის პრინციპად ჩაითვალოს. სწორედ ამას გულისხმობს გრ. კიკნაძე, როდესაც წერს: „შეიძლება სულიერი ძლიერების მოთხოვნას დაეუყავშიროთ ვაჟას შემოქმედებისათვის დამახასიათებელი ის ნიშანი, რომელიც სხვა ერის წარმომადგენელთადმი პატივისცემაში მდგომარეობს. ვაჟა-ფშაველა ჩერქეზთა მხარეს ქორ-შავარდნების ბუდეს უწოდებს („სისხლის ძიება“), აქებს ჩერქეზ ქიჩირს, ხოლო ქისტ ჭოყოლასა და ქისტ მუცალს თუ რაოდენ ღირსებებს მიაწერს, ეს ყველასათვის უეჭველი და თვალნათლივ დასანახი ფაქტია. თავისი ამგვარი — ვიწრო ნაციონალისტური თვალსაზრისისაგან სრულიად თავისუფალი დამოკიდებულებით ვაჟა არა მხოლოდ საკუთარ, არამედ თავისი ხალხის იმ შინაგან სულიერ თვისებებს წარმოაჩენს, რომელიც დიდი ხნის შემდეგ იმ კალანდაძის პოეტურ სურათშიც გამოვლინდა:

—რაისთვის აქებ ქისტებს, ბერდელა,
მათ ვაჟაკობას, ძალას და სიძხვნეს?
მიწა უესიათ მათ ხეესურთ ძვლებით...
—რას ამბობ, ქალაქ, ვაჟაკებ იყენეს,
ამლას ვაწყვიტეს ბრვე ვაჟაკები,
ახელაშიც უზომო ხოცეს...
—რას ამბობ. ქალაქ, ვაჟაკებ იყენეს,
—რა ვიცი... ღმერთმა მშვიდობა მოგცეს“¹⁸.

მაგრამ არაიშვიათად დიდ სიძნელეს შეიცავს იმ პრინციპის და კრიტიკიუმის დადგენა. თუ რა უნდა ჩაითვალოს ობიექტურად საკუთარი ქვეყნის საკეთილდღეო მოქმედებად. აი, აქ გამოდის წინ პატრიოტიზმის უაღრესად მრავალწახნაგოვანი შინაარსი და მისი სწორად გაგების სირთულე. სუბიექტური თვალსაზრისით შესაძლებელია ერთმანეთის საწინააღმდეგო ქცევა მივიჩნიოთ პატრიოტულად, ხოლო ერთსა და იმავე ქცევას განსხვავებული თვალსაზრისით შევხედოთ იმისდა მიხედვით, თუ რას ჩავთვლით და რა უნდა იქნეს აღიარებული ქვეყნის საკეთილდღეო ნაბიჯად.

ეს ვითარება ძალიან მიგნებულად არის ასახული ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოემაში „ბედი ქაროლისა“, სახელდობრ, პოემის იმ მონაკვეთში, სადაც პოეტი წარმოაჩენს ერეკლე მეორისა და სოლომონ მსაჯულის კამათს. თითოეული მათგანი სამშობლოს ერთგული მოღვაწეა. მიუხედავად ამისა, ურთულესი ეროვნული პრობლემის გადაჭრისას ისინი ურთიერთსაწინააღმდეგო პოზიციანზე დგანან. სუბიექტურად ორივე პატრიოტია, ორივეს კეთილშობილი გრძნობა და სამშობლოს კეთილდღეობის სურვილი ამოძრავებს. თითოეული მათგანის პოზიცია ამ თვალსაზრისით უპასუხებს პატრიოტიზმის ცნების მოთხოვნას.

¹⁸ გრ. კიკნაძე, ვაჟა-ფშაველას ხუთი პოემა, გვ. 150.

მაგრამ ისმის კითხვა, თუ მათ შორის რომელი ცდება, ე. ი. საკითხის გადაჭრა რომელი მათგანის მიერ იქნება საკეთილდღეო ქვეყნისათვის. როგორც არ უნდა გადაიჭრას საკითხი, ნამდვილ პატრიოტულ შემართებას ვერც ერთს ვერ წავართმევთ, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ამ რთულ სიტუაციაში ძალიან ძნელია გარკვევა, რა ჯობია ქვეყნისათვის: პატრიოტული საკითხი აქ უკვე ბრძნული პასუხის მოთხოვნას აყენებს.

ვაჟა გვიჩვენებს არა მხოლოდ თემის ინტერესებისათვის მებრძოლ გმირებს, არამედ მის შემოქმედებაში ვხვდებით ერთიანი საქართველოს ინტერესებისთვის ბრძოლას და ამ ბრძოლაში მონაწილე გმირთა სახეებს. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა მისი პოემა „ბახტრიონი“, სადაც პოეტმა 1659 წლის კახეთის ცნობილ აჯანყებაში ქართველ მთიელთა ღვაწლი წარმოაჩინა. ამ საკითხზე დაწვრილებით აქ ველარ შევჩერდებით.

აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ, როგორც ვამბობდით, პატრიოტიზმის მსგავსად შურისძიების გრძობაც საზოგადოების განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე სრულად განსხვავებული შინაარსით იტვარება. შურისძიების ის სახე, რომელსაც სისხლის აღება ეწოდება, თავის დროზე მართლმსაჯულების როლს ასრულებდა და ამდენად საზოგადოების ქცევის მოწესრიგებას ემსახურებოდა. მაშინ, როდესაც არ არსებობდა სახელმწიფო აპარატი, შურისძიება ითვლებოდა სამართლის განხორციელების ერთადერთ საშუალებად. დამნაშავე ისჯებოდა დაზარალებულის ან მისი ნათესაების მხრიდან. შემდგომ სამართლის დამკველის როლი სახელმწიფომ იტვირთა. ამის თაობაზე ელისაბედ ფრენცელი შენიშნავს, რომ სამართლის უქონლობისას, როდესაც სამართლის დამრღვევთა წინააღმდეგ სახელმწიფოებრივი ღეგნა არ არსებობდა, პირადი შურისგება იყო დაზარალებულთათვის დამნაშავეისათვის პასუხის მოთხოვნის ერთადერთი საშუალება. სახელმწიფოებრივი ცენტრალური ორგანოების წარმოშობამ ხელი შეუწყო იმ წარმოდგენის ჩამოყალიბებას, რომ რომელიმე პიროვნების მიმართ ჩადენილი უსამართლობა წარმოადგენს სახელმწიფოს მიმართ ჩადენილ უსამართლობას და ამით პირადმა შურისძიებამ დაკარგა საფუძველი და ძალა. ხოლო მანამდე უახლოეს ნათესავთა მკვლელობასა და შეურაცხყოფაზე შურისძიება იყო მოვალეობა, დაკანონებული მთელი დასავლური ცივილიზაციის ფარგლებში. ბერძნებთან და რომაელებთან ეს მოვალეობა წმინდად ითვლებოდა და მას საფუძვლად ედო რწმენა, რომ მოკლული ნათესავი მხოლოდ ამ მოვალეობის შესრულების შემთხვევაში თუ მოისვენებდა.

ამგვარად, შურისძიებას გარკვეულ პერიოდში საზოგადოებრივი ცხოვრების მოწესრიგების მნიშვნელოვანი ფუნქცია ეკისრებოდა. ამიტომაც იქცა იგი აღათობრივი სამართლის ნორმად და რელიგიური სარჩელიც დაედო. ე. ფრენცელი მიუთითებს, რომ ძველ ბერძნებთან და რომაელებთან მას საფუძვლად ედო რწმენა, რომ შურისძიების აქტის განხორციელება მოასვენებდა მოკლულ ნათესავს. ასეთივე რწმენა არსებობდა კავკასიის მთიელ ტომებშიც. ვაჟას შემოქმედებაშიც ვხვდებით ამგვარი რწმენის გამოძახილს. ამის საილუსტრაციოდ საქმარისია გავიხსენოთ ზვიადაურის სათლაზე დაკვლის სცენა პოემაში „სტუმარ-მასპინძელი“:

„აი საფლავე ქისტისა,
ხალხი მოერტვა ვარსაო,

მოლა მოჰყვება ლოცვას,
 იხსენებს თავის შვედარსაო.
 ნუ იტანჯები, დარღო,
 ნუ შეიწუხებ თავსაო,
 მოესდგე მენი მოძმენი
 შენის სამარის კარსაო,
 მსხვერპლსაცა გწირავთ, იხარე,
 არ გაქმნეთ მტრისა ჯერსაო²⁰.

რამდენადაც სხვადასხვა ტომში შურისძიების წარმოშობისა და არსებობის განმარტებელი საფუძველი ერთი და იგივეა, ამდენად მისი ფუნქციის შინაარსიც ერთია. საზოგადოების განვითარების იმ საფეხურზე, რომელზეც მართლმსაჯულებას უკვე სპეციალური დაწესებულებრივი ფორმა და აპარატი ემსახურება, შურისძიება არსებობს ისეთი გადანაშთის სახით, რომელსაც პირადი გაბოროტება კვებავს და რომელიც დანაშაულებრივი და არაზნეობრივი საქციელის წყაროდ იქცევა. ვაჟა-ფშაველამ პოემაში „სისხლის ძიება“ გვიჩვენა საინტერესო გარდამავალი საფეხური, როდესაც შურისძიება არ ატარებს პატრიოტული აქტის ხასიათს და არც პირად გაბოროტებას ემსახურება. ამ შემთხვევაში იგი ასრულებს დამსჯელის ფუნქციას იქ, სადაც ამის საზოგადოებრივი აპარატი არ არის მოცემული. ქიჩირი ცეცხლში ჩაითრევს და დაწვეავს ასლანის ბავშვებს. ეს არის მისთვის ერთადერთი საშუალება ჩერქეზთა მთაერის დასჯისა. ქიჩირი, ვაჟას დახასიათებით, არ არის უარყოფითი გმირი. ამიტომ მის მიერ ჩადენილი ისეთი საზარელი ქცევა, როგორცაა ბავშვების დაწვევა, მხოლოდ და მხოლოდ მართლმსაჯულების განხორციელების აუცილებლობით აიხსნება.

სხვაგვარი ვითარება მოკვეთილში, სადაც პიესის მთავარი პერსონაჟი პირადი შურისძიების გრძნობასა აყოლილი. ბახას პიროვნებაში ეს გრძნობა შეურაცხყოფილი სიყვარულის ნიდაგზება წარმოშობილი. მისი საცოლე გაიტაცა ჩონთამ. ბახამ, ერთი მხრივ, დაკარგა ქალი, რომელიც უყვარდა, ხოლო, მეორე მხრივ, იგი თავმოყვარეობაშელახული აღმოჩნდა. ამ ვითარებამ აღუძრა მას შურისძიების ისეთი ძლიერი სურვილი, რომ ამ სურვილმა ის თავიდანვე დანაშაულის გზაზე დააყენა. იმისათვის, რომ აეწიოკებინა ჩონთას ოჯახი და გაეტაცა მშვეინარი. მან დაიხმარა ქისტების რაზმი, უწინამძღვრა მას საკუთარი თემის წევრის წინააღმდეგ.

პირადი შურისძიების გრძნობის აყოლამ შეუქმნა ბახას ასეთი კონფლიქტური ვითარება. ის დაუპირისპირდა იმას, რასაც მისთვის ყველაზე დიდი ღირებულება აქვს: ერთგულებას თავისი თემისადმი. იგი ჯერ მტერს შემოუძღვა საკუთარ მხარეში, ხოლო შემდეგ მისი ტომის წინააღმდეგ მებრძოლთა რიგებში აღმოჩნდა. შურისძიების გრძნობას აყოლილი ბახა უკვე ვეღარ არჩევს მისაღებას და მიუღებელს პირად მტერთან ბრძოლაში.

ქისტების რიგებში მებრძოლ ბახას გამოაფხიზლებს ის მომენტი, როდესაც მისი თემის დროშა მტერმა უნდა ჩაიგდოს. როცა იგი დაინახავს, რომ მისთვის უწმინდეს ნივთს უნდა შეეხოს მტრის ხელი, იგი უკვე ქისტების წინააღმდეგ აღმართავს მახვილს და ამით საკუთარ თავსაც განაჩენს გამოუტანს. ფშაველების მტრით გარშემორტყმული ბახა აშკარად გამიზნული დაღუპვისკენ გადადგამს ნაბიჯს. ამ წაწარმოებში მკლავდება ის დიდი სხვაობა, რაც პირა-

დულსა და სოციალური ფუნქციით გაპირობებულ შურისძიების გრძნობებს შორისაა. პირადი შურისძიების გრძნობამ შინაგანი ლოგიკით აქამდე მიიყვანა გმირი. ამბის განვითარებით მწერალი ამჟღავნებს პირადი შურისძიების ზნეობრივი თვალსაზრისით მიუღებელ ხასიათს. სწორედ აქ მკვეთრად ჩანს განსხვავება, ერთი მხრივ, ალუდა ქეთელაურსა და ჯოჯოლას, ხოლო, მეორე მხრივ, ბახას შორის. პირველნი, თემისაგან ზურგმუკეცეულნი, მაინც მისი მოყვარულნი და დამცველნი რჩებიან. ამიტომაცაა, რომ ეს გმირები სულიერად მაღლდებიან. ხოლო პირად შურისძიების გრძნობას აყოლილი პერსონაჟი მარცხდება მაშინაც კი, როდესაც მის ქცევას თავისთავად კეთილშობილი გრძნობა — საყვარული წარმართავს.

М. Т. БЕЖИТАДЗЕ

К ПРИРОДЕ МОТИВОВ В ТВОРЧЕСТВЕ ВАЖА-ПШАВЕЛА

Резюме

Под понятием мотива подразумевается движущий стимул в виде образа, проблемы или другого момента, дающий начало соответствующему художественному содержанию. Таким образом, мотив всегда служит раскрытию проблемы и затем сюжета собственно художественными средствами.

В творчестве Важа-Пшавела патриотический мотив становится источником весьма различных и как бы не совпадающих в своем основном содержании событий и тем самым ставит интересную проблему понимания самой сущности патриотизма на различных ступенях общественно-исторического развития. Так, например, при общинно-родовом строе патриотизм совпадает с преданностью своей общине. В условиях же классового государства патриотизм обычно выражается в борьбе за лучшее будущее своей страны.

Не только патриотическое чувство носит различный характер в разных исторических условиях, но и содержание специфически психических процессов преобразуется соответственно этому. Так, например, чувство мстительности, его специфическое эмоциональное содержание, обусловленное патриотизмом, совершенно меняет свой характер и различно расценивается в пределах различных общественных формаций.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ვაჟა-ფშაველას კაბინეტი

წარმოდგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტმა თ. შარაძენიძემ

იური შერევილი

ქართულ-რუსული საზოგადოებრივ-კულტურული ურთიერთობის
ზოგიერთი საკითხი XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართულ
პერიოდიკაში

ქართველი ხალხის ცხოვრებაში 1866 წლის მარტში მოხდა ღირსშესანიშნავი მოვლენა — გ. წერეთლის რედაქტორობით გამოვიდა გაზეთ „ღროების“ პირველი ნომერი. ი. ჭავჭავაძის, ა. წერეთლის, ი. გოგებაშვილის, ნ. ნიკოლაძის, რ. ერისთავის, ა. ყაზბეგისა და სხვების ნაწარმოებებში გაზეთი ფართოდ აშუქებდა ქართველი მშრომელების მდგომარეობას. „ღროება“ იბრძოდა საქართველოში მრეწველობის, ვაჭრობის, კულტურისა და განათლების განვითარებისათვის, იცავდა ქართულ ენას, ლიტერატურასა და კულტურას, გამოდიოდა საქართველოში და ამიერკავკასიაში მეფის მთავრობის რუსიფიკატორული პოლიტიკის წინააღმდეგ.

რუსი საზოგადოება თითქმის არ იცნობს კავკასიას, — ვკითხულობთ 1872 წლის ერთ-ერთ ნომერში. — აბა, საიდან უნდა ცოდნოდით, თუ იქაური გაზეთები თითქმის არაფერს სწერენ აქაურ პირობებზე. მათი აზრით, ადგილობრივ ენებს არავითარი მნიშვნელობა ამიერკავკასიაში არა აქვს. წარმოიდგინეთ სხვადასხვა სამართლებრივი, ადმინისტრატიული დაწესებულებები, სადაც ხმარებაშია მხოლოდ და მხოლოდ რუსული ენა. აი, თუ თქვენ ამას ნათლად წარმოიდგენთ, იმწამსვე მიხედვით, თუ რა მდგომარეობაში შეიძლება იყოს ხალხი, რომელსაც ძირითადად არ ესმის რუსული ენა. გაზეთი აკრიტიკებდა ინგლისის, საფრანგეთის, ამერიკის შეერთებული შტატების და სხვა იმპერიალისტური სახელმწიფოების კოლონიურ პოლიტიკას, ფართოდ აშუქებდა „პარიის კომუნის“ მოღვაწეობას. „ღროება“ გვერდს ვერ აუვლიდა 1877—1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის ამბებს და სისტემატურად ქვეყნდებოდა წერილები, სტატიები, ცნობები ბრძოლების ირგვლივ. 1878 წელს № 173 გაზეთი ბეჭდავს რ. ერისთავის წერილს — „ნაცვლად ნეკროლოგისა“. წერილი ეძღვნება ქართველი ქალის ანა დავითის ასულ ჭავჭავაძის საგმირო დასაქველმოქმედო საქმეს. ანა ჭავჭავაძე 1877—1878 წლებში მოხალისედ წავიდა ფრონტის ხაზზე, საველე ლაზარეთში. რუსი ჯარისკაცებისა და ოფიცრების გადაჩენისათვის ბრძოლას შეაღია ანამ თავისი სიცოცხლე. იგი საველე ლაზარეთში გარდაიცვალა 1878 წლის აპრილში. ანა ჭავჭავაძე გამოჩენილი ქართველი პოეტის რაფიელ ერისთავის ღვიძლი და, ცნობილი მხედარმთავრის, გენერალ-ლეიტენანტ ნიკო ჭავჭავაძის მეუღლე, დაიბადა კახეთში, ქისტაურში. ანა ჭავჭავაძის თავდადება რუსეთ-თურქეთის ფრონტზე, რუსი და ქართველი ხალხების საბრძოლო თანამეგობრობის ისტორიას ამშვენებს, როგორც მისი ერთი ბრწყინვალე ფურცელი.

უნდა აღვნიშნოთ გაზეთ „ღროების“ კიდევ ერთი წვლილი რუსი და ქართველი ხალხების საბრძოლო თანამეგობრობის ასახვის საქმეში. 1882 წელს

რუსულ ენაზე გამოვიდა ნ. ა. ვოლკონსკის მიერ შედგენილი წიგნი „ისტორია ქართველ ქვეითის ღრუეინისა“, რომელიც „დროების“ რედაქციამ ივანე მაჩაბლის ხელმძღვანელობით 1884 წელს გადმოთარგმნა ქართულ ენაზე და ცალკე წიგნად გამოსცა. წიგნის ცალკეული თავები ვაზეთის ფურცლებზე დაიბეჭდა იმავე წელს. ეს არის კაპიტალური ნაშრომი, რომლის მოცულობა 500 გვერდს აღემატება და დაწერილებით აღწერს საქართველოს პირველი ქვეითი ლეგიონის, შემდეგში ღრუეინის მიერ გავლილ საბრძოლო ცხოვრების გზას მისი დაარსებიდან, ე. ი. 1831 წლის ივნისიდან, 1881 წლამდე. წიგნს გარკვეული ისტორიული მნიშვნელობა აქვს. მასში დაწერილებითაა მოთხრობილი იმ დიდი წვლილის შესახებ, რომელიც მიუძღვის ქართველ ხალხს, ერთმორწმუნე რუსებთან ერთად, საერთო მტრების ალაგმვაში. ქართველი ღრუეინის 50 წლის ცხოვრების ეს მატრიანე რუს-ქართველთა საბრძოლო თანამეგობრობის ასახვის ერთი უმნიშვნელოვანესი დოკუმენტია.

1881—1883 წლებში ქუთაისში დიმიტრი დადიანის რედაქტორობით გამოდიოდა პროგრესული მიმართულების ყოველკვირეული ვაზეთი „შრომა“, რომლის გარშემო თავს იყრიდა სოციალური და ეროვნული ჩაგვრის წინააღმდეგ მებრძოლი მოღვაწეები. მიუხედავად ხანმოკლე არსებობისა, „შრომა“ თვალსაჩინო კვალი გაავლო ჩვენი ერის ცხოვრებაში. იგი ეპოქის მაჩისცემის ნიჭიერი გამომხატველი იყო, გვერდს უმშვენებდა სამამულო ყურნალისტიკის დედაბოძებს და ამიტომ მრავალმხრივ იმსახურებს ყურადღებას.

1881—1882 წწ. „შრომა“ გაცილებით მეტი საცენზურო თავისუფლებით სარგებლობდა, ვიდრე „დროება“, „იმედი“, „ივერია“. ცნობილია, რომ 1883 წელს ცენზორმა ისარლოვმა აკრძალა ი. ჰაეჭავაძის „ბაზალეთის ტბა“, როგორც მთავრობის საწინააღმდეგო ტენდენციების შემცველი ნაწარმოები. ვფიქრობთ, 1882 წლის 22 სექტემბრის „შრომაში“ დასტამბული ლექსი „საომარი“ პუბლიცისტურად, „მთელის ხმით“ გამოხატავს ანტიცარისტულ მოსაზრებებს:

„თუ რამ გვაქვს — ჩვენად არ ითქმის, თუ რამ გვეყავს

არ ღირს ყოლადა!

ჩვენსაჲ წალოტში გვეტყაუებენ, ართუ გვიწინებენ ტოლადა
კაცნი ვართ! თავისუფლება ოღონდაც რომ ღირს ბრძოლადა,
ვინც მტერსა ზურგი უჩვენოს, დედა შეერთოს ცოლად!“

ეს „პოეტური პროკლამაცია“, მოწოდება ამბოხებისაკენ.

ამავე წლებში, 1881 წლის იანვრიდან 1883 წლის მაისამდე, მ. გურგენიძის რედაქტორობით თბილისში გამოდიოდა ყურნალი „იმედი“, რომლის პუბლიცისტები დიდ ყურადღებას აქცევდნენ გლეხობის საკითხს. „იმედი“ კარგად ხედავდა რეფორმის შემდგომ პერიოდში გლეხობის მთელ უუფლებობას. ყმის ბედი ბატონის სურვილზე იყო დამოკიდებული. „იმედის“ მთელი ყურადღება სოციალიზმისაკენ იყო მიმართული. ის ისეთი საზოგადოებრივი წყობილების მომხრედ გამოდის, რომელიც „შექმნის ახალ ხანას იმ ისტორიული კანონის განხორციელებისათვის, რომელიც თხოვლობს გაუქმებას და მოსპობას მონებისა და პროლეტარიატისას, იმ კანონისას, რომელიც გაჰყავდავს გზას სიმატლისა და ნამდვილი თავისუფლების სუფევისაკენ („იმედი“, 1881, № VII—VIII, გვ. 174).

1885 წელს დაარსდა პირველი ქართული თეატრალური ვაზეთი „თეატრი“, რომლის სათავეში იდგნენ გამოჩენილი თეატრალური მოღვაწენი: ვასო აბაშიძე,

ვალერიან გუნია, ალექსანდრე ნებიერიძე. გაზეთი ბეჭდავდა რეცენზიებს ქართულ, რუსულ, სომხურ სპექტაკლებზე. ნაყოფიერ გავლენას გაზეთზე ახდენდა იმდროინდელი რუსული თეატრალური პრესა. „თეატრი“ იყო თავის ღრობის მოწინავე ორგანო, რომელიც იბრძოდა რეალისტური ხელოვნების განვითარებაზე, გამოხატავდა ნაციონალურ-განმათავისუფლებელ იდეებს. აღსანიშნავია, რომ პირველად ქართულ პრესაში ამ გაზეთმა დაბეჭდა კ. მარქსის „კაპიტალის“ რუსული გამოცემის მეორე ტომის რეცენზია, რომელშიც მოკლედ გაშუქებული იყო მეცნიერული კომუნიზმის ფუძემდებლის მოძღვრების მნიშვნელობა.

„თეატრი“ ხშირად ბეჭდავდა მასალებს რუსეთის ცხოვრებიდან — რუსული სცენის სიახლეებზე. მკითხველებს რეგულარულად მიუთითებდა დროულად გამოეწერათ 1885 წლის ა. გატუევის გაზეთი, ეურნალი „სამყარო“.

„თეატრის“ მეათე ნომერში გამოქვეყნებულია სტატია სათაურით „თეატრი და მუსიკა“ რომელშიც ნათქვამი იყო იმის შესახებ, რომ ქართულმა დასმა რუსულიდან გადათარგმნა და მაყურებელს უჩვენა კომედია „ხანმოკლე სიყვარული“ («Временная любовь»), მეჩვიდმეტე ნომერში კი იუწყებოდა, რომ ა. რუბინშტეინის მუსიკაზე დაიდგა ფანტასტიკური ოპერა „დემონი“.

გაზეთმა მეცხრამეტე ნომერში დაბეჭდა ცნობა იმის შესახებ, რომ ნ. ვ. გოგოლის უკვდავი კომედიის „რევიზორის“ 50 წელთან დაკავშირებით ქართულად პირველად დაიდგა სცენები სპექტაკლიდან. ამ წარმოდგენაზე მონაწილეობა მიუღია აკაკისაც, რომელმაც წაიკითხა თავისი ბრწყინვალე ლექსი გოგოლის პატოსაკემად; გაზეთის 23 ნომერში გამოქვეყნებულია დიდი ნეკროლოგი პორტრეტით გამოჩენილი რუსი მწერლის ალექსანდრე ნიკოლოზის ძე ოსტროვსკის გარდაცვალების გამო.

როდესაც ვ. ი. ლენინი პრესის საზოგადოებრივ როლს ახასიათებდა, აღნიშნავდა, რომ „პოლიტიკური გაზეთი ერთ-ერთი ძირითადი პირობაა თანამედროვე საზოგადოების ყოველი კლასის მონაწილეობისა ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში...“ (ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 18, გვ. 228—229).

ამისთანა პოლიტიკურ გაზეთად იქცა „ივერია“, 1886 წლის № 14, იგი იუწყებოდა, რომ 1878 წელს პრივისლიანის მხარეში აღმოჩენილი იქნა პირველი მეცადინეობა სოციალ-სარევოლუციო მოძღვრების გავრცელებისა მუშათა შორის. საზოგადოებას, „პროლეტარიატად“ წოდებულს, აზრად ჰქონია დაამხოს ეხლანდელი სახელმწიფო, საზოგადოებური და ეკონომიკური წყობა რუსეთისა და ამის შესასრულებლად სიტყვით და კალმით ხელი მიუყვია პროპაგანდისტების, გაუმართავს საიდუმლო სტამბა, დაუბეჭდავს გაზეთი „პროლეტარიატი...“

ორასი კაცი „გამოძიებაში ჩავარდა“, ამთგან 79 კაცი, სხვაზედ უფრო მეტი დამნაშავენი, სამხედრო სასამართლოს გადასცეს. ყველაზე უფრო დაუცხრომელ ხელმძღვანელად, — აღნიშნავდა „ივერია“, — ყოფილა აზნაური სტანისლავე კუნიცკი (დედა ჰყავდა ქართვლი)¹. რომელიც «Народная воля»-ს დღევანდელი იყო. საზღვარგარეთ მას დაუფუძნებია სარევოლუციო გაზეთი „Walka Klas“. კუნიცკი შეპყრობილ იქმნა ვარშავაში მომრიგებელ-მოსამართლედ ნამყოფი ბარდოვსკის სახლში. ამ სახლში იკრიბებოდნენ თურმე ბოროტმოქმედნი, ამ სახლში უმაღლეს სარევოლუციო ქონება და თავიანთი თავიცაო...
საშინელი ბედი ეწვიათ რევოლუციის პირველ მერცხლებს.

¹ დიდი საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 24, გვ. 58.

ს. კუნიცი, რუსი რევოლუციონერი პ. ბარდოვსკი, პოლონელი მუშები მ. ოსოვსკი და ი. პეტრუსინსკი სიკვდილით დაისაჯნენ ვარშაის ციხედელში.

სისხლი, რომელიც დაიღვარა თავისუფლებისათვის, უკვალოდ არ დაკარგულა. გავიდა კიდევ სამი ათეული წელი და რუსეთში პირველად მსოფლიოში, ამრიალდა რევოლუციის აღისფერი დროშა.

1899 წელს მთელმა პროგრესულმა კაცობრიობამ აღნიშნა დიდი რუსი პოეტის ალექსანდრე პუშკინის დაბადებიდან 100 წელი. ეს დიდი თარიღი განსაკუთრებული სიყვარულით აღინიშნა „ივერიის“ ფურცლებზე. 26 მაისის ნომერში პირველ გვერდზე, მოთავსებულია ა. პუშკინის პორტრეტი, დაბეჭდილია მოწინავე სტატია ამ დღესასწაულთან დაკავშირებით. განა მარტო თბილისში, საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში—ქუთაისში, დუშეთში, აღინიშნა ეს დღე. იუბილესთან დაკავშირებით გამოვიდა ა. პუშკინის ლექსები ქართულ ენაზე (თარგმანი გრ. ყიფშიძისა).

ა. პუშკინი და ა. გრიბოედოვი, როგორც ცნობილია, დიდი მეგობრები იყვნენ. ისინი მეგობრობდნენ დეკაბრისტებთანაც. 1826 წელს ამ საბაბით გრიბოედოვი დააპატიმრეს კიდევ, მაგრამ სათანადო საბუთის უქონლობის გამო მალე გაანთავისუფლეს.

1894 წლის 13 იანვარს „ივერია“ ბეჭდავს საინტერესო ინფორმაციას: «Русский Архив»-ში დაბეჭდილია ნ. ნ. მურავიოვ-კარსკის წერილები რუსეთის შესანიშნავი მწერლის ალექსანდრე გრიბოედოვის ცხოვრების შესახებ. აი, ორიოდე საყურადღებო ადგილი ამ წერილებიდან: „როდესაც გრიბოედოვი პეტერბურგში წავიდაო, სწერს წერილების ავტორი, გატაცებული იყო ერთის აზრით და შეადგინა კიდევ პროექტი, რომ საქართველო: მართვა-გამგეობის წესი შეიცვალოსო, ეს ქვეყანა და მისი მრეწველობა ისევ უნდა ჰმართონ, როგორც აღმოსავლეთის ინდოეთი, ცალკე კომიტეტს უნდა ჰქონდეს მინდობილიო. თვით ჯარის მთავარსარდალი და ჯარი ამ კომიტეტის ბრძანებას უნდა ექვემდებარებოდნენ. გრიბოედოვს თვითონ უნდოდა კომიტეტის ღირებურობა, მთავარმართებელს — კი წეგრად ჰნიშნავდა. უფლება უნდა ჰქონოდა კომიტეტს მეზობელ ერთათვის ბრძოლა გამოეცხადებინა, ციხე-სიმაგრე იკავო და განსაკუთრებული სადიპლომატო მიწერ-მოწერა გაემართა დიდ სახელმწიფოებთან. გრიბოედოვი სცდილობდა ამ აზრის განსახორციელებლად სხვებიც მიეშხრო. ბევრჯერ ეცადა ჩემთან დაახლოვებას, მაგრამ მე ყოველთვის უარს ვიყავი, როდესაც ახალქალაქში მოვიდა, ნინო ჭავჭავაძის ასულზედ დანიშნის შემდეგ (ამ ცოლ-ქმრობით დიდად ნასიამოვნები იყო, ამითაც აპირებდა ხელი შეეწყო თავისი აზრის განსახორციელებისათვის, თვითონ საქართველოს მცხოვრებლად გარდაქცევას იყო მოწადინებული. ამ ქორწინებას ჰმჯარველობდა გრიბოედოვის დიდი მწყალობელი პრასკოვია ნიკოლოზის ასული), თავისი პროექტის შესახებ პასკევიჩსაც ჩამოუგდო ლაპარაკი და სულ იმას გაიძახოდა, რომ ოსმალთ ციხე-სიმაგრე ბათუმში უნდა წავართვათ შავს ზღვასთან, რათგან ვაჟრობის გასაძლიერებლად კარგი ადგილიაო. ამზობენ, რომ ცოტა არ იყოს პასკევიჩიც დაჰყვა, რათა ამითი იმედი მიეცა, ადვილად დაეუახლოვები დედოფალს სოფიოს, რომელიც მაშინ გურის ბატონი იყო და დიდი გავლენა ჰქონდა ხალხში ამ ჯერ კიდევ ახალგაზრდა და წარჩინებულს მმართველს გურისას. რუსეთს მაგდენად არა სწყალობდა დედოფალი სოფიო, ბოლოს დროს თავის მცირეწლოვანის ვაჟიშვილით ტრაპიზუნდში გაიქცა და ამის გამო იმის გვარეულობას ჩამო-

ერთა უფლება მეფობისა გურიაში, რომლის მმართველადაც მგონია რუსი კომენდანტი დაინიშნა. ნამდვილად არ ვიცოდი ეს გარემოება, მაგრამ ა. გრიბოედოვის პროექტი, რომლითაც პასკევიჩის უფლებას ბოლო ეღებოდა, რასაკვირველია არაფრად მოსწონდა ამ უკანასკნელს და ამიტომ ყურადღება არაფერს მიაქცია“.

დიდი რუსი მწერალი ივანე ტურგენევი XIX საუკუნის 40-იან წლებში, როგორც ცნობილია, მეგობრობდა ბესარიონ ბელისკისთან და ალექსანდრე გერცენთან, მაგრამ რევოლუციური ბრძოლის წინააღმდეგ გამოდიოდა. ვლადიმერ ილიას ძე ლენინმა დაახასიათა იგი ლიბერალად, მაგრამ თავყვანს სცემდა მის ნიჭს, რომელმაც ბევრი გააკეთა რუსული სალიტერატურო ენის გამდიდრებისათვის. აი, რას სწერდა „ივერია“ 1893 წელს (№ 238):

„რუსეთის შესანიშნავი მწერალი ივანე სერგის ძე ტურგენევი დიდხანს სცხოვრობდა საფრანგეთის ქალაქ ბუჟივალში და იქვე გარდაიცვალა. ამას წინად ბუჟივალის თვითმართებლობამ მარმარილოს ფიციარი მიაკრა სახსოვრად იმ სახლს, სადაც შესანიშნავი მწერალი სცხოვრობდა და გარდაიცვალა. ფიცარს ასეთი წარწერა აქვს: „ივანე სერგის ძის ტურგენევის სახსოვრად, რომელიც ამ სახლში რამდენსამე წელიწადს სცხოვრობდა“. ბუჟივალში დიდის ამბით გადიხადეს ამ ფიცარის მიკერა. ამის გამო პარიზის გაზეთ „Figaro“-ში დაბეჭდილია საფრანგეთის გამოჩენილთა მწერალთა დოდესი და ზოლას აზრი ტურგენევის შესახებ. მოგვყავს ეს აზრი შემოკლებით, უფრო ის ადგილები, სადაც ეს მწერლები იმის სამწერლო მნიშვნელობასა და ავ-კარგობას შეეხებოან. დოდეს უთქვამს: „რამდენისამე წლის განმავლობაში ტურგენევი ჩემი საყვარელი მწერალი იყო, იმის ნაწერებს ალტაცებაში მოვყავდი და ხალისიანად ვკითხულობდი და გადავიკითხავდი ხოლმე რამდენჯერმე. მას შემდეგ გული შემეცვალა, მაგრამ აზრი კი არ შემეცვლია“.

ზოლას აზრით, „ტურგენევი დიდის ჰკუა-გონების კაცი იყო, განათლებული, გატაცებით მოყვარული მუსიკისა, ცოტა დინჯი და ყოყმანა... ჯერ კიდევ მაქვს შერჩენილი მისი წერილი, რომელშიაც ალტაცებით აღწერს ცაცხვის ჰალას. ამ ჰალაში ყმაწვილობისას ეთამაშნა, და ცაცხვის ჰალის აღწერას დიდი ადგილი ჰქონდა დათმობილი წერილში. ეხლა არაფერი სათქმელია, რათგან რუსები ჩვენი მეგობრები არიან, მაგრამ მართალი კი უნდა მოგახსენოთ, რომ ტურგენევი რუსეთში თავისუფლად ვერა ჰსუნთქავდა და ყოველთვის სიამოვნებით ბრუნდებოდა საფრანგეთში“.

ამავე წელს (9. X) „ივერიაში“ დაბეჭდილია ცნობა იმის შესახებ, რომ „პარიზის ბულვარზე იყიდება პატარა წიგნები, რომლებშიაც მოთავსებულია რუსულ-ფრანგული ფრაზები, ოლენდორფის მეთოდზედ შედგენილი. ეს წიგნაკები ძლიერ იყიდება თურმე. პარიელები ზეპირად სწავლობდნენ რუსულ ფრაზებს... რესტორნებში რუსულ ლაპარაკში ვარჯიშობდნენ. ერთმანეთს სალამს რუსულად აძლევდნენ. თეატრებში უკრავდნენ რუსეთის საერო საგალობელს, რომელსაც ფრანგები ალტაცებულის ტაშის ცემით იმშენენ“.

გაზეთ „ივერიაში“ 1897 წელს (№ 163) ნათქვამია: „პირველ წიგნად რუსულ ენის სასწავლებლად ქართველთათვის აღიარებულია ბ-ნ ი. გოგებაშვილის «Русское слово», პირველი ნაწილი, და განსაგრძობად მისივე «Русское слово», მეორე ნაწილი. ამ წიგნთა ღირებობის შესახებ აი რასა სწერს რედაქცია სამეცნიერო ჟურნალისა «Филологическая библиотека» (რეცენზენტი — დოქტორი ადოლფ ლიბერმანი): იშვიათად შეეხვდებით რუსულ ენის

შესასწავლად სხვადასხვა სახელმძღვანელოს შორის ესეთ საუცხოო, მშვენიერად და მართლა ნიჭიერად შედგენილს სახელმძღვანელოს, როგორც არის «Русское слово» — ი. გოგებაშვილისა“.

Ю. Ш. МЕРКВИЛАДЗЕ

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ГРУЗИНСКО-РУССКИХ ОБЩЕСТВЕННО-КУЛЬТУРНЫХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ В ГРУЗИНСКОЙ ПЕРИОДИКЕ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX ВЕКА

Резюме

В настоящей статье рассмотрены некоторые вопросы грузинско-русских общественно-культурных взаимоотношений в грузинской периодике второй половины XIX века — материалы, напечатанные в газетах «Дроба», «Шрома», журналах «Имеди», «Театри» и т. д. Интересные сведения содержит информация, перепечатанная «Иверией» из «Русского архива» в январе 1894 г. о жизни замечательного русского писателя А. С. Грибоедова. Чавчавадзевская «Иверия» публикует также материал из жизни И. С. Тургенева.

შრომის წითელი დროშის ორდენოსანი საქართველოს სსრ პოლიტექნიკური ინსტიტუტის ქართული და რუსული ენების კათედრა

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის შ. რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტმა

წელი მასარამე

სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე სიცრუის“ მწიგნობრულ-ლიტერატურული წყარომბისისათვის

სულხან-საბა ორბელიანის იგავ-არაკთა კრებულის „სიბრძნე სიცრუის“ მწიგნობრულ-ლიტერატურული წყაროების დაძებნა მრავალმხრივი ინტერესის შემცველია. ჯერ ერთი, ინტერესის შემცველია თვით საბას შემოქმედებითი გზისა და მეთოდის განსაზღვრისათვის და, მეორეც, იმ წყაროთა ისტორიისათვის, რომლებმაც გამოძახილი პოვეს ამ დიდი მწიგნობრისა და მეიგავის ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში.

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია „სიბრძნე სიცრუისა“ და „სიბრძნე ბალაყარის“ შორის არსებული კომპოზიციური და ზოგიერთი დეტალის შინაარსობრივი მსგავსების შესახებ¹. საერთო პასაჟები შეინიშნება „ვეფხისტყაოსანთანაც“². დაძებნილია სულხან-საბა ორბელიანის იგავ-არაკთა პარალელები ქართულ ეპოსში, ქართულ ხალხურ ზეპირსიტყვიერებაში³. მკვლევართა უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ მეიგავე ქართული ხალხური ზღაპრების დიდებული იმპროვიზატორია, ხალხური სიბრძნის ბრწყინვალე გადამმუშავებელი⁴. ზოგიერთის აზრით, იგავ-არაკების უმრავლესობა ეკუთვნის სულხანს. ორიგინალურია, ხოლო ერთი რიგი კი აგებულია ხალხურ მთარულ მონათესავე სიუჟეტებზე. ამასთან მეცნიერები არ გამორიცხავენ არაკთა კრებულის სიახლოვესა და მსგავსებას აღმოსავლური ლიტერატურის ამავე ჟანრის ცნობილ კრებულებთან: „პანჩატანტასთან“, „ქილილა და დამანასთან“, „თიშსარიანსა“ და „ათას ერთ ღამესთან“ და სხვ.

¹ კ. კეკელიძე, ა. ბარამიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, თბილისი, 1969, გვ. 380.

² ალ. ბარამიძე, „სიბრძნე სიცრუისა“: სულხან-საბა ორბელიანის საიუბილეო კრებული, თბილისი, 1959, გვ. 40; რ. ბარამიძე, სულხან-საბა ორბელიანის მხატვრული ენის ზოგიერთი თავისებურების შესახებ: საიუბილეო კრებული, გვ. 55—60; ვ. ლეონიძე, ძიებანი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, თბილისი, 1949, გვ. 47.

³ ელ. ეირსალაძე, რჩეული ზღაპრები, I, თბილისი, 1949, შესავალი წერილი; მ. ჩიქოვანი, რჩეული ზღაპრები, II, თბილისი, 1953, შესავალი წერილი; ქ. სიხარულიძე, „სიბრძნე სიცრუის“ ჩამდენიმე არაკის პარალელი ქართულ ეპოსში: სულხან-საბა ორბელიანის საიუბილეო კრებული: თბილისი, 1959; მისივე, სულხან-საბა ორბელიანის სიბრძნე სიცრუის ხალხური წყაროების ზოგიერთი საკითხი: საიუბილეო კრებული, გვ. 215—234; ალ. ლლონტი, სულხან-საბა ორბელიანის ორი იგავის ფოლკლორული წყაროები, „კომუნისტური აღზრდისათვის“, 1958, № 2, გვ. 54—58; შ. ონიანი, სიბრძნე სიცრუის ზოგიერთი არაკი სვანურ ზეპირსიტყვიერებაში, საიუბილეო კრებული, გვ. 203—213.

⁴ ვ. ლეონიძე, გამოკვლევა გამოცემისათვის: სულხან-საბა ორბელიანის სიბრძნე სიცრუისა, თბილისი, 1957. ალ. ბარამიძე, წინასიტყვაობა გამოცემისათვის: Сутхან-Сабѧ Орбѧлиани, Омудрости лжи, М., 1951, გვ. 8; კ. კეკელიძე, ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, II, თბილისი, 1952, გვ. 351; ლ. შენაბდე, სულხან-საბა ორბელიანი, მონოგრაფია, თბილისი, 1953, გვ. 101—103; ე. ლორთქიფანიძე, სულხან-საბა ორბელიანი და მისი სიბრძნე სიცრუისა, თბილისი, 1960, გვ. 14 და სხვ.

ქ. კეკელიძე საბას არაკებისათვის უამრავ პარალელს ძებნის აღმოსავლური მწერლობიდან და საბოლოოდ მიიწვას ასკენის: „არც ერთი მათგანი საბას მოგონილი ან უცხო კრებულიდან უცვლელად ამოღებული არ უნდა იყოს, ისინი ამოღებულია მართლაც ხალხის წიაღიდან“⁵.

ამჭერად ჩვენ გვიჩვენებს ყურადღება შევჩეროთ არა გავლენაზე რაიმე თვალსაზრისით, არამედ ლიტერატურულ წყაროებზე. ეს საკითხი თუმცა მონოგრაფიულად შესწავლილი არ არის, მაგრამ არსებობს რამდენიმე საყურადღებო ნაშრომი, რომლებიც ცხადყოფენ პრობლემის აქტუალობას⁶.

ა. გაწერელია საბას არაკისათვის „სადაფი და კირჩხიბი“ წყაროდ ასახელებს ბასილი დიდის „ექუსთა დღეთაჲს“ VII პომილიას, რომელსაც საბა გიორგი მთაწმიდლის თარგმანში გაეცნობოდა⁷. ილ. აბულაძე საბა ორბელიანის იგავისათვის „ძაღვები და მგლები“ პარალელს პოულობს ვრცელ „ბალავარიანში“. მსგავსება შინაარსობრივია და არა ტექსტოლოგიური. ამიტომ, ილია აბულაძის აზრით, საბა მას იცნობს ან ზეპირი გზით, ან რომელიმე შუალობითი წყაროთი. ამგვარივე წარმოშობისად მიიჩნევს მეორე იგავსაც — „მგელი, თხა და თივა“. ამ არაკის შესაბამის ტექსტს მკვლევარმა მიაგნო სომხურ წყაროში, რომელსაც „სახმარი სიტყვები“ ეწოდება⁸. ალ. გვახარია კი საბას არაკს „უბედური დიდვაჟარი“ სრულ ანალოგიას უძებნის „ბახთიარ ნამეს“ ასეთივე სათაურის მქონე ერთ სპარსულ არაკთან. იგი ცხადყოფს, რომ საბა მისდევს არა სპარსულ დედანს, არამედ მე-18 საუკუნის დასაწყისში შესრულებულ ქართულ თარგმანს. მკვლევარი ასკენის: „საბა უდაოდ სარგებლობდა მწიგნობრული წყაროებით. ამდენად ეს ვარაუდი თავისუფლად დასაშვებია სხვა არაკების მიმართ, რომელთაც აშკარად აქვთ უცხოური წარმოშობის ნიშნები..., მაგრამ რომელთა უშუალო წყარო ჯერ დადგენილი არ არის“⁹. აღნიშნული მსჯელობის სისწორეს, ვფიქრობთ, ქვემოთ მოყვანილი ფაქტები დადასტურებენ.

ბერძნულ-ქართულ ფილოლოგიაში კარგადაა ცნობილი იოანე მოსხის „ლიმონარი“, ნოველათა კრებული, რომელიც შეიცავს „სულისმარგებელ“ ამბებს წმინდა მამათა ცხოვრებებიდან. იგი დაიწერა ბერძნულად VI—VII სს-ში და ითარგმნა მრავალ ენაზე, მათ შორის არაბულსა და ქართულზეც. „ლიმონარი“, რომელსაც ქართულად „სამოთხეც“ ეწოდება, მეტად პოპულარული საკითხავი წიგნი იყო მთელი შუა საუკუნეების მანძილზე.

ქართული „ლიმონარის“ შემცველ ორ ხელნაწერს (X და XIII სს.) შემოუნახავს ერთი პატარა თხრობა, რომელიც ილია აბულაძის გამოცემაში (X ს-ის

⁵ ქ. კეკელიძე, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, VIII, თბილისი, 1962, გვ. 318—320.

⁶ ზ. აქალიშვილი, Die Weisheit der Lüge, geschprochen von Sulchan-Saba Orbeliani. Berlin—Wilmerdorf, 1933; Сулхан-Саба Орбелиани и его «Мудрость лжи» редакция, предисловие и комментарии С. Иорданшвили. Тбилиси, 1939; გ. ქიქოძე, ს. ორბელიანი, თბილისი, 1945; ა. გაწერელია, ლეონარდო და ვინჩი და სულხან-საბა ორბელიანი (ერთი იგავ-არაკის გენეზისის გამო), „მნათობი“, 1947, № 1, 2. ალ. გვახარია, „სიბრძნე-სიცრუის“ ერთი არაკის შესახებ, თსუ სტუდენტთა სამეცნიერო შრომების კრებული, № 7, 1955; ილ. აბულაძე, სულხან-საბა ორბელიანის სიბრძნე სიცრუის წიგნის რამდენიმე არაკის უცხო პარალელი: სულხან-საბა ორბელიანი, საუბილეო კრებული.

⁷ აკ. გაწერელია, დასახ. შრ., გვ. 268.

⁸ ილ. აბულაძე, დასახ. შრ., გვ. 7—10.

⁹ ალ. გვახარია, დასახ. შრ., გვ. 119—124.

ათონური ნუსხის მიხედვით) თხზულების ძირითადი ტექსტის I დამატების თხრობათა შორისა მოთავსებული და რომელიც საბას არაქის — „ფილოსოფოსნი“ — უშუალო წყარო უნდა იყოს.

მოვიყვანთ ტექსტებს პარალელურად:

ლიმონარი, დამატება 1, § 2.

თქვა რუქამ არაქი:

„მოვიდეს ოდესმე ფილოსოფოსნი ბერისა ვისამე. და ვითარცა ყვეს ლოცუაჲ, დასხდეს. ხოლო ბერმან არაჲაჲ მიუგო მათ სიტყუაჲ და არცა ზე აღიხილნა თუალნი. და იგინი ევედრებოდეს მას და ჰრქუეს: აბა, გუარქუ ჩუენ სიტყუაჲ. ღოლო იგი ღუმნა და თხზვი-და სირასა. და კუალად ჰრქუეს მას: მოვე-ლით შენდა, რაჲთა გუესმეს შენგან სიტყუაჲ, რომელი სარგებელ ვყოთ. მაშინღა ჰრქუა ბერმან: თქუენ წარაგეთ მონაგები თქუენი, რაჲთა ისწავოთ სიტყუაჲ; ხოლო მე დაუტრევე ყოველი სოფელი, რაჲთა ვისწაო ღუმილი. და მათ, ვითარცა ენმა ესე, დაუქურდა და წარვი-დეს აღშენებულნი“¹⁰.

ნაამბობთა ურთიერთმიმართება არავეითარ ექვეს არ იწვევს. ტექსტობრივი სხვაობანი კი ნათელყოფენ, რომ საბა ნოველის ერთგვარ პერიფრაზირებას ახ-დენს, მისთვის ცნობილ სიტუეტს საკუთარ პლანში იმეორებს, თუმცა საკმაო სიახლოვეთაც.

„ლიმონარის“ აღნიშნულ თხრობას მინისეული ბერძნული პარალელი ექებნება, რაჲდენადმე ვანსხევებული რედაქციისა. ეს არის 156-ე თავი, რომელიც ლათინურ პარალელურ თარგმანში დასათაურებელია შემდეგნაირად «Responsio cuiusdam senis ad duos philosophos», ანუ „პასუხი ვინმე ბერისა ორი ფილოსოფოსისადმი“:

Δύο φιλόσοφοι: παρῆβαλον γέροντι, καὶ ἐπερώτησαν αὐτὸν εἰπεῖν αὐτοῖς λίγον ὠφέλειαι. (1) ὁ δὲ γέρων ἐσίωπα. Πάλιν οἱ φιλόσοφοι: εἶπον· οὐδὲν ἡμῖν ἀποκρίνη, Πάτερ; Τότε ὁ γέρων λέγει αὐτοῖς: Ὅτι μὲν φιλόσοφοι ἐστὶ εἶδη, οἱ δὲ οὐκ ἀληθεῖς φιλόσοφοι μαρτυρῶ. Μέχ-ρις οὐ ποτε μανθάνετε λαλεῖν, οἱ ἀεὶ τὸ λαλεῖν οὐκ εἰδότες; Ἐνέσθθω οὖν ἡμῶν φιλοσοφίας ἔργον τὸ ἀεὶ μελετᾶν τὸν θάνατον, καὶ τῆ σιωπῆ, καὶ ἵσυχίξ ἐπιτοῖς ψυλάττεται¹²

ორი ფილოსოფოსი მივიდა ბერთან და სთხოვა, რომ ეთქვა მათთვის სიტყვა რამ სარგებელისა. ბერი კი ღუმდა. კვლავ ჰქაღრეს ფილოსოფოსთა: არას გვპასუხობ, მაშაო? მაშინ ბერი ეუბნება მათ: ვხედავ, რომ სიტყვის მოყვარულნი ხართ, მაგრამ ჰუმარტ ფილოსოფოსთა ვერ გწამებთ. როდემდის უნდა სწავლობდეთ ლაპარაკს, მუდამ ლაპარაკი ხომ არ მოკლნეთ ახსიათებთ? ამაღ იყოს საგანი თქვენი ფილოსოფიისა მუდმივ სიკვდილზე ზრუნვა და ღუმილითა და სიმშვილით დამარ-ხეთ (დაიცავით) თავი თქვენი.

¹⁰ იოანე მოსხი, ლიმონარი, ტექსტი გამოკვეციითა და ლექსიკონით გამოსცა ილია აბულაძემ, X—XIII საუკ. ხელნაწერების მიხედვით, თბილისი, 1960, გვ. 86.

¹¹ სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, I, გამოსაქეპად მოამზადეს ს. ყუბანეიშვილმა და რ. ბარამიძემ, თბილისი, 1959, გვ. 80—81.

¹² Migne, PG 87, III, p. 3024 D — 3025 A.

ქართულ ფილოლოგიაში „ლიმონარის“ ძველი ქართული ტექსტის გარ-შეშო, როგორც ცნობილია, სხვადასხვა მოსაზრება იყო გამოთქმული. მეცნი-ერთა ერთი ნაწილი მას ერთისა და იმავე ავტორის მიერ ბერძნულის პარალე-ლურად შექმნილ ორიგინალურ ქართულ თხზულებად მიიჩნევდა,¹³ სხვანი კი თვლიდნენ, რომ ქართული თარგმანი ბერძნული „ლიმონარის“ არაბული ვერ-სიიდან მომდინარეობს¹⁴.

არაბული „ალ-ბუსთანის“ (ანუ „სამოთხის“) და მისი ახალი ქართული თარგმანის გამოცემის შემდეგ საბოლოოდ გაირკვა ქართული „ლიმონარის“ მასთან მიმართების საკითხი. თუმცა ისინი შედგენილობის მიხედვით მთლიანად არ ემთხვევიან ერთმანეთს, მაგრამ მთარგმნელისა და გამომცემლის რ. გვარა-მიას დასკვნით, „ლიმონარის“ ძველ ქართულ თარგმანში მართლაც იძებნება არაბულიდან მომდინარეობის უტყუარი კვალი¹⁵. „ალ-ბუსთანის“ ამ რედაქცია-ში განხილული ნოველა არ დაიძებნა, მაგრამ ჩვენი ინტერესი ამ ძეგლი-სადმი ამჟერად განსაზღვრულია იმით, რომ არაბულ ვატიკანურ ხელნაწერს (მის მიხედვითაა შესრულებული ახალი ქართული თარგმანი, X ს.) შემოუნა-ხავს ერთი თხრობა, რომელიც არ მოიპოვება არც მინისეულ ბერძნულ ტექსტ-ში, არც ქართული „ლიმონარის“ ძირითად ნაწილში და არც მის ე. წ. დამატე-ბებში და რომელიც წარმოადგენს სულხან-საბა ორბელიანის არაქის „ქვის მთელის“ ბევრად უფრო ვრცელ, მაგრამ სრულიად იდენტური შინაარსის მქო-ნე ვარიანტს¹⁶.

რ. გვარამია ამ ნოველის ბერძნულ დედნად ასახელებს „Rèvue de l'Orient Chrétien“-ში ლ. გლუნიეს მიერ ბერლინის ხელნაწერის Cod. Philipp. 1624-ის მიხედვით გამოქვეყნებული პატერიკის ერთ-ერთ თხრობას¹⁷.

პატრისტიკულ-აპოფთეგმატური ხასიათის ძეგლები მრავლად იქმნებოდა ბერძნულსა თუ სხვა საქრისტიანო ქვეყნების ხალხთა ენებზე. დგებოდა ამ ძეგლთა გამაერთიანებელი ხელნაწერი კრებულები, ზოგჯერ თხზულებათა ავ-ტორების ჩვენებითა და სრული ტექსტების დაცვით, ზოგჯერ კი თემატური, ამოკრებითი ხასიათისა. ამ შემთხვევაში ცალკეული ნოველა უმთავრესად კარ-გავდა ავტორს. მაგრამ ერთი ავტორისად ცნობილი ტექსტიც ხშირად არ არის მთლიანად ორიგინალური. ასეთია „ლიმონარიც“. მასში იძებნება არაავტორი-სეული თხრობები, თხრობები სხვა პატრისტიკული კრებულებიდან. ერთი სიტ-ყვით, ამგვარი ხასიათის ნაწარმოებები დროთა განმავლობაში იცვლებოდა, იცვლებოდა რედაქციულად, შედგენილობის მიხედვით, თხრობათა რაოდენო-ბისა და არქიტექტონიკის თვალსაზრისით. ამიტომ არაფერია გასაკვირი იმაში, რომ ბერძნული „ლიმონარის“, არაბული „ალ-ბუსთანის“ და ქართული „სამოთხის“ ჩვენამდე მოღწეულ ხელნაწერებში მთლიანად არა ემთხვევიან ერთმანეთს. მაგ-რამ ისმის კითხვა — რით უნდა ესარგებლა საბას, უცხოური წყაროთი (ბერ-ძნული ან არაბულით), თუ რომელიმე სხვა ქართული ძეგლით?¹⁸

¹³ Ш. Н у ц у б и д з е. К происхождению греческого романа Варлаам и Иоасаф, Тбилиси, 1956. გვ. 94—142; ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, ბიზანტიური ლიტერატურის ისტო-რია, თბილისი, 1963. გვ. 238—247.

¹⁴ ი ო ა ნ ე მ ო ს ხ ი, ლიმონარი, ილია აბულაძის გამოკვლევა, გვ. 012—019.

¹⁵ ალ-ბუსთანი. X ს-ის სინური ხელნაწერის მიხედვით არაბული ტექსტი ქართული თარგ-მანითა და გამოკვლევით გამოსცა რ უ ს უ ლ ა ნ გ ვ ა რ ა მ ი ა მ, თბილისი, 1965. გვ. 40—53.

¹⁶ იქვე, გვ. 113.

¹⁷ იქვე, სქ. 56, გვ. 33.

¹⁸ ალ. ბ ა რ ა მ ი ძ ე იმთავითვე მიუთითებდა, რომ „სულხანს შეეძლო ესარგებლა მწიგნო-ბრული წყაროებითაც, მაგრამ ქართულ ენაზე არსებული წყაროებით“. ნარკვევები ქართულ-ლიტერატურის ისტორიიდან, II, თბილისი, 1940, გვ. 272.

„მამათა ცხოვრებანი“ და საზოგადოდ აპოფთეგმატური კრებულების ძველი ქართული თარგმანები არც ისე მცირე მოგვეპოვება და, საბა რომ კარგად იცნობდა ამ კრებულებს, მისი ლექსიკონიდანაც ჩანს. საჭიროდ ჩავთვალეთ გადაგვესინჯა „მამათა ცხოვრებანი“ ის ხელნაწერი, რომელსაც, როგორც დადგენილია, საბა იყენებდა ლექსიკონის წყაროდ — A—1105 (XI ს.)¹⁹. ვარაუდი საესებით გამართლდა. ხელნაწერის 309r—314v გვერდებზე მოთხრობილია „ეკლოგი ქეთხურომას“ სწორედ საბას არაკვი გადმოცემული თავგადასავალი²⁰. „მამათა ცხოვრებანი“ აღნიშნული თხრობა მცირეოდენი ცვლილებებით მისდევს არაბული „ალ-ბუსთანის“ შესაბამის ტექსტს, მაგრამ გარკვეულად ბერძნული დედნიდან მომდინარეობს (მაგალითისათვის, სახელი „ეკლოგი|ეკლოგოს“).

აქ მრავალი პრობლემა დაისმის და, უპირველეს ყოვლისა, კიდევ ერთხელ დგება საკითხი „ლიმონარის“ შედგენილობის, მასში შემავალ თხრობათა ორიგინალობის შესახებ და ამ თვალსაზრისით ბევრი რამ, შესაძლოა, ქართული თარგმნილი პატრისტიკული კრებულების შესწავლამ გაარკვიოს; ჩვენთვის კი ნათელყო ის ფაქტი, რომ სულხან-საბა ორბელიანის იგავ-არაკთა კრებულის ლიტერატურულ წყაროთა ძიებამ ჩვენი ინტერესი უნდა წარმართოს შუა საუკუნეების პატერიკებისა და აპოფთეგმური კრებულებისკენაც. ეს თხზულებები შეიცავდა ამბებს ადამიანთა მანკიერი, დასაგმობი თვისებების შესახებ თუ, პირიქით, განმადიდებელი, ამამალებელი, „სულის მარგებელი“ ხასიათის თხრობებს. ტიპობრივად ისინი ძალზედ ახლოს დგანან არაქის თხრობა-შეგონების სტილთან. ხშირად ასეც კი იწყება ნოველა: „თქუა ვინმე მამათაგანმან იგავი ესე სიმდაბლისა...“²¹.

ილია აბულაძე საგანგებოდ მიუთითებდა სომხური „მამათა ცხოვრების“ გავლენაზე სომხურ ორიგინალურ მწერლობაზე და წერდა: „რა გავლენა მოახდინა „მამათა ცხოვრების“ თხრობებმა ქართულ ორიგინალურ შემოქმედებაზე — არ ვიცი, რადგან ამ მხრივ ეს ძველი არაქის გაუხდია შესწავლის საგნად. რომ უკვალოდ მას არც ჩვენში უნდა ჩაეგლო, თვით „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორისთვისაც კი, ამას ზოგიერთი მსგავსებაც მოწმობს“²².

თხრობა „ეკლოგი ქეთხურომას“ შესახებ წმინდა დანიელის ციკლისაა. შინაარსი ჩვენი ხელნაწერის მიხედვით მოკლედ ასეთია: მამა დანიელი მოწაფის თანხლებით მიდის თებადას. ერთ დაბას რომ მიადწიეს, ბერმა მოსვენება იწება. მოწაფე სთხოვდა დანიელს განეგრძოთ გზა, ან სადმე ეკლესიაში მისულყოყენ, რომ მთხოვნელებივით არ მსხდარიყენენ შუა სოფელში. დანიელმა არ უსმინა და საღამომდე იქ დაჰყევს. საღამოს მოვიდა ვინმე მოხუცებული ერისკაცი, სპეტაკი თმით. როგორც კი იხილა დანიელი, თაყვანი სცა მას და ორიენი სახლში წაიყვანა. ფეხი დაბანინა, უმპასინძლა და, რაც პურისჭამის შემდეგ დარჩათ,

¹⁹ ამ ხელნაწერს გამოსაკებად აშაღებს ე. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის მეცნიერ თანამშრომელი ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატი მ ა ნ ა ნ ა დ ვ ა ლ ი. ჩვენ ვისარგებლეთ მის მიერ გადმოწერილი ტექსტით.

²⁰ ამ კრებულს ბევრი საერთო აღმოაჩნდა არაბულ „ალ-ბუსთანთან“. საკმარისია დავასახელოთ რ. გვარამის გამოცემის № 66 თხრობაც, რომელიც მთელი სიზუსტით შეორდება ხელნაწერის 158 v გვერდზე და ეწოდება „თხრობა საშინელი“.

²¹ ლიმონარი, დამატება I, გვ. 90.

²² ი. აბულაძე, ქართულის ევალი ძველი სომხური მწერლობის ერთ ძველში (სომხური პატერიკის წყაროს საკითხისათვის), ლიტერატურული ძიებანი, II, თბილისი, 1944, გვ. 29—30.

ყველაფერი ძალღებს გადაუყარა, რადგანაც ასეთი წესი ჰქონდა — არაფერს არ დაიტოვებდა მეორე დღისათვის.

ღლით დაემშვიდობნენ ერთმანეთს და ბერი მოწაფითურთ გზას გაუდგა.

მოწაფე ღიდალ დანტერესდა მოხუცის ვინაობით, მაგრამ დანიელს ვერაფერი ათქმევინა. მოწაფე თავისას არ იშლიდა, მუხლმოდრეკით ევედრებოდა ეამბნა მისთვის ყოველივე. როდესაც დათქმულ ადგილს მიაღწიეს, დანიელმა მკაცრად უსაყვედუოა მოწაფეს ესოდენი დაუინებისათვის და მოჰყვა მოხუცის ამბავს იმის შესაგონებლადაც, რომ არ უნდა იყოს ასე „ქედღიციხელ“ და წინ არ უნდა აღუდგეს ერთხელ ნათქვამს.

„მას უკუე ბერსა ჰრქვან ევლოგი და არს იგი კელოვნებით ქვით ხურომ და მოიგებს ღლით კელ-საქმრითა მით თვისითა კერატისა ერთისა დრამასა და ვიდრე მწუხრადმდე არარაჲსა გემოსა იხილავს ჰამადისასა და მიმწუხრი მივალს დაბასა თუსსა და რაოდენნიცა ჰოვნეს უცხონი წარიყვანებს მათ სახლად თუსა და ზრდის მათ და ნეშტსა მას ნამუხრევსა განართუამს ძალლთა... (309r—309v)“, — ასე იწყებს თხრობას ბერი. შემდეგ ვრცლად არის მოთხრობილი, თუ ორმოცი წლის წინ, როდესაც პირველად იხილა „სათნობჲაჲ კაცისაჲ მის“, როგორ შეევედრა დანიელი ღმერთს, „რამთა მისცეს ევლოგის უმეტესი წარსაგებელი რამთა აქუნდეს და უმრავლესთა ქველისმოქმედ ექმნებოდის (309r). ღმერთს არ სურს — „კეთილად არს ესრეთ, ვითარ არს აწო“ (310r), — ეუბნება დანიელს, მაგრამ დანიელი არ ეშვება, კვლავ უმეორებს თხოვნას. მაშინ ღმერთი თავმდებობას თხოულობს ევლოგის სულისათვის. დანიელი უდგება თავმდებად ქვის მთლელს. ღმერთი გაამდიდრებს მას, მაგრამ განდიდებული ევლოგი მაშინვე ივიწყებს თავის კეთილ საქმეს: გადაიხვეწება თავისი სოფლიდან მალულად, სიმდიდრით დატვირთული. მიაღწევს კონსტანტინოპოლს და ფულით მოისყიდის დიდებულთა და მეფეს, „რამთა შექმნან იგი ეპარხოხსად“. დანიელი შეიტყობს ყოველივეს და შემფოთებული მიემგზავრება კონსტანტინოპოლს — ეგების შეასმინოს ევლოგის კეთილი სიტყვა, მაგრამ ვერას გახდება, რადგანაც არაიენ მიუშვებს მასთან. ოთხი კვირის განმავლობაში ყოველდღე ცდილობდა დანიელი დალაპარაკებოდა ევლოგის. მაგრამ ყოველთვის ცემით ისტუმრებდნენ. შეძრწუნებული დანიელი ევედრება უფალს, იხსნას იგი ევლოგის თავმდებობისაგან. ქრისტე მრისხანე სახით ეცხადება დანიელს ძილში და უმკაცრესი სასჯელით სჯის მას: „უბრძანა ორთა ვითმე წინაშე მდგომელთა თუსთა და დამკიდეს მე ზე შეკრული უკულმართ კელითა მგუეჲმდეს მე და მეტყოდეს ნუ უმეტეს ძალისა შენისა თავს მდებ ექმნები ვისცა და ნუ წინა აღუდგები განგებათა ღმერთისათა...“ (312r), — ჰყვება დანიელი. ეს უქანასკნელი სიტყვები გამოხატავენ მთელ დედაზრს ამ ნოველისას.

მრავალი ტანჯვის შემდგომ ქრისტე შეიწყნარებს დანიელს. იგი თავისუფლდება ევლოგის თავმდებობისაგან. ევლოგი კი კარგავს მთელ ქონებას და ახალი იმპერატორისაგან დევნილი სიკვდილს ძლივს გადაურჩება. იგი ბრუნდება თავის სოფელში. დანიელი და ქვის მთლელი კვლავ ხედებიან ერთმანეთს და დანიელი უამბობს მას, თუ რა განსაცდელში ჩაივლო თავი მისი თავმდებობით.

ეს ამბავი აღიწერა „სადიდებელად ღმრთისა“, „თუ ვითარ ყოველი ადვილ არს მის წინაშე და თუ ვითარ მეყსა შინა აღამალა ევლოგი კაცთმოუყარებით და თუ ვითარ წამსა შინა დაამდაბლა მოწყალებით“ (314r).

საბას არაკი „უნაღვლოთა მძებნელი“ მეფის არაკების ციკლშია ჩართული. ქვის მთლელი ერთი იმთავანია, რომელიც თავისი დარდისა და გაჭირვების ამბავს ჰყვება. ამიტომ ამბავი პირველი პირითაა გადმოცემული და სახელიც ქვის მთლელისა არსადაა ნახსენები. არაკის ძირითადი მორალი კი შემდეგ სიტყვებშია გადმოცემული: „თ უ რ ე ყო ვ ე ლ ი კ ა ც ი ს ი დ ი დ ე ს და პ ა ტ ი ე ს ვ ე რ შ ე ი ფ ე რ ე ბ ს, ის ე ვ ს ი გ ლ ა ხ ა კ ე უ ჯ ო ბ ს ო“.

მოვიყვანო მთელ ტექსტს:

„მე ქვის მთლელი ვიყავი და ყოველთა დღეთა თითოს ასპანურს მომცემდენ ხელფასად. მით სასმელ-საჭმელს ვიყიდდი და მის ქალაქის გლახაკთ ვაწვევდი, მეცა ვჭამი. ხვალისად არა შევიწინა ჩა. ეგრევე დღე ყოველ ვიყავი. მოვიდა ერთი ღვთის კაცი, მეწვია, ჩემი ცხოვრება და მუშაობა ნახა, ევედრა ღმერთსა. ერთი შენი მონა რად გლახაკად გყავსო, ესეც განამდიდრეო!

ანგელოზმან სთქვა მას კაცსა:

— ჩვენ მაგ კაცის ბუნება ვიცი. სიმდიდრე თუცა მივეცი, ვერ თავს იღებს.

იგი ღვთისა კაცი თავდები თურე შეიქმნა. მე არც ერთი ვიციოდი ჩემისა სიმდიდრისათვის და კეთილმოქმედებისათვის.

დღესა ერთსა კლდესა ვკვეთდი. ხერელი გამოჩნდა. გამოკვეთეთ. ენახე განძი აუარებელი. ოქრო ფრიადი. იღუმალ გავზიდე. სხვას ქვეყანას წაველ. ესრეთ დიდი კაცი შევიქმენ, რომე მას თემის მეფის თავი ვაზირობა მომცეს. ასი კაცი ოქროს არგანოსანი კარსა ზედა მიდგა. აღარც გლახაკი მომაგონდა და აღარც ღმერთი. ესრეთ სიხარბეს გავყევე. უთხრა ანგელოზმან თავსმდებსა ჩემსა. გამოგზავნა ჩემთან. მოვიდა კართა ზედა ჩემთა. ენება ხილვა ჩემი და შეგონება. ვინ მოუშვებდა მას ჩემთან? დიდად გვემეს და განაძეს. რქვა ანგელოზმან თავსმდებსა ჩემსა:

— რას იტყვი შენის თავსმდებობისასა?

უთხრა მან: რა ვყო, ჩემი ბრალია და, რაც გენებოს, მიყავითო!

ანგელოზმან ეგრე უთხრა: თუცა შენ არ გეწყინება, თავისევე წერაქვს ვაძებნიებთო; კაცი იგი უარესსა იქმსო. თურე ყოველი კაცი სიმდიდრეს და პატრის ვერ შეიფერებს, ისევე სიგლახაკე უჯობსო.

აღარც იმას დაესჯერდი. ვინებე მეფის მოკვლა და ჩემი გამეფება. შეიტყო მეფემან. სხვა ყოველი კაცი ჩემი დახოცა. მე გარდმოვეხევეწე. ჩემი წერაქვის დაჭერებას ვეცადე. შიშით ველარც მუნ დავედგე, აქ მოველ, აწ თუ უნაღვლო ვიყო, შენ გასინჯე!“²³.

მიუხედავად იმისა, რომ ამ ორ მონათხრობს შორის მსგავსება მხოლოდ შინაარსობრივია და „მამათა ცხოვრების“ ტექსტი თითქმის ათჯერ აღემატება არაკის მოცულობას, ვთვლით, რომ საბას წყარო რომელიღაც შუამავალს სრულეებითაც არ გულისხმობს. აქ და სხვა შემთხვევებშიც საესებით კარგად გამოიკვეთა საბას შემოქმედებითი მეთოდის ერთი საინტერესო მხარე — როდესაც საბა სიუჟეტს სესხულობს ზემოთ დასახელებული კრებულებიდან, იგი სასულიერო შინაარსის თხრობებს ამუშავებს თავისი ჩანაფიქრის შესაბამისად, აპარტივებს, ამოკლებს და აძლევს მას საერო და უფრო განზოგადებულ ხასიათს. ერთი სიტყვით, თავისად აქცევს მას. ამიტომაც არის, რომ რამდენი წყაროც არ უნდა დაიძებნოს იგავ-არაკთა კრებულისათვის, ის მაინც დიდი მეიჯავის

²³ ს უ ლ ხ ა ნ - სა ბ ა ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, თხზულებანი, I, თბილისი, 1959, გვ. 37-38.

ორიგინალურ ქმნილებად დარჩება და კრებულის ლიტერატურულ ღირებულებას უმცირეს ჩრდილსაც ვერ მიაყენებს. პირიქით, უფრო მეტ ნათელს მოჰყენს მისი ავტორის დიდ განსწავლულობას და აზროვნების სიღრმეს.

Н. А. МАХАРАДЗЕ

К ВОПРОСУ КНИЖНО-ЛИТЕРАТУРНЫХ ИСТОЧНИКОВ
«МУДРОСТИ ЛЖИ» С.-С. ОРБЕЛИАНИ

Резюме

В статье показано, что литературным источником басни «Философы» является засвидетельствованное в древнегрузинском переводе «Лимонария» Иоанна Мосха повествование (рук. Аф.-9, изд. Ил. Абуладзе, допол. 1, § 2), греческое соответствие которого (PG 87, III, нов. 156) редакционно отличается от обоих.

Также выявлено, что источником басни «Каменотес» мог служить совершенно идентичный по содержанию, но намного обширнее по объему рассказ из древнегрузинского Патерика в рукописи А-1105 Института рукописей АН ГССР (переведенный с греческого языка, с. 309г—314v). Рассказ данного Патерика полностью повторяется в арабском «Ал-Бустане» (новелла № 65 по изд. Р. В. Гварамия), но не находит своего соответствия ни в греческом тексте «Лимонария», ни в древнегрузинском переводе этого памятника.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკად. გ. წერეთლის სახელობის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ბიზანტიოლოგიის განყოფილება

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსმა ა. ბარამიძემ

გულნარა კალანდარიშვილი

ასპექტიზმის პრობლემა ილია ჭავჭავაძის „განდეგილში“

ილია ჭავჭავაძის „განდეგილის“ ანალოზს თავიდანვე მიმართულება მისცა მასში პოზიტიური აზრის ძიებამ. ასეთი მეთოდის განვითარებაში განსაკუთრებული როლი შეასრულა კიტა აბაშიძის ეტიუდმა, რომლის პოლემიკური პათოსი გაღვივებული იყო საზოგადოების ერთი ნაწილის მიერ „განდეგილის“ დაწუნებით, უფრო კი იმ კრიტიკოსთა შეხედულებებით, რომლებმაც ილია ჭავჭავაძეს ბრალი დასდეს „ცხოვრებითის კითხვების“ უგულვებელყოფაში, „სააქაოზედ პესიმიისტური შეხედულებების გამოხატვაში“, ჩვენი ერის იდეალებისათვის შეუფერებელი აზრების პოპულარიზაციასა და ანტიმოქალაქეობრივ ესთეტიზმში. ერთ-ერთი ასეთი კრიტიკოსთაგანი წერდა პოემის შესახებ: „ჩვენ დროს არ შეეფერება, რომ პოეტმა, მერე იმისთანამ, როგორც ილ. ჭავჭავაძეა, თავის ქნარი რომელიმე განდეგილი ბერის უსაგნოთ და უმიზნოთ ცხოვრების დასამღერად მომართოს. ჭერ ერთია, რომ ჩვენი ხალხის იდეალს სრულებით არ ეთანხმება ამ სოფლიდან სამუდამოდ გაცლა და მარტო ლოცვაში სიცოცხლის გატარება... ბ. ილ. ჭავჭავაძის „განდეგილი“ შეიძლება იყოს ბერძნებისა, ასურეთლებისა, რუსებისა და ქართველებისა კი არ არის... ვანა ბ. ჭავჭავაძისთანა პოეტს ეპატიება ხალხის მისაყუჩებელი და „ზარმაცთა ყურის დასატკობ“ ხმებს დაჰმღერდეს მაშინ, როდესაც დაუდგრომელი შრომა და მედგარი ბრძოლა არსებობისათვის არის საჭირო?“¹. თუმცა მსგავსი მოსაზრებების პარალელურად საქები სიტყვებიც გაისმა „განდეგილის“ მისამართით, მაგრამ მაინც პოემის საფუძვლიანი შეფასება და ილია ჭავჭავაძის მოქალაქეობრივი პოზიციის რეაბილიტაცია ითავა კიტა აბაშიძემ და ამ მხრივ მისი ეტიუდის ისტორიული ღირებულება უთუოდ ძალიან დიდია. „განდეგილის“ საშუალებით კიტა აბაშიძემ საბოლოოდ გააჩვენა რეალიზმის მიმართულებისათვის ილია ჭავჭავაძის პოეზიის მიკუთვნების საკითხი და პოემა რეალისტური ლიტერატურის შედევრად აღიარა: „თუ თავდაპირველად ილ. ჭავჭავაძის პოეზიას კიდევ აჩნია რომანტიული სკოლის გავლენა, სამაგიეროდ და ბოლოს სრულიად განთავისუფლდა ამ გავლენისაგან და შექმნა შედევრი რეალური ნაწარმოებისა ქართულ ლიტერატურაში — „განდეგილი“. მან დაასრულა ევოლუცია რომანტიზმისა და შეიქმნა მამამთავრად რეალური პოეზიისა ჩვენში და ერთ საუკეთესო მის წარმომადგენლად“². კიტა აბაშიძემ პოემის დედააზრის ახსნა დაუქვემდებარა ორ კითხვას და მათვე პასუხის ფორმით ააგო თავისი ეტიუდი. ეს კითხვებია: რა უნდოდა ეთქვა ილია ჭავჭავაძეს? რას შეგვაგონებს ის? „რა უნდოდა ეთქვა „განდეგილში“ პოეტს, — წერს კ. აბაშიძე, — თუ არა ის, რომ ყოველი კაცი, რომელიც გაურბის ცხოვრებას, ცხოვრებისგანვე იქნება დასჯილი ისე, როგორც დაისაჯა განდეგილი. ვერავითარი სენაკი და უდაბნო, ვერავითარი ცდა — „დღე და ღამ ლოცვით, გოდებით, გვემით სულისთვის ხორცის წამება“, „ვერც ლოცვის ცრემლი“, რომელიც არ შემწყდარა, „ვითა ლელესა მას

გლოვისასა“, ვერ დასძლევს ბუნების მოთხოვნილებას, ვერ გააქარწყლებს სასტიკს კანონს ბუნებისას. მართალია, კაცს თავისი ენერჯითა და ნების ძლიერებით შეუძლია სასტიკი ბრძოლა გაუწიოს ამ მოთხოვნილებას, შებოქოს და შეასუსტოს იგი, მაგრამ მთლად ერთიანად მისი მოსპობა კი შეუძლებელია³. „განდეკილში“ ის გვიჩვენა ილ. ჭავჭავაძემ, თუ როგორ არ უნდა მოიქცეს კაცი, რომ ტყუილ-უბრალოდ არ გაუაროს მისმა ამ ქვეყნიურმა ცხოვრებამ⁴. როგორც ე. აბაშიძის დასახელებული ნაშრომიდან ჩანს, ავტორმა ილია ჭავჭავაძის პოემის მთავარ პრობლემად დასახა ბრძოლა ცხოვრებასა და მის უარყოფას — ასკეტიზმს შორის, მაგრამ პრობლემის შედარებით მცირე მასშტაბი გაზარდა და „განდეკილი“ საზოგადოდ განდეგილობისა და ცხოვრების უარყოფელი ფილოსოფიის საწინააღმდეგო თხზულებად გამოაცხადა⁵.

ე. აბაშიძის შემდეგ „განდეკილზე“ ბევრი დაიწერა. „ეტიუდების“ ავტორის მაღალი კულტურითა და გზებით დაწერილმა ნაშრომმა პოემის თითქმის ყველა მკვლევარზე მოახდინა გავლენა, ყოველ შემთხვევაში მისი მეთოდი ყველამ მიიღო. ზემოხსენებული კითხვებიც არ მოსცილებია პოემას. როგორც ჩანს, ისე ძლიერი აღმოჩნდა „განდეკილის“ მიზანდასახულების ამოცნობისა და ზუსტად ფორმულირების სურვილი, რომ ამან საგრძნობლად მოადუნა პოემის მხატვრული სტრუქტურის მთლიანობაში აღქმა და „განდეკილის“ ანალიზი დიდაქტიკისა და ალეგორიის პრინციპებით შეზღუდა. როგორც ცნობილია, სწავლასზეა დროს პოემაში დაიხაზეს „ვარი-ვაგლახიანი ცხოვრების, დაუდგარი არსებობისა“ და „მყუდრო ნეტარების დაპირისპირება“⁶, მყინვარისა და თერგის ალეგორია⁷, „სულის სიმტკიცის, ძალის ენერჯის, ნებისყოფის აღზრდისაკენ“ მოწოდება⁸. ასეთ მოსაზრებებს თავისი საფუძველი აქვს. ყველა კემპარიტად ღირებული მხატვრული ქმნილება მრავალ ასპექტში განხილვას უნდა უძლებდეს. ამ მხრივ არც ილიას „განდეკილია“ გამოიწილი. მაგრამ ილიას პოემის თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ მისი მთავარი გმირი ასკეტია, ადამიანი, მოქმედი არა ორდინარულ გარემოში, იდეის კაცი, რომლის ქცევისა და განცდების გაგება შესაძლებელია მხოლოდ იმ იდეოლოგიის გათვალისწინებით, რომელთანაც ეს პიროვნება განუწყველ კავშირშია. ამ შემთხვევაში მნიშვნელობა არა აქვს, გვევლინება თუ არა ის იდეოლოგიის დამცველად ან პირიქით, უარყოფელად, მთავარი, რომ მისი სულიერი ცხოვრება დეტერმინირებულია ასკეტური იდეოლოგიით და მისი შინაგანი კონფლიქტების არსიც ამ დონეზე უნდა იყოს წარმოდგენილი. ილიას ხომ თეოლოგიური ტრაქტატი ან პუბლიცისტური წერილი არ დაუწერია ასკეტიზმის პრობლემაზე, სადაც ის ლოგიკური მსჯელობით დაასაბუთებდა თავის შეხედულებებს, მან დაწერა მხატვრული თხზულება. მაშასადამე, ჩვენ სრული უფლება გვაქვს ვეძიოთ მასში ფსიქოლოგიური სიმართლე, ბუნებრიობა, ე. წ. „გრძნობების ლოგია“, „შეთანხმებაც, შთაგონებაც, სისავსეც“ და ბევრი სხვა ისეთი კომპონენტი, რომლებიც უნდა ჰქონდეს საუკეთესო ნიმუშს მწერლობისას და, თუ აღმოჩნდება, რომ ილიას გმირი არ შეესაბამება პოემაში ნაჩვენებ ვითარებას, მაშინ მოგვიხდება თქმა, რომ ილია ჭავჭავაძემ, დიდმა რეალისტმა მწერალმა, თავი ვერ გაართვა შემოქმედებითს ამოცანას, მან გამოთქვა საზოგადოებისთვის სასარგებლო აზრი, გამოთქვა შთამბეჭდავად, ლამაზად, ცალკეულ პასაჟებში მიაღწია ფსიქოლოგიურ დამაჯერებლობას, ბევრ რამეს მისწვდა ინტუიციით, მაგრამ აქტი შემოქმედებისა მის თხზულებაში მაღალ დონეზე არ აღსრულებულა. რადგან, როგორც ცნობილია, ეპიკური ნაწარმოები დიდი ლიტერა-

ტურის კუთვნილება მხოლოდ მკვერმეტყველების, მნიშვნელოვანი იდეების ან კარგად დამუშავებული დეტალების საფუძველზე არ ხდება. ყველა ხსენებულ ღირსებასთან ერთად მასში ჰარმონიულ შეთანხმებას განაპირობებს ლიტერატურული ხასიათი — გაცოცხლებული და მოტივირებული ბუნებასა და საზოგადოებაში მოქმედი კანონების თანახმად. „სწორედ იმაში მდგომარეობს დახვეწილი, ეკონომიური ხელოვნება მწერლისა, — წერს ერთი ფსიქოლოგი, — რომ ის თავის გმირს აშკარად და ამომწურავად არ ამოახსნევინებს მოტივირების ყველა საიდუმლოს. ამით მწერალი კვებავს ჩვენს წარმოდგენას. გვაძლევს შევავსოთ ის, რაც უქმარისად მიგვაჩნია, აშორებს ჩვენს გონებას კრიტიკულ აზრს და აღვიძრავს გმირთან გაიგივების გრძნობას. სხვაგვარად მოიქცეოდა დილეტანტი—ყველა მისთვის მნიშვნელოვან სათქმელს ის გამოთქვამდა შეუფარავად და ამის შედეგად მიიღებდა ჩვენი თავისუფალი და შეუბოროკავი, რაიმე ჩაღრმავების ილუზიას მოკლებული აზრის სიცივეს“⁹. ასეთი ეკონომიური მოტივაცია არის ილია ჭავჭავაძის „განდეგილში“ — მისი სრული შეცნობისთვის კი ასკეტიზმის იდეების ცოდნაა საჭირო, რადგან თანდაყოლილი ხასიათი პოემაში ამ იდეების ფონზეა განვითარებული. ასკეტიზმის იდეოლოგიიდან გამომდინარე კი გავიჭირდება აქსნათ გმირის ტრაგედია მასში ბუნებრივი ინსტანტის ამტკმედებით. როგორც ამას კ. აბაშიძე გვთავაზობს. ძალზე მცირე საბუთია განდეგილის სიკვდილისათვის მასში ხორციელი მისწრაფების ხანმოკლე აღზევება და მით უმეტეს სულ არ არის საბუთი ასკეტური იდეალის ტოტალური დამარცხების განსაზღვრებისათვის, თუ მაინცდამაინც ასეთ განზრახვას ილია ჭავჭავაძეს მივაწერთ. ასკეტიზმის ქრისტიანული დოქტრინა ამ თვალსაზრისით პოემის სიუჟეტთან ისეთ წინააღმდეგობას არ ქმნის, რომ ამან განაპირობოს პერსონაჟის ტრაგედია. ტრაგიკულ წინააღმდეგობრიობას მხოლოდ მაშინ ექნებოდა ადგილი, ქრისტიანულ ასკეტიზმს აბსოლუტურად რომ გამოერიცხა ადამიანის ბუნების ცოდვილიანობა, უარეყო ცოდვისა და სინანულის კორელაცია და დაუშვებლად მიეჩნია ასკეტური ცხოვრების დროს სქესობრივი სურვილის ან რომელიმე სხვა ცოდვილი ფიქრის ხანმოკლე გაელვებაც კი. მაგრამ, როგორც ცნობილია, ქრისტიანული მოძღვრების საფუძველი ბიოლოგიური ბუნების უარყოფა კი არ არის, არამედ მასზე სულიერი ამაღლება. ასკეტური იდეოლოგია, რა თქმა უნდა, არ უგულებელყოფს ქრისტიანული მორალიზმის ძირითად პრინციპს — განუწყვეტელ ზნეობრივ ბრძოლას შინაგან ადამიანში და არ აღიარებს, რომ სულიერი ცხოვრების რომელიმე ეტაპზე ბრძოლა წყდება და მუდმივი სიფიხისადგის ადგილს რაღაც განსაკუთრებული რელიგიური პროსტრაცია იკავებს. ასეთი თვითდარწმუნება და ამპარტავობა შეუთავსებელია ასკეტურ ხასიათთან. ეს ჩანს კიდევაც ილიას პოემაში: მწირი გაიგებს თუ არა „რაღაც კაცის ხმას“, შემკრთალი ჰკითხავს— „ვინ ხარ? კაცი თუ მავნე, აქ მოგზავნილი ეშმაკისაგან? და მალე დამშვიდდება: „რა დედა-ღვთისამ სენაკს შეუშვა და არ შერისხა იგი მოსული, გულში თქვა მწირმა: ძეა კაცისა და არა მავნე, ბოროტი სული“. ასეთი რეაქცია სავსებით გასაგებია განდეგილისაგან, რომელიც ელის ცოდვის საფრთხეს. იცის, რომ „ცოდვა მსგავს არს ღვლისა, რომელი მოიწიის ჩვენ ზედა სასტიკად და კუალად სხვასა მოგუცნის მუნთქუესე“ (ბასილი კესარიელი). ამიტომაც ის მუდამ საომარ მდგომარეობაშია და „ჩაქვ იგი სარწმუნოებისა და სიყუარულისა და ჩაფხუტი იგი სასოებისა და ცხოვრებისა“ (1 თესალონ.5,8); „ფარი სარწმუნოებისა“ (ეფეს. 6,16) და საკუთრევი არა ხორციელი (2 კორინთ. 10.4)

მომარჯვებული აქვს. ხოლო შესაძლებელი დროებითი მარცხის შემთხვევაში მის სულს განწმენდს სინანული, გულწრფელი ლოცვა და სასოება. ასკეტს, ისევე როგორც ყველა ქრისტიანს, შეუძლია გაიმეოროს პავლე მოციქულის სიტყვები: „ესე უწყით, რამეთუ ჰსჯული სულიერ არს, ხოლო მე ჰორციელ ვარ და განფრდილ ცოდუასა შინა. რამეთუ რომელსა იგი ვიქმ, არა ვიცი, რამეთუ არა რომელი იგი მე მნებაეს, მას ვიქმ, არამედ რომელი იგი მძულს, მას ვკყოფ. ხოლო უკეთუ, რომელი იგი მე არა მნებაეს და მას ვკყოფ, არღარა მე ვიქმ მას, არამედ რომელი იგი დამკვდრებულ არს ჩემთანა ცოდუა. ვჰპოვომეაჲ ჰსჯული, რომელსა უნდეს ჩემდა ყოფად კეთილისა, რამეთუ მე ბოროტი წინამძღს. რამეთუ თანა მნებაეს მე ჰსჯულსა ღმრთისასა შინაგანით მით კაცითა“ (რომ. თავი 7).

როგორც ვხედავთ. ქრისტიანული მოძღვრება სულიერი ზეალსვლის ურთულეს პროცესს ბუნების დამორგუნველი იმპერატივის მექანიზმს არ უქვემდებარებს და ასეთი ზეალსვლის დასაბუთებას „შინაგანი ადამიანის“ სურვილების დიფერენციაციაში, ქვენა და ამაღლებული მისწრაფებების ზნეობრივ გაცნობიერებაში ეძებს. ე. წ. ასკეტურმა ბელეტრისტკამ ცთუნების ეპიზოდები ძრავლად იცის ერთ-ერთ მათგანს, თქმულებას წმ. მარტინიანის შესახებ კ. აბაშიძე იმღწმებს. როგორც თქმულებიდან ვხედავთ, მარტინიანი მთლიანად დაჰყვება ვნებას და, როდესაც მეორე დილით გამოერკვევა, ნიშნად უღრმესი სინანულისა თავს დაისჯის — კოცონზე ფეხებს დაიხრუკავს, შემდეგ გადაიკარგება საღვთო უდაბნო კუნძულზე და კვლავ ასკეტურ ცხოვრებას განაგრძობს. ილია ჭავჭავაძის გმირიც, რომელიც აკრძალული სურვილის რეალიზაციას არც კი ახდენს, დიდი აფორიაქების შემდეგ დამშვიდდება, მაგრამ სულ მალე მის არსებაში თავს იჩენს საბედისწერო ბზარი და გმირი იღუპება. როგორც ჩანს, პიროვნებაში ამოქმედდნენ რაღაც სხვა ძალები, რომელთა შეუთავსებლობამ გამოიწვია კატასტროფა, თორემ ამ შემთხვევაში ასკეტს ხომ თავისი იდეალის გამარჯვება უნდა ეზეიმა. ხომ არ უნდა ვიფიქროთ, რომ მისთვის, „გულ-მწყლული ფილოსოფოსისათვის“, როგორც მას კ. აბაშიძე უწოდებს, ცხოვრებიდან წასვლის ერთადერთი მიზეზი ადამიანში ხორციელი სურვილების არსებობა გახდა, მთელი თავისი ასკეტური ცხოვრება მათ დამორგუნვას შეაღია და. რაეც ეს ბოლომდე ვერ შეძლო, შეძრწუნებისაგან მოკვდა. პოემის მე-3 თავში. საღაც მწირის მიერ წარმოდგენილი ცხოვრების სურათია დახატული, სრულიადაც არ ჩანს, რომ განდეგილმა მაინცდამაინც ხორციელი ტკბობის წარმართული კულტი შეიზიზღა, მის წინააღმდეგ აღდგა და, როდესაც თვითონ მასში, მიუხედავად „ღღე და ღამ ლოცვისა“, „ჯერ არცნობის სიტკბობამ“ იჩინა თავი და „რაღაც ძალით ქალზე კვლავ დარჩა თვალი ტყვექმნილი, გაშტერებული“, — ეს ვერ აიტანა. ანგარიში უნდა გაეწიოს იმასაც, თუ რა თანამიმდევრობით არის ნაჩვენები პოემაში გმირის სულიერი მოძრაობა. ვიდრე ინსტინქტი მთლად ძალაში შევიდოდა, ხომ უფრო ადრე იყო დიალოგი მწყემს ქალსა და განდეგილს შორის და თუ ამქერადაც ღრმად არ ჩაეწვდებოდა მოტივაციას, მხელი წარმოსადგენი გახდებოდა ქრისტიანი ასკეტი, რომელმაც ჩაიკლა უდიდესი ძალის ბუნებრივი მოთხოვნილება — თავის მსგავსთა შორის ცხოვრებას, მიზნად დაისახა მორეროდა საკუთარ თავს და უეცრად ისე დაიხმა მწყემსის უბრალო შეკითხვაზე, რომ უნებლიეთ წამოიძახა: „ხსნა ყველგან არის... ხოლო გზა ხსნისა ესეთი მერგო მე... უბედურსა“. რომ ხსნა ყველგან არის და ასკეტიზმი ხსნის ერთ-ერთი გზაა, ეს მან, ქრის-

ტიანულ მოძღვრებაში გარკვეულმა კაცმა, ადრეც იცოდა, რაღა შეაშინა „უბედურნი“, რა გრძნობამ უქარახა მას ეს სიტყვა?! ასეთი მომენტები აუხსნელი რჩება კ. აბაშიძის ნაშრომში. უხერხულობა თავიდან აცილებულია იმით, რომ კონკრეტული მოვლენა — ასკეტიზმი, წარმოდგენილია ყოველგვარი განდევილობის ზოგად სახედ, ხოლო მწირის მარცხი კი ასკეტიზმის კანონზომიერ და გარდაუვალ დამარცხებად.

ა. ბაქრაძემ, პირველმა ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში, საპიროდ სცნო ვრცელი მსჯელობა ქრისტიანულ დოგმატებზე „განდევილის“ ანალიზის დროს და ნაშრომში «ილიას „განდევილი“»¹⁰ ილიას პოემის ახალი გააზრება სცადა. ნაშრომში ბევრი საგულისხმო აზრი და საინტერესო მიგნებაა, თუმცა ქრისტიანულ მოძღვრებაში სულისა და ხორცის ცნებების მკლარმა გაგებამ ავტორს ხელი შეუშალა სწორად წარმოედგინა განდევილობის არსი, ამასთან დაკავშირებით კი პოემის გმირის ხასიათი და ის ფაქტიურად ასკეტური რეჟიმის ნორმების აღწერას ვერ გასცდა. „თავისუფალი ნებით ადამიანი იმიტომ ირჩევდა განდევილობას, — წერს ა. ბაქრაძე, — რომ ტანჯვის გზით (სიმბოლურად ქრისტეს გზის გამოვრებით) დაეგმო ხორცი (=ბოროტება) და სულით (=სიკეთით) ამოღებული მიმსგავსებოდა უზენაესს. ეს არის განდევილობის არსი“. „განდევილში“ ილიას გამოყენებული აქვს ცოდვით-დაცემის კლასიკური სიუჟეტი, მაგრამ ამჯერად დაცემა გამოწვეულია რწმენის ღალატით. ქამდნად „განდევილი“ რწმენის ტრაგედიაა. რწმენის ღალატი უბედურად ადამიანის გარბებისა და ნებისყოფის სისუსტისაა. „ხორცის მხვევალი მწყემსი ქალი“ ხიბლავს განდევილს თავის სილამაზით. ა. ბაქრაძის აზრით, მისი მორეჟული წინაპარი ბიბლიური ევაა: „ცდუნების პირველ ამბავშიც ევა მშვენიერია. ასეა სიტყვაკაზმული მწერლობის სხვა ნიმუშებშიც, სადაც ცოდვითდაცემის სიუჟეტი გამოყენებულია“. ეს ალეგორიული პოემა, ა. ბაქრაძის შეხედულებით. მეტად მნიშვნელოვან მოწოდებას შეიცავს: „ყოველმა კაცმა ხორცი უნდა მისცეს სულისათვის. მაშინ გახდება შესაძლებელი ერის გათავისუფლება. განდევლისაც ეს გზა უნდა გაველო. ჯერ საკუთარი სულის ხსნისათვის უნდა ებრძოლა და მერე მიეცემოდა საშუალება მამულზეც ებრუნა. მაგრამ პიროვნების სულის ხსნა არ არის იოლი საქმე. ამისთვის ჯვარცმულის რწმენა, ნებისყოფა და ენერჯია უნდა ჰქონდეს კაცს. მისი სულის სიმტკიცისა და ძალის პატრონი უნდა იყოს. სხვანაირად არაფერი გამოვა. რაკი განდევილს ეს თვისებები არ აღმოაჩნდა, დაიღუპა კიდევ. ეს სიკვდილი სულის სიმტკიცის, ძალის, ენერჯიის, ნებისყოფის აღზრდისაკენ მოუწოდებს მკითხველს“.

როგორც ვხედავთ, ქრისტიანულ მოძღვრებაში არარსებული ანტაგონიზმით, ქრისტიანული ვოლუნტარიზმის მაქსიმალიზაციით აგებს ა. ბაქრაძე ალეგორიულ მოდელს, რომელშიაც ერთიანად უნდა მოაქციოს როგორც მთელი ქრისტიანული ასკეტიზმი, ისე პოემა „განდევილის“ უალრესად დრამატული სიუჟეტი. როგორც საყოველთაოდ ცნობილია, ქრისტიანობა მონისტური რელიგიაა. ის აღიარებს მატერიის სრულ დამოკიდებულებას ღმერთისაგან. მიიჩნევს მას სულის (ღმერთის) შემოქმედების ნაყოფად. ქრისტიანობაში არ არის და არც შეიძლება იყოს მატერიისა და სულის ანტაგონიზმი. ამას მოწმობს ქრისტიანული თეოლოგია, ეთიკა, ხელოვნება, პირველი ქრისტიანული წიგნები და საერთოდ ყველაფერი, რასაც კი კავშირი აქვს ქრისტიანულ მოძღვრებასთან. ბოროტება არ არის მატერიის იმანენტური თვისება და ბორო-

ტებას არც აქვს სუბსტანციური არსებობა. „არაფერს არ შეიძლება ჰქონდეს არსებობა. რაც არ არსებობს არსში... რაც არ არის არსში, ის არ არსებობს საერთოდ“, — წერს გრიგოლ ნოსელი. „ყოველი დაბადებული ღმრთისა ეეთილ-არს, — ვკითხულობთ პავლესთან, — და არა რაჲ არს განსაგდებელ, მადლობით მოღებული“ (I ტომ. 4, 4). ყოველი არსებული თავისთავად კეთილია. თუ ის შეესაბამება შემოქმედის ზარსა და ნებას. პირველქმნილი ცოდვის შედეგად შეიღანა ადამიანის ბუნება — სულიც და ხორციც. ეს იყო პირველი ამხედრება ღვთაებრივი ნების წინააღმდეგ, რისი სტიმული ხორციელი სურვილი კი არა. თავისუფალი ნება და ამპარტავნება აყო. ევას „სილამაზე“ აქ არაფერ შუაშია. სატანამ პირველ ადამიანებში გააღვივა ავტონომიისა და ღმერთთან გათანაბრების სურვილი. ღვთისმეტყველებაში ბევრი დაწერილია ადამ და ევას თავისუფალი ნების შესახებ, რომელსაც ჯერ კიდევ არ ჰქონდა მიცემული სამუდამო მიმართულება და ამდენად ის განსხვავდებოდა ჩვენი წარმოდგენებისაგან თავისუფალ ნებაზე. „ადამიანის ყველა ძალისა და უნარის მსგავსად, — წერს ულრიცი, — თავისუფალი გადაწყვეტილების უნარიც, უნარი სურვილების, მიდრეკილებების შეზღუდვისა, მათი განსჯისა და მათ შორის არჩევანის გაკეთებისა, მიიღწევა მხოლოდ თანდათანობით, მუდმივი და დაუბრკოლებელი მოღვაწეობით, განუწყვეტელი ვარჯიშით“¹¹. ასეთი რამ კი სამოთხის ვითარებაში ჯერ კიდევ შეუძლებელი იყო. ეს უნდა მოჰყოლოდა სულიერი განვითარების ხანგრძლივ პროცესს, სარწმუნოებას. როგორც ვხედავთ, „ცოდვითდაცემის კლასიკური სიუჟეტის“ მოდერნიზაცია და მისი ნებაყოფლობითი მორგება რომელიმე მხატვრულ თხზულებაზე სრულიად დაუშვებელია მაშინ, როდესაც ქრისტიანულ მოძღვრებაზე სერიოზული და დასაბუთებული ლაპარაკია საჭირო. არ შეიძლება აგრეთვე ხორცის გმობის, სოფლის მოძაგების თემას ქრისტიანული დოქტრინების სისტემაში განმსაზღვრელი მნიშვნელობა მივანიჭოთ. ეს თემა მეტად თავისებურად გამოიყურება რელიგიაში, რომელიც ცოცხად სულისა და ხორცის დისპარბონიას თვლის და არა ხორცს თავისთავად. სწორედ პარმონიის აღდგენის, ფიზიკურ მისწრაფებებში ზომიერების დაცვისკენ მოგვიწოდებს ა. ბაქრაძის მიერ დამოწმებული პავლეს ეპისტოლე, სადაც ხორცის თვისებები — სიძვანი, მრუშებანი, ბილწებანი, მთვრალბანი და სხვაა გაკიცხული, ხოლო სულისა — სიყვარული. სიხარული, მშვიდობა, სულგრძელობა და სხვ. — განდიდებული. ამავე დროს პავლესვე ეკუთვნის სიტყვები „არა უწყითა. რამეთუ ქორცნი ეგე თქუშნი ტაძარნი თქუშნი შორის სულისა წმიდისანი არიან, რომელ ეგე გაქუს ღმრთისაგან“ (I კორინთ. 6, 19), ასევე იოანეს სიტყვები: „ნუ გიყუარს სოფელი ესე, ნუცალა რაჲ არს სოფლისა ამის“ (I იოანე 2, 15) — ვერ გააბათილებს ძირითად იდეას, რომელსაც მთელი ქრისტიანული რელიგია ემყარება: „რამეთუ ესრეთ შეიყუარა ღმერთმან სოფელი ესე, ვითარმედ ძეცა თვისი მხოლოდ შობილი მოჰსცა მას, რათა ყოველსა, რომელსა ჰრწმუნეს იგი, არა წარჰსწყმდეს, არამედ აქუნდეს ცხოვრება საუქუნო“ (იოანე, 3, 16). მოციქულთა ეპისტოლეებში, სადაც ერთ შეხედვით თითქოს მართლაც არის ურთიერთგამომრიცხავი სიყვარული და მოძაგება სოფლისა, დაკვირვებელი კონტრასტის მინც შევიცნობთ, რომ ეს სხვა არა არის რა. თუ არა სურვილი — დაიცვას ადამიანი მანკიერი ნების უაზრო მოქმედებისგან, დაუოკებელი გრძნობების ღელვისაგან, რადგან ნეტარი ავგუსტინეს ნათქვამისა არ იყოს, „ყოველი მოუწყისრიგებელი სული თავის თავში ატარებს სასჯელს“. და თუ ქრისტიანობა მოუწოდებს

მორწმუნეებს არ დაემონონ ყოველდღიურ წვრილმან საზრუნავს, არ მოექცნენ ხელსაყრელი ვითარების სამარცხვინო ტყვეობაში, ამაშიც ჩანს მისი უდიდესი რწმენა ადამიანისადმი, რწმენა, რომ თავისუფალი ნება ბევრად უფრო მაღალი კატეგორიაა, ვიდრე მოვლენათა მარტივი, ბიოლოგიური შინაარსი. „ქრისტე არსად არ გამოხსნის ხორცს, — წერს იოანე ოქროპირი, — ის ყოველთვის ბრალს სდებს გაუკუღმართებულ ნებას, როდესაც ამბობს, რომ უკეთეს თუალი შენი მარჯუშენ გათუნებდეს შენ, აღმოილე იგი და განაგდე შენგანო — გულისხმობს, რომ არა მხოლოდ თვალი სცოდავს, არამედ გონება და გული“¹². რელიგიის ასეთ მომენტებს აუცილებლად სწორი გააზრება უნდა. მათ დიდი მნიშვნელობა აქვთ ქრისტიანული კულტურის ისტორიისთვისაც, წინააღმდეგ შემთხვევაში მსოფლმხედველობრივი კონფლიქტი შეიძლება დაენახოთ იქ, სადაც მას სინამდვილეში ადგილი არა აქვს.

სულის ხსნაც არ არის პრივილეგია მხოლოდ მათი, ვინც ხორცის უკიდურესი გვემა შეძლო. ქრისტეს, ამ თავისებური და ერთადერთი ხელდასხმულის, დიდი მიზანი კარგად არის ჩამოყალიბებული პოეტურ ნათქვამში: იესოს სულს კომპარირით აწვალებდა აზრი, რომ გარეშე მდგომთაგან ბევრი იყო, ვისაც გზა ვერ ეპოვნა. უფსკრული ნელდასხმულთა და ხალხს შორის უნდა შემცირებულიყო. ამიერიდან სასუფეველი ღვთისა აღარ უნდა ყოფილიყო „გარეგნულ მოქმედებებზე“ დამოკიდებული: სასუფეველი არ არის არც აქ, არც იქ — „ის ჩვენშია“. იესოსთვის მთავარი იყო არა ის, თუ რამდენად ორმად შეაღწევდა ვინმე სულის საუფლოში, არამედ ის, რომ ყველას ერწმუნა ასეთი საუფლოს არსებობა. მას უნდა ეთქვა: მე არ მინდა, რომ ხსნა მცირე რჩეულთა ხვედრი იყოს. მე მინდა, რომ მთელმა ხალხმა შეიღოს მასში მონაწილეობა¹³. ამასაც უთუოდ ანგარიში უნდა გაეწიოს. მით უმეტეს თუ გავიზიარებთ ა. ბაქრაძის აზრს — „ილიას შემოქმედებაში ქრისტიანობა მიჩნეულია პიროვნებისა და ერის მხსნელ მოძღვრებად“. სრულიად სამართლიანად წერს ა. ბაქრაძე, რომ სიკეთისა და მდლის სამსახური ქრისტიანობის უპირველესი მცნებააო. ეს, რა თქმა უნდა, ჰუმანიზმია. ჰუმანიზმის განვითარებას რთული პერიპეტებიები აქვს, მაგრამ რელიგიაში, რომელშიც ჰეგელის სიტყვით — შემოაბრუნა მსოფლიო ისტორია¹⁴, შეიქმნა პიროვნული კულტურის სპეციფიკური ფორმები, რომელთა წვდომა მარტო „ენერჯითა და ნებისყოფით“ შეუძლებელია. სწორედ ამ თვალსაზრისით არის საინტერესო ასკეტიზმის ფენომენი ქრისტიანობაში.

მართლაც, ვინ იყვნენ ეს ასკეტები, რომლებმაც მოისურვეს რაღაც განსაკუთრებულის ჩადენა საიმისოდ, რათა დამსგავსებოდნენ ყველა ქრისტიანის იდეალს — იესო ქრისტეს?! იმდენად ხომ არ გადააჭარბეს კეთილმორწმუნეობაში. რომ რელიგიის უმაღლეს აზრსაც კი დასცილდნენ, რადგან მათი ცხოვრების შესაბამისი წესი ბიბლიაშიც კი არ მოიძებნება. ჭაერთოდ, ქრისტეს მიერ მონაზვნობა არც არის კანონიზებული. ამას აღიარებს თვით თავი პავლე მოციქულიც, მონაზვნობის დიდი პატივისმცემელი: „ხოლო ქალწულთათვის ბრძანება უფლისა მიერ არა შექუს, ხოლო ვაზრანებ, უითარცა შეწყალებული უფლისა მიერ, სარწმუნო-ყოფილ“ (I კორინთ. 7,25). ეს კითხვა კარგა ხანია თან სდევს ასკეტიზმის პრობლემას. როგორც ჩანს, ის თანაბრად აინტერესებდა იმათ, ვისაც რელიგიური ცხოვრების ერთადერთ ფორმად ასკეტიზმი მიჩნდა, მიუხედავად იმისა, რომ ქრისტეს ცხოვრება სამისო მაგალითს არ იძლეოდა, და იმათაც, ვინც სახარებისავე საფუძველზე

უარყოფდა ასკეტიზმს. როგორც ცნობილია, ისტორიის მანძილზე ასკეტიზმს არაერთხელ მიუღწია მწხინჯი სახე, ფანატიზმში გადაზრდილა. ისტორიულ ღვთისმეტყველებაში ასეთი ფორმა შესაბამისად არის კვალიფიცირებული. ითვლება, რომ ესენი არიან ცრუასკეტები, რომ მათზე იმოქმედა ხორცის ბორბტებად გამოცხადების ერტიკულმა იდეამ, მათი სულიერი მდგომარეობა ასკეტიზმის არსს არ გამოხატავს და უხონი მხედველობაში არც მიიღებიან¹⁵. ეს ღვთისმეტყველების პასუხია, მაგრამ კითხვას აღძრავს კულტურისა და საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ისტორიაც, უპირველეს ყოვლისა იმიტომ, რომ საუკუნეთა განმავლობაში განყენებულთა სავანეებიდან კაცობრიობას ესმოდა „გრძობათა მგზნებარე და ნაზი მოძრაობა. იქ ნახა სტუმართმოყვარე თავშესაფარი ხელოვნებამ, პოეზიამ, მეცნიერებამ. [ცივილიზაციის საწყისები ბერ-მონაზვნობის ცხოვრების ფურცლებია. მიღწია ბერ-მონაზვნობამ ყოველივე ამას თავისი იდეალების უარყოფით, თუ სწორედ იდეალებმა შეუქმნეს მას ნიადაგი ასეთი მოღვაწეობისათვის? — წერს პარნაქი.] ის მონაზვნობაა ჭეშმარიტი, რომელიც ჭერეტს სოფელს, ვითარცა ღვთის ტაძარს და მღუმარე ბუნებაშიც აღიქვამს ღვთაებრივ სულს, თუ ჭეშმარიტი მონაზვნობაა ის, რომელიც ამტკიცებს, რომ ჭეყვანა ბუნებითა და ისტორიით ეშმაკის კერძია? ორივე პასუხი გვესმის სავანეებიდან, რომელია სწორი და რომელს ერგება ისტორიული გამართლება“¹⁶.

როგორც ვხედავთ, ასკეტიზმი მოითხოვს ფსიქოლოგიურ ახსნასაც და სრულიად სამართლიანად. მართლა ძნელი დასაჭერებელია, რომ საკუთარ თავზე მოძალადე ადამიანებმა, პირქუშმა და მშრალმა განდგომილებმა ამ ზომამდე გამოამყლაგნეს შემოქმედებითი ენერგია და ამღენი კეთილი და მნიშვნელოვანი საქმის გაკეთება შეძლეს. ასკეტური ცხოვრების წესის პოლემიკური ისტორია, საუკუნეობრივი კამათი სხვადასხვა ტიპის ბერ-მონაზვნობის თეორეტიკოსთა შორის მოწმობს, რომ ჭეშმარიტი ასკეტიზმი აღიარებული იყო როგორც განსაკუთრებული უნარი, მოწოდება, ხვედრი საამისოდ განწყობილი ადამიანებისა, რომ ის იყო უანგარო და უსაზღვრო სიყვარული ღვთისა და რომ მხოლოდ მოვალეობით არ განისაზღვრებოდა. ეფრემ ასურის სიტყვით რომ ვთქვათ: „მონაზონ არვინ იქმნების მოპარსეთა თმათათა და შეცვალებითა სამოსლისაჲთა, არამედ სურვილითა საღმრთოთა და მოქალაქობითა სათნოთა, რამეთუ ამათ მიერ გამოჩნდების სიწმიდე სულისა“. ასკეტური ხასიათისადმი ინტერესი გამოთქვა ილია ჭავჭავაძემ წერილში „აკაკი და ვეფხისტყაოსანი“, სადაც ის ამტკიცებს თანდაყოლილი ხასიათის არსებობას და უბრაწყინეალებს ქართველოლოგიური ანალიზის საფუძველზე გვიჩვენებს გენიალურ ქმნილებაში შექმნილი ლიტერატურული ხასიათის მიმართებას ბუნების კანონებთან. ასეთ კონტექსტში მას მაგალითად მოჰყავს სვიმონ მესხვეტის ასკეტური ცხოვრება: „სვიმონ მესხვეტე სვეტზედ ავიდა და იქ მიეცა განზრწინებას სულის საოხად, და ნუთუ ეს სიზარმაცით მოუვიდა და ჭეყვანას იმიტომ მოერიდა, რომ ჭეყვანა ხელ-ფეხის მოძრაობას, გარჯას და მუშაობას პთხოულობდა და სვეტზედ კი უძრავად შეეძლო დებულყო. ამისთანა ამბავს სხვა მიზეზი აქვს, რომელიც თავს იმაღავს ადამიანის მრავალფერს ბუნებაში და, რამოდენად ეს ფარულნი მიზეზნი შორს არიან უბრალო სიკვდილის შეილთა თვალთათვის, იმოდენად მათი პოვნა და მიგნება ხვედრია მართო იმისთანა კაცებისა, როგორიც რუსთაველია და სხვანი“. პოემა „განდევილში“ ილია ჭავჭავა-

ძემ ადამიანის მრავალფეროვანი ბუნების კიდევ ერთი მხარე გვიჩვენა, ძალზე ღრმად გაგებული ქრისტიანული მოძღვრებისა და ასეკეტური იდეალის ფონზე. ს. ცაიშვილის ცნობით, ილია ჭავჭავაძეს პოემის დედანშივე შეუცვლია პირველი ორი სათაური — „მეუდაბნოე“ და „ბეთლემი“ — მანამდე უცნობი, ძველქართული განდგომილის „საფუძველზე აღმოცენებული სიტყვით განდევნილი“.

იქნებ ამით ილიამ თავის გმირს ჩამოაშორა შუასაუკუნეების მეუდაბნოებისა და განდგომილების შარავანდელი, არც ბეთლემით ისურვა დაესათარებინა განდევნილის მარტოსულობის ტრაგედია. პოემაში წმინდანებისაგან გამოცალკევების მოტივი არის, ის იგრძნობა დამამთავრებელ სტროფებში:

და იქ, საღ წმინდანთ უღმდებლათ
 ლმერთი მსჯავრის და ქეშმარიტების.
 იქ, საღ უწირავთ უფლისა მიმართ
 მსხვერპლი ქებისა და ღალატების. —
 აწ შორის ნანგრევთ და ნატამალთა
 მარტო ქარია დადის და ქშუის,
 და გამომფრთხალი ჭექა-ქუხილით
 მუნ შეხვეწილი ნადირი ლმუის.

პოემის პირველმა რეცენზენტებმა შენიშნეს განდევნილის იშვიათი პესიმიზმი. მაშინ ბევრი ფიქრობდა, რომ „განდევნილი ილიას პესიმიზმის ხატებაა“¹⁸. რატომღაც პერსონაჟის პესიმიზმი მიეწერებოდა პოემის ავტორს, ხოლო მწირის მიერ განცდილი ცხოვრება — ილიას თანამედროვე საქართველოს. ეს ტენდენცია ახლაც იჩენს თავს. მაგ., ა. ბაქრაძის დასახელებულ ნაშრომში აღდგენილია მარჯორი უორდროპის ალრე გამოთქმული მოსაზრება — პოემა საქართველოს ცხოვრების სიმბოლური ასახვაა — და გამდიდრებულია ა. ბაქრაძის მიერ ილიას შემოქმედებიდან შერჩეული მაგალითებით, რაც სრულიად არ არის დამარწმუნებელი. მწირის სასოწარკვეთას არაფერი აქვს საერთო ილია ჭავჭავაძის საზოგადოებრივი ხასიათის გულისტკივილთან და კრიტიკულ განწყობილებასთან, რომლის გამოხატვას მის შემოქმედებაში ქრისტესა და მისი მოციქულების უმძაფრესი მხილება თუ შეედრება. მხილების ფსიქოლოგიური საფუძველი ყოველთვის კეთილშობილი აღშფოთება, მოწოდება და იმედობა. მწირის მიერ წარმოსახული ცხოვრების სურათში კი „განწირულების წყლული“ და ცივი რაციონალიზმი ჩანს. ერთია, საზოგადოებას ბრალი დასდო მაღალი ზნეობრივი ნორმების შელახვაში, თვისებებში, რომელსაც ა. ბაქრაძე ჩამოთვლის („მტრობაში, შუღლში, თვალთმაქცობაში, გულგრილობაში, უღარდებლობაში, უზრუნველობაში, ორპირობაში, სიცრუეში“), და მეორეა, ქვეყანა ტოტალურად „ბოროტების სამეუფლო“ გამოაცხადო და ყოველგვარი საფუძველი გამოაცალო ქრისტიანული მცნებების რეალიზაციის შესაძლებლობას ამ ქვეყნად. ვერაფერს მსგავსს მწირი ვერ ნახადა მოძღვრებაში, რომელიც, მართალია, საესეა უსჯულოების გმობით, მაგრამ არსად არ არღვევს ცოდვისა და მადლის თანაფარდობას — „რამეთუ ჰსჯული შორის შემოვიდა, რათა განმრავლდეს ცოდუა და სადა იგი განმრავლდა ცოდუა, მუნ უფროესად გარდაემატა მადლი“ რომ. 5,20). პოემაში დახასიათებული ცხოვრება სხვა არაფერია, თუ არ პერსონაჟის — მწირის აზრი მის შესახებ. ეს არის ქვეყანა მწირისთვის და არა ქვეყანა თავის არსში. ამასთანავე, ქვეყანა, რომელიც პირადი გამოცდილების შედეგად არის წარმოდგენილი მწიროს მიერ, ამიტომ მას

ახლავს არა მხოლოდ აზრის სიცივე, არამედ გულისტკივილიც. ეს გასაგებებია. მწირი ხომ მორწმუნეა, ყოველ შემთხვევაში რელიგიის აღმსარებელი, ის თვითონ უნდა იყოს შეწუხებული, რომ რელიგიის ძირითადი პრინციპი — „ვიყუპრებოდეთ ურთიერთს, რამეთუ სიყუარული ღმრთისაგან არს და ყოველსა; რომელსა უყუარდეს, ღმრთისაგან შობილ-არს და იცის ღმერთი“ (I იოანე, 4, 7) — გარემოში ვერ ხორციელდება მის მიერ. როგორც ჩანს, მწირის სულში ისე შეიპარა ცოდვა, რომ მან ყრმის უზაკველი ხელშეუხებლობა დაკარგა და ამ შეგონების სიბრძნეს ველარ მისწვდა — „ხუ ყრმა-იქმნებით გონებითა, არამედ ბოროტისათჳს ყრმა-იყუძნით, ხოლო გონებითა სრულ-იყუძნით“ (I კორინთ. 14, 20). ესო ქრისტესგან განსხვავებით, განდეგილმა შეიზიზღა არა მხოლოდ ცოდვის იდეა, არამედ ცოდვილი ადამიანები და განშორდა ქვეყანას,

სადაც მართალი გზას ვერ აუქციეს
 განსაცდელსა მას ეშმაკისასა;
 სად ცოდვა ყესა სდევნის დღე-და-ღამ,
 ვითა მპარაუი და მტაცებელი;
 სად, რასაც მხადის მართალი მართლად,
 მას უმართლობად ქმნის ცოდვის ხელი;
 სად რყენა. წაწყვიდა და ღალატა,
 სადაც მმა მხარობს სიხსლსა შმისასა,
 სად ცილი. ზაკვა ძუღებადა მხდის
 წმინდა სიყვარულს მოყვისისასა.
 განშორებია ამ წუთისოფელს.
 სად ყოველი ნიჭი მაცდურება.
 სად თვით სიტურფე და სათნოება
 ეშმაკის მახე და ცოდუნება.

სავსებით მართებულია ა. ბაქრაძის დასკვნა: „განდეგილი“ რწმენის ტრაგედიააო. მაგრამ პოემაში ნაჩვენებია არა რწმენის ღალატი, გამოწვეული ნებისყოფის სისუსტით, არამედ შინაგანი შეუთავსებლობა ქრისტიანულ რელიგიასთან, რომელიც პოემის პირველსავე თავებში იჩენს თავს. „განდეგილში“ გასაოცარი ოსტატობით არის შექმნილი გმირის განცდების ფსიქოლოგიური ნახატი და მით უფრო გასაოცარი და დიადი გახდება ის ჩვენთვის, როდესაც დავრწმუნდებით, რომ მისი არც ერთი ნიუანსი არ არის „უადგილო“ და ნებაყოფლობითი, მოვლენების კანონზომიერების გარეთ დარჩენილი, რომ აქ მიღწეულია უმაღლესი რეალიზმი, უიშვიათესი მიგნება ადამიანის ფარული და ძნელად შესაცნობი სულის მოძრაობისა და სასოწარკვეთის იმ დიდი ტრაგედიისა, რომელიც ქრისტიანული რელიგიის ღრმა და შემოქმედებითი ცოდნის მეოხებით განასახიერა ილია ჭავჭავაძემ.

ერთ უძველეს ნომოკანონში ასკეტი მწერალი წერს ასკეტიზმზე: „საღვთო წერილი გვასწავლის, რომ ღმერთს უყვარდა ისეთი ადამიანებიც, რომლებიც ცხოვრობდნენ საზოგადოებაში, იყვნენ მდიდრები, ჰყავდათ მრავალრიცხოვანი შთამომავლობა(აბრაამი, იოსები და სხვ.). საერთოდ კი, უნდა ითქვას, რომ ეშმაკის ერთ-ერთი ხრიკია შთაგონოს ადამიანს აზრი, რომ მან უნდა უარყოს ქვეყანა, შედგეს ბერად, დამკვიდრდეს უდაბნოში, ვითომ სხვაგვარად ხსნა შეუძლებელია. მრავალნი, დაიმედებულნი, რომ შემდგომ აღიკვეციებიან ბერად, ეძლევიან ცოდვას და ამის შედეგად იღუპებიან“¹⁹. როგორც ვხედავთ, ასკეტი მწერალი გმობს ბერად შედგომის თავგანწირულ, მაგრამ მექანიკურ, მოუშვადებელ გადაწყვეტილებას და საეჭვოდ მიიჩნევს ასეთ შემთხვევებში

კემპარტი ასევე განხორციელებას. როგორც ჩანს, სამისოდ მზად უნდა იყოს გული — გული მართალი, პატიოსანი, კეთილი, მლოცველი, უტყუარი, უამპარტავნო, მტკიცე, წრფელი, უბრალო, კემპარტი და უსაყვედური. ეს მორწმუნე, ე. წ. „წარმოშობილი“ გულის თვისებებია საღვთო წერილის მიხედვით. მაგრამ არის ურწმუნო — „წარმოშობელი“ გულიც — გამძვინვარებული, ამაყი, მოუნანიებელი, უიმედო. ბუნებრივია, რომ სარწმუნოება მორწმუნე გულს უკავშირებს ქრისტეს სჯულის გამარჯვებას: „საყუარელნო! უკეთე გული ჩუენი არა გუგობდეს ჩუენ, განცხადებულება გუაქუს ღმრთისა მიმართ“ (I იოანე, 3, 21), — ვითხოვლობთ იოანეს ეპისტოლეში. ადამიანები, რომლებმაც სრულად შეითვისეს მოძღვრება, იყვნენ ისინი, ვინც „გულითა კეთილითა და სახიერითა“ ისმინა სიტყვა, „შეიკრძალიან და ნაყოფი გამოილიან მოთმინებითა“ (ლუკა, 8, 15). ალბათ, ილიას ასევე არ ჰქონდა მორწმუნე გული, რაკი ამ უნდო გულში ექვმა და შიშმა მოიკიდა ფეხი. ლიტერატურულ კრიტიკაში არაერთხელ აღუნიშნავთ ექვისა და შიშის არსებობა მწიგნობარს. ეს აშკარაა ნაწარმოებიდან, მაგრამ, როგორც ჩანს, ახსნა უნდა, თუ რა რიგისაა ამგვარი გრძობა და რა შეიძლებოდა მას მოკყოლოდა გმირის ცხოვრებაში. ქრისტიანისთვის მღვიძარება, სიფრთხილე აუცილებელი განცდაა — ქვეყანა ღმერთსა და სატანას შორის კოსმიური ომის ასპარეზად არის წარმოდგენილი, ადამიანიც მიდრეკილია ცოდვისაკენ და, რა თქმა უნდა, მართლმორწმუნე ქრისტიანი ყოველთვის ფხიზლად უნდა იყოს. ამასთანავე მან უნდა იცოდეს, თუ რას ებრძვის — „რამეთუ არა არს ბრძოლა ჩუენი სისხლთა მიმართ და კორცთა, არამედ... სულთა მიმართ უკეთურებისათა, რომელნი არიან ცასა ქუეშე“ (ეფეს. 6, 12). მაშასადამე, ბრძოლა წარმოებს ეშმაკთან და მის წინაშე შიში დამარცხების საწინააღმდეგოა: „ნუ გეშინინ, — გამუდმებით უნდა ესმოდე მორწმუნეს, — რამეთუ შენ თანა ვარ, ნუ შესცთები, რამეთუ მე ვარ ღმერთი შენი, რომელმან განგაძლიერე შენ და შეგეწიე შენ და მოგიკრძაღე შენ მარჯვენითა მართლითა ჩემითა“ (ისაია, 41, 10). მაგრამ ვანდეგელმა ამ ქვეყანაში ვერ დასძლია შიში, ვერც ექვი, ცოცხალ ადამიანებში... მან ყოველთვის ეშმაკის სახე დაინახა, შემორჩა მხოლოდ ადამიანობის იდეალი და შემდეგ, უკვე კარგა ხნის გატყუებულა, გულმხურვალედ შეჰვედრა ღმერთს — წარღმისაგან ეხსნა ქვეყანა, რომლის ფარული სიყვარული სამუდამო ტყვილად ჩაჩრა მის გულში. მაგრამ ეს არ იყო სრული სიყვარული, რადგან სატანის შიშმა მწიგნობარს ყოველმხომოციელი ძალა შეიძინა — ის გაურტყლდა ქვეყანაზე და, როგორც შემდეგ დავიანახავთ, ღმერთზედაც, ხოლო „შიში არა არს სიყუარულსა თანა, არამედ სრულმან სიყუარულმან გარე განსძიდვის შიში, რამეთუ შიშსა ტანჯავა აქუს, ხოლო მოშიში იგი არა სრულ არს სიყუარულსა ზედა“ (I იოანე, 4, 18). შიშით და ექვით შეპყრობილი მიღის ვანდეგილი ქვეყნიდან ღმერთთან, სარწმუნოებაში ცნობილი გზისთვის ვერდის ავლით, საკუთარი გზით. იქნებ ეს გმირი მართლაც უარყოფს ცოდვას და არა მადლს, როგორც ამის შესახებ წერს ა. ბაქრაძე? რა თქმა უნდა, მაგრამ ცოდვა და მადლი ქრისტიანობაში აბსტრაქტული ცნებები არ არის, ის მხოლოდ იდეათა სამყაროში არ მოიძიება, ის განხორციელდება აქ, ამ ცხოვრებაში, ადამიანის სულში, მის მრავალგვარ მოქმედებაში, მაშინაც კი, როდესაც ადამიანი თავისი არსებობის ფორმად საყოველთაოდ დადგენილ წესებს არ ირჩევს. მისგან მიიმართება ერთადერთი სავალი გზა აბსოლუტური სულისკენ — „ხოლო რომელსა

ქსძულდეს ძმა თვისი. იგი ბნელსა შინა არს და ბნელსა შინა ეალს და არა იცის, ვიდრე ვალს, რამეთუ ბნელმან დაუბრძნა თვალნი მისნი“ (I იოანე, 2, 11).

მწირის ასკეტური ცხოვრების დახატვა ასეთი სიზუსტით შეეძლო მხოლოდ იმ მწერალს, ვინც ასკეტიზმის ისტორიაში კარგად იყო გარკვეული. მწირის გარეგნობა იმდენად ტიპურია, რომ სამართლიანად აგონებს ს. ცაიშვილს გრიგოლ ხანძთელის დოკუმენტური ცნობებით შექმნილ პორტრეტს (ს. ცაიშვილი, დასახ. წერილი). ცხოვრების წესი ძუნწად და შეუტდომლად დაღვთაობისადაა. აქ არის ექსტაზი, რომელსაც არც ერთი მიწიერი აზრი არ უშლის. სასწაული -- ნიშანი ღვთის წყალობისა. კიევის სასულიერო აკადემიის შრომებში (1872 წ., ტ. I, გვ. 328) დაბეჭდილია ცნობა, რომ ზოგიერთ ბერს -- ისიხიასტს -- ეცხადებოდა ღვთაებრივი ნათელი და რომ სახარებით განმტკიცებული ბერ-მონაზვნობის მომხრენი უარყოფითად ეკიდებოდნენ უკიდურესი მისტიციზმის ასეთ გამოვლინებას. უარყოფითი დამოკიდებულების მიზეზი აშკარაა. ბევრი თეორეტიკოსის აზრით, ქრისტიანობა არ იწყნარებს მიწიერი ადამიანისთვის რაიმე „ანაზღაურებას“, თუნდაც ძალიან სპირიტუალური ხასიათისაა²⁰. ღვთის ნებას არ ეძლევა თვალთ საცქერეტი იერი. მორწმუნემ საკუთარსავე თავში უნდა იგრძნოს, რომ „წამება მისი ღმერთს შეუწირავს, ედრება მისი ღმერთს უსმენია“. სინათლის სხივი პოემამში ჩაფიქრებულია როგორც მწირის გრანდიოზული ექვინ გამაქარწყლებელი ილუზია -- „თავის სიწმინდეს ყოველდღე თურმე ამ სასწაულით შეიმოწმებდა“. ილუზია განწირულის, სასწაული -- ნიშანი ღვთის წყალობისა. კიევის სასულიერო აკადემიის უცარი. მწყემსმა ქალმა მწირის სენაკში მოიტანა გულუბრყვილო და წრფელი, ხალხის მიერ გულით და ნდობით მიღებული რელიგია, გამოტარებული საუკუნეებში. მწყემსი ლაპარაკობს უბრალოდ, მაგრამ მისი სიტყვები რელიგიური შინაარსისაა, სათნო აღზრდის ნაყოფია. ის ამბობს: ღმერთზე -- „მამ რისთვის მორთო ასე ლამაზად წუთისოფელი, ნუთუ მისთვის, რომ ადამიანმა შეაჩვენოს და აიღოს ხელი?“, მოყვასის სიყვარულზე -- „განა ქვეყანა შენ არენა გყავს ან ძმა, ანუ და, ან ნათესავი?“, სულის ხსნაზე -- „მამ ვინც ქვეყნად ვართ, ყველა წაფყდებით, ველარ დავიხსნით ვერაფრით სულსა?“ -- მწირმა იცის ეს ყველაფერი. იცის, რომ ღმერთმა მართლა ლამაზად მორთო. ქვეყანა -- უმაღლესი სილამაზე მომდინარეობს მისგან, ამისთვის მას ერთადერთ მხატვარს უწოდებდნენ, იცის აგრეთვე, რომ „მოყვასის წმინდა სიყვარული“ აკავშირებს ადამიანებს: იცის, რომ არც ერთი მართლმორწმუნე არ წაწყმდება, ყოველი სინანულის შემწყნარებელი ღმერთი არავის დატოვებს ხსნის გარეშე. იქნებ რომელიმე თეოლოგიურ კამათში მწირს ეცადა, დაესაბუთებინა ქვეყნის დაგობის აუცილებლობა, მაგრამ ამ სადად გამოთქმულმა ქეშმარიტებამ გაულეობა ძველი გულისტივილი მასში საშინელი დაეკვების გამო. როგორც პოემიდან ვიცით, ცნობიერების ზედაპირზე ამოტივტივდება სიტყვა „უბედური“. რომელიც მანამდე საღლა, სიღრმეში იყო მიჩქმალული. შემდეგ კი, როცა ზორცმაც გაახსენა თავი და მწირმა ეს ცდუნება ასკეტის უცნაური ნებისყოფით დასძლია, მან მაინც იგრძნო ღვთისგან დაშორება და ბედნიერების ილუზიურობა. პოემის ბოლო ორ თავში ვხედავთ როგორ მძაფრდება ექვი საკუთარი თავის მიმართ, შიში ღმერთის წინაშე, როგორ ელის მწირი თავის მსაჯულს -- სინათლის სხივს, -- და როგორ იმსხვერვეა მისი ერთადერთი ილუზია. რაც შეეხება ყოველივე ამის მხატვრულ ფორმას და ექსპრესიას, ის მთელი პოემის კონტექსტშია სრულყოფილად საგრძნობი.

მწირი დაისაჯა როგორც ხუთი ქალწული სახარების ცნობილ იგავში. მათ დათმეს ძლიერი და მტანჯველი ვნება, — წერს ოქროპირი, — დაიცვეს ქალწულება, მაგრამ მინც დაისაჯნენ, რადგან ქალწულება გულმონყალებს გარეშე ისჯება, როგორც მრუშობა. მათ ჩაიდინეს დიდი გმირობა, მაგრამ დარჩნენ სასუფეველის გარეთ, არ ეყოთ ზეთი. ზეთი კი ამ იგავში ნიშნავს კაცთ-მოყვარობას²¹.

ლ. ვიგორტსკი ერთგან იმოწმებს მიულერ-ფრეინფელსის სიტყვებს ტრაგიკული შთაბეჭდილებების შესახებ: „მთლიანობაში ტრაგიკული შთაბეჭდილება უდიდესია იმ აღმავლობათა შორის, რომლის უნარი შესწევს ადამიანის ბუნებას, რადგან უღრმესი ტკივილის სულიერი დაძლევის შემდეგ აღიძვრება შეუდარებელი გრძნობა ტრიუმფისა“. უკეთესად ილიას პოემით მოხდენილ შთაბეჭდილებას აღბათ ვერც დაახასიათებ.

ასეკტიზმი სარწმუნოებრივი ცხოვრების ისეთი ფორმაა, რომელიც აღიარებს მხოლოდ სულიერ საწყისს, ხორციელს კი იმდენად, რამდენადაც ეს საჭიროა არსებობის შენარჩუნებისათვის. განსხვავებით სხვა მართლმორწმუნე ქრისტიანისგან, ასეკტი მაქსიმალურად ითავისუფლებს თავს მატერიალური მისწრაფებებისა და მიზნებისაგან, რათა სულის შეუზღუდველ ზეაღსვლას მეტი საშუალება მოუპოვოს. ასეკტიზმის გამართლების ან უარყოფის საკითხი წარმოსადგენია მხოლოდ იმ სიბრტყეზე, რომელზედაც ის ახალ აღთქმაში დგას, სადაც შესაძლებლობისა და თავისუფალი არჩევანის ფარგლებში რჩება. ეს უკანასკნელი მომენტი განაპირობებს ასეკტიზმის განსაკუთრებულ ადგილს ადამიანის სულიერი ცხოვრების ისტორიაში. როგორც ცნობილია, არსებობს ასეკტიზმის სხვადასხვაგვარი შეფასება რელიგიის, მორალის, საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ისტორიის პოზიციებიდან. ასეთი შეფასების ძიების შესაძლებლობას ილიას პოემა არ ქმნის. „განდეგლში“ ნაჩვენებია ინდივიდუალური ხასიათი, ამასთანავე ისეთი, რომელიც ვერაფერს ვერ გვათქმევინებს ზოგადად ასეკტიზმის საწინააღმდეგოდ. გამოუვალ ჩიხში მღვებქვეით, თუ ვიტყვი, რომ „განდეგილის“ საშუალებით ილია მოგვიწოდებს დავრჩეთ ცხოვრებაში, ვიბრძოლოთ ბოროტების წინააღმდეგ და სხვა. განდეგილის ტრაგედია სწორედ ისაა, რომ მას ეს არ შეუძლია: ის უსასრო კაცია, ყველგან განდეგილია — ქვეყნადაც, მონასტერშიც. ამიტომ მისი ცხოვრება ამოთმოქმედება და სხვა არაფერი. ის ისჯება მის მიერვე აღუსრულებელ ქმნის. კანონით და ვარდება იმ ადამიანების მსგავს მდგომარეობაში, რომლებზედაც თქვა ქრისტემ — „რასათვის სიტყუანი ჩემნი არა იცნით? რამეთუ ვერ ძალგიძს სიტყუათა ჩემთა სმენად“ (იოანე, 8, 43). პოემის მხატვრული სტრუქტურა გამოირიცხავს მასში პირდაპირი მოწოდების, დიდაქტიკის, შეგონების ძიებას. საამისოდ ის მეტისმეტად რთულია, ლიტერატურული ხასიათიც — მკვეთრად ინდივიდუალიზებული, წინააღმდეგობრივი, დისპარმონიული. სხვა საკითხია, რომ „განდეგილიდან“ გამომდინარეობს მრავალი, მეტად საჭირო აზრი ადამიანისათვის. ის აღძრავს ბევრ მნიშვნელოვან ასოციაციას, მაგალითად, გვაგონებს ილიას მიმართვას ალექსანდრე ეპისკოპოსისადმი — მარტო სასოებიანი კაცი ქმნის ამ წუთისოფელს ღვთის სადიდებელ ტაძრად და სამოთხედო. პოემა გვათქმევინებს, გვზრდის ისე, როგორც ყველა დიდი ძეგლი ხელოვნებისა, მაგრამ პოემა თავისი წყობით არ არის დიდაქტიკურ-ალეგორიული. აგრეთვე არ არის არავითარი საფუძველი მასში მყინვარისა და თერგის მსგავსი ალეგორიული

სახეების ძიებისა. მყინვარი და თერგი „მგზავრის წერილებში“ უშუალოდ უკავშირდება რევოლუციურ-დემოკრატიული ესთეტიკის გავლენით გამომუშავებულ ილიას შეხედულებებს პოეზიისა და პოეტის დანიშნულებაზე. ამიტომ არის მყინვარი — გოეთე, თერგი — ბაირონი. ასეთი დაპირისპირება წნობილია 40—60-იანი წლების რუსული კრიტიკული აზრისთვისაც და „მგზავრის წერილების“ წყაროც ეს არის²². რაც შეეხება ცხოვრების წესს, მისი ერთადერთი სახე ილიას არ დაუკანონებია. პირიქით, როგორც ცნობილია, მას აინტერესებდა „ადამიანის მრავალფერი ბუნება“ და „წყვეა-კრულვიანი საკოხავი“. „განდეგილის“ გმირებიც ბევრად უფრო საინტერესონი არიან, ვიდრე ეს შეიძლება გვაჩვენოს რომელიმე ალგორითულმა სქემამ. ისინი ხვდებიან ერთმანეთს ინდივიდუალური იდეის გამომხატველ, ცხოვრებასთან დამსავსებულ, ბუნებრივ სიტუაციებში, რომელთა შექმნას მხატვრულ ლიტერატურაში ილია ჭავჭავაძის დარი ნიჭი და სიღრმე სჭირდება.

ლიტერატურა

1. ილია ჭავჭავაძე ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში, თბ., 1957, გვ. 266—67, 276.
2. ე. აბაშიძე, ეტიუდები XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, თბ., 1962, გვ. 156.
3. იქვე, გვ. 161.
4. იქვე, გვ. 171.
5. იქვე, გვ. 169.
6. ე. კოტეტიშვილი, ქართული ლიტერატურის ისტორია, თბ., 1959, გვ. 344.
7. ს. ჩიქოვანი, რჩეული წერილები, თბ., 1963, გვ. 200.
8. ა. ბაქრაძე, ილიას „განდეგილი“, „საბჭო“, 1972, № 11.
9. З. Фрейд, Некоторые типы характеров из психологической практики, წიგნი: Психоанализ и учение о характерах. Москва-Петроград, 1923, გვ. 172.
10. ა. ბაქრაძე, ილიას „განდეგილი“, „საბჭო“, 1972, № 11.
11. ციტატა ამოღებულია ა. გუსევიის წიგნიდან: Нравственный идеал буддизма в его отношении к христианству, С.-Петербург. 1874, გვ. 172.
12. Иоанн Златоуст, Беседы на евангелиста Матфея, ч. I, М., 1839, გვ. 550.
13. Р. Штейнер, Мистерии древности и христианство, Москва, МСМХИ, გვ. 125—126.
14. Гегель, Лекции по истории философии. Ленинград, 1935, გვ. 81.
15. Православная богословская энциклопедия, «Аскетизм», т. II, Петроград, 1902.
16. А. Гарнак, Монашество — его идеалы и его история, С.-Петербург, 1908, გვ. 8—9.
17. ს. ცაიშვილი, ფილოლოგიური ეტიუდები. ვაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1982, № 5.
18. ილია ჭავჭავაძე ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში, გვ. 81.
19. Н. Суворов, К истории нравственного учения в восточной церкви. «Византийский Временник», 1903, т. X, გვ. 39.
20. Н. Суворов, დასახ. წერილი, გვ. 50.
21. Иоанн Златоуст, Беседы, ч. III, გვ. 343—44.
22. გ. კალანდარიშვილი, „მგზავრის წერილები“ ერთი ალგორითმის კანონებისათვის, ბეცე, 1967, № 4.

Г. Н. КАЛАНДАРИШВИЛИ

ПРОБЛЕМА АСКЕТИЗМА В «ОТШЕЛЬНИКЕ» И. ЧАВЧАВАДЗЕ

Резюме

Идейно-художественный анализ поэмы И. Чавчавадзе «Отшельник» возможен только с учетом проблемы аскетизма в христианской религии. Ввиду того, что главный герой произведения аскет, а по требованиям реалистического искусства необходима психологическая убедительность, полнота и естественность характера, то мотивация поведения тесно связана с вопросами христианской этики. Автор статьи приходит к выводу, что в «Отшельнике» дан сложный, дисгармоничный характер, его внутренний конфликт с основами религии. Вопреки распространенному в грузинском литературоведении мнению, автор считает, что художественная структура «Отшельника» ничего общего не имеет с аллегорией или с прямым дидактизмом.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ახალი ქართული ლიტერატურის კათედრა
წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსმა ა. ზარაბიძემ

ინერციო ბაბიქაშვილი

ასურელი მოღვაწეების „ცხოვრებათა“ ე. წ. არქტივების
ურთიერთმიმართებისათვის

ქველი ქართული მწერლობის პრობლემათა კვლევაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ე. წ. „ასურელ მამათა ცხოვრებებთან“ დაკავშირებული საკითხების შესწავლას. მარი ბროსედან დაწყებული დღემდე გამოქვეყნებულია მრავალი სამეცნიერო ნაშრომი, რომლებშიც ბევრი ურთიერთსაწინააღმდეგო აზრია გამოთქმული ამ პრობლემის ცალკეული საკითხების შესახებ. დღეს, როდესაც ხელთა გვაქვს ამ მოღვაწეების ჩვენამდე მოღწეულ „ცხოვრებათა“ ყველა რედაქციის ტექსტის მეცნიერული პუბლიკაცია, რომელთა ნაკლებობა ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი იყო ადრეულ ნაშრომებში არსებული ხარვეზებისა, აღნიშნული პაგიოგრაფიული ძეგლების ტექსტოლოგიური ფილოლოგიური საკითხების კვლევა უფრო მყარ ნიადაგზე შეიძლება დადგეს. ამჯერად ჩვენ შევეხებით „ასურელი მამების“ პრობლემის ერთ კონკრეტულ საკითხს: მათ „ცხოვრებათა“ უძველეს რედაქციებს, ე. წ. არქტივების რაობისა და ურთიერთდამოკიდებულების საკითხებს.

წინამდებარე წერილში დასმული ძირითადი დებულება ასეთია: იოვანე ზედაზნელის, შიო მღვიმელის, დავით გარეჯელის „ცხოვრებათა“ მოკლე რედაქციები, ე. ი. არქტივები, და აბიბოს ნეკრესელის „წამების“ შედარებით ვრცელი რედაქცია ერთი მთლიანი პაგიოგრაფიული თხზულებაა, შექმნილი ერთი ავტორის მიერ. ამ დებულების დასამტკიცებლად შემდეგი არგუმენტები უნდა მოვიხმოთ:

1. იოვანე ზედაზნელის ცხოვრების ე. წ. არქტივის სათაური მიუთითებს, რომ ეს თხზულება შეიცავს არა მარტო იოვანეს ცხოვრებას, არამედ მისი მოწაფეების ცხოვრებებსაც: „ცხოვრებაჲ და მოქალაქობაჲ წმ. მ. იოანე ზედაძნელისა და მოწაფეთა მისთაჲ, რომელთა განანათლეს ქუეყანაჲ ესე ჩრდილოეთისაჲ“¹. ხოლო იოვანეს უფრო გვიანდელი ორივე მეტაფრასული ცხოვრება, სათაურის მიხედვით, კონკრეტულად მხოლოდ იოვანეს მოღვაწეობის აღწერას ეთმობა: ორივე მეტაფრასული ცხოვრების სათაური თითქმის სიტყვასიტყვით ემთხვევა ერთმანეთს: „ცხოვრებაჲ წმ. მ. იოვანე ზედაძნელისაჲ, რომელი... მოივლინა ქუეყანით შუამდინარით ქუეყანად ქართლისად ათორმეტთა მოწაფეთა მისთა წმიდათა თანა“²... ასევე კონკრეტული სათაურები აქვთ შიო მღვიმელისა და დავით გარეჯელის „ცხოვრებათა“ მეტაფრასულ რედაქციებს³ (აბიბოს ნეკრესელის „წამებას“ ქვემოთ შევეხებით).

¹ ქველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, თბილისი, 1964, გვ. 191 (ქვემოთ „ძეგლები“).

² ძეგლები, I, გვ. 191.

³ ძეგლები, III, გვ. 107, 170.

2. იოვანე ზედაზნელის „ცხოვრების“ არქეტიპის ბოლოს ნათქვამია: „ხოლო აწ ნეტართა მოწაფეთა მისთათჳს ვიტყოდით“ და ერთი წინადადებით იოვანეს მოწაფის თათას მიერ ზედაზნის მთის ძირში მონასტრის აშენებაზეა საუბარი, ხოლო შემდეგ აღნიშნულია: „ხოლო სხუანი შემდგომად ამისსა მოვიკსენნეთ და ღმერთსა ვადიდებდეთ, რომლისაჲ არს დიდებამ უკუნიითი უკუნისამდე „ამენ“⁴. ასე მთავრდება იოვანე ზედაზნელის ცხოვრების არქეტიპის ტექსტი, მაგრამ ზემოთ ციტირებულ წინადადებაში მოცემული დაპირება „ხოლო სხუანი შემდგომად ამისა მოვიკსენნეთ“, ბუნებრივია, გაგრძელებას გულისხმობს და, მართლაც, მომდევნო ტექსტი, რომლის ქვესათაურია „ცხოვრება და მოქალაქობა ღმერთშემოს. მ. ჩ. შიოხის და ევაგრესი“, ისე იწყება, რომ წინა ტექსტთან მისი ორგანული კავშირი უეჭველია: „ხოლო ნეტარი ესე და ღმრთივ განბრძნობილი მამაჲ ჩუენი წმიდაჲ შიო მოვიდა წინამძღურობითა სულისა წმიდისაჲთა და დაემკედრა დასავლით კერძო ღედაქალაქსა მცხეთას“⁵. იოვანე ზედაზნელისა და შიოს ცხოვრებათა არქეტაიპები რომ ერთი მთლიანი თხზულების ნაწილებია, ეს შეუძმნეველი არ დარჩენილა სამეცნიერო ლიტერატურაში. კ. ძეველიძემ ჯერ კიდევ 1925 წ. აღნიშნა ეს ფაქტი სტატიაში: „საკითხი სირიელ მოღვაწეთა ქართლში მოსვლის შესახებ“⁶. ასევე ორივე „ცხოვრება“ ერთ მთლიან თხზულებადაა გააზრებული ილ. აბულაძის მონოგრაფიაში „ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების ძველი წიგნები“ (თბილისი, 1955) და ძველი ქართული ჰაგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლების I ტომში (1964 წ.). დასახელებულ თხზულებათა ერთიანობის ერთ-ერთ მტკიცე არგუმენტად გამოდგება შემდეგი ფაქტი, რომელიც მკვლევართ ყურადღებიდან გამოარჩენიათ:

იოვანე ზედაზნელის ცხოვრების არქეტაიპში არაფერია ნათქვამი იოვანეს გარდაცვალების შესახებ. თუკი ჩვენ ვიფიქრებთ, რომ იოვანე ზედაზნელის „ცხოვრება“ დასრულებული ჰაგიოგრაფიული თხზულებაა, ეს იქნებოდა ამ ეპარქის თხზულებისათვის უპრეცედენტო შემთხვევა: არ არსებობს ჰაგიოგრაფიული თხზულება არც ერთი ერის მწერლობაში, რომელშიც არ იყოს საგანგებოდ მოცემული მოწამის თუ წმინდანის აღსასრულის აღწერა. იოვანე ზედაზნელთან დაკავშირებით საკითხი ნათელი გახდება მხოლოდ მაშინ, თუ კი მის გაგრძელებად მივიჩნევთ შიო მღვიმელის ცხოვრების არქეტაიპს, რომელშიც, ტექსტის ბოლო ნაწილში, მართლაც, დაწვრილებით არის საუბარი იოვანეს აღსასრულისა და დაკრძალვის ამბებთან დაკავშირებით. ეს ფაქტი უეჭველად მიუთითებს, რომ ეს ორი „ცხოვრება“ ერთი თხზულების შემადგენელი ნაწილებია.

3. იოვანე ზედაზნელის ცხოვრების არქეტაიპის ავტორის დაპირება „ხოლო სხუანი შემდგომად ამისსა მოვიკსენნეთ“-ო, მართო შიოს ცხოვრებით არ უნდა ამოიწურებოდეს. მართალია, შიოს ცხოვრების არქეტაიპში საკმაოდ ვრცელადაა საუბარი ისე წილკნელის ცხოვრებისა და სასწაულების ეპიზოდებზე⁷. აგრეთვე ნახსენებია დავით გარეჯელიც⁸, სახელების აღნიშვნის გარეშე მოხსენებულნი არიან ალავერდის აღმაშენებელი⁹ (ე. ი. იოსებ ალავერდელი), „იულთის ქუა-

⁴ ძეგლები, I, გვ. 191.

⁵ იქვე.

⁶ უნივერსიტეტის მოამბე, VI, თბ., 1925.

⁷ ძეგლები, I, გვ. 221—224.

⁸ იქვე, გვ. 229.

⁹ იქვე.

ბის“ აღმაშენებელი¹⁰ (რომელშიც კ. კეკელიძე ზენონ იყალთოელს გულისხმობს „იყალთოს“ დაქარაგმებული ფორმიდან შეცდომით გადამწერის მიერ „იულთის“ ამოკითხვის შედეგად „უ“ და „ყ“ აღრევის საფუძველზე¹¹), ზენა სოფელს მონასტრის აღმაშენებელი¹² (ე. ი. ანტონ მარტომყოფელი), მაგრამ ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ავტორი მაინც გულისხმობდა იოვანე ზედაზნელის სხვა მოწაფეების ცხოვრებათა უფრო დაწვრილებით აღწერასაც. ეს რომ ასეა. ამის დასტური შიო მღვიმელის „ცხოვრების“ არქეტიპის ერთი დეტალითაც ჩანს. საქმე ისაა, რომ შიოს ცხოვრების არქეტიპი ასე მთავრდება: „ხოლო ნეტარმან ამან მამამან ჩუენმან შიო მღუმესა მას შინა პოვა ზეციისაჲ იგი მარგალიტი და მრავალნი სულნი შესწირნა ქრისტესა, რამეთუ ფრიად შეკრიბნა მონაზონნი და მადლითა მისითა აქამომღეცა სავსე არიან ყოვლითა კეთილითა სულიერითა და კორციელითა, იშუებენ და იხარებენ სულითა და აღიდებენ მამასა და ძესა და სულსა წმიდასა აჲ და მარადის და უკუნიითი უკუნისამდე, ამენ“¹³.

როგორც ვხედავთ, შიო მღვიმელის „ცხოვრების არქეტიპი მთავრდება შიოს მიერ მღვიმეში „დაყუდებით“ და არაფერია ნათქვამი მის გარდაცვალებაზე. თუ მივუბრუნდებით ჩვენ მიერ ზემოთ ხაზგასმულ ფაქტს, რომ წმინდანისა თუ მოწამის „აღსასრულის“ აღნიშვნა ჰაგიოგრაფიული თხზულების აუცილებელი დეტალია, მაშინ ნათელი იქნება, რომ ეს ჰაგიოგრაფიული თხზულება რომლის პირველი ნაწილი იოვანე ზედაზნელის ცხოვრებას ეხებოდა, ხოლო მეორე — შიო მღვიმელის ცხოვრებას, არ არის დამთავრებული და ვაგრძელებას მოითხოვს. ვაგრძელება კი ნამდვილად სახეზეა და ეს არის დავით გარეჯელის ცხოვრების არქეტიპი: ჯერ ერთი, სათაური ამ ცხოვრებისა ზუსტად ისეთივეა, როგორც იოვანე ზედაზნელისა და შიო მღვიმელის „ცხოვრებათა არქეტიპებისა“: „ცხოვრებაჲ და მოქალაქობაჲ წმ. მ. ჩ. დავით გარეჯელისა“¹⁴ (შდრ. „ცხოვრებაჲ და მოქალაქობაჲ ღირ. მ. ჩ. შიომისი და ევაგრესი“, ანდა „ცხოვრებაჲ და მოქალაქობაჲ წმ. მ. ჩ. იოვანე ზედაძნელისა და მოწაფეთა მისთაჲ“). ეს დეტალი, რა თქმა უნდა, გადამწყვეტი არ არის, ასეთი სათაური სხვა ცხოვრებებსაც შეიძლება ჰქონდეთ (მაგ. სერაპიონ ზარზმელისა¹⁵), მაგრამ ტექსტის დასაწყისი დავით გარეჯელის ცხოვრების არქეტიპისა ექვს არ ტოვებს, რომ ეს თხზულება წინა ტექსტის ვაგრძელებაა: „ხოლო ესე წმიდა მამა, ჩუენი დავით წარვიდა ადგილთა უდაბნოთა და ურწყულთა სჯად თავისა თვისისა...“¹⁶. შეად. შიოს ცხოვრების დასაწყისს: „ხოლო ნეტარი ესე... მამაჲ ჩუენი შიო მოვიდა... და დაემკდრა...“). ვერც ერთ ჰაგიოგრაფიულ ძეგლში ჩვენ ვერ შევხვდებით ასეთ დასაწყისს. „ხოლოთი“ არ შეიძლება დაიწყოს ჰაგიოგრაფიული ჟანრის არც ერთი თხზულება. ასეთი დასაწყისი შეიძლება ჰქონდეს მხოლოდ წინა ტექსტის ვაგრძელებად ნაგულისხმევე ტექსტს. მას, ასე ვთქვათ, მხოლოდ ახალი აბზაცის, ან ახალი თავის დაწყების ფუნქცია შეიძლება დაეკისროს.

¹⁰ იქვე.

¹¹ ეტრულები, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, I, თბ., 1956, ვვ. 24, შენიშვნა 1).

¹² ძეგლები, I, გვ. 229.

¹³ იქვე.

¹⁴ ძეგლები, I, გვ. 229.

¹⁵ იქვე, გვ. 319.

¹⁶ იქვე, გვ. 229.

სამეცნიერო ლიტერატურაში დავით გარეჯელის „ცხოვრების“ არქეტიპი იოვანე ზედაზნელისა და შიოს ცხოვრების არქეტიპებზე აღინიშნულ ძეგლად (X ს. I ნახევარი) არის ჩათვლილი თითქოსდა არქაული სიტყვების ხმარების საფუძველზე¹⁷ (მწყერ-მარჯილი, პარეხი, ფაჩარი, ისტურვიდეს, ბლუნვით და სხვ.). არა გვგონია, X ს. პირველი ნახევრისა და X ს. მეორე ნახევრის თხზულებათა გამოიყენა მართოდენ აღნიშნული ლექსიკით შეიძლებოდა. დავით გარეჯელის ცხოვრების არქეტიპის ზუსტად იმავე მანერით არის დაწერილი, როგორც იოვანე ზედაზნელისა და შიო მღვიმელის ცხოვრების არქეტიპები: ენობრივი მონაცემებით მათი გამოიყენა შეუძლებელია. ეიმეორებთ, ისევე, როგორც შიოს ცხოვრება იოვანე ზედაზნელის ცხოვრების გაგრძელებაა და იწყება — „ხოლო“ ნეტარი ესე...“, ასევე დავით გარეჯელის ცხოვრებაც შიოს ცხოვრების გაგრძელებაა და იწყება — „ხოლო ესე წმიდაი...“ იოვანე ზედაზნელის ცხოვრების არქეტიპის ბოლოს ავტორისეული ფრაზა „ხოლო სხუანი შემდგომად ამისა მოვიქსენნეთ“ შიო მღვიმელის ცხოვრებასთან ერთად გულისხმობს დავით გარეჯელის ცხოვრების არქეტიპსაც.

4. მართალია, დავით გარეჯელის ცხოვრების არქეტიპი ჩვენ შიო მღვიმელის ცხოვრების არქეტიპის გაგრძელებად მიგვაჩნია, მაგრამ შიოს გარდაცვალებების ეპიზოდი აქაც არ არის გადმოტანილი (ამის ახსნას ჩვენ ქვემოთ შევეცდებით). მიუხედავად ამისა, იოვანე ზედაზნელის და მისი მოღვაწეობის შესახებ დაწერილ უძველეს ჰაგიოგრაფიულ თხზულებაში შემჩნეული ტენდენცია, რომ მოვლენები ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით იყოს დალაგებული, აქაც არ არის დარღვეული: შიოს გარდაცვალებების შესახებ თხრობა აბიბოს ნეკრესელის „წამების“ შედარებით ვრცელი რედაქციის ბოლოს არის გადატანილი¹⁸. ამ ამბებთან დაკავშირებით ჩვენ მიერ ხსენებული ქრონოლოგიური თანმიმდევრობის პრინციპი შემდეგში მდგომარეობს: იოვანე ზედაზნელი გარდაიცვალა პას შემდეგ, რაც შიო მღვიმელი ორწიში, ე. ი. მღვიმეში, განმარტოვდა (შიომ ეს გადაწყვეტილება თავისი მოძღვრის — იოვანეს თანხმობით და კათალიკოსის ნებართვით მიიღო) და ამიტომ ეს ეპიზოდებიც ძეგლში ამ თანამიმდევრობით არის წარმოდგენილი. დავით გარეჯელის გარდაცვალება ავტორის რწმენით წინ უსწრებდა. ალბათ, აბიბოს ნეკრესელისა და შიოს აღსასრულს. ამიტომ არის, რომ აბიბოსის „წამება“ აგრძელებს იოვანე ზედაზნელის მოწაფეთა შესახებ თხრობას დავითის გარდაცვალების ფაქტის აღნიშვნის შემდეგ. „წამების“ მიხედვით, როდესაც აბიბოს ნეკრესელი მარზპანთან მიჰყავდათ, მან ითხოვა, გზად შეველო შიო მღვიმელთან და მისგან კურთხევა მიეღო¹⁹. ეს იმას ნიშნავს, რომ ამ ჰაგიოგრაფიული თხზულების ავტორის ღრმა რწმენით შიო მღვიმელი მოესწრო აბიბოსის სიკვდილით დასჯას. სწორედ ზემოაღნიშნული თხრობის ქრონოლოგიური პრინციპის დაცვის საფუძველზე აღმოჩნდა შიოს გარდაცვალების ეპიზოდი აბიბოს ნეკრესელის „წამების“ ვრცელი რედაქციის ბოლოს, აბიბოსის სიკვდილით დასჯის აღწერისა და იოვანეს მოწაფეების შესახებ მოკლე თხრობის შემდეგ.

ზემოთქმულის საფუძველზე ნათელია ჩვენი აზრი, რომ იოვანე ზედაზნელისა და მისი მოწაფეების შესახებ დაწერილი თხზულება ორიგინალური კომ-

¹⁷ ე. კეკელიძე, ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, I, თბ., 1951, გვ. 142.

¹⁸ ძეგლები, I, გვ. 248.

¹⁹ ძეგლები, I, გვ. 243.

პოზიციური ძეგლია და თხრობის ქრონოლოგიური პრინციპის დაცვით აერთიანებს ოთხი ისეთი მოღვაწის „ცხოვრებებს“, რომელთა ღვაწლი განსაკუთრებით გამოირჩეოდა: იოვანე ზედაზნელი, შიო მღვიმელი, დაეით გარეჯელი და აბიბოს ნეკრესელი (ეს უკანასკნელი ერთადერთი მოწამეა ასურელ მამათაგან). როდესაც ეს თხზულება იწერებოდა (X ს. მეორე ნახევრის მოღვაწის არსენ კათალიკოსის მიერ (955—980 წწ.), როგორც ამას სარწმუნოდ მიუთითებს კ. კეკელიძე), ამ მოღვაწეთა მიერ დაარსებული სამონასტრო კერები განსაკუთრებული პოპულარობით და ავტორიტეტით სარგებლობდნენ.

უნდა დავაზუსტოთ ერთი საკითხი: რატომ მიინცდა იანც აბიბოს ნეკრესელის „წამების“ ვრცელი რედაქცია უნდა იყოს იოვანე ზედაზნელისა და მისი მოწაფეების „ცხოვრების“ შემადგენელი ნაწილი და არა უფრო ძველი „წამების“ მოკლე რედაქცია, რომლის საფუძველზეა შექმნილი აბიბოსის „წამების“ ვრცელი ვარიანტი?

აბიბოს ნეკრესელის ვრცელი „წამების“ ეპილოგი ვრცელი „წამების“ ავტორისეული დანამატია და მოკლე „წამებაში“ არა გვაქვს, მაგრამ ეს ხომ ავტორის გარკვეულ მიზანს ემსახურება: სწორედ ამ ეპილოგში აღწერა მან შიო მღვიმელის გარდაცვალება და დაკრძალვა, რაც მის მიერ დაწერილი თხზულების „ცხოვრებად და მოქალაქობად იოვანე ზედაზნელისა და მოწაფეთა მისთაჲს“ სათანადო აღგილას — შიო მღვიმელის ცხოვრების ბოლოს მან არ აღნიშნა, რომ არ დაერღვია თხრობის, ამბებისა და მოვლენების ქრონოლოგიური თანმიმდევრობის პრინციპი. ამ ეპილოგში ავტორი თითქმის თავიდანვე იმეორებს შიო მღვიმელის „ცხოვრების“ ბოლო ნაწილს. რომელიც იოვანე ზედაზნელის ზოგიერთი მოწაფის საქმიანობას ეხება და უმატებს მას შიოს გარდაცვალებისა, დასაფლავებისა და მისი დღესასწაულის დაწესების ფაქტებს. ერთი სიტყვით, აბიბოს ნეკრესელის ვრცელი „წამების“ ეპილოგით ავტორმა ერთ მთლიან თხზულებად შეკრა იოვანე ზედაზნელისა და მისი მოწაფეების ცხოვრება.

3. მიინც რა არგუმენტები გვაქვს ჩვენ იმისათვის, რომ აბიბოს ნეკრესელის ვრცელი „წამება“ X ს. ძეგლად მივიჩნიოთ (როგორც ამას ილ. აბულაძე ფიქრობდა²⁰) და „ცხოვრებად და მოქალაქობად იოვანე ზედაზნელისა და მოწაფეთა მისთაჲს“ შემადგენელ ნაწილად გამოვაცხადოთ.

პირველი არგუმენტის შესახებ ჩვენ გაცვრით ზემოთაც გვქონდა საუბარი: შიო მღვიმელის „ცხოვრების“ არქტივში არაფერია ნათქვამი შიოს გარდაცვალების შესახებ, ამდენად ეს ცხოვრება დაუმთავრებელია და აუცილებლად გაგრძელებას გულისხმობს, რადგან შიოს გარდაცვალებაზე აბიბოს ნეკრესელის ვრცელი „წამების“ ბოლოს არის საუბარი, ამდენად შიოს „ცხოვრება“ და აბიბოს ნეკრესელის „წამების“ ვრცელი რედაქცია ერთი მთლიანი თხზულების ნაწილებად არის ნაგულისხმევი.

მეორე საბუთი და, შეიძლება ითქვას, ყველაზე მნიშვნელოვანი --- აბიბოს ნეკრესელის ვრცელი „წამების“ დასაწყისია: „ხოლო ჯერ-არს, რათა მცირედ შეუვა შემოვილოთ ქსენება წმიდისა და უბიწოისა მღუდელთ-მოძღურისა და მოწამისა...“²¹.

ჯერ ერთი, ჩვენ ზემოთაც აღვნიშნეთ, რომ „ხოლოთი“ ჰაგიოგრაფიული ძეგლის დაწყება წარმოუდგენელია, თუკი ის წინა ტექსტის გაგრძელებას არ

²⁰ ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების ძველი წიგნები, თბილისი, 1955, გვ. XXXI.

²¹ ძეგლები, I, გვ. 240.

გულისხმობს. მეორეც, ზუსტად ასეთი დასაწყისი აქვთ შიო მღვიმელისა და დავით გარეჯელის „ცხოვრებათა“ არქეტიპებსაც. ეს გარემოება არ შეიძლება შემთხვევითი იყოს. ეს ფაქტი ამ თხზულებათა ერთიანობაზე მიუთითებს. ფრაზა: „ხოლო ჭერ არს, რამთა მცირედ შუვა შემოვილოთ კსენებაჲ“... თითქმის იმეორებს შიო მღვიმელის ცხოვრების არქეტიპში ჩართულ ისე წილკნელის შესახებ თხრობის დასაწყისს: „ხოლო ჭერ-არს, რამთა მოვიკსენოთ ერთი მოწაფეთაგანი წმიდასა იოვანესთამ, სახელით ისე“²². ეს ფაქტიც რამდენადმე მიუთითებს ამ თხზულებათა ერთსა და იმავე ავტორზე. ამასთანავე. ფრაზაში „ხოლო ჭერ-არს, რამთა მცირედ შუვა შემოვილოთ კსენებაჲ“ სიტყვა „შუვა“ იოვანე ზედაზნელის მოწაფეთა შესახებ თხრობაში აბიბოს ნეკრესელის „ქსენების“ ჩართვას გულისხმობს, წინააღმდეგ შემთხვევაში ის ზედმეტი გამოდის. ეს ფაქტიც ჩვენი დებულების სასარგებლოდ მეტყველებს.

ერთი სიტყვით, აბიბოს ნეკრესელის „წამების“ რედაქციების შესახებ ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ, როდესაც იოვანე ზედაზნელისა და მისი მოწაფეების შესახებ არსენ კათალიკოსმა გადაწყვიტა თხზულების დაწერა. მანამდე არსებობდა უფრო ადრინდელი ავტორის მიერ შექმნილი აბიბოს ნეკრესელის „წამების“ მოკლე თხზულება. არც არის საკვირველი, რომ აბიბოს ნეკრესელის შესახებ, როგორც მოწამე ეპისკოპოსზე, ჰაგიოგრაფიული თხზულება ყველაზე ადრე შექმნილიყო. არსენ კათალიკოსმა თავის თხზულებაში ჩართო აბიბოს ნეკრესელის „წამების“ ადრინდელი რედაქციის საფუძველზე შექმნილი და წყაროსთან შედარებით გავრცობილი ტექსტი და მას ბოლოში ეპილოგი დაურთო. ჩვენამდე მოღწეული აბიბოს ნეკრესელის წამების ვრცელი რედაქციის სათაურიც, რომელიც გვიანდელი ჩანს, იმ ტრადიციის ნაყოფი უნდა იყოს. რომელიც იოვანე ზედაზნელისა და მისი მოწაფეების „ცხოვრებას“ არსენ კათალიკოსს აკუთვნებდა, თუმცა არსენის ტიტულატურისათვის „დიდის“ დამატება მას შემდეგ უნდა მომხდარიყო, როდესაც ეს თხზულება დამოუკიდებელ თხზულებად აღიქვეს და ძირითად თხზულებას მოაცილეს ისევე, როგორც დავით გარეჯელის „ცხოვრების“ არქეტიპი და შიო მღვიმელის ცხოვრების არქეტიპი (იხ. H—1336, სადაც მხოლოდ შიოს და დავითის მოკლე ცხოვრებებია შეტანილი იოვანე ზედაზნელის ცხოვრების გარეშე).

1. ამრიგად, ასურელ მოღვაწეთა ჩვენამდე მოღწეულ ჰაგიოგრაფიული ძეგლებიდან უძველესია აბიბოს ნეკრესელის „წამების“ მოკლე რედაქცია (ალბათ, IX ს.).

2. არსენ კათალიკოსმა X ს. მეორე ნახევარში დაწერა ჰაგიოგრაფიული თხზულება „ცხოვრებაჲ და მოქალაქობაჲ წმ. მ. ჩ. იოვანე ზედაზნელისაჲ და მოწაფეთა მისთაჲ“, რომელიც აერთიანებდა იოვანე ზედაზნელის, შიო მღვიმელის, დავით გარეჯელის „ცხოვრებებს“ და აბიბოს ნეკრესელის „წამებას“. თხზულების ბოლო ნაწილი მან აბიბოს ნეკრესელის ძველი წამების საფუძველზე შეადგინა და დაუმატა მას ეპილოგი.

3. ასურელ მამთა შესახებ შექმნილი დანარჩენი ძეგლები დასახლებული თხზულების საფუძველზე თითოეული მოღვაწის შესახებ ცალ-ცალკე დაწერილი გვიანდელი მეტაფრასული და სვინაქსარული ხასიათის თხზულებებია. 4

წინამდებარე წერილში დასმულ საკითხს მხოლოდ წინასწარი განცხადების მიზანი აქვს. ამ საკითხზე საბოლოო პასუხის გაცემა რამდენიმე ისეთ პრობ-

²² იქვე, გვ. 221.

ლემას უკავშირდება, რომელთა ვრცლად განხილვის საშუალება ამჟამად არ გვაქონდა და მომავლისათვის გვაქვს განზრახული. ასეთებია:

1. ასურელ მოღვაწეების „ცხოვრებათა“ არქეტიპების ავტორის საკითხი.
2. არქეტიპების მიმართება იოვანე ზედაზნელის ცხოვრების ანასეული „ქართლის ცხოვრებაში“ შესულ რედაქციასთან.
3. აბიბოს ნეკრესელის „წამების“ მოკლე და ვრცელი რედაქციების ურთიერთდამოკიდებულების საკითხი.
4. აბიბოს ნეკრესელის „წამების“ ვრცელი რედაქციის მეტაფრასულობის საკითხი.
5. არქეტიპების ენისა და სტრლის საკითხი.
6. ასურელ მოღვაწეების „ცხოვრებათა“ არქეტიპების მიმართება შესაბამის მეტაფრასულ რედაქციებთან.
7. ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების მეტაფრასული რედაქციების წარმოშობის საფუძველი და სხვა.

Е. П. ГАБИДЗАШВИЛИ

О ВЗАИМОСВЯЗИ АРХЕТИПОВ ЖИТИЯ СИРИЙСКИХ СПОДВИЖНИКОВ

Резюме

Среди исследуемых древнегрузинской литературы проблем одним из важных является вопрос т. н. сирийских сподвижников, с именами которых связывается зачатие монашеской жизни в Грузии.

В научной литературе краткие редакции жития, т. е. архетипы названных сирийских отцов, признаны сочинениями разных времен и разных авторов.

В статье на основе текстуальных данных указанных сочинений высказано предположение, что архетипы Иоанна Зедазнели, Шно Мгвимели, Давида Гареджели и сравнительно пространная редакция мученичества Абибоса Некресели является составными частями одного цельного агиографического сочинения, имеющего «Житие и деятельности Иоанна Зедазнели и его учеников».

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ე. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის ძველი ქართული ფილოლოგიის განყოფილება

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტმა ე. მეტრეველმა

კეთილშესაზღვრული

გრიგოლ ნაზიანზელის ერთი ჰიმნის ძველი ქართული
თარგმანის ინტერპრეტაციისათვის

ბიზანტიური პოეზიის მხატვრული სამყაროს შექმნისა და განვითარებისათვის მნიშვნელოვანი იყო როგორც აღმოსავლური, ისე ანტიკური პოეზია და მათი ლიტერატურული ფორმები. ბიზანტიური კულტურა წარმოიშვა ელინისტურის წიაღში და განვითარდა ანტიკურ მემკვიდრეობასთან წინააღმდეგობრივ კონტაქტში. ქრისტიანული იდეოლოგიის საფუძველზე გადამუშავდა ანტიკური მხატვრული ხერხები და ენარები (ჰიმნი, ეპიტაფია, გნომები, პოემები). ადრეიზანტიური ლიტერატურა არასოდეს ყოფილა მხოლოდ აღმოსავლური. იგი იყო დასავლურ-აღმოსავლურის ესთეტიკური სინთეზი¹. შემთხვევითი არ უნდა ყოფილიყო ის, რომ სასულიერო პოეზიის პირველი შემქმნელნი იყვნენ სირიელები ან ელინიზებული აღმოსავლელები (ეფრემ ასური, გრიგოლ ნაზიანზელი, რომანოზი). საგულისხმოა, რომ ბიზანტიური კულტურის სწორედ აღმოსავლურ, კაპადოკიურ ცენტრში ქრისტიანობის პირველ თეორეტიკოსთა (ბასილი კესარიელი, გრიგოლ ნაზიანზელი, გრიგოლ ნოსელი) მოღვაწეობის ხანაში (IV ს.) საბოლოოდ გაფორმდა ქრისტიანობის თეორიული საფუძვლები. ამავე პერიოდში (ანტიკურობიდან ბიზანტიურზე გარდამავალ პერიოდში) ერთ-ერთი პირველი ქრისტიანი პოეტის, გრიგოლ ნაზიანზელის, კლასიკური მეტრული საზომით გამართულ პოეტურ ნაწარმოებებში დამკვიდრდა ის ახალი ტიპის ლირიკული მიმართება და ქრისტიანული მსოფლშეგრძნება. რაც ასე ნიშანდობლივი გახდა შემდგომდროინდელი ლიტურგიკული პოეზიისათვის.

გრიგოლ ნაზიანზელის პოეზია სამოძღვრო-მოთხრობითი ხასიათისაა. მას ძიეკუთენება ავტობიოგრაფიული პოემები, ჰიმნები, დოგმატიკურ-მორალური და ლირიკული ლექსები. გამართული ანტიკური მეტრული საზომებით (დაქტილური ჰეგზამეტრიო. იამბური ტრიმეტრიო. ელეგიური დისტიქით და სხვ.). ორი საპირისპირო ხასიათის კულტურის თანაარსებობის დროს. წინააღმდეგობრივ და განვითარებად გარდამავალ ხანაში პოეტი. თუნდაც ქრისტიანი, ლიტერატურულად ძველ წარმართ პოეტთა მემკვიდრეა. ანტიკურ ლიტერატურულ ტრადიციებზე აღზრდილი გრიგოლ ნაზიანზელიც იყენებს ანტიკურ ლექსთწყობას, ენარს. ლექსიკას (იონიური დიალექტი), სტილისტურ ხერხებს, სახეებს. მაგრამ ახლებური შინაარსით². მიუხედავად ამისა, გრიგოლ ნაზიანზელის ჰიმნები ლიტურგიკაში არ იხმარებოდა სწორედ პოეტური საშუალების (საზომის) გამო, როგორც წარმართული კულტურისათვის დამახასიათებელი და გალობისათვის შეუფერებელი³. როგორც ფიქრობენ, ნაზიანზელი შეგნებულად ეწინააღმდეგებოდა ყოველივე აღმოსავლურს ანტიკური ფორმით⁴, მაგრამ ქრისტიანობის ობიექტური შედეგი იყო აღმოსავლური ლიტერატურული გამოცდილების შეთვისება, რაც გამოიხატა მოგვიანებით ბერძნულენოვანი პოე-

ზიის შინაარსსა და ფორმაშიც (რიტმული პოეზიის კრიტერიუმების ჩასახვა და განვითარება ძველი ფორმის წიაღში), ხოლო გაცილებით უფრო ადრე დაიწყო გამოვლენა ამ პოეზიის შინაარსში, სადაც მოულოდნელად წარმოჩნდა ანტიკურობისათვის უცნობი ახალი აღმოსავლური (ბიბლიური) დამოკიდებულება ადამიანის ასახვისადმი. გრიგოლ ნაზიანზელის პოეზიისათვისაც ნიშანდობლივია სწორედ ეს, ბიზანტიური ლიტერატურისათვის უფრო სპეციფიკური სახეები: ჩვენება-ხილვანი, ნათლის გამოცხადება, „ადამიანის წარმოჩენა თავისი დიდებითა და დაცემით“⁵ და სხვ. ყოველივე ზემოთქმული შეიძლება ცხადყოფილი ნაზიანზელის ერთი ტიპური ჰიმნის მაგალითზე. რომლის ძველი ქართული თარგმანიც დაცულია.

გრიგოლ ნაზიანზელის პოეტური მემკვიდრეობიდან ქართულად ორჯერაა თარგმნილი მორალური შინაარსის გნომური ლექსები ეფრემ მცირისა⁶ და ანონიმის მიერ „ასეული იამბიკოსა“ და „ოთხმუკლედის“ სახელწოდებით (ანუ „მუხლები იამბიკოა სასწავლომსა წილ წარმართთამსა, რომლისაგან განაყენა ქრისტიანნი ივლიანე განდგომილმან“). ანონიმი ხელახლა თარგმნის მათ (ზედმიწევნით, სიტყუასიტყუით) ნიკიტა პაფლაღონიელის კომენტარების დართვით⁷. გარდა ამისა, ხელნაწერთა ინსტიტუტის XVIII—XIX სს. ნუსხურითა და მხედრულით შესრულებულ ხელნაწერ კრებულებში მოთავსებულია უცნობი მთარგმნელის მიერ იამბიკურად თარგმნილი გრიგოლ ნაზიანზელის დღემდე გამოუქვეყნებელი ჰიმნები და ლოცვები. კ. კეკელიძე სხვადასხვა ცნობის მიხედვით ამ იამბიკოთა შესაძლებელ მთარგმნელებად ასახელებს პეტრე გელათელს. არსენ იყალთოელს და ნიკოლოზ კათალიკოსს⁸. იგი ვარაუდობს გრიგოლ ნაზიანზელის 24 იამბიკოს არსებობას, მაგრამ ხელნაწერებში იკითხება უფრო მეტი, ვიდრე აღწერილობებშია მოთავსებული, სადაც მხოლოდ ზედწარწერილ ლექსთა დასაწყისი ტაეპებია გადმოტანილი⁹.

* ერთ-ერთი ასეთი უსათაურო ჰიმნის („ვეცრუეჲ ქრისტე, შენ ჰეშმარიტებასა“...) შესაბამისი ბერძნული დედანი მოთავსებულია *Patrologia Graeca*-ში სათაურით: Πρὸς ἑσπέρην ἑσπέρια (ἑσπέρια) (მწუხრის დატირება), ხოლო ლათინური თარგმანით: *Precatio vespertina* (მწუხრის ლოცვა-ვედრება)¹⁰, რასაც არა აქვს არსებითი მნიშვნელობა, რადგან გრიგოლ ნაზიანზელის ამ ტიპის ჰიმნები ერთნაირი არიან კომპოზიციურად და შინაარსობრივად (იწყებიან დატირებით და მთავრდებიან ვედრებით) და ატარებენ როგორც დატირების (ἑσπέρια). ისე ლოცვა-ვედრების (Ἐσπέρη) სახელწოდებას¹¹. ამ ერთი ჰიმნის ანალიზით შეუძლებელია მთარგმნელის ვინაობისა და თარგმნის დროის დადგენა. ამისათვის საჭიროა მთელი ამ ციკლის ჰიმნთა შესწავლა და შეპირისპირება ბერძნულ დედანთან. ამჯერად ჩვენს მიზანს წარმოადგენს ცხადყოფილი ამ ჰიმნის მეტრული, კომპოზიციური და იდეურ-მხატვრული თავისებურებანი. ღოლო, მეორე მხრივ, — თარგმანის ხასიათი.

ხელნაწერები: A: S—2568 (XVIII ს.), B: H—1737 (XVIII ს.), C: S—348 (XVIII—XIX სს.), D: S—379 (XIX ს.), E: S—3642 (1800 წ.), F: S—3731 (1809 წ.):

ვეცრუე, ქრისტე, შენ ჰეშმარიტებასა,
წმიდა-მყოფელი შენდამი ამის დღისა,
არა ყოვლითურთ სრულებით ნათლოანი
ღამეან ბნელმან შემიწყნარა, სიტყუაო.

5. ნანღვლ ვილოცე ესე და ვჭოღებდიცა,
 არამელ საღმე არს შემოცთეს სღანისცა,
 ბნელი მოვიდა, მოშურნე ცხოვრებისა.
 ნათლო ჩემო. ქრისტე. ეჟალად ჩენითა
 გამოძიბრწყინე ნათელი სცნაური.

A: 56rv, B: 75v, C: 76 გვ., D: 128—129 გვ., E: 51v, F: 182v, I. გეტრუეე ქე შენ კტბასა
 A. გეტრუეე შენ ქე ქტბასა B. გეტრუეე შენ ქეშპარტიტებასა ქრისტე CD. გეტრუეე ქე შენ კტბა-
 ბასა EF. 2. წმინდა-ყოფელი BCD. წა-ყოფელი E. წმიდა-ყოფელი AF. ამის დღისაჲ A. ამის
 დღესა FF. 3. ნათლოჲანი EF. 4. ლამაზან ბნელჲან შემაწიჲრა EF. 5. ნანღვილ AB. ნამღვლ F.
 ვგოღებდიცა BCDE. 6. საღამე BC. არ შემოცთეს D. არას შემოცთეს BC. სღლანიცა B. სღლანიცა
 CDEF. 7. ცხოვრებისა A. ცხვრებისა B. ცხოვრებისა EF. ცხოვრებისა CD. 9. გამოძიბრწყინე
 CD.

„მწუხრის დატირება“ იამბური ტრიმეტრით შესრულებული ჰიმნია. გრი-
 გოლ ნაზიანზელის მსგავსი მცირე მოცულობის ჰიმნები ატარებენ დატირე-
 ბის თუ ლოცვა-ვედრების სახელწოდებას, მიმართულნი არიან ქრისტესადმი
 და გადმოსცემენ საკუთარი სულის იღუმალ ტყვიილებს. ნაზიანზელი თითქოს
 თავისდაუნებურად ექვემდებარება ბიზანტიური მეტრიკის მოთხოვნილებებს,
 როცა ბიზანტიურისათვის უფრო შესაფერისი საზომით, იამბური ტრიმეტრით,
 ქმნის სწორედ ახალი ქრისტიანული სულისკვეთების გამომატველ ჰიმნებს,
 სადაც წინა პლანზე იწვევს პიროვნების თავისებური ლირიკული მიმართება
 ღვთაებისადმი. იამბური ტრიმეტრი ხომ დაქტილურ ჰეგზამეტრთან შედარე-
 ბით უფრო მეტ შესაძლებლობას იძლეოდა სილაბური თვალსაზრისით გამო-
 საყენებლად, რადგან იგი ანტიკური პროსოდიის წესების დაურღვევლადაც
 შეიძლებოდა სილაბური გამოსულიყო (12-მარცვლიანი)¹². ბიზანტიური პოეზი-
 ისათვისაც IV საუკუნიდან უფრო ბუნებრივი გახდა იამბური, ხოლო გაუცხოე-
 და დაქტილური საზომი. „რადგან პოეზიის ეს გვარი IV საუკუნიდან იხმარე-
 ბოდა ბერძნული ეკლესიის მამების მიერ, ამიტომაც ქართულ ეკლესიაშიც,
 იმავე ბერძნული ეკლესიის საუკეთესო ნაშეიერში, საეკლესიოდ იწოდება“¹³.

ბერძნული იამბური ტრიმეტრისაგან წარმოქმნილი ქართული იამბიკო
 (12-მარცვლიანი 5-ტაეპოვანი ლექსი) სასულიერო პოეზიაში (გალობანი, ზნეთ-
 სწავლულებანი, ეპიტაფიები და სხვ.) იხმარებოდა¹⁴ და განსაკუთრებით XI—
 XIII სს. ქართული ფილოსოფიური პოეზიისათვის გახდა ტრადიციული კანო-
 ნიზებული მეტრი მისთვის დამახასიათებელი აფორისტულობითა და ლაკონიზ-
 მით¹⁵. ბიზანტიურ და ქართულ იამბიკურ ლექსთა შესწავლისათვის მნიშვნე-
 ლოვანი უნდა იყოს გრიგოლ ნაზიანზელის იამბური ჰიმნებიც, რადგან ისინი
 უთუოდ დვანან ქრისტიანული იამბიკური პოეზიის განვითარების დასაწყისში.
 ამას მხარს უჭერს ქართულ ხელნაწერთა ტრადიციაც, სადაც გრიგოლ ღმრთის-
 მეტყველის იამბიკოებთან ერთად მოთავსებულია იოანე სინელის, იოანე პეტ-
 რიწის, პეტრე გელათელის, იეზეკიელის, ეფრემ მცირის, არსენ იყალთოე-
 ლის და სხვათა ორიგინალური თუ ნათარგმნი იამბიკოები¹⁶. გრიგოლ ნაზიან-
 ზელის იამბიკურ ჰიმნებში შეიძლება თვალი მივადევინოთ ამ ჟანრისა და მეტ-
 რის განვითარებას ანტიკურიდან ბიზანტიურ მწერლობამდე.

გრიგოლ ნაზიანზელის იამბიკური თარეგები (დატირებები) გარკვეულად
 აგრძელებს ანტიკურ ტრადიციას. იამბი იყო საწესჩვეულებო ორგანისტული
 საზომი ექსტაზური დატირებისა და ამავე დროს დაცინვისა. თრენული ელე-
 მენტი უხვად იყო დითირამბში და აქედან ადრეულ ტრაგედიაშიც. ტრაგედის

დიალოგებსა და მონოლოგებში გამოყენებული იამბის რიტმი ნასესხები იყო დატირებებიდან¹⁷. ამიტომ იამბური საზომი დაცინეასთან ერთად თავდაპირველადვე შეიცავდა ტრაგიკულ ინტონაციას¹⁸. გარდა ამისა, ძველბერძნული იამბიკური პოეზიაც პირადულ გრძობებსა და აზრებს გამოხატავდა, ხოლო იამბური მეტრი ყველა სხვა მეტრზე უფრო ბუნებრივი იყო ბერძნული სასაუბრო ენისათვის¹⁹. გრიგოლ ნაზიანზელის იამბური საზომით დაწერილ ჰიმნებშიც იგულისხმება ლირიკული მონოლოგი, რაც შინაგან დიალოგს უდრის, რადგან გულისხმობს უხილავ თანამოსაუბრეს, ღმერთს, რომლის არსებობაც ჰიმნში გამუდმებით იგრძნობა და რომლის მოწყალების იმედსაც ეს აღსარება და სინანულის გრძობა შეიცავს თავისთავად თავში²⁰. შინაარსის მხრივ გრიგოლ ნაზიანზელის თრენებს ბიბლიური საფუძველიც გააჩნია: ფსალმუნური მოტივები და გოდებანი, სადაც ლირიკული გმირი სწორედ უხილავი თანამოსაუბრისადმი — ღმერთისადმი მიმართული. ამ მხრივ ისინი თვისებრივად ახალ საფეხურზე ღვანან ანტიკურისაგან განსხვავებით, რადგან დატირება არა სხვა (გმირი თუ ღმერთი), არამედ საკუთარი სულიერი კვდომა და გარდაქმნა, რის გამოც ამ ჰიმნებისათვის არაიშვიათია ასეთი სათაურები: ტირილი საკუთარი სულის ტანჯვათა გამო, სიკვდილის ვნებათა გამო, ავადმყოფობის გამო²¹ და კიდევ უამრავი სხვა მიზეზია გამოწვეული თავის დამდაბლებისა და დატირებისათვის. გრიგოლ ნაზიანზელის პოეზიაში პირველად ჩნდება ამგვარი საკუთარი სულისადმი მიმართული ჰიმნები²². როგორც აღნიშნავენ, ამ დატირებებში უფრო ვაჟაკური და მნიშვნელოვანი ზდება ის არაანტიკური ცრემლი, რომელიც ასე სენტიმენტალური იყო გვიანანტიკურ რომანებში... აქ კი იგი ბოლოს და ბოლოს იღებს ყველაზე სერიოზულ შინაარსს და ამკვიდრებს ადამიანის ახალ სახეს²³.

„მწუხრის დატირება“ (ან ვედრება)“ შინაარსით ლირიკულ-პათეტიკურია, ფორმით — კლექტიკურ-ჰიმნური (იწყება ღვთისადმი მიმართვით და მთავრდება ვედრებით), მაგრამ ახასიათებს არა წრიულად შეკრული კომპოზიცია (ერთნაირი შინაარსის დასაწყის-დასასრული), არამედ გახსნილი ფორმა — ფრაგმენტული დასაწყისი და დასასრული, რაც ჰიმნის შინაარსითაა გამოწვეული (წუხილი — ვედრება). ორი საწინააღმდეგო ემოციური ნაკადი, მღელვარება და სულიერი სიმშვიდე შეუუმჩნევლად გადადის ერთმანეთში. ჰიმნი პირდაპირ იწყება საკუთარ სულიერ მდგომარეობაზე, ცოდვის შეგნებასა და წუხილზე საუბრით, მხოლოდ ტაეპის ბოლოს (და არა დასაწყისში) გვხვდება მიმართვა ღვთაებისადმი ცნობილი ეპითეტით „სიტყუა“ (Λόγος): „გეტრუვე შენ ჰემ-მარტებას, სიტყუა...“ ეს არის ფსალმუნთათვის დამახასიათებელი უშუალო მიმართვა ღვთაებისადმი საკუთარი სულის ტკივილზე საუბრის დაწყებით, „რაც ძველ აღთქმაში არ იყო სამარცხვინოდ მიჩნეული“²⁴ (მღრ. „მიწყალე მე, უფალო. რამეთუ უძლურ ვარ... და სული ჩემი შეძრწუნდა ფრიად“. ფს. 6, 3—4: 30, 2; 85, 1; 141, 3 და სხვ.). მსგავსად იწყება გრიგოლ ნაზიანზელის ამ ტიპის სხვა ჰიმნებიც: „რა მემართება, ღმერთო, რა მომდის?“ (რა უცნაურ გარდასახვას დავითმენ): ან „შ მე, მოვიდა, ქრისტე, კუალად ვეშაპი“²⁵ და სხვ. მისივე სიტყვის მიხედვით, ქრისტე იღებს მას მთლიანად მისი სისუსტითა და ნაკლოვანებებით²⁶. ეს მტანჯველი შინაგანი გაორება დამახასიათებელი იყო ადამიანის ახალი სახისათვის, რომელიც გრიგოლ ნაზიანზელის პოეზიაში გამოიკვეთა და განსხვავდებოდა მთლიანი და შეკრული ანტიკური წარმოდგენისაგან ადამიანზე²⁷.

ამას მოსდევს ცოდვის შესახებ საუბარი, რომელიც ძალზე ზოგადი სახე-
ებითაა გადმოცემული, რითაც ხდება სწორედ ინდივიდუალური განცდის გან-
ზოგადება. აქ არ ჩანს რაიმე კონკრეტული მოვლენა²⁸, ან ბიბლიურ ცოდვათა
გახსენებით მისი გამოხატვა, ზოგადის ჩამოტანა პიროვნულამდე, როცა იუდას
ცოდვა მიიღება, როგორც საკუთარი²⁹, ან პირველცოდვას მიესადაგება პოე-
ტის მიმომე სულიერი მდგომარეობა³⁰ (ფსალმუნთა და საგალობელთა სათქმე-
ლი ხომ საკუთარ სათქმელად აღიქმებოდა ადამიანთა მიერ³¹). ჰიმნოგრაფიაში
ადამიანურ ცოდვათა ერთ-ერთი სახისმეტყველებითი (სიმბოლური) გამოხა-
ტულება სულის სიბნელე თუ წყვილიაღში დანთქმა. შემდგომი ბიზანტიური
ჰიმნოგრაფიისათვის კარგად ცნობილი დაპირისპირება ბნელისა და ნათლის
სიმბოლოებისა, სულის დაბნელებისა (დაცემისა) და ნათლით განწმენდისა,
გრიგოლ ნაზიანზელმა ერთ-ერთმა პირველმა გამოიყენა ქრისტიანულ პოე-
ზიაში. მხოლოდ ეს იყო უფრო პიროვნული ლირიკა, სადაც ლირიკული გმირი
თანხვედბოდა ავტორს³² და მხოლოდ შემდეგ ხდებოდა სუბიექტური განცდის
ზოგადადამიანურამდე ასვლა³³. რამდენადაც მისი პოეზიის ლირიზმის წყარო
ბიბლიური თვალთახედვით დანახულ წინააღმდეგობასთან ერთად იყო გარდა-
სავალი ეპოქისათვის დამახასიათებელი წინააღმდეგობანიც, რომლის კვალს ატა-
რებდა მთელი მისი სულიერი ცხოვრება: მარტოობის მღელვარე გამოხატულება,
უთანხმოება როგორც მთელ სამყაროსთან (გარეგან მტრებთან), ისე საკუთარ
თავთან (შინაგან მტერთან)³⁴. ჰიმნში ნაგულისხმევი ადამიანური (ოდვა იმაში
მდგომარეობს, რომ ლირიკული გმირი ვერ აღმოჩნდა სრულად განსპეტაყებუ-
ლი (განწმენდილი, გასხივოსნებული), რასაც „სიწმიდის მოკლება“ და „ქვეშა-
რიტებათა შემცირება“ ეწოდება ფსალმუნში (11,2). ეს იმას ნიშნავს, რომ იგი
თავისი არასრული სიწმიდით და შეგნებით („არა ყოვლითურთ სრულებით ნათ-
ლოანი“) სრულად ვერ წვდება ქვეშარიტებას³⁵, რაც იწვევს მის ტრაგედიას
და გოდება-დატირებას. ეს არის უკვე ანტიკურობისათვის უცნობი წუხილი
ღვთაებრივი სახის დაბნელებაზე (მოკლებაზე) ადამიანში, რაც ბიზანტიური
რელიგიური ლირიკის თემად იქცევა, დაწყებული ყველაზე უფრო ანტიკუ-
რიდან ქრისტიან პოეტებს შორის, გრიგოლ ნაზიანზელიდან³⁶.

გოდების ინტონაცია სულ უფრო და უფრო იზრდება, როცა ლირიკული
გმირის მიერ გაცხადდება, რომ თუმცა მხურვალედ ილოცა და იმედოვნებდა
(„ნანდვლ ვლოცე ესე და ვგოდებდიცა“), მაინც შესაძლებელია მომავალი საფ-
რთხის არსებობა (იგულისხმება შეცოდება), რადგან „ბნელი მოვიდა, მოშურნე
ცხოვებისა“ (ხსნისა-თაჲჟიჲ; ბერძნულში. ვარიანტული წაკითხვით ἄφρα-ს—
ბნელი ჰმῶσι-მოშურნე ენაცვლება, რაც ერთი და იმავე მოვლენის—ბოროტების
აღმნიშვნელია ნაზიანზელის პოეზიაში: შდრ. „შიში და ძრწოლა მომიხდა მე და
დამფარა მე ბნელმან“ — ფს. 54,6). შესაძლებელი ცთობა ჰიმნში ბიბლიური
სიმბოლური სახით — „ფერკთა ბრკემით (დაბრკოლებით, წაცთენით) თუ შეძრ-
წუნებით“ (ფს. 16, 5: 55, 14; 90, 12: 93, 18; 114, 8) არის გამოხატული („ἄρα τῶν
ταπεινῶν ἄβῆς“): „არამედ სადმე არს შემიტეთეს სლვანიცა“, რასაც ბიბლიაში სიმ-
ბოლურადვე უპირისპირდება „ფერკთა სიწრფოებით დადგომა“, „ალაგთა უფ-
ლისათა დამტკიცება“ და „გზასა უბიწოსა“ სიარული (ფს. 17, 34; 25, 12; 16,
5; 100, 2. 6; 39, 3; 36, 18; 85, 11; 22, 3; 24, 4; 118, 105)³⁷.

ერთადერთი, შედარებით რეალური პლანი ჰიმნში შემოდის მე-3 ტაეპში,
როცა „არა ყოვლითურთ სრულებით ნათლოანი“ (ე. ი. შეცთომილი) „ლამეზან

ბნელმან შეიწყნარა“. თუმცა ისიც არ არის მოკლებული სიმბოლურ მნიშვნელობას. ეს ღამე არის ლოცვა-ვედრების საუკეთესო დრო, როცა ხდება აღსარება ღვთის წინაშე, ცოდვთა მოწინააღმდეგობა, თვითშემეცნება და ტაძრის ღვთაებრივ სიჩუმეში უზენაესისადმი გონითი აღმაფრენა. ეს ღამის წყვილიდი თითქოს უპირისპირდება მე-3 ტაქსის წყვილადს, როგორც რეალური — სულიერი მდგომარეობის გამომხატველ სიმბოლოს. საყურადღებოა, რომ ერთ-ერთ ვარიანტში „შემიწყნარა“-ს („με νιξ ἔξῆρα“ — ზიმილო. დამიფარა) ნაცვლად იკითხება: „ღამემან ბნელმან შემეიწრა“ (EF). როგორც ჩანს, გადამწერს ამ შემთხვევაში ასევე სიმბოლური მნიშვნელობით გაუზარებია, მე-3 ტაქსის ღამის სიბნელე, როგორც შეტოპილის სულიერი მდგომარეობის გამომხატველი, რომლისგან თავდაღწევასაც შესთხოვენ უზენაესს ჰიმნოგრაფები (შდრ. „ბნელი განაყენე სულთა ჩუენთაგან“; „რომელნი ბნელსა შინა ცოდვთა ვიდოდეს, ნათელი გამოუბრწყინე, მაცხოვარ“...)³⁸.

უკიდურესი დაძაბულობა უმალ იხსნება ვედრებით ნათლისადმი (ქრისტესადმი), რომლითაც სრულდება ჰიმნი და რაც ასე დამახასიათებელი გახდა შემდგომდროინდელი ლიტურგიკული პოეზიისათვის. ვედრება („გამომიბრწყინე ნათელი, ქრისტე, კვალად გამოჩინებულმა“)³⁹ თავის თავშივე შეიცავს ხსნიას და ნათლის საბოლოოდ დამკვიდრების იმედს, რამდენადაც, გრიგოლ ნაზიანზელისავე თქმით, ქრისტეა ადამიანთა ცოდვთაგან დამხსნელი და ბოროტების დამორგუნველი. იგი ჩვენშია, ხოლო ჩვენ — მასში⁴⁰. ეს „ἡμεῖς ἔσμεν“ გულისხმობს იმას, რომ ამგვარი გამოცხადება, რომელიც დაცემული სულის მხსნელია, უცხო არ ყოფილა მისთვის ადრეც და კვლავაც მოევიწინება (რამეთუ ფსალმუნში ნათქვამია: „ნათელი გამოუბრწყინდა მართალსა და გულითა წრფელთა — სიხარული“. 96, 11). ამით გამოხატულია თვით პიროვნების შინაგანი მდგომარეობა, მისი სწრაფვა ნათელი შეგნებით უმაღლესი კეშმარტი ნათლისაკენ, ღვთაებრიობისაკენ, სულიერი განწყენისაკენ, ხოლო დაცემული ადამიანის ხსნა, გრიგოლ ნაზიანზელისა და სხვა მამათა მიხედვით, დამოკიდებულია როგორც მისსავე თავისუფალ ნებაზე (შდრ. „საქმე გაქუს სულთა: განწყმედა გონებისა... (იქვე: ცხოვრებისა). ღმერთსა განიცდი და ღმრთის საიდუმლოთა“. გრიგოლ ნაზიანზელი; „განვიწმინდეთ თავნი ჩუენნი, ძმანო, ყოვლისაგან ბილწებისა სულისა და კორცთამსა...“⁴¹), ისე ღვთაებრივ ძაღლსა და შეწყნარებაზე (შენი ვარ, ქრისტეო, მიხსენი (დამიფარე). როგორც შენ გსურდეს. გრიგოლ ნაზიანზელი: „ქრისტე, ...განგუწმიდენ ცოდვთაგან და საცთურისაგან. რამეთუ ნათელ ხარ შენ, რომელმან დაჰბადე ნათელი“⁴²). ეს არის პიროვნების ამაღლება, ხელახალი შექმნა ქრისტეს საშუალებით, ანუ ხელახალი სიცოცხლის მინიჭება ნათლის საშუალებით (რამეთუ ქრისტეა ყოველი კაცის განმანათლებელი⁴³). საოცრად ეხმაურება ყოველივე ზემოთქმულს შემდგომდროინდელი ლიტურგიკული პოეზიის შინა არსიც: „შენ (ქრისტე)... მყოფნი ბნელისანი ნათლად აღმოიყვანენ...“; „ნათელი შენი, უფალო, მოჰფინე ჩუენ ზედა, და მიკსნენ ბნელისაგან ჩუენ ცოდვილნი“ (კოზმა იერუსალიმელი), ან „რახსათვს განმიშორებ პირისაგან შენისა, ნათელო წარუვალო, და დამფარა მე ბნელმან წყუდიადისამან განუნათლებელმან, არამედ მომხედენ და ნათელსა მცნებათა შენთასა წარჰპართე სლვაჲ ჩემი, გვედრები“ (იოანე დამასკელი)⁴⁴.

ამგვარი სულისკვეთება ჰიმნში თითქოს იწვევს სხეულის სტატიკურობის დაპირისპირებას სულის დინამიკურობისადმი. ჩვენ თითქოს ვხედავთ მლოცველის რელიგიურ მოძრაობას, ვედრების პოზას, როცა იგი ამბობს, რომ სრულყოფილ ნათელს მოკლებული (იგულისხმება მისი სული) ლამემ შეიწყნარა. დინამიკურობას კი ჰიმნის სულის წრიული მოძრაობა ნათლიდან სიბნელისაკენ და სიბნელიდან კვლავ ნათლის მოლოდინისაკენ, რაც ალბათ უსასრულოდ გრძელდება, რამდენადაც თვით სიკვდილამდე გრძელდება ბრძოლა ადამიანის სულში სიკეთესა და სინათლეს მოკლებულ მის მეორე მხარეს შორის (დემონთან, კლიმენტი ალექსანდრიელის განმარტებით⁴⁵; შღრ. გრიგოლ ნაზიანზელის თრენები: „კვალად მეწვია, ქრისტეო ჩემო, დრაკონი“ და სხვ.)⁴⁶, გარდა ამისა, ეს მხოლოდ ერთი ფრაგმენტი, ერთი დღეა პოეტის ცხოვრებისა. შეუფოთებას ცვლის ლამისეულ წყვდიადში ლოცვისას დროებითა სიმშვიდის განწყობილება, გოდებას — მომაგალი ხსნის იმედი. ესენია ამ მარადიული მიმოქცევის პერიოდები. ადამიანის ახალი იდეალი ხომ დაშლილა და გათაშულაა არა მარტო ზემოთ — ღვთაებრივ-ზეადამიანური შესაძლებლობებისაკენ, არამედ ქვემოთაც — დემონური შთაგონებისაკენ, რომელაც ნებისყოფის დამანაწევრებელაა⁴⁷. ხოლო თვით გრიგოლ ნაზიანზელისაკენ განმარტებით პოემაში „საკუთარი ლექსების შესახებ“, სადაც ჩამოაყალიბა საკუთარი ესთეტური პროგრამა, იგი ჰიმნებს წერს ვნებათა მოთოკვისათვის, მათზე გაბატონებისათვის (შღრ. „αὐτὸν ἀναχαίρει“ — „ვნებათა მპყრობელა“ ან „ჭუარა შეიტკე და დააყენე ვნებანი...“⁴⁸), შინაგანი წინაღმდეგობის დაძლევისათვის, რითაც უნდა აღდგეს დარღვეულა ჰარმონია, მაგრამ წარმართულ ლიტერატურასთან გამარჯვების სურვილით, რაც მისი პოეზიის ერთ-ერთი ძირითადი მიზანი და გამართლებაა⁴⁹.

„მწუხრის დატირება“ ქართულად თარგმნილია 12-მარცვლიანი ლექსით, რომლის ყოველი ტაეპი გაყოფილია ორ მუხლედად (5/7). თეიმურაზ ბაგრატიონის მიხედვით, „იამბიკონნი უფრო ხშირად ხუთტაეპოვანნი იქმნებიან, ოდესმე ოთხტაეპოვანნი, სამტაეპოვანნი, ხუთს ტაეპზედ მომატებული, დიან ძვირად იქმნება იამბიკოს თვითოეული ლექსი“⁵⁰. ამგვარი ოთხტაეპიანი იამბიკოს ნიმუშად იგი ასახელებს ერთ ლექსს გრიგოლ ნაზიანზელის ზნეთსწავლულებისაგან, რომელიც განსახილველ ლექსთან ერთადაა მოთავსებული ხელნაწერებში. ჩვენი ჰიმნი 9 ტაეპადაა თარგმნილი. ბერძნული დედნის 7 ტაეპიდან ორი (მე-3 და მე-7) ქართულად ორ-ორ ტაეპადაა გავრცობილი, რათა სრულად გადმოიციეს ჰიმნის შინაარსი.

თარგმანი თითქმის სრულყოფილად მისდევს PG-ში გამოქვეყნებულ ბერძნულ დედანს (რომელაც დღესდღეობით გრეგოლ ნაზიანზელის თხზულებათა ყველაზე სრულყოფილ გამოცემად ითვლება). როგორც აღნიშნავენ. გრიგოლ ნაზიანზელის თხზულებებს არ განუცდია რაიმე არსებითი რედაქციული ცვლილება და ასეთ დასკვნას ვარკვეულა მნიშვნელობა ექნება მის თხზულებათა ქართულა თარგმანების შესწავლისათვის: მისი ჰომილიების ქართული მთარგმნელის, ეფრემ მცირის მიერ გამოყენებულა ბერძნულა ტექსტა რედაქციული თვალსაზრისით არ განახევდება მინის გამოცემისაგან. რომელსაც შეიძლება დავეყრდნოთ ქართულ-ბერძნულა ტექსტების შედარებისას⁵¹. განსახილველა ჰიმნის ქართული თარგმანის მინის მიერ გამოცემულ ბერძნულ დედანთან შეპირისპირებაც ცხადყოფს ამას. თარგმანში თითქმის უცვლელადაა დატული არა მარტო დედნის ტაეპობრივი და შინაარსობრივი თანმიმდევრობა, არამედ გრამატიკულა ფორმე-

ბიც (მიმღობა: წმიდა-მყოფელი; ზმნათა დროის ფორმები). რამდენიმე ადგილას დედნისაგან მცირე ნიუანსური სხვაობაც კი არ ეწინააღმდეგება ჰიმნის შინაარსს, მაგ., 1. მე-4 ტაეპში ἡμεῖς ზმნის ნამყოფსრულის ფორმა ἡμεῖς; რაც „იმედს“, „რწმენას“, „წაიღოს“, „მოლოდინს“, „წინათგაძნობას“, „შისს“ გამოხატავს⁵², თარგმნილია „გოდებად“ იმავე დროში („გოდებდი“). შესაძლოა მთარგმნელმა იგი გააიგივა გოდების გამომხატველ შორისდებულ ἡμεῖς-სთან; 2. მე-5 და მომდევნო ტაეპების შინაარსი ასეთია: შესაძლებელია ჩემთვის კიდევ ოდესმე (ან სადმე ფერკთა დაბრკოლება (დამარცხება, შეცოლება), რადგან წყვილი-ადი მომადგა, მოშურნე ხსნისა. ხელნაწერთა უმრავლესობაში გვაქვს სწორი თარგმანი: „არამედ სადმე არს შემიტყეს სლვანიცა“ (AEF). ზოგან იკითხება: „არ შემიტყეს“ (II: „არას შემიტყეს“ BC), მაგრამ ორივე შემთხვევაში ერთნაირადაა გამოხატული ფსალმუნათვის და ადამიანის ახალი იდეალისათვის ნიშანდობლივი ადამიანური სისუსტე, სულის დამდაბლება და ახალი აღთქმისმიერი მარადი მღვიძარება (სიფხიზლე თუ სიფრთხილე, იხ. ლ. 12, 35; მთ. 25, 13. გამოცხ. 16, 15) მომავალი შესაძლებელი უნებლიე ადამიანური შეცოდების გამო⁵³.

ზოგიერთ შემთხვევაში მთარგმნელი ამატებს ისეთ სიტყვებს, რაც დედანში არაა, რითაც ავსებს ტაეპის პარაცელთა რაოდენობას და აზუსტებს კიდევ ჰიმნის ზოგიერთ ქრისტიანულ ცნებას, ისე რომ აქაც არ ღალატობს დედნის შინაარსს. ასეთია: ქრისტესა და მისი ეპითეტის „სიტყვის“ (Λόγος) ადგილთა ჩანაცვლება თარგმანის პირველ და მე-4 ტაეპებში; სინონიმები — „არა ყოველთჳსოთ სრულებით ნათლანი“: განსაზღვრებანი — „ღამემა ბნელმან“, „ნათელისაცა ური“ და „ნათელო ჩემო“.

ის ნათელი, რომელსაც ლირიკული გმირი ქრისტესგან მოელის, არის სწორედ საცნაური (შესაცნობი), ხილული, გამოცხადების ნათელი, შინაგანი ხედვით შესამეცნებელი, სულის, გულისა და გონების განწყენილი და განმანათლებელი (სიბნელისაგან განმთავისუფლებელი)⁵⁴, რომელმაც სასიკეთოდ უნდა გარდაქმნას მავნებელი სული და რასაც არაერთგზის შესთხოვენ და ესწრაფვიან ლიტურგიკულ-პოეზიაში ჰიმნოგრაფები: „გამობარწყინე, ქრისტე ღმერთო. ცნობაჲ შენი ბრწყინვალჳ (აჲ ფჳ; ἡ; ὕψιστος) გულთა ჩუენთა განსანათლებლად. მარადის სულთა ჩუენთათჳს“ (ანდრია კრიტელი); „განანათლე სული ჩემი დაბნელებული ნათლითა მცნებათა მათ შენთაჲთა. ღმერთო“ (იოანე დამასკელი)⁵⁵. „ნათელი საცნაური“ როგორც საერთოდ ღვთის, ისე მხოლოდ ძე ღმერთის, ქრისტეს ეპითეტია იოანე დამასკელის „წყაროჲ ცოდნიანთაჲში“⁵⁶. ეს ნათელი ამავე დროს იმდენად მახლობელი ხდება ქრისტიანი პიროვნებისათვის, როგორც მისი განწყენილი, სულიერი ამაღლებისა და განახლების, მაღალი ზნეობისა და შეგნების მომნიჭებელი, რომ ჰიმნოგრაფიაში იგი ღვთაების სიმბოლოსთან ერთად ბიბლიისამებრ სულიერი ხედვის სიმბოლოდაცაა გააზრებული (ნათლის მომცემელი, ნათელი დაბნელებულთაჲ, საცნაურისა ბრწყინვალის, ნათელი, ცხოველმყოფელი საღმრთო ნათელი; შდრ. „ნათელი გამოგუთბარყვინდა ჩუენ ცხორებისაჲ — სული წმიდაჲ, რამეთუ ამით განსწყმედ შენთა მორწმუნეთა“⁵⁷; შდრ. „განმანათლებელი“ — ფს. 12, 4; „ნათლითა შენითა ვახილოთ ჩუენ ნათელი“. ფს. 35, 10; „შენ აღმინთე სანთელი ჩემი, უფალო, ღმერთო ჩემო, განმინათლე ბნელი ჩემი“. ფს. 17, 29; 18, 9 და სხვ.). ეს იწვევს ფსალმუნისმიერ უშუალო მიმართებას და ადამიანის მიახლებას ღმერთთან, როცა ისწრაფვიან ღვთაებრივ ნათელს დაემსგავსონ ჰიმნოგრაფებიც: „შენდა მოვილტო, შენ გიღალადებთ: განანათლე სული ჩემი დაბ-

ნელებული, ვითარცა ხარ მხოლოდ, მრავალ-მოწყალო“ (იოანე დამასკელი)⁸. ამგვარი ინტიმური ტონი და პიროვნების ახლებური ლირიკული მიმართება ღვთაებისადმი, რაც შემდგომი ბიზანტიური რელიგიური ლირიკის თემად იქცა, პირველად გრიგოლ ნაზიანზელის პოეზიაში იგრძნობა. ამ ჰიმნშიც ჩანს, რომ ღვთაების სიმბოლო-ეპითეტები ანტიკურობისათვის დამახასიათებელი გარეგნული შემკობიდან და თვალთახედვიდან უკვე სულიერ პლანშია გადასაცვლებული და მისი შინა არსის, შინაგანი ბუნების გამომხატველია. ეს იყო უკვე მოვლენებისადმი ბიბლიური მსოფლმხედველობით მიდგომის გაბატონება, რაც ქრისტიანობის წარმართობაზე გამარჯვებას ნიშნავდა. ამიტომაც არ დაურღვევა ჰიმნის აზრი მთარგმნელს, როცა ღვთაებში ჩვეულებრივ მოხსენიებულ ქრისტეს დაუმბატა „ნათლო ჩემო“: „ნათლო ჩემო, ქრისტე, კვალად ჩენითა გამომიბრწყინე ნათელი საცნაური“. ქრისტე სწორედ გრიგოლ ნაზიანზელის პოეზიაში გახდა პიროვნებისათვის ყველაზე ძვირფასი, თბილი და ინტიმური არსის გამომხატველი: Ἰησοῦς μου, ἰλαρίε μου—ქრისტეო ჩემო, სასოო ჩემო, — არაერთხელ მიმართავს მას ასე პოეტი სხვა ჰიმნებში⁹.

ამგვარმა ახალმა ქრისტიანულმა სულსკეცებამ კი შინაარსობრივად პოეზია გაგრძელება და გადააზრება ლიტურგიკული პოეზიის ლირიკულ-ინტიმურ ნაწილში. გადასვლა ახალი ტიპის ლირიკულ მიმართებაზე ნათლად ჩანს, თუ თვალს მივადევნებთ მის ისტორიულ განვითარებას ადრექრისტიანული პოეზიიდან (კერძოდ, გრიგოლ ნაზიანზელის შემოქმედებიდან) გვიანბიზანტიურამდე პოეტური შინაარსის თვალსაზრისით. მით უმეტეს, რომ თავად გრიგოლ ნაზიანზელი საკუთარ ლექსებს აღიქვამდა არა როგორც დატირებას, არამედ როგორც რაღაც საწყის ჰიმნს. აგრძელება და ავითარება რა ანტიკურ იდეას პოეტის რჩეულობისა და ჰიმნური პოეზიის აღმზრდელობითი როლის შესახებ¹⁰, გამოხატავდა ამით ჰიმნების ღვთისადმი მსხვერპლშეწირვის ოდითგანვე არსებულ ტრადიციას, რამაც გაგრძელება პოეზია ქრისტიანულ ლიტურგიკულ პრაქტიკაში¹¹.

შენიშვნები

1. С. С. Аверинцев. Поэтика ранневизантийской литературы. М., 1977, გვ. 248, 244; იხ. აგრ. ს. ყაუხჩიშვილი, ბიზანტიური ლიტერატურის ისტორია, თბ., 1973, გვ. 156—159. შტრ. G. P. Migne. Patrologia Graeca, t. 37, Paris, 1860, col. 970—971.
2. იხ. Л. А. Фрейберг, Византийская поэзия IV—X вв. и античные традиции, Византийская литература, М., 1974, გვ. 24—39.
3. Е. И. Ловягин. О форме греческих церковных песнопений, Христианское чтение, СПб., 1876, март-апрель, გვ. 443—445, 439—440; J. Săjdăk, De Gregorio Nazianzeno Poetarum christianorum fonte, Krakov, 1917, გვ. 14—15.
4. С. С. Аверинцев, დასახ. წიგნი, გვ. 244—245.
5. შტრ. იქვე, გვ. 246. I. G. Co man, Poesia st. Grigore de Nazianz. Studii teologice, Seria 2, 10, 1958, გვ. 68—92.
6. იხ. ასევე იხილეთ გრიგოლ ღმრთისმეტყველისანი, ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, შედგენილი ს. ყუბანეიშვილის მიერ, I, თბ., 1947, გვ. 365—372.
7. ე. ნიკოლაძე, ეფრემ მცირე — მხატვრულ ნაწარმოებთა ბერძნულიდან ქართულ ენაზე მთარგმნელი, ქუთაისი, 1959, გვ. 49.
8. ქ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბ., 1980, გვ. 333, 615; უცნობი ავტორები ძველ ქართულ ლიტერატურაში, ეტიუდები, V, თბ., 1957, გვ. 38—39.

9. იხ. დასახელებულ ხელნაწერთა აღწერილობანი; ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (H), IV, თბ., 1950; (S), I, თბ., 1960; (S), IV, თბ., 1965; (S), V, თბ., 1967.
10. G. P. Migne, Patrologia Graeca, t. 37, Paris, 1860, col. 1285; იხ. აგრ. W. Christ et M. Parankas, Anthologia Graeca Carminum Christianorum, Lipsiae, 1871, გვ. 28—29 (Hymn VI).
11. იხ. PG, 37, col. 1284, 1397, 1404, 1406, 1407, 1422, 1423 და სხვ.; შტრ. უძველესი ილღარის (სადაც წარმოდგენილია ადრებიზანტიური ჰიმნოგრაფიის პირველი ნიმუშები) მწუხრის საგალობლები: „უფალო ღალადყავსა“ და „ოხითა“, სადაც საუბარია ღვთისადმი მწუხრის ლოცვა-ვედრებისა და ვალობის შეწირვაზე, სინანულის განფხანზე ცოდვათა მიტევებისათვის და უკვდავ ნათელთან მიყვანისათვის „ყოველთა უკეთურებათა განსაღებელა“ (100, 28 და შტდ.; 117, 7 და შტდ.; 123, 30; 125, 22 და შტდ.; 148, 11 და შტდ.; 155, 14 და შტდ. და სხვ.). აჭვარი შინაარსით განსახილველი ჰიმნი უახლოვდება ლიტურგიულ პროზის ამ პირველ ძეგლებს. როგორც აღნიშნავენ, პოეტურმა ტროპარმა „ოხითა“ ეს ქართული სახელწოდება მიიღო მისა ლიტურგიული ფუნქციისა და ხასიათის შესაბამისად; მის ვედრების ხასიათი აქვს (უძველესი ილღარი, გამოსაცემად მოამზადეს, გამოცვლენა და საძიებლები დაურთეს ელ. მეტრეველმა, ც. ჯანკიევიამ, ლ. ხევსურიაძემ, თბ., 1982, გვ. 796—797); საგულისხმოს, რომ „ოხა“ ძველ ქართულში ნიშნავდა „მედარას“, „ვედრებას“ (იხ. ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973; სიტყვები: ოხა, მეოხი, მეოხება — უმადგომელი, შეწყნე, უმადგომლობა), ხოლო კ. კეკელიძის მიხედვით, ტროპარი „ოხითა“ წარმოდგება ბერძნული *εὐχὴ-საგან* და სიტყვისიტყვით „ლოცვა-ვედრებას“, „შეწყნებას“, „უმადგომლობას“ გულისხმობს (K. Kekelidze, Иерусалимский канонарь VII в. (Грузинская версия), Тифлис, 1912; ლიტურგიული ლექსიკონი, გვ. 335).
12. ი. ყაუხჩიშვილი, ბიზანტიური ლიტურგიის ისტორია, გვ. 61—62. შტრ. აგრ. А. Говоров, Григорий Богослова, как христианский поэт, Казань, 1886, გვ. 201.
13. П. Носеланин, Путевые записки от Тифлиса до Мухети, Тифлис, 1871, გვ. 56 (ა. გაწერელის წიგნიდან: „ქართული კლასიკური ლექსი“; რჩეული ნაწერები, III, თბ., 1981, გვ. 65).
14. რასაც აღნიშნავენ ქართული პოეტიკის პირველი მკვლევარნიც: იოანე ბატონიშვილი, კალმასობა; თეიმურაზ ბაგრატიონი, გვარნი ანუ საზომი ქართული; ენის სტიხობა; ქართული პოეტიკის ქრესტომათია (XVIII—XIX სს.), გ. მიქიძის რედ., თბ., 1954, გვ. 39, 71. პ. იოსელიანი, დასახ. ნაშრომი; იხ. აგრ. პ. ბერაძე, ქართული იამბიკოს შესახებ, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოკმპე, ტ. IV, № 6, 1943, გვ. 585—592; შტრ. ქრისტიანული შინაარსის ბერძნულ პოეტურ ქმნილებათა იამბიკონით ვადმოტანა ქართულ (ს. ყაუხჩიშვილი, იფრემ მტიყე და ბერძნულ-ბიზანტიური ლექსწყობის საკითხები, თსუ შრომები, XXVII b, 1946, გვ. 67—74).
15. პ. ინგოროყვა, თმარ მეფის იამბიკონი, „მნათობი“, 1941, № 3, გვ. 122.
16. იხ. დასახელებულ ხელნაწერთა აღწერილობანი; იხ. აგრ. იოანე პეტრიწი, სათნობათა კიბე, ი. ლოლაშვილის გამოც., თბ., 1966, გვ. 168 (გამოყენებული ხელნ. H—1737); თ. კუცავა, იოანე პეტრიწის წიგნა ათორ თვისა“ („პროლოგა“), თბ., 1978, გვ. 14, 23 (ხელნ. S—379, S—3642, S—3731, რომლებშიც ი. პეტრიწის იამბიკობია მოთავსებული).
17. В. Иванов, Дионис и праднионисийство. Баку, 1923, გვ. 250.
18. ს. ყაუხჩიშვილის აზრით, დაცინვის მოტივი იამბიკოს ერთადერთი და ძირითადი მოტივი არ უნდა ყოფილიყო, რადგან ამ საზომით იწერებოდა სეკულარული, სატრეპიკო და სხვა სიმღერებიც (ს. ყაუხჩიშვილი, ბერძნული ლიტურგიკის ისტორია, I, თბ., 1950, გვ. 143).
19. არისტოტელე, პოეტიკა, § 4 (ს. ღანელიას თარგმანი), თბ., 1979, გვ. 150.
20. შტრ. „ცოდვილა ამის მიღწენე, მაცხოვარ, რამეთუ... უველებელ-ჰყენი ცოდვანი კაცთანი სინანულითა“ (უძვე. ილღარი, 118, 21).
21. იხ. PG, 37, col. 1279, 1299, 1384, 1418 და სხვ.
22. იხ. იქვე, col. 1022, 1023, 1026, 1401, 1402, 1403, 1408, 1425, 1427, 1432 და სხვ.
- იხ. აგრ. А. Говоров, დასახ. წიგნი, გვ. 207—213, 272 და სხვ.
23. С. С. Аверинцев, დასახ. წიგნი, გვ. 81.
24. იქვე, გვ. 61.
25. PG, 37, col. 1407; იხ. აგრ. ს. ავერინცევის თარგმანი: Памятники византийской литературы IV—IX вв., М., 1968, გვ. 73. S—3642, 50 v; PG, 37, col. 1406.

26. Early Christian Doctrines, by J. N. D. Kelly, London, 1968 გვ. 381.
27. С. С. Аверинцев, დასახ. წიგნი, გვ. 81.
28. სხვა შემთხვევაში პოეტი აკონკრეტებს წუხილისმიზნებს (PG, 37, col. 1305); იხ. აგრ. ს. ავერინცევის თარგმანი: Памятники византийской литературы IV—IX вв., გვ. 73.
29. С. С. Аверинцев, დასახ. წიგნი, გვ. 216.
30. ლ. გრიგოლაშვილი, დავით აღმაშენებლის „გალობანი სინანულსანი“ კონცეფციისათვის. ქართული ლიტერატურის საკითხები, II, თბ., 1971, გვ. 75—76 და მშდგ.; შტრ. გრიგოლ ნაზიანზელისეუ ამინი: „მ შე, მოვიდა, გრძელე, ელალე ვეშაბე, მ მე; ლეგე ხისაგან ცნობადისა“ (S—3642, 50 v; PG, 37, col. 1406).
31. იხ. რ. სიოაძე, ძველი ქართული თეოლოგიური ლიტერატურული აზროვნების საკითხები, თბ., 1975, გვ. 122—132.
32. Л. А. Фрейберг, დასახ. ნაშრომი, გვ. 31. იხ. აგრ. А. Говоров, დასახ. ნაშრ., გვ. 208—211; ალბათ ასეთი განცხადებული შინაარსის გამო გრიგოლ ნაზიანზელის თეოლოგიური ამინებიც კარგ შესულა ლიტურგიულ პრაქტიკაში (იხ. М. Скаба-Ланович, Толковый типикон, Киев, 1910, გვ. 174).
33. იხ. Л. А. Фрейберг, Т. В. Попова, Византийская литература IV—VI вв.: Памятники византийской литературы IV—IX вв., გვ. 23.
34. А. Говоров, დასახ. წიგნი, გვ. 206—226. В. W y s s, Gregor von Nazianz Ein griechisch-christlicher Dichter des 4 Jahrhunderts, Museum Helveticum 6, 149, გვ. 183—186. В. Otis, The Throne and the Mountain (An essay on St. Gregory Nazianzus), The Classical Journal, 56, 1961, გვ. 161. იხ. ამინი ქრისტესადმი (შწმ. 28).
35. L. F. M. de Jonge, De S. Gregorii Nazianzeni carminibus quae inscribi solent Περὶ ταυτοῦ, Amstelodami, 1910, გვ. 49.
36. С. С. Аверинцев, Поэтика..., გვ. 81; იხ. PG, 37, col. 670, 1404. შტრ. ზნესრულ აღმინათათვის დამახასიათებელი თავის დამდაბლება ლეთის წინაშე, ვისი ცხოვრებაც სისპეტაკის მავალით იყო კაცობრიობისათვის (ლ. გრიგოლაშვილი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 107).
37. შტრ. უძველესი ილგარი, 488. 13. „ეთომა (შეტომა)“ გზის გამრუდებას, გზის აბნევის, ვანკრომას (შეძრწუნებას), დაბრკოლებას, წაბორძივებას, წაცდენას, დანაშაულებას გულისხმობს ძველ ქართულში (იხ. ს უ ლ ხ ა ნ - ს ა ბ ა ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, სიტყვის კონა; ი. ა ბ უ ლ ა ძ ე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი).
38. უძველესი ილგარი, 252, 22; 155, 23.
39. დედანშია არა ბრძანებითი კილო, არამედ ნატკრითი (ἀπαισις). ეს არის ე. წ. ლოცვა-ვედრების ოპტატივი, სურვილის გამოხატელო, რომელსაც ხშირად მიმართავს პოეზიაში გრიგოლ ნაზიანზელი და რომელიც შედარებით უფრო ხშირად იხმარებოდა ბიბლიის ძველბერძნულ თარგმანებში, ვიდრე ანტიკურ ლიტერატურაში (R. L. Henry, The Late Greek Optative and its Use in the Writings of Gregory Nazianzen. The Catholic University of America. Patristic Studies, vol. 68, Washington, 1943, გვ. 9—12).
40. Early Christian Doctrines, გვ. 385, 381.
41. S—3642, 49 v; PG, 37, col. 1426; უძველესი ილგარი, 157, 2.
42. PG, 37, col. 1418; უძველესი ილგარი, 47, 31.
43. Early Christian Doctrines, გვ. 352. შტრ. უძველესი ილგარი, 40, 7 და სხვ.
44. უძველესი ილგარი, 401, 36; ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი, ე. მეტრეველის გამოც., თბ., 1971, გვ. 112, 184 (ძლ. 181, 358).
45. С. С. Аверинцев, Поэтика..., გვ. 125.
46. PG, 37, col. 1406, 1418.
47. С. С. Аверинцев, დასახ. წიგნი, გვ. 81.
48. იხ. Вѣжѣ бѣшѣй (ლოცვა ცისკრისა); PG, 37, col. 1284; ქართ. ხელნ. A: 56 r; B: 75v; C: 76 გვ.; D: 129 გვ.; E: 51 v; F: 182 v.
49. შტრ. Л. А. Фрейберг, დასახ. ნაშრომი, გვ. 32—33. I. G. Coman, დასახ. ნაშრ.
50. თ. ბაგრატიონი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 72.
51. ე. ბაკაშვილი, გრიგოლ ნაზიანზელის თხზულებათა ქართული თარგმანის შესახებ; ძველი ქართული მწერლობისა და რუსთველოლოგიის საკითხები, IV, თბ., 1973, გვ. 10, 14.

52. იხ. И. X. Дворецкий, Древнегреческо-русский словарь, т. II, М., 1958; H. G. Liddell and R. Scott, Greek-English Lexicon, Oxford, 1958.
53. გრიგოლ ნაზიანზელი თავის პოეზიაში ერთმანეთისაგან განასხვავებს „უნებლიე დაცემულთ“ და „ნებში დაცემად მწებულთ“ (S—2642, 58v).
54. რამდენადაც, თავად გრიგოლ ნაზიანზელის სიტყვით, გონებასწმ მხოლოდ ოდნავ შეუძლია მოსწვდეს ღვთაებრივ თავაშუქდგამ უმაღლეს ნათეს. რომლისგანაც ჩვენ მხოლოდ ბუნდოვან წარმავალ წუთიერ ცილ ვამხნევთ (Early Christian Doctrines, გვ. 486).
55. ძლისპ. 246. 313; გვ. 156, 165.
56. მ. რაფაეა, ვეფხისტაოსნის ზოგი ადგილის გაგებისათვის, „შოთა რუსთაველი“ (ვ. კვიციანი სს. ლენინგრადის უნივერსიტეტის სტრუქტურის კრებულში, თბ., 1966, გვ. 111).
57. უძველესი იადგარი, 247. 21.
58. ძლისპ. 243; გვ. 157.
59. იხ. PG, 37, col. 1026. 1299, 1305, 1406, 1408, 1419, 1421 და სხვ. შტრ. „უფალო, შენ ხარ სსლო ჩემი, კაცობილარე“ (ლტვ. იადგ. 117. 5). ეპიკურ განრმად პირველად გრიგოლ ნაზიანზელთან გვხვდება ლოცვა-ვედრებითი შიშართვა ქრისტესადმი (მოგმა „საყუთარ თავადდასავალზე“) და აქედან მკვიდრდება ეპიკურ პოეზიაში (J. A. Фрейберг, დასახ. ნაშრომი, გვ. 29—30).
60. შტრ. J. A. Фрейберг. დასახ. ნაშრომი, გვ. 32—33.
61. მაგ. უძველეს იადგარში ხშირად გვხვდება ტროპიკები, რომლებშიც საუბარია ღვთისადმი ლოცვა-ვედრების, კალობისა და სიტყვიერი მსხვერპლის შეწირვაზე, მის წინაშე ლოცვის განდგნაზე სინანულს ურინობით და შეცოცხება მრტეების იმდით (517. 4ა; 227, 31; 206, 6; 171, 6; 179. 22; 86, 23; 420, 3. 15; 521, 42. და სხვ); შტრ. გრიგოლ ნაზიანზელის „ციცკის ლოცვა“ (იხ. 267. 48): „ლოცვათა მრტემ ღმერთსა ჩემსა...“, შტრ. ფს. 65, 13 და სხვ.

К. П. БЕЗРАШВИЛИ

К ВОПРОСУ ОБ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ДРЕВНЕГРУЗИНСКОГО ПЕРЕВОДА ОДНОГО ГИМНА ГРИГОРИЯ НАЗИАНЗИНА

Резюме

В статье дается метрический, композиционный и идейно-художественный анализ неизвестного древнегрузинского перевода гимна одного из первых христианских гимнографов — Григория Назианзина, обогатившего наши знания о характере нового содержания грекоязычной поэзии. Текст, опубликованный в данной работе, сопоставлен с греческим оригиналом.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ძველი ქართული ლიტერატურის კათედრა

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის შ. რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტმა

გიორგი შაჟალაშვილი

ერთი ტერმინის გაბეზისათვის

ძველი თბილისისა და აშუღური პოეზიის ერთ-ერთ ტიპურსა და განოჩენილ წარმომადგენელს ჰაზირას 1903 წელს ლექსთა ასეთი კრებული გამოუცია: „ყბედი ჰაზირას რჩეული სიმღერები“¹.

ჰაზირა ცნობილი იყო, როგორც ლექსის კარგი ოსტატი, როგორც თბილისელ აშულთა უკანასკნელი ამქრის უკანასკნელი უსტაბაში, აშულური ხელოვნების დიდი მეცენატი, აღმზრდელი, რომელსაც 75 შეგირდი ჰყოლია, უმეტესად უსინათლონი, და რომელთათვისაც შეუსწავლებია აშულური ხელოვნება². ამიტომ ან შეიძლება ერთგვარი გაკვირვება არ გამოიწვიოს ზემოაღნიშნული კრებულის სათაურის პირველსავე სიტყვა „ყბედმა“. აშულთა უპირველესა და უსტაბაშს თავის თავისათვის რატომ უნდა ეწოდებინა „ყბედი“, ხოლო თავისი პოეტური ნააზრებისთვის — ნაყბედი?!

საიდუმლო როდია, რომ აშულები დიდი თავმდაბლობით მაინცდამაინც არ გამოირჩეოდნენ. პირიქით, უმეტესად პატივმოყვარენი იყვნენ ხოლმე. საზოგადოების წინაშე არც თავის ქებას ერიდებოდნენ. მათ აღმოსავლური კლასიკური ლიტერატურისაგან შეთვისებული ჰქონდათ ტრადიციული ლექსის სახეობა ე. წ. „ფაპრიე“, რომლითაც საკუთარ პოეტურსა თუ სხვა რამ ღირსებებს ქება-დიდებას უძღვნიდნენ. ნათქვამის საილუსტრაციოდ შეიძლებაოდა გაგვეხსენებინა საიათნოვას ცნობილი სიტყვები: „სიტყვას ვიტყვი, ცამ ქუხილი დაიწყოს“³.

არც ჰაზირა იყო გამონაკლისი. ეს თვისება კარგად ჩანს მისი ავტობიოგრაფიის ერთი ადგილიდან: „1874 წელს უკვე გამოჩენილი აშული ვიყავი. ყავახანაში დაეკიდე დაწერილი მულამა (გამოცანა). ძვირფასი შალიც ჩამოვიკიდე ზედა, დაეკარი ოცდახუთი მანეთი ფული და მოვიწვიე აშულები საკამათოთ... მთელ სპარსეთსა და ოსმალეთში რაც განთქმული აშულები იყვნენ, მოვიდნენ, მაგრამ ყველანი დამარცხებულები წავიდნენ“⁴.

უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ სტრიქონების ავტორი საზოგადოების წინაშე თავს ისე არ დაიმდაბლებდა. საკუთარი თავისთვის „ყბედი“ შეერქმეა. მაშ, რა ახსნა უნდა მიეცეს ამ გამონათქვამს?

მიგვაჩნია. „ყბედის“ მნიშვნელობა აქ პირდაპირ არ უნდა გავიგოთ. ამ სიტყვის ცნებას აშულური ხელოვნების ისტორიაში გარკვეული და განსხვავებული ფუნქცია აქვს, ხოლო კონკრეტულ შემთხვევაში მის ორი საკითხის ნათელყოფა შეუძლია:

1. იგი საინტერესოა საქართველოში აშულური პოეზიის დამკვიდრების თვალსაზრისით;

2. გარკვეული მნიშვნელობა აქვს „აშული“ ტერმინის გენეზისის დასადგენად.

ამჟამად ჩვენთვის პირველი საკითხია საინტერესო.

სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია, რომ „ყბედი“ ფუნქციონალურად აშუღლთა უძველეს წინაპარს ოზანს უკავშირდება⁹. ოზანი პროფესიონალი მუსიკოს-შემსრულებელი, მთხველი და მთხრობელი იყო. ოღუზთა შესანიშნავ მხატვრულ თხზულებაში — „დედე ქორქეთის წიგნი“ (XI ს.), მკაფიოდ და გამოკვეთილად არის ასახული ის დიდი როლი, რომელსაც ოზანი თურქული მოღგმის ხალხების ყოფაში თამაშობდა⁷.

ერთი მეტად გავრცელებული შეხედულების თანახმად ოზანი აშუღმა შეცვალა⁸. ცვლილების მიზეზად მიჩნეულია შუა საუკუნეების აღმოსავლეთში სუფიზმის რელიგიურ-ფილოსოფიური აზრისა და მხატვრულ სიტყვაში ლირიკის ქანრის გაბატონება, რამაც თვით ტერმინთა ცვლილებაშიც პოვა ასახვა⁹. თუ ოზანის რეპერტუარი ეპიკური ქანრით იფარგლებოდა, აშული უპირველესად ლირიკას მიმართავს, ხოლო თემატიკად სატრფიალო მოტივს ეტანება.

„აშული“ არაბული «قصيد» ფორმიდან მომდინარეობს, რაც „ტრფიას“, „მოყვარულს“ ნიშნავს¹⁰. „ოზანის“ ფორმალურ-შინაარსობრივი ცვლილება ამით არ დამთავრებულა. მეორე მხრივ, შუა საუკუნეებშივე მან „ყბედის“ „ლაქლაქასა“ და „სულელის“ ცნებაც შეიძინა. მთელ რიგ რეგიონებში საუკუნეების განმავლობაში ეს ორი მნიშვნელობა პარალელურად იხმარებოდა¹¹. ანატოლიის ზოგიერთ რაიონში ახლაც ასე ყოფილა¹².

სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში არაფერია იმაზე ნათქვამი. თუ რატომ შეიძინა „ოზანმა“ „ყბედის“, „სულელის“ ცნება. რატომ განიცადა აზრობრივი დავიწროება.

შესაძლოა ამ მოვლენას საფუძვლად დაედო ოზანთა რეპერტუარი. ოზანები ჰყვებოდნენ დასთანებს — დიდი ზომის თხზულებებს, რომელიც მოითხოვდა ბევრ ლაპარაკს. აქედან ემოციური დატვირთვა სიტყვა „ყბედი“-კენ ბუნებრივად გამოიყურება.

ასეა თუ ისე, „ოზანი“ ატარებს „ყბედის“, „სულელის“ ცნებას და საინტერესო ისიც არის, რომ მისი ორივე მნიშვნელობა ქართულ სინამდვილეში პოულობს ასახვას.

განსვენებული კ. კეკელიძე ოზანს — „ოსანის“ ფორმითა და „მგოსნის“ მნიშვნელობით „თამარანსა“ და „დავითანში“ კითხულობს¹³, ხოლო „სულელის“ შინაარსით ექვთიმე მთაწმინდელის თარგმანებთან დაკავშირებით არსებულ ცნობებში პოულობს¹⁴. აქ „ოზანი“ ასეთ კონტექსტში გვხვდება: „... ვიხილეთ საქმე საშინელი — ოზან ვინმე, რომელ შეცებულ (=შეშლილი, სულელი, კეკუა მსუბუქი) არს“¹⁵...

როგორც ვხედავთ, ქართულ მასალებში თურქულენოვანი ხალხების უძველესი მუსიკოს-შემსრულებლისა და პოეტ-მთხრობელის როგორც პირველადი, ისე დავიწროებული ცნება შემონახულა. გვგონია, რომ ჰაზირას მიერ ნახმარი „ყბედი“ ამ მასალებს ეხმაურება და უფრო საფუძვლიანს ხდის კ. კეკელიძის მოსაზრებას. ოზანისა და აშუღის, „ოზანისა“ და „ყბედის“ შეჭერება და გათვალისწინება გარკვევით მიგვანიშნებს საქართველოში აშუღური პოეზიის ექსპორტულ ხასიათზე.

ამ ს დამადასტურებელია ის ფაქტიც, რომ ჰაზირას მიერ ნახმარი „ყბედი“ შემთხვევითი ხასიათისა არ არის. არ არის იმიტომ კი არა რომ იგი ჰაზირასათვის დამამცირებელია, არამედ იმიტომაც, რომ ჰაზირასათვის, თბილისელ აშუღთა უსტაბამისა და „თეორეტიკოსისათვის“ „ოზანის“ — „აშუღის“ — „ყბედის“

შინაარსობრივი კავშირი თუ სემანტიკური ცვლილებანი ცნობილი უნდა ყოფილიყო. ჰაზირას რამდენიმე წერილი, რომლებიც დაბეჭდილია ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში⁶, გვაფიქრებინებს, რომ იგი კარგად იცნობდა აშულთა წესჩვეულებებს, ტრადიციებს, აშულთა ხელოვნების ისტორიას და ზემოაღნიშნულ ტერმინოლოგიურსა თუ შინაარსობრივ-ფუნქციურ ცვლა-განვითარებაზეც გარკვეული წარმოდგენა ექნებოდა. ასეთ შემთხვევაში ჰაზირას მიერ მოყვანილი „უბედი“ სიტყვა საიმედო ღირებულებას იძენს აშულური პოეზიის კვლევის დროს.

შენიშვნები და დამოწმებანი

1. ი. გ რ ი შ ა შ ვ ი ლ ი, თხზულებათა კრებული ხუთ ტომად, III, თბილისი, 1963, გვ. 298.
2. იქვე, გვ. 287—304. ი. ა რ ი მ ი თ ი ე ლ ი, სახალხო მწერალ-მომღერალნი, „თეატრი და ცხოვრება“, 1915, № 1, გვ. 3—10.
3. ი. გ რ ი შ ა შ ვ ი ლ ი, საიათნოვა, ტფილისი, 1918, გვ. 97.
4. ი. ა რ ი მ ი თ ი ე ლ ი, სახალხო მწერალ-მომღერალნი, „თეატრი და ცხოვრება“. 1915, № 1, გვ. 3—10.
5. M. F. K ö p r ü l ü, Türk dili ve edebiyat hakkında araştırmalar, İstanbul, 1934, გვ. 278—279.
6. M. F. K ö p r ü l ü, XVI ncı asır sonuna kadar Türk Sazairleri, İstanbul, 1930, გვ. 10. მისივე — Dede Korkut Kitabına ait notlar, Ozan, AUB, I; H. A p a s l y, Aşy Jарадычылығы, Бақы, 1960, იხილეთ აგრეთვე აღმოსავლური ენების ლექსიკონები.
7. К и т а б и Дәде Горгуд, Бақы, 1962.
8. „აშული“ ტერმინისა თუ — აშულის ხელოვნის⁷ გენეზისის შესახებ აზრთა სხვადასხვაობაა. ამ შემთხვევაში ჩვენთვის არა აქვს მნიშვნელობა, რომ სხვა მოსაზრებანიც მოვიყვანოთ.
9. كوبرلی زاده محمد فواد، تورك ادبياتنده عاشق طرزى بنت منشا و تكامله، مى تبلر 1331. ، I، مجموعهسى استانمول، M. F. K ö p r ü l ü, Türk Sazairleri, I, II, Ankara, 1962.
10. Б а р а н о в, Арабско-русский словарь, М., 1963.
11. D e d e m Korkudun Kitabı, İstanbul, 1973, გვ. CCXXXVII (ორპან შაიკ გოქაის კომენტარები).
12. იქვე.
13. კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ეტიუდები, III, თბილისი, 1955, გვ. 27—36.
14. კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, I, თბილისი, 1951, გვ. 169.
15. მ. კ ა ხ ა ძ ე, ქართველები ბიზანტიის პოლიტიკურსა და კულტურულ ცხოვრებაში, თბილისი, 1954, გვ. 72.
16. ჰ ა ზ ი რ ა, აშულობა. „თეატრი და ცხოვრება“, 1916, № 46; აშულების ადათი და ჩვეულება, „თეატრი და ცხოვრება“, 1916, № 50, აკაკი და საიათნოვა. „თეატრი და ცხოვრება“, 1916, № 46.

Г. Н. ШАҚУЛАШВИЛИ

К ПОНИМАНИЮ ОДНОГО ТЕРМИНА

Резюме

Один из представителей ашугской поэзии Азира в 1903 году на грузинском языке издал стихи под названием «Избранные песни болтуна Азира».

Такое выражение о себе от ашуга, тем более руководителя тбилисских ашугов, вызывает удивление и наталкивает на мысль, что «Болтун» здесь в прямом смысле не употреблено. Этот термин функционально связан с «Озаном», со старейшим профессиональным поэтом-музыкантом тюркоязычных народов. «Озан» в средние века дает два термина-синонима — «Ашуга» и «Болтуна».

Возможно, что Азира, своеобразный «теоретик» ашугского искусства, был знаком с терминологической дифференциацией «Озана» и вместо «Ашуга» использовал «Болтун».

Этот факт имеет значение при исследовании ашугской поэзии.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკად. გ.
წერეთლის სახელობის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის
თურქოლოგიის განყოფილება

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
აკად. გ. წერეთლის სახელობის აღმოსავლეთმცოდნეობის
ინსტიტუტმა

М. А. ГВЕНЦАДЗЕ

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ТИПОЛОГИЯ ТЕКСТА И КЛАССИФИКАЦИЯ ГАЗЕТНЫХ ЖАНРОВ

Целью настоящей статьи является соотнесение лингвотипологии текста и классификации газетных жанров как общей типологии и типологии частной, как абстрактной типологии и типологии, конкретизированной по одной из социальных сфер функционирования текстов. Основная трудность, на которую наталкивается указанное соотнесение — это разобщенность научно-исследовательских областей, в пределах которых разрабатываются эти две типологии — современной лингвосемиотической науки и современной теории публицистики, хотя, как мы увидим, между ними немало точек соприкосновения. Значительной помехой является также недостаточная разработанность как теории выделения текстовых типов, так и теории газетных жанров, на что неоднократно указывалось в соответствующей специальной литературе (О. И. Москальская, Х. Изенберг, М. Пфюгце, Д. Блэй, Э. Гюлш, В. Ранбле и др.; М. С. Черпахов, А. Швец, Т. А. Тулина и др.). Поэтому нам приходится ставить одновременно несколько проблем:

а) проблему характеристики общих принципов построения современной лингвотипологии текста, выявление ее достоинств и недостатков и на этой основе — проблему разработки предпосылок более адекватной типологии текста;

б) проблему вскрытия и характеристики основных тенденций классификации газетных жанров в пределах теоретической публицистики;

в) проблему взаимоотношения двух типологий — общей лингвосемиотической типологии текста и частной типологии газетных жанров на основе единой методологической ориентации — примата экстратекстуальной, т. е. коммуникативно-прагматической точки зрения.

Вряд ли есть необходимость подчеркивать то значение, которое имеет проблема типологии текста для современной лингвистической теории текста. Признание текста основной единицей лингвистического исследования сразу же повлекло за собой потребность в его типологизации. Требования, предъявляемые к типологии текста — это прежде всего требования, предъявляемые к критериям типологизации. Последовательность и полнота критериев типологизации — первое и необходимое условие построения любой типологии. Соответствие критериев типологизации общему направлению лингвистической мысли

— второе, не менее важное условие. Для современной типологии текста последнее формулируется как соответствие магистральной линии развития современной лингвистики ее коммуниктивно-прагматической ориентации. А это значит, что разработка современной лингвотипологии текста возможна лишь на коммуниктивно-прагматической основе, с опорой на экстратекстуальные критерии.

Попытки лингвистической классификации текста, предпринятые за последнее десятилетие (В. Шмидт [1], Э. Верлих [2]; Э. У. Гроссе [3], Э. Гюлих и В. Раибле [4] и др.) в большей или меньшей степени отвечают указанным выше двум требованиям. Выявление их достоинств и недостатков рисует не только сводную картину состояния проблемы на сегодняшний день, но и создает условия для разработки более адекватной и гибкой типологии текста.

В качестве достоинств, характерных для указанных выше попыток типологизации текста, мы выделяем в первую очередь следующие.

а) выбор коммуниктивно-прагматических (экстратекстуальных) факторов в качестве критерия типологизации (коммуникативная интенция — коммуникативная функция — способ речевой коммуникации у В. Шмидта; коммуникативный фокус у Э. Верлиха; текстовая функция у Э. У. Гроссе; совокупность компонентов модели коммуникации у Э. Гюлих и В. Раибле);

б) построение типологии текста в виде иерархической системы, структурированной по принципу от общего к частному; соответствие иерархии текстовых типов иерархической последовательности критериев типологизации (В. Шмидт, Э. Верлих);

в) рассмотрение текстового типа через единство взаимообуславливающих экстра- и интратекстуальных признаков (Э. Гюлих и В. Раибле).

Однако, наряду с перечисленными достоинствами, указанные попытки типологизации текста имеют — если рассматривать их с современной общетипологической точки зрения — следующий принципиальный недостаток: авторы, разрабатывая критерии типологизации, не проявляют методологической последовательности, не доводят совокупность экстратекстуальных факторов до возможной и необходимой полноты. Хотя критерии типологизации определяются упомянутыми исследователями с учетом включения текста в речевой акт, сам речевой акт мыслится ими в какой-то степени абстрактно; он не конкретизируется с точки зрения той более емкой категории, которой является сфера общественной деятельности, включающая в себя этот речевой акт. Поэтому вне связи с общественной сферой коммуникации остается, соответственно, и тип текста. Полнота же и последовательность; коммуниктивно-прагматических критериев типологизации предполагает как раз включенность текстового типа в обширный социальный контекст.

Способом устранения указанного недостатка нам представляется обращение к теории функциональных стилей. Думается, что пора осуществить системное (именно системное, а не фрагментарное) соотношение общей типологии текста с теорией функциональных стилей. Видимо, лингвотипология избегает термина «стиль» при классификации текстов и в то же время не пытается подвести новую «текстотипологическую» базу под уже готовую типологию функциональных стилей. Но ведь совершенно очевидно, что классификация текстов по их принадлежности к функциональным стилям — это не что иное, как именно типологизация текста на основе социо-коммуникативных сфер, тексты же отдельных функциональных стилей — это коммуникативно-прагматические типы текстов с общей социальной задачей.

Итак, опираясь на указанные выше попытки типологизации текста как на попытки, наиболее соответствующие направлению современной лингвистической мысли и пытаясь устранить их пробелы путем синтеза лингвотипологии текста и теории функциональных стилей, мы предлагаем некоторые общие принципы построения более адекватной и более гибкой, на наш взгляд, коммуникативно-прагматической типологии текста.

1. Основным критерием, дающим возможность первичной классификации всего предполагаемого множества текстов, является для нас дифференциация текстов по общественным сферам коммуникации. Общность текстов, разграниченных по социальным сферам общения, мы обозначаем как функционально-коммуникативный класс текстов (функционально-коммуникативный класс текстов разговорно-обиходной речи, функционально-коммуникативный класс текстов публицистики и прессы, функционально-коммуникативный класс текстов официальной речи, функционально-коммуникативный класс научных текстов). Функционально-коммуникативный класс текстов является для нас высшей и самой обобщенной категорией в пределах иерархической системы типологии текста. На данном уровне выделяются конструктивные параметры, специфичные для того или иного класса в целом (например, признаки газетного текста как такового в отличие от научного текста, текста официальной речи и т. п.). Единство конструктивных параметров класса текста обуславливается совокупностью модели коммуникации, конкретизированной в соответствии с той или иной социальной сферой общения. Этими компонентами являются:

1. основная общественно-коммуникативная целеустановка в пределах данной сферы общения;
2. предмет (содержание) коммуникации, соответствующий данной сфере общения;
3. социальные характеристики участников коммуникации, возможных в данной сфере общения;

4. коммуникативная ситуация, общая для участников коммуникации;
5. канал общения, характерный для данной сферы общения;
6. правила частного кода, используемого в данной сфере общения.

Соотношение перечисленных коммуникативно-прагматических факторов носит устойчивый характер: стандартность сферы общения обуславливает стандартность коммуникативной целеустановки, предмета коммуникации, социальных характеристик участников коммуникации, коммуникативной ситуации и канала общения, а все вместе порождает стереотипность речевых операций, а, следовательно, форм общения в пределах данной социальной сферы. Социально-общественные нормы определяют, таким образом, нормы организации текста, придающие тексту как коммуникативной единице ту форму, которая делает его текстом именно данной сферы общения.

В пределах класса текстов мы считаем возможным выделение следующей в типологической иерархии единицы — жанра текстов. В основе выделения жанра лежит, на наш взгляд, конкретизация коммуникативной интенции: на передний план выступает одна из основных коммуникативных интенций, возможных в пределах класса. В пределах жанра сужается диапазон действия коммуникативно-прагматических факторов: конкретизируется тип содержания коммуникации, уточняется коммуникативная ситуация, определяются типы адресанта и адресата. Таким образом, жанр текста — это следующая после класса текстов обобщенная текстотипологическая категория, выделяемая в пределах класса на основе однородных в интенциональном отношении текстов. Группа текстов одного и того же жанра характеризуется, помимо признаков, отмеченных с точки зрения класса, и определенными жанровыми константами.

Следующую, наиболее конкретную ступень иерархической системы типологии текста образует уровень общности текстов, которую мы именуем видом текста. Мы предпочитаем термин «вид текста» термину «тип текста», так как последний мыслится нами как понятие, объемлющее единицы всех трех уровней типологической системы.

Критерием типологизации на данном уровне мы считаем коммуникативную функцию текста на фоне жанрового и классового контекста. Например, коммуникативной функцией вида текста «газетная хроникальная заметка» является «оперативно сообщить о новом факте, событии», а вида текста «кулинарный рецепт» — «инструктировать относительно приготовления блюда». На этом типологическом уровне происходит максимальная конкретизация коммуникативно-прагматических факторов. Виды текста характеризуются наряду с классовыми и жанровыми признаками и своими специфичными — видовыми — признаками. Таким образом, каждый единичный текст, представляющий тот или иной вид, конституируется посредством разноуровневых текстуальных признаков — признаков, отмеченных: а) с точки

зрения класса текста; б) с точки зрения жанра текста; в) с точки зрения вида текста.

Итак, принимаемая нами иерархическая система коммуниктивно-прагматически ориентированной лингвотипологии текста имеет в самых общих чертах следующую структуру:

тип текста	критерий типологизации	пример
функционально-коммуникативный класс текстов	социальная сфера общения	класс научных текстов, газетных текстов, текстов официальной речи и т. п.
жанр текстов	доминирующая коммуникативная интенция	информирующий, апеллирующий (активизирующий), когнитивный, креативный жанры
вид текста	коммуникативная функция текста	передовая статья, репортаж, научная статья, рецензия, доклад, патент и т. п.

11. При рассмотрении принципов выделения и группировки газетных жанров мы исходим из классификации жанровых материалов, представленной в книге «Теория и практика советской периодической печати» [5] М. С. Черпахова. Данный опыт складывался на основе трудов В. Д. Пельта, М. С. Черпахова, Е. П. Прохорова, В. В. Ученовой и других видных теоретиков отечественной публицистической науки и является в настоящее время ведущим в теории газетных жанров.

Дефиниция жанра в указанной классификации основывается на выделении сущностных его аспектов, какими являются: а) своеобразие предмета познания, отражения; б) рабочие функции, познавательно-воспитательные задачи жанра; в) широта освещения действительности и соответственно — масштаб выводов и обобщений; г) обращение к выразительно-изобразительным средствам воплощения замысла [5, 200—201]. При этом газетные жанры определяются не по какому-нибудь одному из перечисленных аспектов, а по их совокупности. Указанная совокупность, соответствующим образом конкретизированная в каждом отдельном случае, подводится под порожденные журналистской практикой и сформировавшиеся на сегодняшний день в масштабах социалистической публицистики основные газетные жанры: заметку, репортаж, интервью, рецензию, отчет, корреспонденцию, статью, письмо, обозрение, обзор печати, очерк, фельетон, памфлет.

Отдельные виды жанров распределяются по абстрактным родовым категориям — жанровым группам. Ведущим в теории газетных жанров является выделение трех таких узловых групп: информационной, аналитической и художественно-публицистической [5, 202; 6, 157]. Отдельные жанры распределяются по указанным группам следующим образом:

информационная группа жанров	аналитическая группа жанров	художественно-публицистическая группа жанров
заметка репортаж отчет интервью	корреспонденция статья обозрение рецензия обзор печати письмо	очерк зарисовка фельетон памфлет эпиграмма

В основу выделения жанровых групп кладутся следующие характеристики:

информирующие жанры	аналитические жанры	художественно-публиц. жанры
оперативное, сжатое сообщение о единичном факте, событии, новостях—отсюда признак монособытийности и регламентированности временного параметра	выявление зависимости системы фактов, анализ и объяснение характера связи между ними; отсюда—масштабность и глубина анализа, многосторонность аргументации, относительная регламентированность временного параметра	обращение к средствам художественной типизации, оперирование как понятийными, так и образно-образительными средствами

Перечисленные признаки объединяют виды жанров, входящие в соответствующие группы. Их спецификация в пределах группы происходит на основе частных признаков. Так, жанры, входящие в информационную группу на основе указанного выше обобщающего признака «оповестить об единичном факте», различаются следующими специфическими признаками: оповестить о новом факте, событии — заметка; оповестить с описанием подробностей отображаемого события — отчет; оповестить о развитии события от лица — участника или очевидца события — репортаж; оповестить в сочетании с комментарием события третьими лицами — интервью [6, 159; 8].

Такова в самых общих чертах классификация газетных материалов, доминирующая в теории жанров советской печати. Существенным недостатком указанной классификации теории журналистской науки считают недостаточную четкость и неоднородность принципов, принимаемых за основу выделения как отдельных газетных жанров, так и жанровых групп. Так, М. С. Черепанов отмечает, что «в литературе о жанрах нет единых критериев... Определения жанров, жанровых подструктур, функций тех или иных форм носят различный характер, выводятся из неодинаковых оснований. Между тем необходимыми твердыми критериями типологических особенностей публицистических жанров. Лишь при наличии правильного представления о типологических приметах жанров в публицистике о том, что их объединяет, и, с другой стороны, специфицирует, можно с единой точки зрения судить об особенностях каждого из них» [7, 212].

Указанный недостаток классификации газетных жанров дает о себе знать и за пределами журналистской науки. Современная лингвотипология текста, занимаясь типологизацией газетных текстов, не может и не должна обойти прагматическую по своему характеру классификацию газетных жанров и жанровых групп, разработанную теорией публицистики. Попытка перенесения классификации газетных жанров в область типологии текста сопряжена, на наш взгляд, с задачей преодоления указанного выше недостатка классификации газетных материалов (нечеткости и неомогенности критериев типологизации) при сохранении ее коммуникативно-прагматической ориентации. Нам представляется, что решение проблемы адекватной классификации газетных жанров не может осуществиться без привлечения общей типологии текстов, разрабатываемой на лингвосомиотической основе без содержательного синтеза того положительного опыта, который накопился при классификации газетных жанров в масштабах теории публицистики и общих методологических принципов, выдвигаемых современной коммуникативно-прагматически ориентированной лингвистикой.

III. Тот содержательный синтез, о котором речь выше, мыслится нами как «наполнение» текстотипологической системы материалами газетной коммуникации, в процессе которого, с одной стороны, осуществляется один из способов реализации общетипологической схемы, а с другой — создается по возможности полная картина иерархически структурированной системы типизированных форм газетного общения.

1. **Уровень класса текстов.** Критерий высшего уровня типологизации конкретизируется на материале функционально-коммуникативного класса газетных текстов как социальная сфера газетной коммуникации. Она складывается из определенных речевых ситуаций, возможных именно в данной сфере общения. Типовые же ситуации, в свою очередь, исторически обусловлены и социально нормированы. Поэтому о сфере газетной коммуникации как о критерии типологизации можно говорить лишь в рамках определенной исторической эпохи и определенных социальных структур. При типологической характеристике форм газетной коммуникации мы конкретизируем историческую эпоху как современный нам мир, а в вопросе социальных структур исходим из различия двух основных социально-политических типов общества на современном этапе — социалистического и капиталистического. Газетная коммуникация в социалистическом и капиталистическом обществе — это два различных феномена с различными коммуникативно-прагматическими основами. Тип политической структуры общества определяет функции и цели газетной коммуникации, выбор содержания коммуникации, социальные роли адресанта и адресата и т. п., т. е. оказывает влияние на конкретизацию всей совокупности коммуникативно-прагматических факторов, лежащих в основе газетного общения, регламентируя тем самым

познание типовых речевых ситуаций, а значит и типовых речевых форм общения, следовательно, типов текста. Проведенное нами исследование относится к сфере социалистического типа общества. Таким образом, критерий типологизации класса газетных текстов конкретизируется в рамках настоящего исследования как «социальная сфера газетной коммуникации в социалистическом обществе». Соответственно конкретизируется и совокупность типологически отмеченных коммуникативно-прагматических факторов, лежащих в основе продуцирования и потребления газетных текстов. Пределы и возможности указанной конкретизации мы принимаем за основу экстра-текстуальной типологической характеристики класса газетных текстов, попытку которой мы предпринимаем ниже.

Первый тип коммуникативной интенции. Газетная коммуникация лежит полностью в области политической практики. Газета расценивает текущие события всегда с определенной идейно-классовой позицией. Поэтому мы считаем, что высшая коммуникативно-прагматическая интенция (общественно-коммуникативная целеустановка) газетного общения совпадает с идеологической задачей всей газетной сферы как таковой¹. Все частные интенции подчинены именно этой интенции. Она пронизывает содержание любого газетного текста. Разница заключается лишь в способе и интенсивности ее функционирования: в одних текстах она выступает явно — как непосредственная целеустановка, а в других скрытно — как глубинная интенция, некая сверхзадача, рассчитанная на дальнюю перспективу. В случае явного функционирования высшая коммуникативно-прагматическая интенция приобретает характер прямого обращения к массам, политического призыва к ним. В случае же скрытого функционирования она реализуется через факт — любая информация о социально значимом факте, любой его анализ предполагает глубинную идеологическую целеустановку. Более того, именно согласно идеологической сверхзадаче происходит отбор социально значимых фактов. Способ проявления коммуникативной интенции может служить, на наш взгляд, типологической характеристикой газетного текста (ср. информацию, призыв и информационную заметку).

Итак, идеологическая целеустановка создает весь общий интенциональный фон газетного общения. На этом фоне выделяются частные интенции, реализующие высшую интенцию через различные более конкретные коммуникативные целеустановки. О них речь пойдет ниже.

Второй тип содержания коммуникации. Одной из важнейших особенностей сферы газетной коммуникации является энциклопеди-

¹ В теории журналистики различают агитационное, пропагандистское и организационное воздействие публицистического издания (9. 132). Мы считаем, что идеологическая задача газетной сферы общения как высшая коммуникативно-прагматическая интенция включает в себя все три указанных аспекта.

ческий характер газетной проблематики. Газете приходится решать самые различные задачи: «в одних случаях требуется лишь сообщить о новом, важном факте, в другом — разъяснить теоретическое положение, его практическое значение или показать человека» [8, 11]. Газетная тематика «столь же многогранна, что и сама преобразующая деятельность партии, направляющей энергию народа на построение коммунизма» [10, 35].

Разработка инвариантных типов содержания газетной коммуникации — проблема, требующая самостоятельного исследования. В теории публицистики указанная проблема еще недостаточно разработана — выделяются лишь отдельные оппозиции, отражающие противопоставление типов газетных текстов с точки зрения отображаемого ими объекта. Такими оппозициями являются, например, «непосредственная действительность — опосредованный объект познания» [7, 224], «новость — миссия» [6], «единичный факт — обобщение отдельных фактов» [5]. Каждая из этих оппозиций содержит ту или иную характеристику объекта газетной коммуникации. Мы, разумеется, не ставим себе целью разработку типов содержания газетной коммуникации, считаем, однако, возможным принять самую общую четырехчленную оппозицию: «социально значимый факт, событие» — «актуальная общественно-политическая проблема» — «идея» — «личность как общественно значимый тип», исходную при типологической характеристике газетных текстов с точки зрения основных инвариантных типов содержания. При этом следует отметить, что общей характеристикой всех перечисленных типов содержания является фактологичность, документальность в противоположность художественному вымыслу. В отличие от образа художественного журналист создает образ фактографический — «документальный или фактографический образ — один из наиболее сложных способов восприятия действительности. Нужно сконцентрировать внимание на таких реальных сторонах, деталях, моментах действительности, которые своей конкретностью текущего момента выражали бы общую идею, выдвигаемую, пропагандируемую публицистом» [11, 16].

Третий тип адресанта и адресата. Социальные роли адресанта и адресата в газетной коммуникации строго определены — оба являются представителями одной социально-политической общности. Для прагматипологической характеристики газетных текстов одинаково важно обращение как к типологии адресанта, так и к типологии адресата. Однако построить некую общую типологию адресанта, способную служить лингвотипологическим целям, на наш взгляд, сравнительно легче, так как адресант газетной коммуникации гораздо определеннее, однороднее, конкретнее, чем адресат.

Нам представляется, что в качестве адресантов газетной коммуникации могут рассматриваться:

1. партия, правительство, стоящие во главе управления социалистическим обществом;

2. партийные, государственные, общественные организации, от лица которых издается орган; видные партийные, государственные и общественные деятели;

3. редакция газеты как коллективный автор;

4. журналист; писатель-публицист;

5. собственный корреспондент;

6. отдельные организации, учреждения;

7. передовик социалистического труда и трудовой коллектив; социальная группа или ее представитель;

8. читатель, ставящий вопросы социального значения;

9. редакция + источник информации (информационное агентство, организации, учреждения, другие издания).

Следует отметить, что в социалистической прессе складывается единый идейно-политический образ адресанта; идеологическая задача сферы газетной коммуникации является той точкой отсчета, на которую ориентируется любое газетное выступление, любой его автор.

Мы рассматриваем ±тяготение отдельных групп газетных текстов к тому или иному типу адресанта как к своему возможному источнику в качестве их типологической черты. Так, очерк как тип текста приемлет в качестве адресанта только журналиста, некоторые же другие типы газетных текстов (например, хроникальная заметка) допускают более широкий диапазон варьирования типа адресанта, как правило, при наличии одного доминирующего типа.

Другой конец канала газетной коммуникации представлен массовой аудиторией. Типология массовой аудитории — проблема исключительно сложная. К ней обращаются социология, психология, психолингвистика, социолингвистика, социосемантика, теория речевого акта. Однако, на наш взгляд, трудно говорить пока о достаточной разработанности предлагаемых типологий и — что для нас особенно важно — о возможности практического их использования для типологической характеристики газетных текстов.

Современная социология журналистики выделяет следующие типологические характеристики адресата массовой коммуникации: социально-демографические (пол, возраст, образование и т. п.); социально-профессиональные (род занятий, характер труда, должность и т. д.); социально-психологические (жизненные интересы и ценности, социальные установки, планы и т. п.) [12]. На основе сочетания указанных характеристик можно выделить некоторые типологические группы, выявление которых «позволяет сделать адресат массовой информации более конкретным и, соответственно, более действенным — информационное воздействие» [12, 63].

Первичной, самой общей дифференциацией массовой аудитории может служить, на наш взгляд, ее подразделение на два основных вида: читательскую аудиторию и социальные институты (организации, ведомства, учреждения) — «конкретное и юридическое лицо» по терминологии Г. В. Веселова [13]. Читательскую аудиторию можно

подразделить, в свою очередь, на всю читательскую аудиторию и на специализированные группы. Такая дифференциация возможна не только в пределах газетного номера (подбор тематических полос, рубрик и т. п.). Тип адресата накладывает отпечаток и на печатный орган в целом. Так, центральные газеты рассчитаны на всю массовую аудиторию, местные — на население определенного региона; общественно-политические газеты предполагают массового читателя, профессиональные — специализированную аудиторию, юношеские и детские — определенные возрастные группы и т. п.

Тяготение к тому или иному типу адресата является существенной типологической чертой газетных материалов. С этой точки зрения можно противопоставить друг другу, к примеру, передовую статью и театральную рецензию, объявление и проблемную статью.

Таким образом, хотя адресат газетной коммуникации — пассивная, воспринимающая сторона, в определенном смысле он выступает активным участником производства газетной информации.

Четвертый тип канала связи и тип коммуникативной ситуации. Специфика газетного общения включает в число своих характеристик и такие, которые определяют организацию речевого материала, и, следовательно, типологические особенности текстов. Тип канала связи обуславливает, в первую очередь, одну из исходных существенных черт газетного языка и газетных текстов — письменную, печатную форму, что является важнейшей их типологической характеристикой (ср. оппозицию: «устный текст» — «письменный текст, печатный текст»).

Г. Я. Солганик отмечает, что «главным средством осуществления коммуникации в языке газеты... является слово» [14, 15]. Наглядно — изобразительные средства (фотография, рисунок, плакат, графика, диаграмма, карикатура и т. п.) играют в газете вспомогательную роль. Слияние словесных и наглядно-изобразительных средств на газетной полосе порождают, на наш взгляд, взаимодействующие типы текстов, при конституировании которых, как правило, доминирует вербальная часть, однако в ряде случаев ведущая роль отводится именно наглядно-изобразительному компоненту.

Специфика канала связи определяет и паралингвистические параметры газетных текстов, как то: игру шрифтами, шрифтовые выделения заголовков и самих текстов, форму заголовков, постоянное место на полосе, отведенное именно для данного типа текста и т. п.

Следующей специфической чертой газеты как канала связи является то, что она в одно и то же время и дискретна (отдельный номер), и континуальна (регулярная последовательность газетных номеров) [10]. Дискретность газеты позволяет судить о соположении типов текста как одного из признаков индивидуального облика газеты, континуальность же — о возможностях типов текстов, их границах и перспективах.

Основной особенностью, характеризующей коммуникативную ситуацию в сфере газетного общения, является отсутствие обратной синхронной связи. Обратная связь осуществляется в виде специфических форм несинхронной связи (например, письма читателей, читательские конференции, дискуссии, ответы на опросные анкеты и т. п.), возможности которых также несколько ограничены.

Такова общая характеристика экстратекстуальных факторов, определяющих типологические особенности функционально-коммуникативного класса газетных текстов. Различные комбинации этих факторов при каком-либо доминирующем создают основу для дальнейшей типологической дифференциации газетных материалов.

2. Уровень жанра текстов. На основе трех основных видов доминирующей коммуникативной интенции [ДКИ] (информировать, активизировать, разъяснять), разработанных в коммуникативно ориентированной лингвистике В. Шмидтом [1], мы выделяем на последующем уровне принимаемой нами иерархической типологической системы три жанра газетных текстов:

а) информирующий жанр (доминирующая коммуникативная интенция [ДКИ] — информировать о социально значимых фактах);

б) активизирующий жанр (ДКИ — активизировать, стимулировать к ответной реакции, воздействовать эмоционально), в пределах которого нами выделяются три подгруппы:

— апеллирующая подгруппа (ДКИ жанра конкретизируется как прямое обращение к адресату, призыв);

— директивно-нормативная подгруппа (ДКИ жанра конкретизируется как предписание, согласно которому должен действовать адресат);

— художественно-публицистическая подгруппа (ДКИ — образно отразить действительность, оказать эмоционально-эстетическое воздействие на адресата);

в) аргументирующий жанр (ДКИ — разъяснять, исследовать, ставить и решать проблему).

Все перечисленные частные интенции одинаково подчинены высшей коммуникативно-прагматической целеустановке газетной сферы общения как некоей сверхзадаче, которую они реализуют различным образом: через социально значимую информацию, посредством прямого обращения к массовой аудитории, путем выдвижения и разрешения проблем общественного значения и т. п.

На уровне жанра конкретизируются важнейшие экстратекстуальные факторы — тот или иной жанр тяготеет к той или иной комбинации компонентов коммуникативной модели, полностью исключает те или иные их сочетания. Проиллюстрируем вышесказанное на примере одного из жанров:

Информрующий жанр

способ проявления высшей коммуникативной интенции — скрытый;
 доминирующая коммуникативная интенция — информировать;
 побочная коммуникативная интенция — комментировать, оценивать;
 тип содержания коммуникации — социально значимый факт, новость;
 тип адресанта — редакция ± источник информации; журналист; собственный корреспондент;
 тип адресата — вся массовая аудитория; специализированная аудитория.

3. Уровень вида текста. Данный уровень выделяется нами в пределах определенного жанра на основе коммуникативной функции текста. На этом типологическом уровне мы прибегаем к типам газетных жанров, выработанных журналистской практикой и описываемых теорией публицистики. Однако наше понимание вида газетного текста перешагивает границы газетно-публицистических жанров. Вид текста трактуется нами как типизированная речевая форма, соответствующая той или иной типовой ситуации общения, возможной (допустимой) в сфере газетной коммуникации. Следовательно, понятие «вид текста» распространяется на всю совокупность материалов, появляющихся на газетной полосе: только исчерпывающая характеристика указанной совокупности как некоего прагматического целого может адекватно отразить всю сферу газетной сферы общения.

Мы попытались определить жанровую принадлежность каждого вида текста и охарактеризовать каждый из них с точки зрения коммуникативно-прагматических факторов, которые на данном типологическом уровне еще более конкретизируются. Проиллюстрируем экстратекстуальную характеристику видов текста на примере одного из жанров.

Информрующий жанр

Информационная заметка:

коммуникативная функция вида текста — оперативно информировать о новом факте, событии (± краткий комментарий);
 адресант — редакция ± источник информации;
 адресат — вся массовая аудитория.

Репортаж:

коммуникативная функция вида текста — информировать, создать наглядное представление о событии, характеризующемся хронологической последовательностью; дать оценку событию, показать свое отношение к нему;
 адресант — журналист-репортер, очевидец или участник события;
 адресат — читательская аудитория, специализированная в зависимости от типа репортажа, его тематики.

Отчет:

коммуникативная функция вида текста — информировать о событии, развертывающемся в определенном отрезке времени как непрерывная цепь взаимодействующих фактов;
 адресант — редакция; журналист; собственный корреспондент;
 адресат — читательская аудитория, специализированная в зависимости от тематики отчета.

Отдельные виды текстов отличаются друг от друга всей совокупностью экстратекстуальных факторов — даже виды текстов, относящиеся к одному жанру и реализующие одну жанровую интенцию, могут существенно расходиться с точки зрения остальных признаков (ср. информационную заметку и репортаж с точки зрения типа адресанта). Только совокупность коммуникативно-прагматических факторов формирует видовые признаки газетного текста, которые затем интегрируются в жанровые, а жанровые — в классовые. Следовательно, в каждом газетном тексте можно выделить типологические признаки, отмеченные с точки зрения класса, жанра и вида газетных текстов. Так, например, каждая конкретная заметка реализует высшую коммуникативно-прагматическую интенцию сферы газетной коммуникации (классовый признак), является носителем информирующей интенции (жанровый признак), отражает некий социально значимый факт, новость (видовой признак).

Итак, мы попытались дать общую коммуникативно-прагматическую характеристику типов газетных текстов в пределах единой иерархически структурированной лингвотипологической системы. Следующая задача типологического исследования газетных материалов — установить те речевые (структурно-композиционные) типологически значимые черты газетных текстов, которые являются своеобразной проекцией экстратекстуальных факторов на плоскость языковой организации текста. Факт обусловленности языковых особенностей текста (в том числе и газетного) его экстралингвистической основой неоднократно отмечался в специальной литературе. Однако проблема состоит в том, что несмотря на всю зависимость интратекстуальных характеристик текста от экстратекстуальных, между ними нет и не может быть однозначного соответствия. Типологически релевантные экстратекстуальные факторы порождают в тексте соответствующие типологически отмеченные языковые особенности фонетического, лексического, грамматического, сверхфразового характера, подчиняющиеся, однако, своим собственным (т. е. собственно лингвистическим) закономерностям. Выявить и изучить типологически отмеченные языковые черты во взаимосвязи с порождающими их экстратекстуальными факторами — вот основная задача прагматически ориентированных лингвотипологических исследований.

ЛИТЕРАТУРА

1. W. Schmidt, Thesen zur Beschreibung und Einteilung von Texten. Potsdamer Forschungen, 1979, H. 35.
2. E. Werlich, Typologie der Texte. Heidelberg, 1975.
3. E. U. Crosse, Text und Kommunikation. Stuttgart, 1976.
4. E. Gülich/W. Raible, Textsorten-Probleme, in: Linguistische Probleme der Textanalyse, Sprache der Gegenwart, 1973, B. XXXV.
5. Теория и практика советской периодической печати, М., 1980.
6. Проблемы информации в печати, М., 1971.
7. Ձեռնարկ լեզուի և լեզվաբանության ներքին, 1982, № 4

7. М. С. Черепанов. Проблемы теории публицистики. М., 1973.
8. Жанры советской газеты, М., 1972.
9. В. В. Ученова. Основы марксистско-ленинского учения о журналистике, М., 1981.
10. В. Г. Костомаров. Русский язык на газетной полсе. М., 1971.
11. Д. Г. Бекасов. Корреспонденция: статья — жанры публицистики, М., 1972.
12. Социология журналистики: под ред. проф. Ф. П. Прохорова. М., 1981.
13. Г. В. Веселов. Адресант и адресат средств массовой информации. В кн.: «Материалы научного симпозиума «Семиотика средств массовой коммуникации», ч. 1, М., 1973.
14. Г. Я. Солганик, О языке газеты. М., 1968.

Кафедра романо-германской филологии Тбилисского государственного педагогического института иностранных языков им. Н. Чичавадзе

Представила член-корреспондент Академии наук Грузинской ССР Г. С. Шагадасидзе

3. 3. ბილი (ინგლისი)

ირანული ČAK, ČAGNA— „საბუთი“— ქართული „წიგნი“

ირანული ფუძე čak/čag— (პალატალიზებული kak/kag-იდან), წერილობით ძეგლებში გვხვდება. განსაკუთრებით „დაწერილ საბუთთან, წიგნთან“ დაკავშირებით, აგრეთვე ორი პრეფერბიანი ფორმით pati-და pāti-. „საბუთის ასლის, დოკუმენტის პირის“ აღსანიშნავად.

სიტყვა čak „საბუთი“ ხუთჯერ გვხვდება სასანური სამართლის ძეგლში Mātiyān ī harār dātastān. იგი აგრეთვე ცნობილია Denkart-ში (DKM 679. 21).

სიტყვა ახალ სპარსულში წარმოდგენილია, როგორც čak „საბუთი“¹. čak, ფორმის მიხედვით, შეიძლება მომდინარეობდეს პირდაპირ čaka-დან. čak ფუძიდან, როგორც takā „სწრაფა, დენა“, ავესტურში და ახ. სპარსული lak და tag, თუ დაბოლოების -k დაყრუებულია -g-ღ. ფუძე საეპოქურა იყოს čag.-K აღინიშნება ზოროასტრული ფალაურში. აგრეთვე ახ. სპარსულში pāk, ტურფანის პართული p'wg „წმინდა“.

სიტყვა čagna — „საბუთი“ გერგობით ირანულ ტექსტებში დამოწმებულია pāli- ან მეოთხედილი pāti- ზმნისწინით. მნიშვნელოვანი სოლდურის p'čnyy *patičagra— „ასლი“ წარმოდგენს ყველაზე არქულ ფორმას. უფრო აღინიშნულ წყაროებში tič- სახეცვლილია tič-ად და rič-ად: ებრაული pišgin, არამეული pišgin, სირიული paršagnā. I XX žv: i p a f a y ირან. სასანური ფორმა არის ზორ. ფალაური pačēn (ან pačēn) და ham-pačēn. Skand-gumānik vičār-ში 16. 24 hampačīn-ით (განმარტებული ფარსით სანსკრიტული samagraḥ (athenia)), ამ ყალიბით, ამ მოდელის მიხედვით. — სომხურმა შემოგვიხანხა პართული patčēn „პირი, ასლი“, რომელიც სრულ სმარებაშია ძველი ალექსის თარგმნიდან დღემდე. აქ čagna-მ მოგვცა *čayna და შემდეგ — čēn [არა čai- ფუძიდან].

სიტყვა čagna გაფორმებულია მოქმედებს შედეგის აღმნიშვნელი -na სუფიქსით, როგორც ავესტაში frašna — კითხვა“, ძველი ინდური praśna: ავესტური yasna, ძვ. სპარს. yazna, ხოტან-საკური gyaysna (*jazna), ზორ. — ფალაური yašn და yasn, ახ. სპარს. jašn, მანიქ.-სოლდ. pīš'n, მრავლობითი pīš'nd „ნიჭი, საბოძარი“ (paršayna).

გარდა შემორჩენილი ირანული ტექსტებისა čagna შემონახულია ჩრდილო-აღმოსავლურ კავკასიურ დიდოურ ენაში (თავისთავს უწოდებენ Tsez ეს არის čez) ყ/ereu č'egen სიტყვაში „წიგნი“ [4].

ცენტრალურ კავკასიის ვეინახურ ენებში გვაქვს ბაცური jagn, žagn „წიგნი“ -ain-ით -agn-ის ნაცვლად. ჩაჩნური jaina, žaina, მრავლობითი žainaš, და ინგუშ. jein, žai, მრავლ. žainaš „წიგნი“² და (როგორც რელიგიის ობიექტი) აგრეთვე „ამულეტი, თილისმა“ [5].

¹ სიტყვა čak დადასტურებულია ე. ვესტისმიერ [1]. იგი ცნობილი იყო ქ. ბართლომესთ-ვისაც [2], ახლა კი იგი ხელთა გვაქვს ა. ფერხანანის მიერ გამოცემულ „სასანური სამართლის წიგნი“ (3).

² სიტყვა ციტირებულია გ. დეეტერსის მიერ [6].

ჩანს ზი-თი შენაცვლება ჩვეულებრივია ირანულში, როგორც აღრიხნდელი ავესტური čanah- და činah- „სიამოვნება“. ძვ. სპარსული θίνα(h) სახელში Ἀϋϋθίναჲ და უფრო მოგვიანებით ზოროასტრულ ფალაური čašmak, činmak „წყარო“. ფორმა *čignēčagna-სათვის უკველია იქნებოდა ხმარებაში მსგავსად ძვ. სპარსული χίγνα-სი bagna-ს მაგიერ პირის სახელებში Bagābigna- და Ariabignes-.

აქედან ქართველები — ქართულა წიგნი c'igni და წიგნაკი (c-ის-ს) გავრცელებულა -ak- სუფიქსით ირანულიდან ქართულში ნასესხებ სიტყვებში, შესაძლებელია ვადმოსკემს ირანულ čignā-ს „ლოკუმენტი“. ქართულში გვაქვს აგრეთვე ორი ნაწარბოები მ წ ი ვ ნ ო ბ ა რ ი და მ წ ი ვ ნ ე ლ ი — mčignobari, mčignveli — „მდავანი“³. ამ სიტყვებს ახლავთ პრეფიქსი მ-(m-) მოქმედის აღსანიშნავად. ისე როგორც ირანულიდან მომდინარე სიტყვებს მ- დ ი ვ ა ნ ი და მ- ვ ო ს ა ნ ი — „მომღერალი“. divān „ლოკუმენტი“ (უფრო ძველი *dipivan) და gosān „მომღერალი“. ტურფანის პართული gws'n, ახ. სპ. gōšān, სომხური ნასესხები gousan⁴.

ირანული -bara-ს ნაცვლად — „მატარებელი“ ქართული — vel-ით ვადმოსკემსათვის აღსანიშნავა აგრეთვე -l- ზეინკალ სიტყვაში „მეიარაღე“ ირანული zēn და kara (იგი გვხვდება ვისრამიანის ო. უორდროპისეულ ინგლისურ თარგმანში, ვ.ვ. 101). ხოლო -l-vel-ისა bara-დან, სომხურის მსგავსად, ხშირად გვხვდება ირანული მოკლე ā-ს ვადმოსკემსად საპირისპიროდ a-სი, რომელიც გრძელ ā-ს ვადმოსკემს (ორივე გვხვდება სომხურ vaner-სა და anvaner-ში „არასანდო, ურწმუნო“. ზორ.-ფალაური w' pr. ახ. სპარს. bāvar).

ძველი დაკავშირება ქართულა წ ი ვ ნ ი ს ა ლათინურ signum-თან ბიზანტიური ბერძნულს მეშვეობით მიუღებელია, როგორც თავიკიდური ბგერის. ისე მნიშვნელობის გამო⁵.

bara-სათვის აღსანიშნავა სასანური წარწერების *dpywr *dipivar, „ლოკუმენტთა მკველი. მწერალი, მღივანი“, ზორ.-ფალ. dipir, ახ. სპ. dabir, სომხ. dpir dip-იდან. ტურფ.-ფალაური dycხ — „საბუთი“, ძველი სპარსული და ძველი ინდური ganjāvara, სოლდ.-ბუდისტ. vj 1332 γρνζ'ry, ახ. სპ. ganjvar „მეგავნებური“.

სხვა სიტყვა წიგნისათვის მომდინარე ირანულიდან არის ზორ.-ფალაური māliyān (ძველი mātikān დაკავშირებული n.atakvar-თან „ძირითადი საბუთი, დედანი“. წარმოდგენილია სომხურში matcan-ით, ნათ. მხოლობ. mateni და კომპოზიტით matenadarun „წიგნთსაცავი“. ქართულს აქვს მატიანე „წიგნი. სამეფო ქრონიკა“. თუ -c- მოდის ირანულიდან, ამოსავალი სიტყვა უნდა ყოფილიყო *mātiyānaka -e-თი. რომელიც უძველესი -aka-დან განვითარდა, როგორც yy>-e სოლდურში. ასეთი -ē არის სომხურ ნასესხებში margarē „წინასწარმეტყველი“, სოლდ. m'rk'r'k „მანთრას მოქმედი, ჯადოქარი“.

სომხური patčik, pačik შესაბამება patčēn-ს. მაგრამ მოდის *patičagnaka ფორმიდან, რომელიც დადასტურებულია ტურფანის სპარსულში p'čyგ ფრაზაში p'čyგ dcy „პასუხი ვასცა“ [6].

³ ვ. ლევტერჩი. hoc. cit. ორივეს მიჩნევადა მიმღეობად დაუდასტურებელი ზნიდან [წიგნა].

⁴ gōšān-ისათვის იხ. BSOAS, 20, 1957, 52-3 შესაძლებელი შემდეგი კონტექსტებისათვის.

⁵ ვ. ლევტერჩი hoc. cit. თელიდა ამას ჩოუტ შეცდომადა.

- [1] W. West, Sacred books of the East, 37. 10.
 [2] X. Bartholomae, Zur sassanidischen Rechtsbuch, 18, 21, III 30.
 [3] А. Перихаян, Сасанидский судебник, 1973, ლექსიკონი 453.
 [4] Е. А. Божарев. Цезские Дидойские языки Дагестана, 1959.
 [5] Ингушско-чеченско-русский словарь, 1962. 77.
 [6] G. Deeters, Indogermanische Forschungen, 1965, 53—6. Ein weiterer Beleg Osteuropäischen Wanderworts für «Buch».

Х. В. БЕЙЛИ

ИРАНСКОЕ *Āk*, *Āgna*—«ДОКУМЕНТ», ГРУЗИНСКОЕ
წიგნი—«КНИГА»

Резюме

Грузинское слово *წიგნი* увязывается со среднеперсидскими словами *āk*, *āgna* — «документ», которые засвидетельствованы в ряде сасанидских памятников. *āgna* или **āgna* является производным от корня *sak-* посредством суффикса *-na*, выражающим результат действия подобно авест. (*frañna* и *yasna*).

Указанное среднеперсидское слово *āgna* сохранилось также в дидойском или цезском и других нахских языках: дидойск. чеген. *deget*—«книга», баиб. *ḷagn*, *žagn*, ингуш. *jein*, *žai*, множ. *žaiṇaḷ*. Старая этимология, увязывающая грузинское *წიგნი* с латинским *signum*, отвергается как неприемлемая из-за начального звука и по семантике. Другое грузинское слово для обозначения книги, исторической хроники *matiane*, арм. *matean* также среднеиранского происхождения. в ее основе иранск. форма *matyānaka*.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
 წერ კორესპონდენტმა მ. ანდრონიკაშვილმა

М. Д. РОГАВА

ОРГАНИЗАЦИЯ ТЕКСТА УЧЕБНИКА С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ СТЕПЕНИ СВЯЗНОСТИ СОСТАВЛЯЮЩИХ ЕГО ЧАСТЕЙ

Текст представляет собой не просто совокупность составляющих его частей, а тесно взаимосвязанное глобальное единство. Основным действующим механизмом, который оптимально согласует отношения этих частей, динамически упорядочивает и объединяет их, является интеграция. Под интеграцией текста понимается процесс объединения смыслов отдельных сверхфразовых единств, содержания отдельных глав, разделов и пр. в единое целое, процесс нейтрализации относительной автосемантии этих частей и подчинение их общей информации, заключенной в произведении [1, 124]. Таким образом, интеграция рассматривает текст как единое целое, данное изначально не в готовом виде, а как целое, обусловленное наличием определенных единиц, его составляющих [2, 11]. Учитывая то, что интеграция является необходимым условием для достижения целостности текста¹ и связности его частей, в настоящей статье интеграция, целостность и связность понимаются как разные, но взаимообусловленные явления. Ввиду вышесказанного, рассматривая учебник как особый тип текста, можно сказать, что это единый текст, обладающий высокой степенью интеграции, целостности и связности.

В настоящей статье делается попытка описать некоторые средства, способствующие достижению интегрированности текста учебника, несмотря на его внутреннюю дробность и расчлененность. Иначе говоря, будут рассматриваться вопросы следующего порядка: степени связности (самостоятельности/несамостоятельности), структурных единиц учебника, достижение каждой из этих степеней связности.

Исследование проводилось на материале английских учебников по истории для школ и высших учебных заведений (XIX—XX вв.).

Объем статьи не позволяет полностью раскрыть процесс интеграции учебника в целом, поэтому вышеупомянутые вопросы будут рассматриваться на уровне главы, т. к. именно глава является основной и обязательной структурной единицей текста любого учебника: она обычно четко выделена графически и имеет свой заголовок.

Известно, что при анализе таких крупных структурных единиц

¹ См., например, мнение И. Р. Гальперина: «Интеграция — это объединение всех частей текста в целях достижения его целостности» (3, 513; 1, 125).

текста как глава, раздел и т. п., нужно принимать во внимание их двоякую сущность: они являются частями текста как единого целого и в то же время самостоятельными единицами, причем степень их автономности варьирует в очень широком диапазоне.

Анализ материала исследования показал, что глава учебника имеет различную степень связности с текстом учебника в целом. Отчетливо выделяются две крайние ступени этой связности: первая — низкая степень связности, своеобразная точка отсчета, когда глава учебника относительно автономна и самостоятельна. Вторая, наоборот, отличается высокой степенью связности, когда глава учебника связана с другими его главами, с одной стороны, с помощью хронологических, с другой — причинно-следственных отношений. Однако, кроме этих двух противоположных ступеней, существует и своеобразная промежуточная степень связности, которая обеспечивает сосуществование значительной автономии глав и определенных связей между ними. Но по сравнению с первыми двумя, промежуточная степень выделяется недостаточно отчетливо и ясно, она как бы растворяется между указанными крайними ступенями связности. Поэтому в статье основное внимание будет уделено описанию и характеристике именно первой и второй ступеней.

Рассмотрим каждую из указанных ступеней отдельно, выявляя те средства, которые способствуют их созданию. Необходимо отметить одно интересное свойство этих средств: существует своеобразная диалектика в их функционировании. Иными словами, выясняется, что одно и то же явление, выступая в роли связки глав учебника в единый текст, служит двум диаметрально противоположным целям: с одной стороны, оно способствует созданию самостоятельности главы, с другой стороны — слиянию этой главы с другими главами учебника. Поэтому, описывая те или иные средства связи между главами, нужно абстрагироваться от одной из этих двух сторон, что и делается в настоящей статье.

Как отмечалось выше, на первой ступени связности (которая характерна преимущественно для учебников младшего и среднего школьного возраста, т. е. для детей) глава учебника обладает относительной самостоятельностью. Это достигается ее несложной структурной организацией², четким композиционным построением и монотематичностью. Благодаря этим свойствам главы в учебниках для детей напоминают законченный рассказ (сказку)³. Иначе говоря,

² Здесь имеется в виду то, что в учебниках для детей в большинстве случаев глава не подвергается внутреннему дроблению на мелкие части (подглавы, подразделы, параграфы и т. п.).

³ В рецензиях, которые публикуются в журналах «Преподавание истории в школе» такие материалы называются «рассказы-уроки». В дальнейшем главы учебников на первой ступени связности будут называться «рассказами-уроками», а главы в учебниках на второй и промежуточной ступенях — просто «главами».

на первой ступени связности рассказ-урок автономен, самостоятелен, чему способствует упорядоченность в его внутреннем построении, тесная связь составляющих его структурно-композиционных звеньев, смысловая завершенность всего рассказа-урока, т. е. каждый из них в отдельности является внутренне связанной, целостной и, следовательно, самостоятельной структурной единицей текста учебника. Однако, с другой стороны, каждый рассказ-урок — это часть единого текста учебника, его отдельное хронологическое звено, не способное существовать вне учебника. Поэтому он имеет лишь статус относительной независимости.

Своеобразную роль в создании относительной независимости рассказа-урока на первой ступени связности играет заголовок. Замечательны в этом отношении слова Лейбница: «Что же такое название? Отличительный знак, какой-нибудь бросающийся в глаза признак, который я делаю... представителем предмета, характеризующим предмет, чтобы представить его себе в его тотальности» [4. 33]. Таким образом, каждый заголовок, выражая в высшей степени компрессированное содержание текста и подчеркивая в нем главное, выступает в роли сигнала, сообщающего о начале новой части текста учебника. Иначе говоря, в текстах большого объема, где собрано множество глав, разделов и т. п., каждый заголовок всегда играет роль формального отграничителя текста, являясь одновременно показателем его смысловой завершенности [5; 6, 103]. Благодаря этим свойствам заголовок как бы отделяет, «отодвигает» главы друг от друга, способствуя повышению их относительной самостоятельности.

Одним из средств, своеобразно способствующих высокой степени автономности рассказа-урока, является его определенная структурная часть, которая весьма характерна для учебника и условно может быть названа «abstract». Это особый текст, который набран петитом и помещается между заголовком и зачином (иногда между основным заголовком и подзаголовком). Рассмотренный материал показал, что подобная структурная часть представлена в учебниках в некоторых разновидностях: во-первых, это может быть предельно краткое изложение содержания главы в виде аннотации, где автор также дает некоторые оценивающие соображения по отдельным фактам описываемого события. Интересно отметить, что часто авторы учебников его называют «Chief Events». Однако в них дается больше, чем простое перечисление основных событий, фактов — это скорее всего комментарий автора по ключевым моментам описываемого исторического периода. Например: Chapter III — «The Danish Kings» [Collier, с. 30].

«From 1017 A. D. to 1041 A. D., a period of twenty-four years, three Danish Kings ruled in England. Canute, who reigned for eighteen years, has sometimes been called the Great. He invaded Scandinavia, and won in war the crown of Norway. This victory made him King of England, Denmark, Norway and Sweden. During a pilgrimage to Rome he obtained concessions in favour of English travellers. Harold and Hardicanute, his sons who reigned in succession, were Kings of no importance in history».

Во-вторых, это может быть расположенный в хронологической последовательности перечень узловых моментов, событий, фактов, освещаемых в рассказе-уроке, причем для каждого перечисляемого явления выбирается односложное, краткое наименование. Например: Chapter IX «William I» [Thompson, с. 52].

«William the Conqueror (1)⁴ — the confiscations (2) — completion of the Norman Conquest: harrying of the North; defence of the Isle of Ely; the Aetheling Edgar; beheading of Walthof (3) — Lanfranc: William's government; Domesday; the New Forest (4) — imprisonment of Odo; death of William; Battle Abbey (5)». В-третьих, это перечень основных исторических дат, которые будут встречаться в тексте рассказа-урока, т. е. «Leading Dates» (или «Chief Dates»).

Таким образом, несмотря на внешние различия описанных вариантов, все они выполняют одинаково важную — осведомительную, сигнальную—функцию в тексте учебника. А именно, выбирая самое основное из содержания рассказа-урока, предсказывая узловые моменты в развертывании описываемого события, до предела компрессируя заложенную в нем информацию, эти комментарии объединяют весь рассказ-урок и выделяют его как единое, самостоятельное целое. Иными словами, содержат ориентирующие сведения и представляют собой автономный, независимый контекст, характеризующийся целостностью и законченностью. Замена логического развития мысли (присущего тексту рассказа-урока) их логической констатацией вызывает перечислительный характер изложения в данной структурной части [7, 5]. Особенно важно наличие подобного интегранта в случае внутреннего членения главы на разделы, подглавы и параграфы. Образно выражаясь, эта структурная часть набрасывает невидимую сеть на содержание рассказа-урока и, «затянув ее до предела», способствует смысловой и композиционной целостности и нерасторжимости его текста, тем самым еще раз подчеркивая его самостоятельность и автономность.

Важным средством создания высокой степени относительной независимости рассказа-урока является его композиционное построение. Еще с древних времен существует представление о композиции как логике развития темы ораторской речи. Наиболее удачным и поэтому долговечным оказался принцип трехчастного построения, лучше всего создающего ощущение цельности изложения и, очевидно, более всего сообразного природе вещей [8, 68]. Однако в письменных текстах, по мнению некоторых лингвистов, композиционная схема дополняется, в нее включается четвертое звено — заголовок [9, 79; 10, 3]. Анализ материала показал, что композиционная схема рассказа-урока тоже состоит из четырех звеньев: заголовок, зачин, основная часть и концовка. Каждый из них выполняет собственное коммуникативное

⁴ Цифрами в скобках автор обозначает параграфы рассказа-урока.

задание в увязке с остальными звеньями, будучи связанными с ними системой соотношений и противопоставлений. Кроме того, специфическая целеустановка каждого звена по-своему формирует его содержание.

Указанные композиционные звенья связаны между собой не механически, а составляют единое целое, стержнем которого является основная часть, повествующая о названном в заголовке событии, которое вводится в зачине и завершается в концовке. Иначе говоря, зачин и концовка обрамляют основную часть рассказа-урока, способствуя его целостности⁶. Рассказ-урок демонстрирует тесную связь между своими композиционными звеньями, что подчеркивает его смысловую, логическую и структурно-композиционную завершенность и придает ему довольно высокую степень относительной самостоятельности. Иными словами, четкое построение и тесная связь композиционных звеньев рассказа-урока способствуют его внутреннему единству и автономности.

Для иллюстрации вышесказанного приведем пример рассказа-урока, который озаглавлен «Edward IV» (A. D. 1461 to 1483) [Craig-Кнох, с. 87—91], состоит из тринадцати абзацев и имеет четырехчастную композиционную схему. Заголовок называет основное действующее лицо рассказа-урока, а подзаголовок уточняет время его царствования. Связь заголовка со всеми остальными композиционными звеньями выражается эксплицитно прямым повторением имени короля (это сделано восемнадцать раз). Большой частью (шестнадцать случаев) это просто повтор имени «Edward», а в двух остальных случаях автор прибегает к уточненному повтору: в зачине — «Edward, Duke of York» — как бы представляет главное действующее лицо рассказа-урока; в основной части — «King Edward» — с целью введения новой информации еще об одной важной стороне жизни короля, а именно сообщает о существовании братьев Эдуарда, которые в его жизни сыграли важную роль: «King Edward had two brothers, the Dukes Gloucester and Clarence... They were at Calais when Edward wrote for them to come and help him to put down a revolt headed by several powerful nobles... Instead of helping him, they came with a strong force and took him prisoner...» [с. 89—90]. Более того, каждое композиционное звено рассказа-урока начинается этим именем, что способствует созданию внутренней целостности и интегрированности рассказа-урока:

зачин: «Edward, Duke of York, was a very young man (scarcely twenty) when he began to reign» (с. 87);

основная часть: «Edward soon showed himself brave and able, but also vindictive, cruel and selfish» (с. 87);

концовка: «Edward lived five years after this» [с. 91].

⁶ Как писал Платон, «... всякая речь должна иметь тело, не без головы, без ног, должна иметь туловище и конечности — все это в надлежащем соответствии одно с другими и целым». (II, 147).

Зачин содержит необходимые для читателя исходные данные о предмете речи, в данном случае о короле Эдуарде IV. Все способствует созданию определенного фона, представляющегося необходимым для более полного осмысления описываемых далее событий. Именно от зачина проспективно направляются (часто эксплицитно не выраженные) смысловые связи в основную часть и концовку, что способствует объединению композиционных звеньев рассказа-урока в единое целое и созданию первой ступени связности. Например, обратим внимание на одно предложение зачина: «Edward, Duke of York, was a very young man (scarcely twenty) when he began to reign. He owed his elevation to the Earl of Warwick, who was hereafter to earn for himself the title of king-maker» [с. 87].

Для иллюстрации тесной связи между зачином и основной частью можно показать, как в последнем «обыгрывается», развивается мысль, заложенная во втором предложении зачина: «Earl of Warwick — the king-maker». «Warwick was not yet prepared to make another king»; в том же абзаце: «...The Earl promised to place Henry once more on the throne of England. And he kept his promise» [с. 90].

Последним композиционным звеном описываемого рассказа-урока является концовка, где сообщается о смерти короля Эдуарда. В нем как бы подводятся итог, последняя черта всей жизни короля. Кроме того, данная концовка тесно связана со всеми предыдущими композиционными звеньями рассказа-урока, чем вносит свой вклад в создание внутренней связности и, следовательно, высокой степени его относительной самостоятельности. В подтверждение сказанного приведем его концовку: «Edward lived five years after this. He died a young man, worn out with wickedness, hated by most, feared by many, loved by none, leaving two young sons to the tender mercies of a murderer» [с. 91]. Данная концовка в целом имеет эксплицитно выраженный ретроспективный характер: отсылает читателя к уже прочитанному тексту. Прежде всего, нетрудно заметить ее непосредственную связь с последними предложениями основной части: «Edward accused his brother of a design to dethrone and destroy him, and Clarence was condemned to die. A few days after he was drowned in a butt of malmsey wine in the Tower» [с. 91]. Сигналом этой связи является указательное местоимение «this» в первом предложении концовки. Более того, данная концовка как бы протягивает невидимые нити к заголовку, зачину и основной части рассказа-урока, отграничивая его от последующих и способствуя его относительной самостоятельности. Ретроспективный характер концовки очень интересно передается с помощью постепенного усиления эмоционального напряжения в последнем предложении, в котором как бы подводятся итог всей жизни этого короля. Если взять глаголы, создающие эмоциональное нарастание в данном предложении отдельно, то видно, что они отражают крайние ступени человеческих чувств: to hate/to love — полные антонимы, a to fear выступает в роли промежуточного звена. В синтаксическую структу-

ру данного предложения входят также неопределенные местоимения, находящиеся в аналогичных отношениях между собой (*most/none, many* — промежуточная ступень). Поэтому можно сказать, что в данном случае с помощью сочетания лексического и синтаксического параллелизма каждая из частей данного предложения гораздо весомее в логическом и сильнее в эмоциональном плане, чем предыдущая. Последняя часть предложения, на первый взгляд, не связана с указанной интенсификацией эмоциональной напряженности, однако в данном контексте слово «*to leave*» воспринимается именно как продолжение линии нарастания и, более того, даже создает своеобразное кульминационное звено, самую важную часть всего высказывания. Усиливается эмоциональность этого последнего звена предложением использованием стилистического приема оксюморон — «*tender mercies of a murderer*».

Помимо четкости оформления каждого композиционного звена и наличия тесной связи между ними существует еще одна черта, которая способствует внутреннему единству рассказа-урока и высокой степени его самостоятельности. Дело в том, что часто рассказ-урок строится по определенному логическому принципу: это может быть сравнение или противопоставление двух или более явлений, событий, фактов; или установление тождества между ними. Иначе говоря, тот или иной логический принцип становится смысловым стержнем, на котором строится весь рассказ-урок. В качестве примера можно описать рассказ-урок «*The Roman Period [Collier 9—15]*», который полностью построен на противопоставлении двух антагонистических сил: римляне — как завоеватели, к которым автор относится отрицательно и враждебно; и британцы — как патриоты, отважные защитники своей страны, к ним автор питает искреннее восхищение, смешанное с чувством сострадания. На протяжении всего рассказа-урока автор последовательно создает их контрастную характеристику и использует логическое противопоставление или стилистический прием антитезы⁶. В результате факты объективной действительности не сближаются по общим признакам, а отталкиваются друг от друга [12, 153; 13, 241—242; 14, 222]. Приведем некоторые примеры, в которых имеет место сочетание логического противопоставления и антитезы: «*In spite of all the heaps of stone, the Romans forced their way into the camp and the soft copper swords of the Britons and their little shields of basket-work, were bent or hewed to pieces by the hard sharp steel weapons of the attacking force*» [с. 12—13]. «*The*

⁶ Как известно, антитеза как стилистический прием отличается от простого, логического противопоставления. В последнем сопоставляются противоположные по своей природе факты, входящие в него слова не имеют эмоциональной окрашенности и каких-либо смысловых наслоений (12, 153). Стилистическое противопоставление, или антитеза, имеет своеобразную лингвистическую природу: она «...существует не только приемом соположения противоположных явлений, а вовлечением в орбиту противопоставления также и слов, не выражающих противительных понятий. В этих случаях слова получают дополнительные оттенки» (13, 243). Созданию антитезы способствует синтаксический параллелизм и лексический повтор. (12, 155).

British chiefs threw away their plaids and whirled their long swords fiercely round their heads. But the Roman soldiers were drilled to fight in line, and, as they had formed, they rushed forward with the extended shields and plunged the short broad blades of their swords into the defenceless breasts of the brave but untrained soldiers of the island» [с. 11].

Основа противопоставления, на котором строится весь рассказ-урок, закладывается еще в зачине: «...When he had beaten the people of Gaul, he made up his mind to carry his soldiers over the narrow belt of salt water which divides France from England, ... It was not for tin and pearls that Caesar intended to bring his soldiers into Britain, but that he might be able to tell the people of Rome, when he went back there, that he had conquered this distant land and added it to the great Roman territory». [с. 10].

В приведенном отрывке зачина создается нужный фон для последующего повествования. В последнем предложении противопоставление создает антитеза, которая с помощью синтаксического параллелизма и союза «but» придает логически не противопоставляемым глаголам to carry, to bring, to tell, to conquer, to add эмоциональную окрашенность и дополнительное противительное значение.

Таким образом, анализ исследуемого материала показал, что важным характерным свойством рассказа-урока является его четкая композиция, отдельные звенья которой тесно между собой связаны. Значительная проспективная направленность зачинов и ретроспективность концовок, связь заголовка если не с каждым из этих звеньев, то обязательно с основной частью, наличие ряда эксплицитных и имплицитных связей между ними придает данной композиционной схеме подчеркнутый центростремительный характер⁷, что способствует усилению самостоятельности рассказа-урока на первой ступени связности. Указанные особенности можно графически показать с помощью следующей схемы:

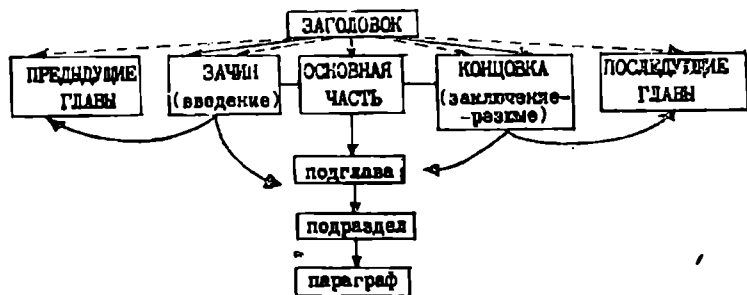
Необходимо отметить, что данная схема является абстракцией, инвариантом, допускающим существование разнообразных вариантов.

Переходя ко второй крайней ступени связности, необходимо сделать некоторые предварительные замечания. Как известно, логичес-

⁷ Где центром является основная часть, а перифериями — заголовок и концовка.

кал, причинно-следственная зависимость между главами является характерным свойством текстов исторического содержания. Этот признак наиболее часто характеризует учебники для взрослых (старших классов средней школы и вузов). Дело в том, что учащиеся старших классов и вузов, как утверждают психологи [15, 74; 16, 363; 17, 389; 18, 155], отличаются развитым теоретическим мышлением, которое связано с высоким уровнем абстракции и обобщения, у них возрастает потребность к обоснованным выводам, усиливается тенденция к доказательности и логической аргументированности тех или иных положений. Благодаря этому, учебники для взрослых приобретают такие характерные признаки, как повышенная информативность, в них наряду с неоспоримой научной информацией рассматриваются разные точки зрения, включая противоречивые, по поводу того или иного события, которые сопровождаются соответствующими разъяснениями автора, что способствует возрастанию роли рассуждения. Следовательно, увеличивается объем глав, повышается их внутренняя дробность на разделы, подглавы, параграфы и пр. Если дети младшего школьного возраста способны делать обобщения, которые охватывают лишь небольшое число явлений и событий, то с возрастом увеличивается способность ребенка мыслить логически, понимать причинно-следственные отношения, поэтому их доля в учебниках для взрослых увеличивается до такой степени, что становится одним из принципов построения текста, обстоятельством, способствующим созданию единого корпуса текста учебника, несмотря на его внутреннюю дробность. Все это способствует возникновению второй ступени связности, когда автономность главы резко снижается, а связи между ними приобретают обязательный и сильный характер.

Представим схематически наиболее характерную инвариантную композиционную модель глав учебника на второй ступени связности:

Необходимо отметить, что данная схема демонстрирует одновременно центростремительный и центробежный характер построения глав. Однако специфика второй ступени связности способствует пре-

обладанию центробежных сил, поскольку здесь большой акцент делается именно на последовательном сцеплении всех глав в единый текст учебника. Поэтому данную модель главы можно назвать «центробежной».

Как показано на схеме, в обобщенном виде глава имеет традиционное четырехчастное композиционное построение: она состоит из заголовка, зачина, основной части и концовки⁸. Основная часть разбивается на иерархически организованные структурные части — подглавы, подразделы, параграфы и т. п. — каждая, в свою очередь, состоит из четырех композиционных звеньев. Указанные структурные единицы основной части главы тесно между собой связаны. Обрамляют основную часть главы зачин и концовка, которые, однако, отличны от описанных выше зачилов и концовок. Это различие выражается в следующем: во-первых, увеличивается их объем, графически они всегда выделены в самостоятельный абзац. В одних учебниках зачин и концовка оформляются как отдельные абзацы, в других как самостоятельные параграфы; а в третьих — как самостоятельные композиционные звенья главы со своим названием: «введение» — Introduction, Introductory, General Remarks (Statements); «заключение» (или «резюме») — Conclusions, Summary. Усложняется по сравнению с пересей студия связь смысловое наполнение и функция этих частей текста учебника. В зачине (или введении) автор останавливается на некоторых теоретических вопросах, затрагиваемых в главе, указывает на историческую последовательность событий. Этим он создает определенный фон, служащий целям более наглядного выделения рассматриваемого исторического события. Кроме того, если на первой ступени зачин в основном направлен проспективно, то на второй ступени зачин (или введение) чаще имеет двустороннюю направленность. С одной стороны, ретроспективные отсылки фиксируют внимание читателя на особенно важных фактах предшествующих событий, служащих отправными моментами для дальнейшего повествования, т. е. проецируют внимание на предшествующий текст. С другой стороны, проспективная направленность зачина (или введения) проецирует внимание читателя на последующий текст, на дальнейшее развертывание событий. Указанная двусторонняя направленность зачина (или введения) главы манифестируется эксплицитно языковыми средствами, наряду с имплицитными средствами передачи той или иной векторной направленности.

В качестве примера рассмотрим наиболее типичное введение, которое названо «Introduction» и предшествует главе «Supremacy of Papacy. Decline of its temporal power» [Myers (1901) с. 222]. «In a previous chapter we traced the gradual rise of Papacy, and stated the several theories respecting its relation to temporal rulers. It will be recalled that the «Papal party» maintained the absolute supremacy

⁸ Отметим, что на второй ступени связности описанные выше композиционные звенья рассказа-урока — зачин и концовка подвергаются значительным изменениям. О характере этих изменений говорится ниже.

of the spiritual over the temporal power... In the present chapter, we propose to tell how near the Papacy came to realizing this magnificent dream, and the long struggle between it and the secular rulers of Europe, resulting in a final triumph and emancipation of the temporal power».

В приведенном примере эксплицитно выражена ретроспективная направленность первой половины введения, что сигнализируется наличием адвербиального сочетания *In a previous chapter*, глаголами в прошедшем времени *stated, traced*, значением глагола *to recall* («It will be recalled»), что подразумевает уже упомянутые сведения и, наконед, наличием определенного артикля *the rise of Papacy, the several theories, the «Papal party»*. Также эксплицитно выражена проспективность второй половины введения, что реализуется такими сигналами проспекции, как: адвербиальные словосочетания *In the present chapter*, глаголы со значением будущего действия, например: *to propose to tell*.

Концовка (или заключение-резюме) главы, как и выделенная концовка на первой ступени связности, содержит в обобщенном виде самую важную информацию об описанном событии. Это — суммирование основных положений, изложенных в тексте, максимально сжатая общая информация о важнейших фактах главы. Поэтому заключение главы обычно имеет ретроспективный характер, что эксплицитно выражается с помощью таких слов и выражений, как: *Thus; In closing this chapter; So; After; To rest upon the thought; In conclusion... ..having... traced in brief...; In a period so briefly reviewed... As our previous studies have made it... We allude to the*.

Концовка (или заключение-резюме) на второй ступени связности в отличие от концовки (первая ступень связности), наряду с ретроспективным содержанием приобретает проспективную направленность, т. е. она дает краткую информацию о предмете повествования следующих глав, что обычно выражается такими словосочетаниями и адвербиальными конструкциями, как, например: *We shall now proceed to speak...; In the following chapter...; We shall say something of it...; We shall next rehearse...; which next draws our attention...*

Проиллюстрируем сказанное примерами: «*Thus the commercial spirit which dominated the cities contributed powerfully to that great intellectual movement, known as the Revival of Learning, a movement which next draws our attention*». [Myers (1893). с. 259].

«*Illustrations of these weaknesses, as well as of the strength of the Athenian Empire, will be afforded by the great struggle between Athens and Sparta known as the Peloponnesian War, the causes and chief incidents of which we shall next rehearse*». [Myers (1889). с. 134].

Анализ материала исследования показал, что чаще в текстах учебников для взрослых, т. е. на второй ступени связности, в зачинах и концовках или их разновидностях преобладает эксплицитно выраженная ретроспективно-проспективная направленность. ИмPLICITные сигналы той или иной векторной направленности, разумеется, присутствуют, но они редко являются единственными, чаще даются вмес-

те с эксплицитно выраженными сигналами. Двойкая направленность связи между композиционными звеньями главы (особенно ее вводных и заключительных звеньев) создает смысловую целостность текста учебника в целом. Это тот случай, когда «...замкнутость текста как целого зависит от внутренней смысловой спаянности отдельных его частей или единиц, являясь своего рода завершением его» [19, 56].

Таким образом, своеобразный характер зачинов и концовок глав учебника на второй ступени связности выражается в том, что они служат не только для обрамления главы, т. е. создания ее внутренней связности и целостности, что повышает ее автосемантическую, но чаще выступают в роли интегрантов текста учебника в целом, т. к. их двусторонняя векторная направленность способствует сцеплению предыдущих и последующих глав с настоящей. Эксплицитно выраженная двусторонняя направленность этих композиционных звеньев особенно свойственна главам в учебниках XIX в., а в учебниках XX в. они, во-первых, так четко не отделены графически от основной части главы; во-вторых, в них та или иная векторная направленность чаще реализуется имплицитными средствами, как, например, в следующем зачине: «When Montcalm, Governor of French Canada, fell at the Battle of Quebec, he expressed concern for the fate of his people, and a hope that the British would treat them well. The military rule which followed the end of the war provided three governors, who, indeed, carried out Montcalm's wishes» [Bulwer, с. 58].

В данном примере связь с предшествующими главами осуществляется имплицитно через осмысление слов «The Battle of Quebec», которые автор только упоминает, не останавливаясь на подробностях, связанных с этим событием. Таким образом, он представляет читателю возможность вспомнить предшествующие главы, где рассказывалось про эту битву.

Принимая во внимание интегрирующие свойства указанных композиционных звеньев главы, можно сказать, что они в значительной мере способствуют объединению фрагментов текста учебника, и композиционная схема, хотя и имеет центробежный характер, именно им обеспечивает наличие высокой степени связности, целостности текста всего учебника. Это, в частности, достигается разными эксплицитными и имплицитными сигналами: ретроспекции и проспекции в вводных и заключительных композиционных звеньях главы. В основе эксплицитных средств лежит определенная временная взаимосвязь описываемых событий, что выражается использованием ряда языковых средств: наречий, союзов, отдельных слов со значением ретроспективной и проспективной направленности: *foregoing, early, previous, now, present, next* и др.; глаголами в прошедшем или будущем времени и т. п. Имплицитные связи выявляются в результате анализа лексико-семантических связей дистантно расположенных отрезков текста.

Как отмечалось выше, промежуточную ступень связности невозможно выделить так же отчетливо, как описанные две крайние ступени. Дело в том, что она скорее всего имеет расплывчатый харак-

тер и выступает в качестве переходного момента от наименьшей степени связности к крайне высокой. Специфика промежуточной ступени заключается в том, что здесь глава, с одной стороны, демонстрирует значительную степень независимости, самостоятельности, с другой стороны, ей, как части единого текста учебника, свойственно наличие определенных связей с предшествующими и последующими главами. Иными словами, на данной ступени особенно отчетливо проявляется двойная сущность главы как структурной части текста учебника.

Исследование показало, что степень независимости глав на промежуточной ступени хотя и значительна, но проявляет тенденцию к уменьшению, убыванию в пользу увеличения степени связности между главами.

Эксплицитно данная степень связности выражена с помощью формальных средств логической связи: единая (сквозная) нумерация глав, определенная хронологическая последовательность описываемых событий. Имплицитно объединение глав осуществляется посредством смысловой связи — единство темы (история одной страны, один период). Языковые средства связи между главами, такие как, например, наречия, союзы, лексические и местоменные повторы и т. п. чаще встречаются в зачинах, даже в самых первых предложениях. Например,

1. «A gain the kingdom had come to a child...» [Craig-Knox, c. 19].

2. «While the English soldiers were fighting in France, great changes were taking place at home». [Chancellor, c. 128].

3. «We have already seen him with his father on the fields of Lewes and Evesham. We have now to trace his riper deeds of war». [Collier (1889) c. 76].

4. Chapter 11 (конец главы): «But I am not going to tell you much about them at present. I am going to give you an account of another great man who lived at this time. He was not a king, but a churchman and archbishop of Canterbury: his name was Thomas à Becket». Chapter 12 (начало главы).

«Thomas à Becket was the son of London merchant and a Saracen lady...» [Bosworth, c. 43].

5. Chapter VIII (конец главы): «Meanwhile the Witan had now little choice but choose halfbrother Ethelred to be a king: and whether or not it be true that a crime was wrought to raise him to the throne, it is undoubtedly true that, if so, the crime brought its punishment with it, for that was an unhappy moment for the people when they chose for their king Ethelred the Unready».

Chapter IX (начало главы).

«Ethelred, whose title of Unready means not «unprepared», but «ill-advised», unlike most of the kings before him had a very long reign, being only ten years old when he succeeded». [Webb, c. 48].

В приведенных примерах с помощью формальных и лексических средств авторы учебников связывают две главы, акцентируя именно те события, которые необходимы читателю для правильного понимания дальнейшего изложения.

Подобные сигналы связи есть и в основной части главы, например: «He forced, just as his father had feared — defeated the Scots by force of numbers, returned to England, and had to go back and defeated them over again...» [Craig-Кнох, с. 67].

В приведенном примере с помощью вставки автор стимулирует возникновение ассоциативных воспоминаний у читателя, что способствует лучшему осмыслению прочитанного. Довольно часто связь с предыдущими событиями выражена в основной части имплицитно и сразу не поддается раскрытию, как в следующем примере: Chapter 6 (основная часть главы) «At the end of Edward Third's reign the great English scholar John Wycliff, began to ask questions about all these things, and to argue that the favourite doctrines of the Roman church were all comparatively new, that they were not part of Christs teaching, and could not be found in the Bible at all». Chapter 7 (основная часть главы).

«Wycliff had done little more than prepare the bed in which the seed was to be sown, the seed of knowledge and of the «Spirit which giveth life». [Fletcher and Kipling, с. 107, 113]. В данном примере сигналом связи является слово «Wycliff» — имя человека, о котором автор рассказывает в предыдущей главе, т. е. это прямой эксплицитный повтор лексической единицы. Кроме этого, автор использует и имплицитное средство связи, а именно с помощью развернутой метафоры напоминает читателю о том, что сделал Джон Уиклифф.

Итак, анализ материала исследования позволяет сделать вывод о том, что учебник, несмотря на свою внутрискруктурную дробность, является единым, целостным и интегрированным типом текста, поскольку между основными его структурными единицами, в частности, главами, существует определенная степень логической, причинно-следственной связи, которая варьирует в очень широком диапазоне — от относительной самостоятельности до значительной несамостоятельности — в зависимости от прагматической установки учебника.

Литература

1. И. Р. Гальперин, Текст как объект лингвистического исследования, М., 1981.
2. В. С. Чулкова, Многочленный стилистический прием как одно из средств интеграции текста. АКД, М., 1978.
3. И. Р. Гальперин, Интеграция и завершенность текста, Изв. АН СССР, ОЛЯ, т. 39, 1980, № 6.
4. Г. В. Лейблиц, Новые опыты о человеческом разуме, М., 1936.
5. И. Р. Гальперин, Грамматические категории текста (опыт обобщения), Изв. АН СССР, ОЛЯ, т. 36, 1977, № 6.

6. З. И. Хованская. Категория связности и смысловое развертывание коммуникации. В сб. научн. трудов МГПИИЯ им. М. Тореза «Лингвистические проблемы текста». Вып. 158. М., 1980.
7. В. Ю. Миронова. Лингвистическая характеристика речевого жанра научно-технического реферата. АКД. М., 1975.
8. Е. А. Пожила. Логика рассуждения и логика изложения в организации текста (на материале ораторской речи). в кн.: «Смысловое восприятие речевого сообщения», М., 1976.
9. О. П. Москальская. Грамматика текста. М., 1961.
10. Л. А. Ноздрина. Композиция и грамматические средства связности художественного текста. АКД. М., 1930.
11. Платон. Федр, полное собрание сочинений в 15 томах, т. 5. Academia. Петербург, 1922.
12. Н. М. Разинкина. Развитие языка английской научной литературы (лингвистическое исследование). М., 1978.
13. И. Р. Гальперин. Очерки по стилистике английского языка. М., 1958.
14. I. R. Galperin. Stylistics. M., 1978.
15. Н. Д. Левитов. Психология старшего школьника. М., 1955.
16. Дж. Брунер. Психология познания, М., 1976.
17. С. Griffith. General Introduction to psychology, London, 1924.
18. Northworthy and Whitley. The psychology of Childhood, London, 1929.
19. Кв. Коженикова. Об аспектах связности в тексте как целом, в кн.: «Синтаксис текста». М., 1979.

Список использованных учебников

1. Craig. Кнох. A School History of England, London, 1872.
2. W. F. Collier. School History of British Empire. London, 1889.
3. E. Thompson. History of England. London, 1897.
4. G. F. Bosworth. A History of the British Empire, London, 1908.
5. S. Fletcher and R. Kipling. A School History of England, London, 1911.
6. E. J. Webb. A History of England, London, 1936.
7. V. E. Chancellor. Medieval and Tudor Britain, Harmondsworth, 1976.
8. Ph. v. N. Myers. General History. Boston, 1889.
9. Ph. v. N. Myers. Outlines of Medieval and Modern History, Boston, 1896.
10. Ph. v. N. Myers. Rome: It's Rise and Fall, Boston, 1901.
11. P. Mc. G. Bulwer. Commonwealth History, London, 1967.

Кафедра стилистики английского языка Московского государственного педагогического института иностранных языков имени Мориса Тореза

Представил академик Академии наук Грузинской ССР Т. В. Гамкрелдзе

ენო კვაზალი

კონტენტ-ანალიზის და მასთან დაკავშირებული ზოგი ლინგვისტური საკითხის მიმოხილვა

კონტენტ-ანალიზი წარმოადგენს ტექსტის შინაარსის მეცნიერული ანალიზის მეთოდს, რომელიც გამოიყენება ჰუმანიტარული ცოდნის სხვადასხვა სფეროში [1]. ამ მეთოდის წარმოშობა დაკავშირებულია სოციოლოგიურ გამოკვლევებთან, თუმცა დღეს, სოციოლოგიური გამოკვლევების გვერდით, კონტენტ-ანალიზი გამოიყენება ფსიქოლოგიაში, ლინგვისტიკაში, ისტორიაში, კრიმინოლოგიაში, ფოლკლორისტიკაში და სხვ. — ყველგან, სადაც შესაძლებელია ისეთი საკვლევი ამოცანების დასმა, რომლებიც დაკავშირებულია ტექსტის შინაარსის უფრო ღრმა გაგებასთან, ადრესატ-მკითხველების მიერ მის აღქმასთან.

კონტენტ-ანალიზი სოციოლოგიურ ლიტერატურაში განმარტებულია როგორც ბწყარებს შორის კითხვის ხელოვნების მეცნიერული დასაბუთება, ქვეტექსტების კითხვის მეთოდი, ანუ მეთოდი, რომელიც საშუალებას იძლევა ტექსტებიდან ამოღებულ იქნეს ის ობიექტური ინფორმაცია, რაც უშუალოდ არ ძევის ტექსტის ზედაპირზე.

„ამ მეთოდის მთავარი იდეა იმაში მდგომარეობს, რომ გასაანალიზებელი დოკუმენტის ტექსტში გამოიყოს უმთავრესი ცნებები, სტერეოტიპები, სტანდარტული ფრაზები და მიღებულ იქნეს ისინი ტექსტის ერთეულებად. შემდეგ ტექსტის აზრობრივი შინაარსი შეიძლება გაანალიზებულ იქნეს რაოდენობრივი შეპირისპირებით, ტექსტის სხვადასხვა ელემენტის ერთმანეთთან და ინფორმაციის საერთო მოცულობასთან შეფარდების გაანგარიშებით“ [2, გვ. 143].

სოციოლოგიაში კონტენტ-ანალიზი თავდაპირველად მხოლოდ პროპაგანდისტული ტექსტების შინაარსის შესასწავლად გამოიყენებოდა. შემდგომში კი გახდა ყველა ტიპის დოკუმენტების ტექსტების შინაარსის კვლევის მეთოდი (თუმცა პროპაგანდის ეფექტურობის ანალიზი ამ მეთოდის გამოყენების მნიშვნელოვან სფეროდ დარჩა).

დოკუმენტების კლასიფიკაცია კი სოციოლოგიაში შემდეგნაირად ხდება:

ა) ინფორმაციის ფიქსირების მიხედვით — ხელნაწერი და ნაბეჭდი ტექსტები, მაგნიტურ, ფოტო და კინოფირზე ჩანაწერები;

ბ) დოკუმენტური წყაროს სტატუსის მიხედვით — ოფიციალური და არაოფიციალური დოკუმენტები;

გ) ინფორმაციის წყაროს მიხედვით — პირველადი და მეორადი დოკუმენტები. დოკუმენტების განსაკუთრებულ ჯგუფს ქმნის მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებების (შემოკლებით მკ): გაზეთების, ჟურნალების, რადიოს, ტელევიზიის, კინოს და სხვა მრავალრიცხოვანი მასალები [3, გვ. 121—122].

განსაკუთრებულ ეფექტს კონტენტ-ანალიზი სწორედ მკ-ის მასალათა შინაარსის შესწავლაში იძლევა.

მასობრივი კომუნიკაციის პროცესი არის საზოგადოებაში გარკვეული ცოდნის, ღირებულებების, აღქმისა და მოქმედების ნორმების მასობრივი გავრცელების პროცესი, რომელიც ტექნიკური საშუალებებით და სპეციალური სოციალური ინსტიტუტებითაა გაშუალებული. ამ ცოდნის, ღირებულების, აღქმისა და მოქმედების ნორმების ერთობლიობა კი შეადგენს მკს-ით გადაცემული შეტყობინებების შინაარსს.

მიუხედავად იმისა, რომ მკს ჯერ ყოველმხრივად და სრულად არაა შესწავლილი, საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ მასობრივი კომუნიკაციის სტრუქტურის შემადგენელი ელემენტებია კომუნიკატორი, შეტყობინება (შინაარსი), გადაცემის არხი, აუდიტორია-რეცეპიენტი, გადაცემის შედეგები (ეფექტი). კონტენტ-ანალიზის შესწავლის ობიექტი არის შეტყობინების ტექსტი ანუ კომუნიკაციის შინაარსი. ამ ობიექტის შესწავლის საფუძველზე ხდება სოციალური ფაქტის დადგენა (4, გვ. 160). ეს ფაქტი კი შეიძლება ეხებოდეს როგორც კომუნიკატორს, ასევე აუდიტორიასაც ან ორივეს ერთად.

თვით მარქსმა, გადაწყვიტა რა პრესის გამოყენება პარიათის კომუნის პერიოდში სოციალური განვითარების ტენდენციების დასადგენად, კვლევის ობიექტად აირჩია მხოლოდ კომუნიკაციის შინაარსი. რადგან მას არ ჰქონდა საშუალება უშუალოდ დაკვირვებოდა მომხდარ ფაქტებს, სისტემატურად აკეთებდა ამონაწერებს პრესის თითქმის 30 ორგანოდან, ძირითადად ინგლისური და ფრანგული გაზეთებიდან. სამ თვეში მან გამოსცა ნაშრომი „სამოქალაქო ომი საფრანგეთში. მუშათა საერთაშორისო ამხანაგობის გენერალური საბჭოს მოწოდება“, რომელშიც აჩვენა, რომ, მიუხედავად პროპაგანდისტული ტენდენციურობისა, მასობრივი კომუნიკაციის მასალების შინაარსი გარკვეული აზრით მაინც ასახავს საზოგადოების რეალურ განვითარებას (5, გვ. 100—101).

ტერმინი კონტენტ-ანალიზი („content analysis“) პირველად ამერიკელი ჟურნალისტების მიერ იქნა გამოყენებული XIX ს. ბოლოსა და XX ს. დასაწყისში, როდესაც მათ სცადეს გაზეთების მასალების ზუსტი თემატური ანალიზი. თუმცა კვლევის რაიმე მეთოდები მათ არ ჩამოუყალიბებიათ.

კონტენტ-ანალიზის, როგორც პროპაგანდისტული ტექსტების შინაარსის კვლევის მეთოდის, დამფუძნებლად ითვლება იელის უნივერსიტეტის სამართლის პროფესორი პაროლდ ლასუელი. კვლევის მისიულ მეთოდს ეწოდა შინაარსის რაოდენობრივი ანალიზის მეთოდი, რომელიც გულისხმობს ტექსტების შინაარსის რაოდენობრივ ანალიზს, ტექსტში რაღაც რაოდენობრივად განსაზღვრებადი მახასიათებლების გაზომვას (6). ლასუელმა პირველმა დასვა საკითხი რაოდენობრივად განსაზღვრავი შინაარსის ერთეულის რაობის შესახებ. ასეთ ერთეულად მან მიიჩნია სიმბოლო (ფაქტობრივად ცალკეული სიტყვები და იშვიათად — წინადადებები) [7,8].

ლასუელის მეთოდის მაზანი იმაში მდგომარობდა, რომ, ერთი მხრივ, დაეფუძნებინა პროპაგანდისტულ მასალებში სხვადასხვა სიმბოლოს გამოჩენის სიხშირე, სხვადასხვა სიმბოლოს სიხშირეთა თანაფარდობა და, მეორე მხრივ, აღმოეჩინა ამ თანაფარდობაში ცვლილებები დროსა (სხვადასხვა პერიოდის მასალების შედარებით) და სივრცეში (პროპაგანდის სხვადასხვა წყაროს შედარებით). სიმბოლოთა სიხშირის დადგენის გარდა ლასუელი სიმბოლოებს გარკვეულ „კატეგორიებად“ აჯგუფებდა. მან გამოყო სტანდარტიზებული (მუდმივი) და „ad hoc“ (პირველად შემთხვევისათვის) კატეგორიები. „ad hoc“

კატეგორიები გამოიყოფა ყოველი ცალკეული კვლევისათვის. მაგ., ერთ-ერთ გამოკვლევაში შემდეგი კატეგორიები იქნა გამოყოფილი: ცალკეული პირები (რუსულ-ველთა, ჩურჩოლა), ჯგუფები (რუსები, ამერიკელები), ინსტიტუტები (კონგრესი, საბჭოები) და ა. შ. [9, გვ. 76—77].

სტანდარტიზებული კატეგორიებიდან პირველ რიგში აღსანიშნავია „მიმართების კატეგორია“, რომელიც ავლენს გასაანალიზებელი სიმბოლოსადმი მასალაში გამოხატულ დამოკიდებულებას. ძირითადად ფიქსირდება დადებითი, უარყოფითი და ნეიტრალური დამოკიდებულება, თუმცა შესაძლებელია უფრო დეტალური კლასიფიკაციაც.

ლასუელის მეთოდი სიმბოლოთა ფიქსირება ხდება მათი სალექსიკონო მნიშვნელობის მიხედვით. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ პრაქტიკულად კოდირების სპეციალისტმა უნდა გადაწყვიტოს, რომელი ლექსიკური ფორმები გადმოსცემს ამა თუ იმ მნიშვნელობას და, ამდენად, პროცედურები დამოკიდებულია კოდირების სპეციალისტის საღ აზროვნებაზე [10, გვ. 226]. მართალია, კოდირების სპეციალისტი მექანიკურად არ გამოყოფს და ითვლის ამა თუ იმ ელემენტს, არამედ შემოქმედებითად იყენებს მათი ფიქსირების წესებს, მაგრამ საკმარისი არაა ლასუელის მითითება — იხელმძღვანელონ „სალექსიკონო მნიშვნელობით“, რადგან არსებობს მრავალი შემთხვევა, როდესაც სიტყვა იხმარება ისეთი მნიშვნელობით, რომელიც არაა დაფიქსირებული ლექსიკონში [11]. ცნობილია, რომ ერთი და იგივე აზრი შეიძლება გამოიხატოს განსხვავებული სიტყვებით და, მეორე მხრივ, ერთი და იგივე სიტყვით — სხვადასხვა აზრი. აქ ბევრი რამაა დამოკიდებული კონკრეტულ სიტუაციაზე, დროზე, ადგილზე, ავტორზე, აუდიტორიაზე. ცნობილია ცდა, როდესაც ამერიკელთა რამდენიმე ჯგუფს გააცნეს ტექსტობრივი მასალა. ერთ ნაწილს უთხრეს, რომ მასალის ავტორი ცნობილი ამერიკელი მეცნიერი იყო, მეორეს კი ტექსტი საბჭოთა გაზეთ „პრავდიდანაა“. ინფორმაციის სხვადასხვა წყაროს მითითებამ ძირეულად შეცვალა მოცემული ტექსტის შინაარსის გაგება [12, გვ. 462] სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, შინაარსზე გავლენას ახდენს ექსტრალინგვისტური ფაქტორები, რომლებიც სულ არაა გათვალისწინებული ისეთ აბსტრაქტულ ენობრივ ერთეულში, როგორცაა ლასუელის სიმბოლო.

ლასუელის პროცედურების ძირითადი მიზანი იყო ფართო მასებზე პროპაგანდისტული მასალების ზემოქმედების ეფექტურობის გამოვლენა. ლასუელი აპრიორულად ვარაუდობდა, რომ, რაც ხშირად მოქმედებს სიმბოლო აუდიტორიაზე, მით უფრო ეფექტურია ის. ამიტომ სიმბოლოთა სისშირის დაფიქსირებას ეკავა გაბატონებული მდგომარეობა. თუმცა მასობრივი პროპაგანდის აუდიტორიასთან კავშირის ხასიათი სულაც არაა დამოკიდებული მხოლოდ ისეთ ფორმალურ მომენტზე, როგორცაა სისშირე. მასობრივი კომუნიკაციის სისტემა ჩართულია უფრო ფართო სისტემაში — საზოგადოებაში. ამიტომ მასობრივი კომუნიკაციის შინაარსის ანალიზი იმასაც უნდა ითვალისწინებდეს, რომ მკვ ფუნქციონირებს გარკვეული ხასიათის სოციალური კავშირების მქონე საზოგადოებაში.

ამას გარდა, ცნობილი გახდა, რომ ადამიანთა სხვადასხვა ჯგუფი და ამა თუ იმ ჯგუფის შიგნით სხვადასხვა ადამიანი სხვადასხვაგვარად რეაგირებს სიმბოლოთა გამოჩენის სისშირეზე. ცდამ აჩვენა, რომ ცალკეული ინდივიდებისა და ადამიანთა ჯგუფებისათვის არსებობს ზღვრები, რომელთა ზეეითაც სისშირის გაზრდა არა ეფექტის, არამედ უკუჩრეკის გამოიწვევია [13, გვ. 51].

ამავე მოსაზრებას უჭერს მხარს ინფორმაციის თეორიის თვალსაზრისით, რომლის მიხედვითაც, უფრო მეტად სააღბათო ელემენტები (ე. ი. უფრო დიდი სიხშირის მქონე ელემენტები) ნაკლები ინფორმაციის მატარებელია, ხოლო ნაკლებ სააღბათო ელემენტები (ე. ი. უფრო ნაკლები სიხშირის მქონე ელემენტები) უფრო მეტი ინფორმაციისა.

თუ მოვიკონებთ ინფორმაციის რაოდენობის განმსაზღვრელ ფორმულას $X = -\lg_2 P$ (სადაც X ინფორმაციის რაოდენობაა, p შეტყობინების ალბათობა), ასევე ცხადია ვაძლავს, რომ რაც მეტია ალბათობა p , მით ნაკლებია ინფორმაციის რაოდენობა X და პირიქედ, რაც ნაკლებია ალბათობა p , მით მეტია ინფორმაციის რაოდენობა X . თუ დავღწევთ, რომ ინფორმაციის რაოდენობას და ეფექტურობას შორის მჭიდრო კავშირია, ანუ, რაც უფრო ინფორმაციულია შეტყობინება, მით უფრო ეფექტურია ის. მაშინ ლასელის პოლიციის არასაკმარისობა შეინარსის შესასწავლად ნათელი გახდება.

ეს მოსაზრება დადასტურა 1952 წ. ლასელისეული ტიპის შინაარსის ანალიზით ჩატარებულმა გამოკვლევამ სახელწოდებით „რადიო“, რომელიც მიხნად ისახავდა „ჩვენი დროის რევოლუციების“ შესწავლას და მოიცავდა 1890—1950 წწ. პერიოდს [14, გვ. 715]. პროექტმა ფაქტობრივად მარცხი განიცადა და ეს აღიარეს კიდევ ამერიკელმა სოციოლოგებმა.

ლასელის მიმდევარი ბ. ზერელსონი აღნიშნავდა ლასელისეული მეთოდის კიდევ ერთ ნაკლს: პროცედურების გამოყენება მხოლოდ მაშინაა შესაძლებელი, როცა არის მოცემულ თემასთან დაკავშირებული შინაარსის კატეგორიების გარკვეული სიხშირე. ისეთ მასალებზე კი, რომლებშიც არაა ასეთი სიხშირე, მოცემული პროცედურების გამოყენება შეუძლებელია [15, გვ. 20].

ლასელისეული მეთოდის ნაკლოვანებების გამოსასწორებლად ამერიკელმა სოციოლოგებმა სხვა გზების ძიება დაიწყეს. ისინი ძირითადად 2 ჯგუფად გაიყვნენ. ერთმა ნაწილმა ლასელის მეთოდის მოდერნიზაციის გზა აირჩია, მეორემ — არაენობრივი ფაქტორების ანალიზს მიჰყო ხელი.

პირველი ე. წ. რეპრეზენტატიული მიმართულების ჯგუფს ეკუთვნის ფსიქოლინგვისტიკა, რომლებმაც წამოაყენეს სიმბოლოთა დაკავშირების ანალიზის იდეა, რომელიც არკვევს არა იმას, თუ რა სიხშირით ჩანს მოცემული სიმბოლო ტექსტის ნაწილებში. არამედ იმას, თუ რა სიხშირით გვხვდება ესა თუ ის სიმბოლო სხვა სიმბოლოსთან კავშირში [10, გვ. 196]. ამ მიმართულების ერთ-ერთი წარმომადგენელია ფსიქოლინგვისტი ჩ. ოსგუდი, რომელიც თვლის, რომ კომუნიკატორის „ასოციაციურ სტრუქტურაზე“ (რა რასთან მიდის და რა რასთან ასოცირდება მის ცნობიერებაში) დასკვნის გაკეთება შესაძლებელია შეტყობინების შინაარსში სიმბოლოთა კავშირების საფუძველზე. გარდა იმისა, რომ ასეთი მიდგომა ძალზე დამაჩერებლადაა გაკრიტიკებული საბჭოთა ფსიქოლოგების მიერ. თვით ოსგუდის პროცედურა ტექნიკურად იმდენად რთულია, რომ პრაქტიკულად მისი ფართო მასშტაბებით გამოყენება შეუძლებელია.

რაც შეეხება მეორე, ე. წ. „ინსტრუმენტულ მიმართულებას“. მის ფუძემდებლად ითვლება ალექსანდრ ჯორჯი, რომელმაც ჩამოაყალიბა არარაოდენობრივი ანალიზის მეთოდი [16]. ჯორჯი აღნიშნავდა, რომ პროპაგანდის ანალიზში, სპეციფიკური დასკვნების საფუძველს წარმოადგენს არა გარკვეული სიტყვების, თემების, სტერეოტიპების, ლოზუნგების გამოჩენას სიხშირე, არამედ ფაქტი, რომ ასეთი განცხადება საერთოდ გამოჩნდა (ან არ გამოჩნდა) შეტყობინებაში ან მის ნაწილში [17, გვ. 84].

ჯორჯმა გამამხვილა ყურადღება შინაარსი — პროპაგანდისტი — ხელმძღვანელი ორგანოები ჭაჭვის ელემენტთა ურთიერთდამოკიდებულებაზე. ამიტომ ანალიზისათვის გამოიყენა ექსტრალინგვისტური ფაქტორები, რომლებიც უკანასკნელი ორი ელემენტის მდგომარეობას ახასიათებს სოციალურ სისტემაში.

როცა სოციოლოგი იწყებს მუშაობას, — ამბობს ჯორჯი, — მან უნდა გამოარკვიოს ის პირობები, რომლებიც წინ უსწრებდა მასობრივი კომუნიკაციის არხებში ამ მასალის გამოჩენას. ამ მიზნით აუცილებელია „წინამავალი პირობების“ კატეგორიის გამოყოფა. მათ შორის პირველი ადგილი ეთმობა პროპაგანდისტულ დირექტივებს. რადგან პროპაგანდისტული კამპანიები მოითხოვს კოორდინაციას და ზუსტ ხელმძღვანელობას, ამიტომ პროპაგანდისტები (ეურნალისტები, ორატორები და ა. შ.) ღებულობენ საერთო ან კონკრეტული ხასიათის მიითვებებს. ეს მიითვებანი ეხება პროპაგანდისტულ მასალებში გარკვეული თემების ხაზგასმას ან იგნორირებას. შინაარსის ანალიზის სპეციალისტებმა მასალაზე დაყრდნობით უნდა მოახდინონ პროპაგანდისტული დირექტივების რეკონსტრუირება, შემდეგ გამოარკვიონ პროპაგანდისტული მიზნები, რისთვისაც უნდა ამოიკონ კომუნიკატორის პროპაგანდისტული ტექნიკა.

ჯორჯმა შემოიტანა პროპაგანდისტული მასალების შინაარსის ანალიზის ორი კონკრეტული მეთოდი, რომლებსაც პირდაპირი და ირიბი მეთოდები ეწოდა [9, გვ, 84].

პირდაპირ მეთოდს აშკარად ეტყობა ლასუელისეული გავლენა, რადგან დასკვნები კომუნიკატორის განზრახვებზე ეთლება მის ქცევაში რალაც განმეორებადი ნორმების აღმოჩენას. ეს მეთოდი ითხოვს, რომ შინაარსის გარკვეული მახასიათებლები რეგულარულად ჩანდეს პროპაგანდისტულ მასალებში და რომ ეს მახასიათებლები დაკავშირებული იყოს „ელიტის“ ზრახვებთან, შეფასებასთან, მოლოდინთან. თუმცა პრაქტიკულად ძალიან ხშირად შეუძლებელია ასეთი პირდაპირი კავშირის დადგენა. ამასთან დაკავშირებით თვით ჯორჯს მოჰყავს მაგალითი. ნორვეგიაზე თავდასხმის წინ გერმანელთა პროპაგანდა აგრესიულ სწრაფებში ბრალს სდებდა ინგლისს, პოლანდიისა და საფრანგეთის დაპყრობის წინ ყურადღება გადატანილი იყო ბალკანებზე, სსრკ-ზე თავდასხმის წინ კი ყველანაირად შენიღბეს განზრახვა, პროპაგანდაში რაიმე ცვლილებების მეტყობა შეუძლებელი იყო. ყველა ამ შემთხვევაში პიტლერელები განზრახ ცვლიდნენ პროპაგანდის სტრატეგიას. კონტენტ-ანალიზის პირდაპირ მეთოდს არ ძალუძს ამ ცვლილებების გათვალისწინება. ამიტომ შემუშავდა ე. წ. „ირიბი მეთოდი“, რომლითაც შესაძლებელია პროპაგანდის სტრატეგიაში ცვლილებების აღმოჩენა და გათვალისწინება. ამ მეთოდს ხანდახან ბრწყინვალე შედეგებიც ჰქონდა. აი, ერთი მაგალითი: სტალინგრადთან დამარცხების შემდეგ გერმანელები შეუდგნენ უდიდესი საიდუმლოებით მოცული იარაღის (როგორც შემდგომ გამოირკვა ეს იყო ფაუ-1 ტიპის „მფრინავი ბომბები“ და ფაუ-2 ტიპის რაკეტები) პროპაგანდას. მიუხედავად ძალიან ფართო რეკლამისა და ჩრდილო საფრანგეთში გამოჩენილი ბეტონის უცნაური ნაგებობებისა, რომლებიც ინგლისისკენ იყო მიმართული, ამერიკელი და ინგლისელი სამხედრო მოღვაწეები ვარაუდობდნენ, რომ ლაპარაკები „საიდუმლო იარაღზე“ მხოლოდ ჰებელის პროპაგანდისტული ზრიკი იყო. ამ მოსაზრებას ისიც აძლიერებდა, რომ ვერც ამერიკის და ვერც ინგლისის აგენტურამ ვერ შეძლო ამ საკითხთან დაკავშირებული რაიმე ცნობის მოპოვება. დახმარების გაწევა სრულიად მოუ-

ლოდნელად პროპაგანდისტული მასალების ანალიზის სპეციალისტებმა შეძლეს. 1943 წ. ნოემბერში მათ წარმოადგინეს მასობრივი პროპაგანდის მასალების ანალიზით მიღებული მონაცემები, რომელშიც ზოგადად იყო აღწერილი საიდუმლო იარაღი, მისი პირველი გამოყენების სავარაუდო ვადები. როგორც შემდგომში გამოირკვა, ანალიზი საოცრად ზუსტი აღმოჩნდა. ასე რომ, სოციოლოგებმა შეძლეს უფრო მეტი მონაცემების მიღება, ვიდრე სპეციალურმა სადაზვერვო ორგანოებმა.

აშშ-ში ინტერესი კონტენტ-ანალიზისადმი განსაკუთრებით გაიზარდა მას შემდეგ, რაც შემუშავდა კონტენტ-ანალიზის პროგრამებისა და ლექსიკონების სისტემები ტექსტების ელექტრონულ-გამომთვლელ მანქანებზე კოდირებისა და დამუშავებისათვის. ამ მიზნით ფართოდ გავრცელდა ე. წ. „საერთო ცნობარით“ შინაარსის ანალიზის მეთოდოცა, რომლის პირველი ვარიანტები შეიმუშავეს ჯარბრძლის უნივერსიტეტის თანამშრომლებმა ფ. სტოუნმა და რ. ბელსმა 1961—1965 წწ. [18] და სისტემა „უნივერსალური ანალიზატორი“ [19], რომელიც წარმოადგენს ტექსტების ეგმ-ზე ანალიზის პროგრამების კომპლექსს.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, კონტენტ-ანალიზი გასცდა მხოლოდ პროპაგანდისტული ტექსტების კვლევის სფეროს და გახდა მრავალასპექტიანი. მისი გამოყენების ერთ-ერთ ძალზე საინტერესო ასპექტად შეიძლება მოვიყვანოთ ამ მეთოდის საშუალებით სხვადასხვა ავტორთა მიერ ერთსა და იმავე ტერმინში ჩადებული შინაარსის იდენტურობის დადგენის ცდები [20, გვ. 436—437, 21].

საბჭოთა სოციოლოგია იყენებს შინაარსის ანალიზის როგორც რაოდენობრივ, ასევე არარაოდენობრივ (თვისებრივ) მეთოდსაც. განვიხილოთ, როგორ წარმოგვიდგენენ კონტენტ-ანალიზს სხვადასხვა საბჭოთა ავტორები:

1. გ. ანდრეევა — მეთოდის დანიშნულება იმაში მდგომარეობს, რომ მკვლევარმა შეძლოს კომუნიკაციის პროცესში გადაცემული ტექსტის გააზრება. მაგრამ დოკუმენტების ტრადიციული გააზრებისას არსებული სუბიექტური მომენტების გამოსარიცხად აქ გამოიყენება განსაკუთრებული ტექნიკური ხერხები.

მეთოდის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ დოკუმენტების ტექსტში გამოყოფილ იქნეს რაღაც საკვანძო ცნებები (ან სხვა აზრობრივი ერთეულები). გაძოთვლილ იქნეს ამ ერთეულთა ხმარების სიხშირე. ტექსტის სხვადასხვა ელემენტის თანაფარდობა ერთმანეთთან და აგრეთვე ინფორმაციის საერთო მოცულობასთან.

შესაძლებელია კონტენტ-ანალიზის ორგვარი გამოყენება. ერთ შემთხვევაში იგი გაგებულა როგორც ინფორმაციის შინაარსის ანალიზი. რომელიც მკს-ის გარდა სხვა არაერთად დოკუმენტებზე არ ვრცელდება. ასეთია, მაგალითად, გაზეთის შინაარსის რაოდენობრივი აღწერის ხერხი, რომელიც მოიცავს გარკვეული თემების პროპორციის განსაზღვრას, მასალათა გეოგრაფიის ასახვას, სხვადასხვა პირთა (პოლიტიკური მოღვაწეების, მეცნიერების, შრომის, ხელოვნების წარმომადგენლების) მოხსენიების სიხშირის განსაზღვრას, მკითხველთა მიერ რაღაც მასალების დადებითად ან უარყოფითად შეფასების ზომის დადგენას და ა. შ. ასე გაგებული კონტენტ-ანალიზით ადვილად შეიძლება გაზეთის ერთ ნომრის, ან გარკვეული პერიოდის ნომერთა კომპლექსის გაანალიზება, თუ მოვანდენთ მასალათა კლასიფიცირებას თემების (პოლიტიკა, ეკონომიკა, ხელოვნება), ან ფორმის (მოწინავე, ნარკვევი), ან ავტორის ტიპის (ცნობილი ჟურნალისტი, სპეციალური კორესპონდენტი და ა. შ.) მიხედვით.

მეორე შემთხვევაში კონტენტ-ანალიზი გამოიყენება სხვა ტიპის დოკუმენტების ან მასობრივი კომუნიკაციის ინფორმაციის შინაარსის მიმართაც, მაგრამ სხვა მასშტაბებით. იგულისხმება, ვთქვათ, ერთი სტატიის უფრო დაწვრილებით განხილვა, მასში ცალკეული ტერმინების ხმარების სიხშირის ან მსჯელობის ელფერის თვალსაზრისით. კონტენტ-ანალიზის ამ ასპექტს ზოგჯერ ლინგვოსოციოლოგიურსაც უწოდებენ.

ორივე შემთხვევაში კონტენტ-ანალიზი გულისხმობს ტექსტში აზრობრივი ერთეულების გამოყოფას და სტატისტიკურ დამუშავებას, ანუ ტექსტში ამა თუ იმ აზრის გამოხატვის ხარისხის, აზრის რაღაც გარკვეულ მხარეზე აქცენტის ხარისხის დადგენას. ამგვარად, ხორციელდება დოკუმენტების აზრობრივი შინაარსის გადაყვანა ციფრობრივ გამოსახულებებში, თუმცა ლინგვოსოციოლოგიური ანალიზის დროს ეს გადაყვანა ხორციელდება უფრო პატარა ერთეულების გამოყოფით.

კონტენტ-ანალიზის ტექნიკა მოიცავს შემდეგ მომენტებს:

ა) ანალიზის ერთეულების გამოყოფა — ანალიზის ერთეული აუცილებლად უნდა იყოს აზრობრივი. არაა აუცილებელი, რომ ის რეალიზებული იყოს ერთ სიტყვაში (ტერმინში). ეს ერთეული შეიძლება გამოჩნდეს სიტყვათმომდევრობაში, გარკვეულ მსჯელობაში, შეიძლება აშკარად არც კი ჩანდეს და დამალული იყოს ტექსტის რაღაც ნაწილში. რა კონკრეტული ენობრივი ფორმის ქვეშაც არ უნდა იყოს დამალული ანალიზის ერთეული, ანალიზისათვის არსებითია მისი მოძებნა.

აზრობრივ ერთეულად შეიძლება მივიღოთ რაიმე ობიექტი, ან ობიექტის რაიმე მახასიათებლები, თვისებები, რომლის შესახებაც არის გამონათქვამი ტექსტში.

ბ) ინდიკატორების დაძებნა ტექსტში — ერთი და იგივე აზრობრივი ერთეული სხვადასხვა სიტყვიერ ფორმებში შეიძლება იყოს გამოხატული. საჭიროა ტექსტში აზრობრივი ერთეულის გამოხატვის ყველა შესაძლო ფორმის დაძებნა. ტექსტში აუცილებლად აღმოჩნდება აზრობრივი ერთეულების ნიშნები, ანუ ინდიკატორები, რომლებიც შეიძლება იყოს მრავალფეროვანი: გარკვეული ტერმინები, საკუთარი სახელები, გეოგრაფიული ადგილების ან ისტორიული მოვლენების დასახელებები და სხვ.

გ) სტატისტიკური დამუშავება — გარკვეული ცნებების გამოყენების სიხშირის დათვლა (გამოყოფილი ინდიკატორების აღრიცხვის გათვალისწინებით), ან ინდიკატორთა სხვადასხვა ჯგუფებს შორის პროპორციის დადგენა [22, გვ. 80—91].

2. ვ. იადოვი — კონტენტ-ანალიზი არის მასიური ტექსტობრივი (ან ფირზე ჩაწერილი) ინფორმაციის გადაყვანა რაოდენობრივ მაჩვენებლებში. კონტენტ-ანალიზის ძირითადი პროცედურები დაკავშირებულია თვისებრივი ინფორმაციის თვისის ენაზე გადაყვანასთან. ამ მიზნით გამოყოფენ ორი ტიპის ერთეულებს: აზრობრივს, ანუ თვისებრივს, და რაოდენობრივს.

კონტენტ-ანალიზის ძირითად აზრობრივ ერთეულს წარმოადგენს სოციალური იდეა, გარკვეული სოციალურად მნიშვნელოვანი თემა. ის შეიძლება გამოიხატოს სხვადასხვა სიმბოლოთი და კონკრეტული სიტუაციის მიხედვით მიიღოს ტექსტში სხვადასხვაგვარი ემპირიული ინდიკატორი.

თვლის ერთეულები შეიძლება ემთხვეოდეს და შეიძლება არც ემთხვეოდეს ანალიზის ერთეულებს. პირველ შემთხვევაში ხდება გამოყოფილი აზრობ-

რივი ერთეულის ხმარების სიხშირის განსაზღვრა სხვა კატეგორიებთან მიმართებით (მაგალითად, სიხშირე რაიმე იდეის „მხარდასაჭერად“ და მის „საწინააღმდეგოდ“). მეორე შემთხვევაში თვლის ერთეულად არჩევენ აზრობრივი ერთეულებით შევსებული ტექსტების ფიზიკურ განფენილობას ან ფართობს: სტრიქონების, აბზაცების, კვადრატული მილიმეტრების, ნიშნების, სვეტების რიცხვს — ნაბეჭდ ტექსტში, ტრანსლაციის ხანგრძლივობას რადიოსა და ტელევიზიაში, ფირის მეტრაჟს მაგნიტოფონის ჩანაწერებში.

კონტენტ-ანალიზი შეიძლება იყოს ძალზე მრავალმხრივი, ამასთანავე ერთდროულად შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ანალიზის რამდენიმე ერთეული და თვლის რამდენიმე ერთეული.

ამ მეთოდის გამოყენებით შეიძლება მასობრივი ინტერვიუების მონაცემების, ანკეტების ღია კითხვებზე პასუხების ანუ ნებისმიერი ერთგვაროვანი ტექსტების გაანალიზება [3, გვ. 125—134].

3. მ. ლაურისტინი — კონტენტ-ანალიზის თავისებურება (და ძირითადი სიძნელეები მის გამოყენებაში) გამომდინარეობს მისი უშუალო ობიექტის, ტექსტის თავისებურებებიდან, რომელიც ერთდროულად არის როგორც სოციალური, ასევე ლინგვისტური ფენომენი. სოციალური ფაქტები, რომელთა დასადგენდაც გამოიყენება კონტენტ-ანალიზი, გაშუალებულია ლინგვისტური ფაქტებით, ენობრივი გამოხატულებებით. კონტენტ-ანალიზის ყოველი კონკრეტული შემთხვევისათვის საჭიროა ურთიერთკავშირის დასადგენი წესების ფიქსირება ორ პარალელურ კლასიფიკატორულ რიგს შორის: ერთ, არატექსტობრივი სოციალური რეალობის მოვლენების ამსახველ რიგსა და მეორე, ცალკეული აზრობრივი ერთეულების შესაბამისი ტექსტის ლინგვისტური ფორმების რიგს შორის.

ამ ამოცანის გადაწყვეტა ყოველი კონკრეტული გამოკვლევისათვის განსაზღვრავს ანალიზის კატეგორიების სისტემას, ანალიზის ერთეულს, თვლის ერთეულს, ანუ ტექსტობრივი და არატექსტობრივი მოვლენების ურთიერთკავშირის რაოდენობრივ ზომას (ხსენების სიხშირე, სტრიქონების რიცხვი და ა. შ.), კონტექსტობრივ ერთეულს, რომელიც მიუთითებს ტექსტის დაყოფის ხასიათზე, ანუ ტექსტის იმ ნაწილზე, რომლის საზღვრებშიც უნდა დაიძებნოს ანალიზის ერთეულის არსებობა ან არარსებობა (წინადადება, აბზაცი, სტატიი და ა. შ.), და კოდირების ინსტრუქციას, რომელიც მოიცავს ტექსტში ანალიზის ერთეულების პოვნის, ანალიზის კატეგორიებთან მათი მიკუთვნების და ციფრობრივი კოდით ამ მიკუთვნების ფიქსირების წესებს.

კონტენტ-ანალიზისთვის აუცილებელია კვლევის პროგრამის შედგენა (ანალიზის მიზნის და თეორიული კონტექსტის განსაზღვრა, ანალიზისა და თვლის ერთეულების შერჩევა), კოდირების ინსტრუქციის მომზადება, კოდირება (კატეგორიების შესაბამისი ანალიზის ერთეულის არსებობის დადგენა ტექსტის ყოველ კონტექსტობრივ ერთეულში) კოდირების შედეგების სტატისტიკური დამუშავება, ინტერპრეტაცია [23, გვ. 112—114].

მოყვანილი განხილვებიდან ჩანს, რომ ანალიზის თეორიული საკითხების ნაწილი ჭერ კიდევ დასაზუსტებელია. საბჭოთა სოციოლოგები კვლავ მუშაობენ განზომილების ერთეულის, ანალიზის კატეგორიების სისტემის, კონტექსტობრივი ერთეულის, კოდირების ინსტრუქციის და სხვა კარდინალური საკითხების გადასაწყვეტად [24, 25, 26].

კონტენტ-ანალიზის მონაცემები შეიძლება დაერთოს სხვადასხვა სოციალუ-

ჩი ჯგუფის წარმომადგენელთა მიერ გარკვეული ინფორმაციული ტექსტების აღქმის მონაცემებს და განსახლებულ იქნეს მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფის მიერ მქ-ით გადაცემული მასალების აღქმის ხარისხი. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, კომუნიკატორსა და რეციპიენტს შეუძლიათ სრულიად განსხვავებული აზრი ჩადონ ერთსა და იმავე ცნებაში. ტექსტი, რომელიც კომუნიკატორის თვალსაზრისით სრულიად ნათელია, შეიძლება სრულიად უაზრო იყოს აუდიტორიის თვალსაზრისით.

სწორედ ეს პრობლემა იქნა განხილული მოსკოვის კონსერვტულ-სოცოლოგიური გამოკვლევების ინსტიტუტის პროექტში „საზოგადოებრივი აზრი“. ამ გამოკვლევაში შესწავლილ იქნა მქ-ის მასალები და სახელმწიფო და საზოგადოებრივი ინსტიტუტების დოკუმენტები და სხვა სოციოლოგიურ მეთოდებთან ერთად გამოყენებული იყო კონტენტ-ანალიზიც [27,28].

იმ ობიექტური მონაცემების გარდა, რომლის მიღებაც შეუძლია აუდიტორიას გაზეთის, რადიოს და ტელევიზიის მასალებიდან, შესწავლილ იქნა აგრეთვე ინფორმაციის მიმართ აუდიტორიის ტიპოლოგიზაციისა და აუდიტორიისათვის გათვალისწინებული ტექსტობრივი მასალების ტიპოლოგიზაციის საფუძვლები.

მქ-ის ფუნქციონირების ეფექტურობის შესასწავლად გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ინფორმირებას და ინფორმირებულობას, როგორც ამ პროცესის დადებითი შედეგის შესწავლას.

ინფორმირების პროცესს, ანუ ცნობილი ელემენტების (ნიშნების, სიმბოლოების) გაერთიანებას ახალ კომბინატორულ რიგებში (სხვა სიტყვებით, ცნობილის უცნობად გადაქცევას), ახლავს ინფორმაციის მიღების პროცესი, ენობრივი ფორმების რეალურ და წარმოსახვით ობიექტებთან შესაბამისობაში მოყვანა (სხვა სიტყვებით, უცნობის ცნობილად გადაქცევა). თუ ეს ორი პროცესი თანხვედრა დროში, გვექნება „ინფორმირებულობის ეფექტი“. სხვა შემთხვევაში გვექნება ტექსტის „სხვადასხვა წაკითხვა“, ანუ საინფორმაციო ტექსტობრივი მასალების არაადეკვატური ინტერპრეტაცია [29, გვ. 130].

აღამიანთა მიმართება ტექსტების სახით მოცემულ ინფორმაციის მიმართ სხვადასხვაგვარია. ინფორმაციის მიღებასა და გაგებაზე გავლენას ახდენს არა მხოლოდ ის, თუ რომელი სოციალური ჯგუფის წარმომადგენელია რეციპიენტი, არამედ მისი „შემეცნების ტიპიც“. გამოკვლევის ხელმძღვანელის ფილოსოფიურ მეცნიერებათა დოქტორ ბ. გრუშინის მიერ წამოყენებულ იქნა ჰაიზენბერგის იმის შესახებ, რომ რეციპიენტთა „შემეცნების ტიპი“ შეიძლება გახდეს არანაკლებ მნიშვნელოვანი საფუძველი აუდიტორიის ტიპოლოგიზაციისათვის; ამასთანავე, ამ ნიშნით გამოყოფილი ჯგუფების ზღვრები ხშირად არც დაემთხვევა ტრადიციულად გამოყოფილ სოციალურ-დემოგრაფიული ჯგუფების ზღვრებს.

„შემეცნების ტიპის“ განსასაზღვრავად კი ყველაზე არსებითია ფაქტორი, რომელსაც ინფორმაციის მიმღების „ენობრივ ცნობიერებას“ უწოდებენ. ყველა აღამიანს აქვს „ენობრივი ცნობიერება“. ანუ ცნობიერების დონე, რომელზეც ხატები, წარმოდგენები, აზრობრივი სტრუქტურები ლეზულობს ენობრივ გაფორმებას. ტექსტის აღქმისას მნიშვნელობა აქვს აღამიანის „ენობრივი ცნობიერების“ ორგანიზაციის ტიპს. ანუ იმას, თუ რამდენადაა ის მომზადებული ენობრივი შეტყობინების ადეკვატური აღქმისა და ინტერპრეტაციისათვის.

„ენობრივი ცნობიერება“ შეიძლება აღიწეროს რეციპიენტის თეზაურუსით და წარმოადგენს ფილტრს, რომელშიც გადის მთელი მისაღები ენობრივი

ინფორმაცია. რეციპიენტი „საკუთარ ენაში“ ატარებს ტექსტების შინაარსს და ცვლის მას.

თეზაურუსი ფორმირდება ინდივიდის კომუნიკაციური გარემოთი. მასში არის რაღაც ამ ენაზე ყველა მოლაპარაკისათვის საერთო (ენობრივი ელემენტების გარკვეული სიმრავლე და ენობრივი გამონათქვამების კონსტრუირების ნორმები) და რაღაც უფრო დიფერენცირებული (ენობრივი ქვესისტემები, ანუ, როგორც კიდევ უწოდებენ, „ფუნქციური ენები“: მეცნიერების ენა, ხელოვნების ენა, იდეოლოგიის ენა და ა. შ.).

ენობრივი დიფერენციაციის პროცესი სოციალური დიფერენციაციის პარალელურად ახლოვდება, მაგრამ არ ემთხვევა მას. ეს იმას ნიშნავს, რომ გარკვეული აოფფესიის ან სპეციალობის ადამიანის თეზაურუსი გაცილებით ფართოა, ვიდრე ამ პროფესიის ან სპეციალობის აუცილებლობა ითხოვს. ადამიანთა საზოგადოებაში ურთიერთობებისათვის აუცილებელია, მაგრამ არაა საკმარისი მხოლოდ ამ პროფესიონალურ-სპეციალური თეზაურუსით ოპერირება. გამოდის, რომ ერთსა და იმავე ენაზე მოლაპარაკენი შეიძლება დაიყოს არა მარტო სოციალურ-პროფესიონალურ, განათლების და სხვა ჭკუფებდად, არამედ ენობრივ, ანუ სემიოტურ, ჭკუფებდად, რომელთა გამოყოფის საფუძველს მათი თეზაურუსი და ამ თეზაურუსით ოპერირების უნარი წარმოადგენს.

ასე რომ, სემიოტური ჭკუფები უწოდეს ადამიანთა ჭკუფებს, რომელთაც აქვთ შედარებით საერთო თეზაურუსი და სამეტყველო შესაძლებლობების გარკვეული კომპლექსი (ანუ ასე თუ ისე ოპერირების უნარი).

რეციპიენტის სემიოტური დონე მით უფრო მაღალია, რაც ხაკლებია სხვაობა აზრობრივი და ენობრივი კატეგორიებით მის ოპერირების უნარში. რაც მაღალია სემიოტური დონე, მით მეტი სამეტყველო შესაძლებლობები აქვს რეციპიენტს და, შესაბამისად, უფრო მეტი საშუალება აქვს ტექსტის ადეკვატურად აღსაქმელად. (სამეტყველო შესაძლებლობების ესა თუ ის დონე არსებითად აზრობრივი და ენობრივი კატეგორიებით ოპერირების უნარში სხვაობის მაჩვენებელია).

გამოდის, რომ აღქმის პროცესი გაშუალებულია რეციპიენტის სემიოტური მომზადების დონით, ანუ სემიოტური დონით, რაც აუდიტორიის ტიპოლოგიზაციის საფუძველად შეიძლება იქნეს მიღებული, ე. ი. კონკრეტული საკომუნიკაციო ცენტრის აღქმისას უნდა მოხდეს რეციპიენტთა დიფერენციაცია სემიოტურ ჭკუფებდად.

რეციპიენტების მიკუთვნება სხვადასხვა სემიოტური ჭკუფებისადმი ნიშნავს, რომ ისინი ნებისმიერ საკომუნიკაციო მასალას კითხულობენ სხვადასხვანაირად. სემიოტური ჭკუფების გამოყოფით, ერთი მხრივ, ფიქსირდება ერთი ენის ფარგლებში ენობრივი მასალის სხვადასხვა წაყითხვა, როგორც ნორმალური მოვლენა, და, მეორე მხრივ, ვლინდება ამ ფაქტის არსებობის ერთ-ერთი მიზეზი.

სემიოტური ჭკუფები შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც აბსოლუტურები მხოლოდ ანალიზისათვის აღებული მასობრივი კომუნიკაციის საშუალების ენის (ექსპერიმენტის შემთხვევაში გაზეთის ენის) მიმართ.

საინფორმაციო ტექსტების ტიპოლოგიზაციის საფუძველს კი ტექსტის ინფორმაციულობა წარმოადგენს. ეს უკანასკნელი არ განისაზღვრება ტექსტის სიგრძით და ლექსიკური მრავალფეროვნებით. ის იზომება არა იმ ინფორმაციის საერთო რაოდენობით, რომელსაც შეიცავს ტექსტი, არამედ მისი იმ რაოდენობით, რომელიც რეციპიენტის კუთვნილება გახდა (ანუ გარდაიქმნა თვისებად).

ე. ი. შეტყობინების ტექსტი იმდენადაა ინფორმატული, რამდენადაცაა მიღწეული მკითხველის მიერ ტექსტის აზრის აღქვადი გაგება.

ექსპერიმენტში ტექსტის ინფორმატულობა ფასდებოდა როგორც აბსოლუტური, ასევე ფარდობითი მაჩვენებლებითაც. აბსოლუტურ მაჩვენებლად მიღებული იყო ტექსტის „ინფორმატულობის კოეფიციენტი“, რომელიც გამოითვლება სპეციალური მეთოდიკით [30, გვ. 116—122]. ფარდობით მაჩვენებლად კი — რეციპიენტთა მიერ ტექსტის მიზნის, ავტორის ძირითადი კომუნიკაციური განზრახვის აღქვადური ინტერპრეტაციის ზომა. ეს უკანასკნელი კი დამოკიდებულია როგორც ტექსტის ინტერპრეტატორის სემოტურ დონეზე, ასევე თვით ტექსტის პრაგმატულად რელევანტური პარამეტრების რიგზე, რომელიც ექსპერიმენტით შეიძლება იქნეს გამოვლენილი.

გამოკვლევის ფარგლებში ასეთ პარამეტრებად გამოყოფილ იქნა ენობრივი შტამებისა და კლიშეების საკითხი [31, გვ. 171—172].

ენაში არსებობს ისეთი სიტყვათმომღვერობები, რომლებიც ხმარების სიხშირის გამო იფიტება, ცვდება, ფუჭ ბგეობად იქცევა და ნულოვანი ინფორმაციის მატარებელი ხდება. ასეთი გამონათქვამები აღარ იწვევს საჭირო ასოციაციებს. ასეთ ფორმებს ენაში კლიშეებს და შტამებს უწოდებენ. გამოკვლევასათვის ეს ორი ტერმინი ასე გამოიყენეს:

კლიშე უწოდეს ნებისმიერ მზა ენობრივ ფორმულას, რომელიც რეგულარულად ჩანს განმეორებად სამეტყველო სიტუაციებში. კლიშეს არსებობა ენაში სრულიად ნორმალურია, აუცილებელია და აქვს ინფორმაციული დატვირთვა.

შტამში უწოდეს კლიშეს, რომელმაც ამა თუ იმ მიზეზით ინტერპრეტატორისთვის დაკარგა პირვანდელი ანუ ტექსტობრივი დატვირთვა, გახდა უფუნქციო, უაზრო, ინფორმაციის მიღების თვალსაზრისით დისფუნქციური. ასეთ კლიშეებს „შემეცნების შტამსაც“ უწოდებენ.

იქვე გავთვალისწინებთ, რომ ტექსტის აღქმა გაშუალებულია ტექსტის ინტერპრეტატორის „ენობრივი შემეცნებით“, უნდა ვივარაუდოთ ისიც, რომ რაღაც ენობრივი სიტყვათმომღვერობა კლიშე აღმოჩნდება ერთი ტიპის რეციპიენტებისთვის და შტამში მეორეთათვის.

ამ საკითხებთან დაკავშირებული ჰიპოთეზა ვარაუდობდა, რომ კლიშეებიანი ენობრივი ინფორმაცია გაშუალებულია არა მარტო რეციპიენტთა სემოტური ჯგუფით, არამედ შტამების შემეცნების იმ ჯგუფითაც, რომელსაც რეციპიენტი ეკუთვნის და, გარდა ამისა, საკომუნიკაციო მასალებში კლიშეთა სიმრავლე ტექსტის ინფორმატულობას არ ამცირებს. ეს უკანასკნელი ხდება მხოლოდ მაშინ, როცა კლიშეები „დაშტამებულია“ რეციპიენტის შემეცნებაში. შესაბამისად, შტამის გამოყოფის კრიტერიუმი არის არა ტექსტში მისი გამოჩენის სიხშირე, არამედ მისი „დაშტამულობა“, ნულოვანი მნიშვნელობა რეციპიენტის ენობრივ ცნობიერებაში.

გამოკვლევისათვის შემოისახლვრენ „პრესა-მკითხველი“ მიმართების ჩარჩოებით და ამდენად, მთელი კვლევა ჩატარდა ვაშეთის ენის მასალებზე.

ექსპერიმენტისთვის შეირჩა და გამოკითხულ იქნა 300 ადამიანი. სულ შერჩევაში წარმოდგენილი იყო ხუთი სოციალურ-პროფესიონალური ჯგუფი (მუშეპე, საინჟინრო-ტექნიკური პერსონალი, ინტელიგენცია, რომელიც არაა დაკავებული წარმოებაში, დაწესებულებებისა და საწარმოების თანამშრომლები, მომსახურების სფეროს თანამშრომლები), ჯგუფები სქესის, ასაკისა (სამი ჯგუფი) და განათლების (ოთხი ჯგუფი) მიხედვით.

მთელი პროცედურები დაიყო სამ კომპლექსად: 1. რეციპიენტთა სემიოტური დონის დასადგენი ტესტები; 2. ტექსტობრივი მასალის ინფორმატიულობის გამოსავლენი ტესტები; 3. რეციპიენტთა სოციალურ-დემოგრაფიული მახასიათებლების, მათი ინტერესების და სხვ. შესახებ მონაცემების მისაღები პროცედურები.

სემიოტური დონის დასადგენ ტესტებში გამოყენებული იყო: ა) სიხშირის პრინციპით შერჩეული გაზეთის საერთო ლექსიკონი; ბ) ტექსტი-ეტალონი და ძისი ლექსიკონი; გ) სემანტიკური დიფერენციალის მეთოდი.

სიხშირის პრინციპით შერჩეულ გაზეთის საერთო ლექსიკონთან დაკავშირებული პროცედურების მიზანი იყო: იმის შეფასება, თუ როგორ იცნობენ ცდისპირები გაზეთის საერთო ლექსიკონს, შესაბამისად, რამდენად ადეკვატურად ხდება მათ მიერ ლექსიკონის ინტერპრეტაცია, რეციპიენტთა მიერ ერთი და იმავე სიტყვით ოპერირების შესაძლებლობებზე დაკვირვება და მათი სამეტყველო შესაძლებლობების შეფასება, გამოკითხულთა განაწილება პირველად (წინასწარ) ჯგუფებში.

ლექსიკონისათვის ლექსიკა შეირჩა ი. ჟუკოვის და ვ. მავესკის 50 საერთაშორისო მიმოხილვიდან, რომლებიც გამოქვეყნდა გაზეთ „პრავდაში“ 1965—1967 წწ. ამ ეპოქის მიმოხილვით, რომ პრესისთვის ძალიან დამახასიათებელია და ამასთანავე სინკრეტულია (ბევრი ფენა), მოიცავს მრავალფეროვან საერთაშორისო ოლიტერატურულ ლექსიკას, აგრეთვე მთელ რიგ სპეციფიკურ ფუნქციურ ქვესისტემებს (პოლიტიკურს, იდეოლოგიურს, სამეცნიეროს, საწარმო-ტექნიკურს და სხვ.).

ლექსიკის შესარჩევად გამოყენებულ იქნა სიტყვათა ხმარების სიხშირის გამოსათვლელი სტატისტიკური მეთოდი შემდეგი შეზღუდვით: გათვალისწინებული იყო არა ტექსტის ყველა სიტყვა. არამედ მხოლოდ ისინი, რომლებიც ყველაზე რთული ჩანდა. ასეთებად პირველ რიგში აიღეს აბსტრაქტული ცნებების გამომხატველი სიტყვები.

50 სტატის ბაზაზე შედგა 130 სიტყვის სია, რომელთაგან თითოეული სიხშირე იყო არანაკლებ ათისა. შემდეგ 30-კაციანმა ექსპერტთა ჯგუფმა, ლინგვისტების, ჟურნალისტებისა და სოციოლოგების შემადგენლობით, ეს სია დაიყვანა 50 საექსპერიმენტო სიტყვაზე.

მთელი ეს ლექსიკა 5 ბარათზე განლაგეს სორთულის მხარდი ხარისხის მიხედვით. პირველსა და მეორეზე — ყველაზე ხშირად ხმარებული პოლიტიკური ტერმინები, მესამეზე, მეოთხესა და მეხუთეზე — საერთო ოლიტერატურული, სამეცნიერო, ტექნიკური და სხვ. ლექსიკა.

ლექსიკონში გამოიყო სამეტყველო შესაძლებლობების სამი დონე: სიტყვის მნიშვნელობის განსაზღვრა, მისი სინონიმის მოძებნა და სიტყვათმომდევრობაში მისი გამოყენება.

ექსპერიმენტის დროს ლექსიკონს მაქსიმალური სიზუსტით ავსებდა ექსპერიმენტატორი. ცდისპირი კი ზეპირად იძლეოდა პასუხებს. თუ ცდისპირს უჭირდა სიტყვის მნიშვნელობის განსაზღვრა, მაშინ ამ სიტყვას აძლევდნენ კონტექსტში. თუ ასეთ შემთხვევაშიც ვერ იძლეოდა ცდისპირი პასუხს. მაშინ ექსპერიმენტატორი ეკითხებოდა მას — კარგია თუ ცუდი, რასაც ეს სიტყვა ნიშნავს — და მიღებულ პასუხს წერდა განსაზღვრების ადგილას.

ცდისპირის მიყუთვნება ამა თუ იმ სემიოტური ჯგუფისადმი განპირობებულია არა მარტო რაიმე ენობრივი სისტემის ელემენტების ცოდნით, არამედ

ამ ელემენტებით ოპერირების უნარიდაც. ექსპერიმენტში ამ უნარის დამადასტურებლად ითვლებოდა ცდისპირის მიერ ტექსტის ადეკვატური ინტერპრეტაცია.

საქირო იყო საკმაოდ რთული საეტალონო ტექსტის შერჩევა (რადგან მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში შეიძლებოდა დაშვება, რომ მკითხველი დაძლეულა ყველა სხვა ტექსტს ამავე ენობრივ სისტემაში). ერთ-ერთი გაზეთიდან ამოღებულ იქნა სტატია და ავტორისა და მკვლევართა ერთობლივი ძალებით დაყვანილ იქნა სასურველ ნორმაზე (32, გვ. 50—53).

ნებისმიერ ტექსტში არის რაღაც მთავარი, მეორეხარისხოვანი, მესამეხარისხოვანი და ა. შ. აზრები. „მთავარი აზრი“ შეიძლება უშუალოდ სიტყვებით არც იყოს ფორმულირებული ტექსტში, მაგრამ ის ყოველთვის მაინც არსებობს რაღაც მოტივაციის სახით და, ბუნებრივია, ნებისმიერ პირობებში შესაძლებელია მისი სიტყვიერი ფორმულირება. ტექსტის აზრის გაგების განმსაზღვრელი ტესტებიდან ექსპერიმენტში გამოყენებულ იქნა შინაარსის წერილობით გადმოცემის მეთოდი და, შედეგების მეტი დამარწმუნებლობისათვის, დამატებითი ზეპირი კონტროლიც.

აძლევდნენ რა ცდისპირს ტექსტ-ეტალონს, სთხოვდნენ ბოლომდე წაეკითხა და გაეგო, რისი თქმა სურდა ავტორს პირველ რიგში, რაში მდგომარეობდა ტექსტის ძირითადი აზრი. ტექსტის წაკითხვის შემდეგ ცდისპირს აძლევდნენ სუფთა ფურცელს და სთხოვდნენ დაეწერა ტექსტის ძირითადი აზრი, იდეა და ყველაფერი ისიც, რაც გაიგო შინაარსიდან. ნაწერი მიჰქონდა ექსპერიმენტატორს. შემდეგ ცდისპირს სთხოვდნენ ტექსტ-ეტალონში ხაზი გაესვა უცნობი ან ნაკლებად გასაგები სიტყვებისათვის. შემდეგ ექსპერიმენტატორი აკონტროლებდა ცდისპირის მიერ ტექსტის ლექსიკონის ცოდნას და ისევ ეკითხებოდა მას, თუ რა იყო ტექსტის ძირითადი იდეა, რისი თქმა სურდა ავტორს. ცდისპირი ზეპირად იძლეოდა პასუხებს, ექსპერიმენტატორი კი იწერდა დღიურის სპეციალურ სექტში.

საბოლოოდ მიღებულ იქნა ერთისა და იმავე ტექსტის 300 წერილობითი შინაარსი და ამდენივე ზეპირი გამოხატვაში ტექსტის ძირითადი იდეის შესახებ.

სემანტიკური დიფერენციალის მეთოდი არის ანტიონიმური წესდართა-ეების წყვილებით შექმნილი ორპოლუსიანი და შეიღდანაყოფიანი სკალებით მნიშვნელობის რაოდენობრივი და ხარისხობრივი ინდექსირების მეთოდი [33, 34]. ამ მეთოდით ტესტირება გამოყენებულ იქნა რეციპიენტთა მიერ სიტყვის მნიშვნელობის შეფასებაში „ერთსულოვნების“ შესამოწმებლად. საგარაუდო იყო, რომ ერთ სემიოტურ ჯგუფში გაეროიანებული რეციპიენტები სენანტიკური დიფერენციალის სკალაზე რაღაც ერთსულოვნებას გამოავლენდნენ.

ამ ტესტისთვის შერჩა 16 სიტყვა. თითოეული სიტყვისათვის გამოიყო-ლით ბარათი. (ყოველი სიტყვისათვის გამოყოფილი იყო 12 სკალიანი სისტე-მა). ექსპერიმენტატორი ჯერ არკვევდა, რომელი სიტყვები იყო უცნობი (ცდისპირისთვის, ასეთ სიტყვებზე ექსპერიმენტი არ ტარდებოდა. ამის შემდეგ იგი უხსნიდა ცდისპირს, რომ მისი შეგარანებების მიხედვით, ანუ იმის მიხედვით, თუ როგორ „იღვეს იღებს“ მის ცნობიერებაში ესა თუ ის სიტყვა, მოეზავებინა ის შეთავაზებული სკალების ამა თუ იმ წერტილზე. ცდისპირი ჯერ ავსებდა საკონტროლო („სასწავლო“) ბარათს სიტყვისათვის „ადაშიანი“. ამ ბარათის შევსე-

ბისას ექსპერიმენტატორი კიდევ ერთხელ უხსნიდა ცდისპირს ბარათის შევსების წესებს. როცა ექსპერიმენტატორი ჩუმუნდებოდა, რომ ცდისპირმა გაიგო ანოცანა, აძლედა უფლებას, შეეგოს დანარჩენი ბარათები. თუ ექსპერიმენტატორი შენიშნავდა, რომ რაიმე სიტყვისთვის რომელიმე სკალაზე ცდისპირს უჭირდა ადგილის მოძებნა, უფლებას აძლევდა, ეს სკალა გამოეტოვებინა.

ტექსტობრივი მასალის ინფორმატულობის გამოსაყენებელი ტესტებში გამოყენებული იყო: ა) გაზეთის მასალის სათაურები, ბ) მეორე ტექსტი.

ჩაღვან მკითხველთა ძირითადი მასა გაზეთის შინაარსს პირველად მასალათა სათაურებით ეცნობა და ხშირად მხოლოდ სათაურების მიხედვით მსჯელობს მასალების „საინტერესობასა“ და „არასაინტერესობაზე“, გამოკვლევის ავტორებმა გადაწყვიტეს იმ გაზეთის მასალათა სათაურების შემოწმება ინფორმატულობის თვალსაზრისით, საიდანაც იყო ამოღებული მეორე საექსპერიმენტო ტექსტი.

ტექსტ-ეტალონთან შესადარებლად არჩეულ იქნა მეორე ტექსტი. ენარით. თემით, ირითადი იღვით და სიდიდით (უფრო სწორად, სიგრძით, რომელსაც მაქსიმალური სიტყვების რაოდენობით ითვლიდნენ) პირველი ტექსტის (ეტალონის) ანალოგიური, მაგრამ ნაკლებად რთული და ფორმით უფრო სტანდარტული. ეს ტექსტი გაზეთიდან უცვლელად იყო ამოღებული. შედეგების შესადარებლად მეორე ტექსტი განსხვავებული უნდა ყოფილიყო ტექსტ-ეტალონსაგან ყველა იმ პარამეტრით, რომელთა მიხედვითაც შეიძლება ამ ტექსტების ერთმანეთთან შედარება. ასეთი შედარების მიზანი იყო ინფორმატულობისათვის არსებითი ნიშნების გამოვლენა, რომლებიც როგორც ტექსტის შინაარსობრივ-აზრობრივი სტრუქტურისთვის, ასევე ენობრივი თავისებურებებისათვის შეიძლება ყოფილიყო დამახასიათებელი.

რეციპიენტთა სემიოტური ჭკუფების გამოსაყოფ და ტექსტობრივი მასალის ინფორმატულობის გამოსაყენებელი ტესტებს შორის შეუღლებური მდგომარეობა ეკავა მიმართული ასოციაციების მეთოდს. იგი განსაზღვრული იყო, კრონმხრივ, კლიშეების გაცნობიერების ხარისხის მიხედვით შექმნილი ჭკუფების გამოსაყენებლად, რათა ამ ნიშნით გამოყოფილი ჭკუფების შემადგენლობა შეედარებინათ სემიოტური ჭკუფების შემადგენლობასთან, და, მეორე მხრივ, ძალზე ხშირად ხმარებული სიტყვათმომდევრობების ინფორმატულობის შესაფასებლად, ანუ საგაზეთო კლიშეებიდან უფუნქციოების, ანუ შტამპების, ამოსარჩევად.

კვლევის ერთ-ერთი ჰიპოთეზა ვარაუდობდა, რომ კლიშეებელი სიტყვათმომდევრობების მიმართ რეციპიენტები დაყოფილნი სულ ცოტა სამ ჭკუფად: 1. რეციპიენტები, რომელთათვისაც შეთავაზებული კლიშეების უმრავლესობა არაა შრამში; 2. რეციპიენტები, რომელთათვისაც შეთავაზებული კლიშეები გაცნობიერებულია, ე. ი. დაძლეული შტამპებია; 3. რეციპიენტები, რომელთათვისაც შეთავაზებული კლიშეების უმრავლესობა შტამპებია;

ექსპერიმენტისთვის შერჩეულ იქნა 50 ძალზე შაბლონური სიტყვათმომდევრობა, როგორებიცაა: трудовая вахта, вносить вклад, путевка в жизнь, бурные аплодисменты, волна протеста და ა. შ.

ცდისპირებს ეძლეოდათ ყველა შერჩეული სიტყვათმომდევრობის ბაზისური სიტყვა ისე დასმული კითხვით, რომ სიტყვა-ასოციაციად მოეცათ ყველა განსაზღვრება ან დამატება, რაც კი მოაგონდებოდათ. მაგალითად: вахта (какая?), вносить (что?) путевка (куда?) аплодисменты (какие?).

თუ ცდისპირი პასუხად იძლეოდა მხოლოდ შაბლონში მოცემულ ეტალონს, მაშინ მისთვის სიტყვათმომდევრობა შტამში იყო.

თუ ცდისპირი პასუხად შაბლონში მოცემული ეტალონის გარდა იძლეოდა სხვა სიტყვათმომდევრობებსაც, მაშინ სიტყვათმომდევრობა ცდისპირისათვის დაძლეული შტამში იყო.

თუ ცდისპირი პასუხად არ იძლეოდა შაბლონში მოცემულ ვარიანტს, მაშინ სიტყვათმომდევრობა არ იყო მისთვის შტამში.

ნათელია, რომ კლიშე რომელიც შტამად იქცა რეციპიენტთა ერთი ჯგუფისათვის, შეიძლება კლიშედ დარჩეს რეციპიენტთა მეორე ჯგუფისათვის. ე. ი. კონკრეტულ სიტყვათმომდევრობაზე დასკვნა. რომ ის კლიშეა ან წესი, შეუძლებელია. ზოგმა რეციპიენტმა ის შეიძლება აღაქვას როგორც კლიშე, ზოგმა როგორც შტამში.

ნაგარუდვეი იყო, რომ სიტყვათმომდევრობების კლიშეებად თუ შტამებად აღქმის მიხედვით გამოყოფილი ჯგუფები, როგორც წესი, არ დაემთხვეოდა ტრადიციულ სოციალურ-დემოგრაფიულ ჯგუფებს.

რეციპიენტთა სოციალურ-დემოგრაფიული მახასიათებლების, მათი ინტერესებისა და სხვ. შესახებ მონაცემების მისაღები პროცედურები იყო: ა) ანკეტური გამოკითხვა; ბ) ტესტი „ნომინალიები“.

ანკეტა შედგებოდა ორი ნაწილისაგან. პირველი ნაწილი რეციპიენტთა სოციალურ-დემოგრაფიული მახასიათებლების, მათი განათლების ხასიათისა და ხარისხის შესახებ რიგი დამატებითი მონაცემების მისაღები კითხვების ერთობლიობას წარმოადგენდა: მეორე კი -- გაზეთის კითხვის პროცესთან დაკავშირებული და გაზეთის მასალების კითხვის ყველაზე უფრო გავრცელებული ხერხების, გაზეთის მასალების ფორმით დაკმაყოფილების ხარისხის, წასაკითხად მასალათა შერჩევის კრიტერიუმების გამოსავლენი კითხვების ერთობლიობას.

ტესტი „ნომინალიები“ დამატებით ცნობებს იძლეოდა რეციპიენტთა ინტერესების სფეროს შესახებ.

მოცემულ სტატიაში ექსპერიმენტის ყველა შედეგის აღწერას არ შეუძლებით (დაწერილებით ამის შესახებ იხ. 32, გვ. 64--70 და 35. გვ. 56-61) აღვნიშნავთ მხოლოდ იმას, რომ ექსპერიმენტის შედეგად გამოყოფილ იქნა ტექსტის არაადეკვატური აღქმის სამი შემთხვევა, რომლებსაც იწვევს: 1. ტექსტის ენობრივი საშუალებების შეუსაბამობა მკითხველის „ენობრივ რესურსებთან“: ა) უცნობი საკუთარი სახელები (პერსონალიები, გეოგრაფიული სახელწოდებები და სხვ.); ბ) ისეთი სიტყვები და გამოთქმები, რომლებიც სწორად არ ესმით; გ) ისეთი სიტყვები და გამოთქმები, რომლებსაც მოცემულ კონკრეტულ ტექსტში იმისგან განსხვავებული ელფერი აქვს მიღებული, რაც წარსულის გამოცდილებით აქვს მიღებული მკითხველს; დ) არაინფორმატული საგაზეთო სათაურება; ე) შტამად ქცეული სტერეოტიპული სამეტყველო უორწულები; 2. ტექსტის ავტორის დაბალი ჟურნალისტური დონე, მის მიერ საკუთარი აზრის ტექსტში ადეკვატურად გადმოცემის უუნარობა; 3. რეციპიენტის ცნობიერების სემიოტიკური ორგანიზაციის თავისებურებები.

ექსპერიმენტის შედეგად ცდისპირთა მთელი მასივი დაიყო 7 სემიოტიკურ ჯგუფად, რომელთა ზღვრები არ დაემთხვა სოციალურ-დემოგრაფიული ჯგუფების ზღვრებს. ექსპერიმენტისთვის აღებული აუდიტორიის შემთხვევაში

კომუნიკატორი, რომელიც ვარაუდობდა, რომ მის შეტყობინებას ადეკვატურად აღიქვამდნენ. ცდებოდა თითქმის 7-ჯერ ათი შემოხვევადან.

ის გზა, რომელსაც მიმართეს აღწერილ ექსპერიმენტში მკვლევრებმა. არის ერთ-ერთი (და არა ერთადერთი) მკს-ის ენისა და აუდიტორია-რეცეპიენტის ენობრივი შესაძლებლობების ურთიერთმიმართების შესასწავლად. ეს პრობლემა, რა თქმა უნდა, არ ამოიჭრება სემიოტური ჯგუფების, კლიშეებისა და შტამპების საკითხებით. ამასთანავე, ექსპერიმენტში გამოყენებული კონკრეტული მეთოდების (სემანტიკური დიფერენციალი, მიმართული ასოციაციების) გარდა სხვა მეთოდებიც შეიძლება იქნეს მიგნებული.

ასე რომ, პრობლემის საბოლოოდ გადასაწყვეტად საჭიროა ლინგვისტიკის, სოციოლოგიის, ფსიქოლოგიის, მათემატიკის, ინფორმაციის თეორიის სპეციალისტების შემდგომი ერთობლივი მუშაობა.

საუარაუდოა, რომ კონტენტ-ანალიზის პრობლემებზე მომუშავე სპეციალისტებს შემდგომ დახმარებას ვაუწყებს ნაშრომები ტექსტის ლინგვისტიკაში, რომელიც, ორიენტირებულია რა კომუნიკაციაზე, სულ უფრო უახლოვდება კონტენტ-ანალიზს [36, გვ. 22—23].

შენიშვნები და დამოწმებანი

1. სხვადასხვა ჯამოკლევაში მეთოდის სახელწოდება ჩრჩხრობთ სხვადასხვაა: Анализ содержания. Контентный анализ, ინგლ. Content analysis, ვერმ. Inhaltanalyse, პოლონ. analiza treści.
2. ა. ზღრაძე-მარსლოვი, სოციოლოგიური ჯამოკლევი მეთოდოლოგია და პროცედურა, თბილისი, 1975.
3. В. А. Ядов. Социологическое исследование. М., 1972.
4. В. В. Косолапов. Фактическое знание как основание теории социального процесса. «Социальные исследования», вып. 5. М., 1970.
5. В. С. Коробейников. Анализ содержания массовой коммуникации (по материалам американской социологии). «Вопросы философии», 1969, № 4.
6. H. D. Lasswell. Analysing the Content of Mass Communication: A Brief Introduction. N. Y., 1942.
7. H. Lasswell, D. Lerner and I. de Sola Pool. The comparative Study of Symbols Stanford. 1952.
8. H. D. Lasswell and A. Kaplan. Power and Society, New Haven. 1950.
9. В. С. Коробейников, Анализ содержания материалов пропаганды. «Проблемы социальной психологии и пропаганда», М., 1971.
10. Trends in Content Analysis, Urbana. 1959.
11. თვით ლექს-კონკრეტ მუშაობა დაკავშირებულია დღე სიმკვლეზთან. მაგ., ჩ. ოსგუდი მოუთხოვს, რომ ებატონოს სატენერსიტეტო ლექსიონში დადექსირებული სიტყვა «take»-ის 69მნიშვნელობა.
12. H. Steinberg (ed). Mass Media and Communication, N. Y., 1966.
13. Д. В. Ермоленко. Пропганда и семантика, «Проблемы социальной психологии и пропаганда», М., 1971.
14. D. Lerner, I. Pool, H. Lasswell. Comparative Analysis of political Idologies. «Public Quaterly», Princeton. Winter. 1951—1952.

15. B. Berelson, *Content Analysis in Communication Research*, Glencoe, Ill., 1952.
16. A. George, *Quantitative and Qualitative Approaches to Content Analysis*, In: I. de Sola Pool (ed), *Trends in Content Analysis*, Urbana, Ill., 1959.
17. A. George, *Propaganda Analysis*, Evanston, 1959.
18. Stone Ph: I., Demphy, D. C., Smith M. S., Ogilvie, D. M., *The General Inquirer: A Computer Approach to Content Analysis*, Massachusetts, The M. I. T. Press, London, 1966.
19. *General Inquirer*, N. Y., 1966.
20. *Research methods in the Behavioral Sciences*, ed by L. Festinger and P. Katz, N. Y., 1953.
21. В. Вершловский, Л. Лесохина, В. Кобзарь и Ю. Соловьев, Полятийный словарь как метод изучения доходчивости словесной пропаганды, «Философские науки», 1967, № 2.
22. Г. М. Андреева, Лекции по методике конкретных социальных исследований, М., 1972.
23. М. Лауристин, Применение контент-анализа для изучения направленности содержания газеты, «Труды по социологии», II, Таллу, 1972.
24. Проблемы контент-анализа в социологии, Новосибирск, 1970.
25. Методологические и методические проблемы контент-анализа (тезисы докладов рабочего совещания социологов), вып. I. II, М.-Л., 1973.
26. Т. Н. Федотова, Анализ содержания—социологический способ изучения печати, радио и телевидения, «Вестник МГУ», серия журналистики, 1969, № 4.
27. «47 пятниц. Функционирование общественного мнения в условиях города и деятельность государственных и общественных институтов (программы и документы исследования)», вып. I. «Информационный бюллетень ИКСИ АН СССР», М., 1969, № 10/(25).
28. «47 пятниц (вып. 5). Контентный анализ: методика и организация». Информационный бюллетень ИКСИ АН СССР, М., 1969, № 15(30).
29. Т. М. Дридзе, Семiotический уровень как существенная характеристика реципиента в процессе информирования, «Семиотика средств массовой коммуникации», М., 1973.
30. Т. М. Дридзе, Опыт экспериментального подхода к изучению проблемы информативности публицистического текста, «Психологические и психолингвистические проблемы владения и овладения языком», М., 1969.
31. Т. М. Дридзе, Ассоциативный эксперимент в конкретном социологическом исследовании, «Семантическая структура слова», М., 1971.
32. Т. М. Дридзе, Язык информации и язык реципиента как факторы информирования, «Речевое воздействие, Проблемы прикладной психолингвистики», М., 1972.
33. Ch. Osgood, *The Nature and Measurement of Meaning*, „Psychological Bulletin“ vol. 49, 1952.
34. Ch. Osgood, G. Suci, P. Tannenbaum, *The measurement of meaning*, Urbana, 1957.
35. Т. М. Дридзе, Лингвосociологические аспекты массовой информации, «Социологические исследования», 1975, № 4.
36. Новое в зарубежной лингвистике, вып. VIII, лингвистика текста, М., 1978.

И. Г. КВАШАЛИ

ОБЗОР КОНТЕНТ-АНАЛИЗА И НЕКОТОРЫХ СВЯЗАННЫХ С НИМ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ВОПРОСОВ

Резюме

Контент-анализ представляет собой метод научного анализа текстов, который применяется в разных областях гуманитарного знания.

Контент-анализ — это перевод массовой текстовой информации в количественные показатели. Главная идея его заключается в выделении в тексте анализируемого документа важнейших понятий, стереотипов, стандартных фраз, которые принимаются за единицы текста. Затем содержание текста анализируется количественным сопоставлением разных элементов текста друг с другом и с общим объемом информации.

Исследование текстов методом контент-анализа ставит и лингвистические вопросы.

В проведенном исследовании изучалась проблема сопоставления языка, которым оперирует средство массовой коммуникации, с языковыми возможностями адресата сообщения. Поиски новых путей решения этой проблемы представляют перспективную область исследования.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკად.
გ. წერეთლის სახელობის აღმოსავლეთმცოდნეობის
ინსტიტუტის ზოგადი ფონეტიკისა და აღმოსავლურ
ენათა ტიპოლოგიის ლაბორატორია
წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა
აკადემიის აკადემიკოსმა თ. გამყრელიძემ

სულთან გუზაშვილი

მ- პრეფიქსის ხმარების ზომიერითი თავისებურება ჩაჩნურ-ინგუშურ ენათა შინ- კატეგორიის სახელეგში

ცნობილია, რომ ჩაჩნურ-ინგუშურ ენებში არსებითი სახელები (სუბსტანტივები) დაჭგუფებულია გრამატიკული კლასების მიხედვით. თითოეულ კლასს თავისი მორფოლოგიური ნიშანი აქვს. მხოლოდითის მაჩვენებელთა მიხედვით გრამატიკული კლასი ოთხია: I კლ. ვ-, II კლ. მ-, III კლ. ბ-, IV კლ. ღ-. მრავლობით რიცხვში იხმარება მხოლოდ სამი პრეფიქსი: მ-, ბ-, ღ-, პირველი გრამატიკული კლასის ნიშანი ვ- მრავლობითში არ გვხვდება.

პირველ კლასში, ვ- კლასში, შედის მამაკაცთა აღმნიშვნელი სახელები, მეორე კლასში, მ- კლასში, — როგორც — ქალთა აღმნიშვნელი სახელები, ისე ნივთის კატეგორიის სახელთა დიდი რაოდენობა. ეს სახელები სხვაობას იძლევა მრავლობით რიცხვში: ქალთა სახელებს ისევე, როგორც მამაკაცთა აღმნიშვნელ სახელებს, მოუღიო ბ- კლას-ნიშანი, ნივთის კატეგორიის სახელები კი ინარჩუნებს მ- ნიშანს.

მესამე, ბ- კლასში, და მეოთხე, ღ- კლასში, გაერთიანებულია ნივთის კატეგორიის სახელთა დანარჩენი ნაწილი.

პ. უსლარიდან მოყოლებული მკვლევრები ვარაუდობდნენ, რომ ჩაჩნურ-ინგუშურ ენებში ქალთა აღმნიშვნელი სახელები ყოველგვარი გამონაკლისის გარეშე ნაწილდება მხოლოდობითში მ- კლასში, ხოლო მრავლობითში კი ბ- კლასში ([1], გვ. 9—10; [3], გვ. 14—15; [4], გვ. 371—372). მაგალითად.

ჩაჩნური		ინგუშური	
მხოლ. რ.	მრავლ. რ.	მხოლ. რ.	მრავლ. რ.
მიშა მ-უ	მიჟარჩ ბ-უ	მიშა მ-ა	მიჟარჩ ბ-ა—და არის
ნნა მ-უ	ნნჰოა ბ-უ	ნნა მ-ა	ნოჰოა ბ-ა—დღდა არის
ჟჟრჰო მ-უ	ჟჟრჰოა ბ-უ	ჟჟრჰო მ-ა	ჟჟრჰოა ბ-ა—ქერივი არის, ქმარს გაცილებული ქალი არის
ნუს მ-უ	ნესარჩ ბ-უ	ნუს მ-ა	ნესარჩ ბ-ა—ჩალი არის
მჰზარგ მ-უ	მჰზარგაშ ბ-უ	მჰზარგ მ-ა	მჰზარგაშ ბ-ა—სარფო არის
სთჟ მ-უ	სთჟშ ბ-უ	სმჟსაგ მ-ა	ისთრ ბ-ა—ცოლი არის
ზუდა მ-უ	ზუდარჩ ბ-უ	არა აქვს	— ცოლი არის, დედაცოი არის...

ჩაჩნურ-ინგუშურ ენათა ლექსიკონებსა თუ ცალკეულ შრომებში წარმოდგენილი მასალის შესწავლის შედეგად დადასტურდა რამდენიმე შემთხვევა, სადაც ქალთა სახელები როგორც მხოლოდობითში, ისე მრავლობითში მ-კლასს განეკუთვნება. ამრიგად, გვაქვს როგორც მ—ბ, ისე მ—მ ჯგუფი. ასე, მაგალითად, ზ. მალსაგოვის „ინგუშური გრამატიკის“ ბოლოს დართულ ლექსიკონში მხოლ. რ. მიშა, მრავლ. რ. მიჟარი „და“ ([3], გვ. 166); მხოლ. რ. მიო', მრავლ. რ. მჰჰარი „ქალიშვილი“ ([3], გვ. 166); მხოლ. რ. ნნა, მრავლ. რ. ნნჰოა

([3], გვ. 168): მხოლ. რ. ენგირ, მრავლ. რ. ენგირამ „მრავალ-ცოლიანობის დროს თითოეული ცოლი ერთმანეთისთვის“ ([3], გვ. 147) სახელები ორივე რიცხვში **ა**- კლასში ნაწილდება. ეს მაშინ, როცა გრამატიკულ კლასებზე მსჯელობისას ქალთა აღმნიშვნელ სახელებს მხოლოობითში **ა**-, მრავლობითში კი **ბ**-კლასს განუკუთვნებს.

აღსანიშნავია, რომ ორივე რიცხვში **ა**- კლასშია განაწილებული 1962 წელს გამოსულ „ინგუშურ-ჩაჩნურ-რუსულ ლექსიკონსა“ და „ჩაჩნურ-ინგუშურ-რუსულ ლექსიკონში“ აღნიშნული სახელებიდან ჩაჩნ. მხოლ. რ. ემგარ, მრავლ. რ. ემგარამ; ინგ. მხოლ. რ. ენგარ, მრავლ. რ. ენგარამ „მრავალცოლიანობის დროს თითოეული ცოლი ერთმანეთისათვის“ ([5], გვ. 198; [6], გვ. 183) და ჩაჩნ., ინგ. მხოლ. რ. აო, მრავლ. რ. მეხჟარი „ქალიშვილი“ ([5], გვ. 87; [6], გვ. 81). გარდა ამ სახელებისა, შეგვხვდა ჩაჩნ., ინგ. მხოლ. რ. აეზარგ, მრავლ. რ. აეზარგამ „სატრფო“ ([5], გვ. 71; [6], გვ. 75).

ა. მაციევს, რომელიც ამ ლექსიკონების თანაავტორია, 1961 წელს გამოცემულ „ჩაჩნურ-რუსულ ლექსიკონში“ ქალის აღმნიშვნელი ყველა სახელი მხოლოობითში **ა**-, მრავლობითში **ბ**-კლას-ნიშნებით აქვს მოცემული.

განხილული შემთხვევები, ცხადია, ვერ მიიჩნევა კორექტურულ შეცდომებად. ისინი გვიჩვენებენ, რომ ეს სახელები ნაწილდებიან როგორც **ა**—**ბ**, ისე **ა**—**ა** ჯგუფებში. ე. ი. საქმე გვაქვს ისეთ ვითარებასთან, როცა კლას-ნიშანი ითავსებს გრამატიკულ კლასთან ერთად მრავლობითი რიცხვის გამოხატვის ფუნქციასაც.

როგორც აღნიშნეთ, **ა**- პრეფიქსი საზიარო აქვს ქალთა სახელებს ნივთის კატეგორიის სახელთა ერთ ნაწილთან. მაგრამ ეს არ გამოხატავს ამოსავალ ვითარებას. იგი შედეგია იმ ცვლილებებისა, რაც ამ სახელთა გრამატიკულ კლასებად დაყოფაში მოხდა. **ა**- კლას-ნიშანი ივარაუდება, რომ მოდის რ—დ-საგან ([7], გვ. 377; [8], გვ. 96—97; 107—113; [9], გვ. 42—46).

ქალთა აღმნიშვნელი სახელები ისტორიულად ნივთთა დ-კლასში ერთიანდებოდა ([8], გვ. 112). ამას ადასტურებს დალესტნის ჯგუფის ენათა ვითარებაც. მაგალითად, ლაკურში ქალთა სახელები დ-პრეფიქსსაც დაირთავს და **ბ**-პრეფიქსსაც: ნინუ დ-ური „დედა არის“ ([2], გვ. 9), წიქური დ-ური „პატარა არის“ ([2], გვ. 10). ამათ გვერდით არსებობს დუშ **ბ**-ური „ქალიშვილი არის“ ([2], გვ. 10), ს'უ **ბ**-ური „და არის“ ([2], გვ. 10).

აღსანიშნავია, რომ დ-უშ „ქალიშვილი“ შეიცავს გაქვევებულ დ-კლას-ნიშანს. მისი შესატყვისები (დარგულში, ლეზგიურში, თაბასარანულში, ალულურში, ბუდუხურსა და სხვ.) დალესტნის ჯგუფის ზოგ ენაში გაქვევებული რ- (—დ-) ნიშნით გვხვდება. ზოგში კი (ხუნძურში, ანდიურში, ბოთლიხურში, ბაგვალალურში, ჰამალალურში...) **ა**- (—რ—დ-) ნიშნით. იგივე ნიშანია გამოყენებული ნახურ ენებშიც. ამასთან, ამ ენებში ქალთა სახელი ნუსქულ „პატარაალი“ დ-კლასში შედის.

აქ ჩანს ანარეკლი იმ ვითარებისა, როცა ნივთის მეორე კლასი, დ-კლასი გაითიშა ორ კლასად — დ- და **ა**-კლასებად (დ—რ—**ა**). მაგრამ ქალთა სახელებს ჯერ კიდევ არა ჰქონდათ საკუთარი რიცხვის გამოხატვის მორფოლოგიურ-სინტაქსური ძალა მოპოვებული. ქალთა სახელები განვითარების ამ დონეზე რიცხვის მიმართ ჯერ კიდევ ნეიტრალური იყო. ცხადია, მათი რიცხვი უფრო ადრე უნდა ასახულიყო, ვიდრე ნივთის **ა**-კლასის სახელებისა, რადგან, რო-

გორც წესი, კლასოვანი უღვლილების მქონე ენებში ნივთის კატეგორიის სახელების სიმრავლის ასახვა ნაკლებად მოსალოდნელია. ეს პრინციპი დატყულობა პიროვანი უღვლილების მქონე ენებშიც, მაგალითად, ქართულში.

ყოველივე აღნიშნულიდან ჩანს, რომ ვინ- კატეგორიის ქალთა სახელები ჩაჩნურ-ინგუშურ ენებში მორფოლოგიურად ნივთის ა- კლასის ტოლი ოდენობაა. მაგრამ „ამჟამად ა- კლასი (ვ- კლასთან ერთად) ... გაგებული ვაქვს, როგორც სქესის მიხედვით გარჩეული ჭგუფი ადამიანისა. ეს არის ახლებურად გააზრება (რეინტერპრეტაცია) ძველი ვითარებისა. ეს ძველი ვითარება ცხადყოფს, რომ „ქალი“ მოქცეული იყო ნივთის კლასის სახელებში მეტწილად დ- კლასის სახელებში, და დ- ნიშნის ფონეტიკური ვარიანტი ა თან მოჰყვა ქალს, როცა მეორე გრამატიკულ კლასად იქნა გააზრებული ([8], გვ. 111).

ლიტერატურა

1. П. К. Услар. Этнография Кавказа. «Языкознание», II. Чеченский язык. Тифлис, 1888.
2. П. К. Услар. Этнография Кавказа. «Языкознание», IV. Дагестанский язык. Тифлис, 1890.
3. З. К. Мальсагов. Ингушская грамматика. Владикавказ, 1925.
4. Ю. Д. Дешериев. Сравнительно-историческая грамматика дагестанских языков и проблемы происхождения и исторического развития горских кавказских народов. Грозный, 1963.
5. И. А. Оздоев, А. Г. Мациев, З. Д. Джамалханов. Ингушско-чеченско-русский словарь. Грозный, 1962.
6. А. Г. Мациев, И. А. Оздоев, З. Д. Джамалханов. Чеченско-ингушско-русский словарь. Грозный, 1962.
7. არნ. ჩიქობავა. მორფოლოგიური კლასის („მდელობითი სქესის“) გენეზისისათვის მისი კავკასიურ ენებში. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. III, № 4, 1942.
8. არნ. ჩიქობავა. მორფოლოგიური ენაშტენიერების შესახებ, თბილისი, 1979.
9. ნ. ანდრეულაძე. კლასოვანი და პიროვანი უღვლილების ისტორიის ზოგი საკითხი იბერულ-კავკასიურ ენებში, თბილისი, 1968.

С. Э. ГУМАШВИЛИ

НЕКОТСРЫЕ ССБЕНФССТИ ЗПСТРЬЕЛЕНИЯ ПРЕФИКСА J В ИМЕНАХ. СЕЗНАЧАКШИХ ЖЕНШИН В ВАЙНАХСКИХ ЯЗЫКАХ

Резюме

В вайнахских языках (чечен., инг.) обычно имена, обозначающие женщин, относятся к классу j в единственном числе, к классу b — во множественном. Однако изучение материалов отдельных словарей и монографий показывает, что некоторые имена, обозначающие женщин как в единственном числе, так и во множественном, относятся к классу j. Например: jiša (jışari) «сестра», jo (mexʔari) «двушка», pāpa (pāpuoʔ) «мать» и т.д.

Отмеченные случаи показывают, что имена, обозначающие женщин, на определенном этапе развития вайнахских языков входили в группу j—j.

ი. გოგებაშვილის სახელობის თეატრის სახელმწიფო პედაგოგური ინსტიტუტის ქართული ენის კათედრა
წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტმა

ცნობები და შენიშვნები

ვლადიმერ აბრამიშვილი

ვაჟა-ფშაველას თიანთური უცნობი პუბლიკაციები

მდიდარი ლიტერატურული მემკვიდრეობა დაგვიტოვა ვაჟა-ფშაველამ. მისი ზოგიერთი წერილი და ნაწარმოები ჯერ კიდევ უცნობ ფსევდონიმებს არის ამოფარებული.

ვაჟა-ფშაველას ლიტერატურული მემკვიდრეობის შესწავლისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს მისი ყველა ფსევდონიმის გამომქვეყნება-დადგენას და მის ნაწარმოებთა მთლიანად გამოვლინებას.

ქართულ გაზეთებში მივაგენით ვაჟა-ფშაველას რამდენიმე წერილს. ისინი სხვადასხვა ფსევდონიმითაა გამოქვეყნებული და არ არის ცნობილი, რომ ეს წერილები ვაჟა-ფშაველას ეკუთვნის.

ჩვენი ყურადღება მიიქცია 1888 წლის გაზეთ „ივერიაში“ (№ 74) ერთ-ერთმა საინტერესო კორესპონდენციამ „თიანეთი“. წერილს ხელს აწერს „მეთვალყურე“. დაინტერესდით ამ ფსევდონიმით, რადგანაც პირად მასალებში მქონდა ჩანაწერი „მეთვალყურის“ შესახებ.

1965 წელს თიანეთის მკვიდრმა, დამსახურებულმა პედაგოგმა, აწ განსვენებულმა ვასილ ისიდორეს ძე ჭიბლაძემ მიაშპო, რომ ვაჟა-ფშაველას თავისი რჩეული ნაწერების ტომეულები თიანეთში საჩუქრად უბოძებია ახლობელი მეგობრებისათვის — სასამართლო კანცელარიის მოხელე მიხეილ ძებნიაურისათვის, მასწავლებელ მიხეილ შამანაურისათვის და ვ. ჭიბლაძის სიმამრის გრიგოლ ჭინჭველაძისათვის. ვ. ჭიბლაძის თქმით, ყველა ეს წიგნი გაფორმებული ყოფილა მდიდრულად და ჰქონია ავტოგრაფი. მას ახსოვდა მხოლოდ გრიგოლ ჭინჭველაძისათვის მიართმულ წიგნზე ოქროსფერი ასოებით ვაჟასული წარწერა: „თიანეთის წმინდა გიორგის ეკლესიის შტატის მღვდელს, დიდათ განათლებულ გრიგოლ ჭინჭველაძეს! მაზრის მე თ ვ ა ლ ყ უ რ ე ლ უ კ ა რ ა ზ ი კ ო ვ ი - ს ა გ ა ნ“.

თიანეთის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის ყოფილ დირექტორთან ი. ბეჟანიშვილთან ერთად დავიწყე ამ წიგნების ძებნა, მაგრამ ვერ მივაგენი.

მ. შამანაური თიანეთიდან დიდი ხნის წინათ საცხოვრებლად სხვაგან გადასახლებულა, მ. ძებნიაურს გარდაცვალების შემდეგ მემკვიდრე არ დარჩენია და წიგნები ნათესავებს წაუღიათ. მოუწესრიგებელი იყო გ. გოჯიაშვილის არქივიც, სადაც გრ. ჭინჭველაძის წიგნები გვევლებოდა.

ამის შემდეგ საჭიროდ ეცანით გამოვეყრკვია, ჰქონდა თუ არა ვაჟა-ფშაველას ისეთი ახლო ურთიერთობა მ. ძებნიაურთან, მ. შამანაურთან და გრ. ჭინჭველაძესთან, რომ მათთვის თავისი წიგნები ეჩუქებინა.

ძმების ნიკოლოზ და მიხეილ შამანაურების ვაჟა-ფშაველასთან ახლო ურთიერთობის შესახებ საკმაოდ არის ცნობები სოლომონ ყუბანეიშვილის წიგნში „ცხოვრება ვაჟა-ფშაველასი“ და ვაჟას თხზულებათა ანტომაქულში.

თიანეთის ეკლესიის მღვდელს გრ. ჭინჭველაძეს ამ ძირითად სამსახურისაგან მოუწყვეტლად უმუშავია ფშაველესურეთის სკოლების ინსპექტორად და შე-

მოვლისას თიანეთში ისე არ დაბრუნდებოდა, ჩარგალში რომ არ სტუმრებოდა ვაჟას. მ. ძეგნიაურის ნათესავებიც ადასტურებენ, რომ მას ახლო მეგობრობა ჰქონდა ვაჟასთან.

ჩვენ გვინტერესებდა გაგვეჩვენებინა: რაიმე კავშირი ხომ არ არის „ივერიაში“ (№ 74) დაბეჭდილი კორესპონდენციის „თიანეთის“ ავტორ „მეთვალყურესა“ და ვაჟა-ფშაველას „მაზრის მეთვალყურეს“ შორის. ავტორი „მეთვალყურე“ წერილში 80-იანი წლების თიანეთს დასცინის, რომ მასში ყოველი სიკეთე, რაც კი ადრე არსებულა, ჩამკვდარა და მოსპობილა: ეხება ახალგაზრდობის ერთ ნაწილს (მოსამართლეებსა და ადვოკატებს), რომელსაც ცხოვრების სახსრად ხალხის ძარცვა ჰქონდა განდილი; ამხელს „ხალხის ყლაპია მწერებს“; აქებს და აღიძებს თიანეთის სკოლის მასწავლებელს.

ამ წერილმა ააღელვა თიანელი ინტელიგენცია. ყველას სურდა გაეგო, ვინ იყო მისი ავტორი. ბოლოს ექვი სკოლის მასწავლებელ დავით თაბუნიძეზე მიიტანეს და სრულიად უსაფუძვლოდ უსაყვედურებდნენ, მაგრამ მან შეძლო თავის გამართლება და გაზეთ ივერიას ასეთი შინაარსის წერილი გაუგზავნა: „გთხოვთ გამოაცხადოთ, რომ მე არ ვარ ავტორი თიანეთიდან გამოგზავნილი წერილისა, რომელიც დაბეჭდილი იყო ივერიის 74-ე ნომერში და ამით თავიდან ამაცილოთ თიანელების საყვედური. თიანეთის სკოლის მასწავლებელი დ. თაბუნიძე“.

რედაქციამ მისი თხოვნა დააკმაყოფილა. დ. თაბუნიძე არ შეიძლებოდა ზემოთ აღნიშნული წერილის ავტორი ყოფილიყო, ჭერ ერთი, იმიტომ, რომ ეს კორესპონდენცია მისი ქება-დიდებათ მთავრდებოდა და, მეორეც, ავტორი „მეთვალყურე“ იუმორისტული ხასიათის ამ წერილს ძველი (1880 წ.) და ახალი (1888 წ.) თიანეთის შედარებით იწყებს. ჩანს, მან დაწვრილებით იცოდა ძველი და ახალი თიანეთის შინაური საკვირბოროტო საკითხები. დ. თაბუნიძე წინამძღვრიანთკარის სკოლიდან თიანეთში სამუშაოდ გადავიდა მხოლოდ 1886 წელს.

წერილის შინაარსიდან ირკვევა, რომ ავტორი თიანეთის გულშემატკივარია. ამ დროისათვის ნიკო ურბნელი უკვე თბილისშია. დავით ხიზანაშვილი კი სასამართლოს კანცელარიაში მუშაობდა და, რადგან წერილი სასამართლო დაწესებულების მოხელეთა ხრიკების მხილებით იწყება, მისი ავტორობაც არ არის მოსალოდნელი. თიანეთის სამაზრო სამმართველოსა და სხვა ჩინოვნიკ მოხელეთაგან იმ დროისათვის არავინ იყო ისეთი, რომ ასეთი მაღალმხატვრული იუმორისტული წერილი დაეწერა და ისიც თავის თავზე. ამდენად, ჭერი ვაჟა-ფშაველაზე მიდგა.

მართლაც, წერილის გაცნობისთანავე მკითხველს შთაბეჭდილება რჩება, რომ „ივერიაში“ (1888 წ., № 74) დაბეჭდილი ეს წერილი ვაჟა-ფშაველას აზრებს გამოხატავს, „მეთვალყურე“ კი მისი საყვარელი ფსევდონიმია. შინაარსი, წერის მანერა, სტილი, თემა, მაღალმხატვრული გემოვნებით შესრულებული, მკვეთრი იუმორი — ვაჟა-ფშაველას სხვა წერილებს მოგვაგონებს.

ყველასათვის ცნობილია, რომ თიანეთისა და მისი მაზრის შესახებ იმდენი კორესპონდენცია არავის დაუწერია, რამდენიც ვაჟას.

„მეთვალყურის“ ფსევდონიმით დაბეჭდილ წერილში ყურადღებას იპყრობს ვაჟასათვის დამახასიათებელი ფრაზების ხმარება, მაგალითად, „პატრიოტ-აბლოკატი“. ამ ტერმინს იგი ორჯერ იხსენიებს 1890 წლის ივერიაში „იჟა-

ურის“ ფსევდონიმით დაბეჭდილ კორესპონდენციაში „წერილი ფშავის ხევი-
დამ“: „...ხშირად ჰხედავ სასამართლოში, რომ ტყვიამ გამოფარდნილი ფშავე-
ლი სტყუის და აბლოკატურ ხრიკებსა ხმარობს, ცდილობს თავი გაი-
ნართლოს, ხშირად მოუღის ტყუილი მოწმეები და მტყუნანი მართლდება.

ვინ ასწავლის ამას ამისთანა ხრიკებს? თვით სასამართლოს მსახურნი: ზო-
გი ადვოკატ-აბლოკატები. ზოგი წერილმანი ჩინოვნიკ პისრები“.

სიტყვას „აბლოკატური“ ვაჟა-ფშაველას მცირე ლექსიკონში ალ. კინკრა-
ული ასე განმარტავს: აბლიგაციის დამახასიათებელი, გაიძვერული.

ვაჟა-ფშაველას მსგავსი კორესპონდენცია აქვს გამოქვეყნებული 1886
წელს № 145 „ივერიაში“ სახელწოდებით „სოფელი თიანეთი“. თუ მათ შინა-
აჩსასა და ფრანგებს შევადარებთ, დავრწმუნდებით, რომ ვაჟა-ფშაველასი უნდა
რყოს 1888 წლის № 74 „ივერიის“ წერილიც, რომელშიც ხშირად არის ჩარ-
თული მისთვის ჩვეული სიტყვები: „კაენი“, „ბეჩაივი“, „გუერქები“, „სულის
ამოხუთვა“, „ხალხის ყლაპია მწერები“. როგორც ყოველთვის, აქაც აქებს და
კეთილად იხსენიებს ლ. ჭანდიერსა და თავის სემინარიელ მეგობარს დავით
თაბუნიძეს.

წერილი „თიანეთი“ მთავრდება სკოლის მასწავლებელ დ. თაბუნიძის ქება-
დრღებით. მან მომაკვდავ სკოლას სული შთაბერა და გამოაცოცხლა. ვაჟა-ფშა-
ველას უფლება არ ჰქონდა დ. თაბუნიძის კეთილი საქმიანობა არ შეენიშნა და
არ გამოხმაურებოდა.

ალ. გარსევანიშვილის ცნობით, დ. თაბუნიძე 1881—1883 წლებში გორ-
ში სწავლობდა და მოწაფეთა „დრამწერის“ აქტიური მონაწილე ყოფილა. ვა-
ჟაც ხომ ამ დროს გორის საოსტატო სემინარიაში იმყოფებოდა და შეძლების-
დაგვარად ეხმარებოდა წრის წევრებს მუშაობაში.

1882 წელს ვაჟამ გორის საოსტატო სემინარია დაამთავრა და მასწავლებ-
ლად თიანეთის მაზრის სოფ. ამტნისხევეში გაგზავნეს. დ. თაბუნიძე კი მასწავ-
ლებლად გაუგზავნიათ წინამძღვრიანთკარის სკოლაში. 1886 წელს დ. თაბუნი-
ძე სამუშაოდ თიანეთში გადასულა.

ამის შესახებ გაზ. „ივერიის“ ახალ ამბებში ვკითხულობთ: „თიანეთის
სკოლის საქმე კარგათ მიდის. ახლად გამწესებული მასწავლებელი დ. თაბუ-
ნიძე, რომელიც წინად სოფელ წინამძღვრიანთ სკოლის მასწავლებელი იყო,
გულმოდგინებით ეკიდება თავის საქმეს და ცოტახნის განმავლობაში საზოგა-
დოების მადლობა დაიმსახურა“.

მართლაც, არ შეიძლებოდა სემინარიელი მეგობრის დ. თაბუნიძის ჩამო-
სვლას თიანეთში ვაჟა-ფშაველა არ გამოხმაურებოდა. განსაკუთრებით კი მაშინ,
როდესაც სკოლისადმი დიდი ყურადღება და მზრუნველობა გამოიჩინა.

ამდენად 1880—1890-იან წლებში თიანეთის მაზრის შესახებ დაწერილი
წერილების, ფელეტონების, კორესპონდენციების შესწავლამ იმ დასკვნამდე
მიგვიყვანა, რომ 1888 წლის № 74 „ივერიაში“ „მეთვალყურის“ ფსევ-
დონიმით დაბეჭდილი წერილი „თიანეთი“ ვაჟა-ფშაველას ეკუთვნის.

ვაჟა-ფშაველას კუთვნილებად მივიჩნით აგრეთვე 1900 წელს გაზ. „ივე-
რიაში“ დაბეჭდილი კორესპონდენცია „ცოტა რამ ფშავ-ხევსურეთის ვითარე-
ბის შესახებ“. ამ წერილს ხელს აწერს „ფშაველი მწყემსი“. იგი ეძ-
ღვნება კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადო-
ების საბჭოს საქმიანობას. ავტორი წერს: „...ფშაველებმა განვიზრახეთ სკოლის
დაარსება, მაგრამ ჩვენის შეუძლებლობის გამო ნახევარი ხარჯი მძლივს ვიკის-

რეთ სკოლისა და მისი შენობის აგებისათვის; დანარჩენში კაცკასიის მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოება უნდა დაგეხმარებოდა. დაგეხმარა კიდეც, როგორც ვიცით, მაგრამ მაგარი ის არის, რომ ჩვენ ფშაველებმა, როცა განაჩენი დავადგინეთ, სასკოლო ადგილად სოფელი ჩარგალი დავასახელეთ, ეხლა გავიგეთ სკოლა მალაროსკარში არსდებაო¹.

ამ წერილში „ფშაველი მწყემსი“ მოითხოვს, სკოლა ჩარგალში აშენდეს, რადგან სხვა სოფლებთან შედარებით ჩარგალს ფშავეის მხარეში ყველაასათვის მოსახერხებელი მდებარეობა აქვსო, და მოჰყავს ამის დამადასტურებელი საბუთებო.

ისმება კითხვა: ვინ არის „ფშაველი მწყემსი“ და ვის შეეძლო ცხრაასიან წლებში ჩარგალში სკოლის გახსნისათვის შეეწყუხებინა თავი?

ქართული ეურნალებისა და კრებულების ანალიტიკური ბიბლიოგრაფიის ერთ-ერთმა შემდგენელმა თამარ მაქავარიანმა ერთხელ პირადი საუბრის დროს გვითხრა „ფშაველი მწყემსი“ ვაჟა-ფშაველას ფსევდონიმი უნდა იყოსო. ქალბატონ თამარს ეს მოსაზრება ქართული გაზეთების ანალიტიკური ბიბლიოგრაფიის მეხუთე ტომის პირველი ნაკვეთის წინასიტყვაობაშიც კი შეუტანია. იგი წერს: „გაზეთ „ივერიის“ ბიბლიოგრაფიაზე მუშაობის დროს ჩვენი ყურადღება მიიქცია 1900 წლის 26 იანვრის ნომერში დაბეჭდილმა წერილმა: „ცოტა რამ ფშაველესურეთის ვითარების შესახებ“ (იხ. 4730). ამ წერილს ხელს აწერს „ფშაველი მწყემსი“. შინაარსმა, სტილმა, განსაკუთრებით დასათურებამ გვაფიქრებინა, რომ ეს ფსევდონიმი ვაჟა-ფშაველასი უნდა იყოს...“

ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა ფსევდონიმთა ცნობილი მცოდნის თ. მაქავარიანის ასეთი ვარაუდი უდავოდ ანგარიშგასაწევია, მაგრამ მაინც მოითხოვს დასტუტებას. ფშაველესურეთს იმ დროისათვის მრავალი გულშემმატიკივარი ჰყავდა, თუნდაც ვაჟა-ფშაველას ძმების სახით. რომელთაგან ზოგი ეურნალ-გაზეთებში ხშირად ბეჭდავდა წერილებს.

ვაჟა-ფშაველას მშობლები 1890 წლის სექტემბერ-ოქტომბერში გარდაიცვალნენ. დედ-მამის გარდაცვალების შემდეგ ძმებმა მამისეული ქონება გაიყვეს და დაიქსაქსნენ.

უფროსი ძმა გიორგი თიანეთში მსახურობდა ვეჟილად და იქვე ცხოვრობდა. ნიკო (ბაჩანა) ხევსურეთში მასწავლებლობდა და აფსუშოში ცხოვრობდა. თედო ქართლში, სოფელ ხელთუბანში მასწავლებლობდა და იქვე დამკვიდრდა. სანდრო თბილისში ცხოვრობდა და ფოსტის მოხელედ მუშაობდა. დედ-მამის ბინაზე ჩარგალში მხოლოდ ლუკა დარჩენილა!

მარტო ის გარემოება, რომ ძმებს შორის ჩარგალში საცხოვრებლად მხოლოდ ლუკა დაჩენილა, ერთ-ერთი საბუთია იმისა, რომ წერილი „ცოტა რამ ფშაველესურეთის ვითარების შესახებ“ მისი ნამოღვაწარა და ფსევდონიმი „ფშაველი მწყემსი“ მას უნდა ეკუთვნოდეს. ვაჟა-ფშაველას რამდენიმე სხვა კორესპონდენცია მსგავსი სათაურებით აქვს გამოქვეყნებული, ასეთებია: „ცოტა რამ ჩვენი ცხოვრების ავ-კარგისა“, „ცოტა რამ გლეხთა ყოფა-ცხოვრებაზე ფშაველი“, „ფშაველესურეთის ავ-კარგი“ და სხვა მრავალი.

ზემოთ აღნიშნული კორესპონდენცია „ცოტა რამ ფშაველესურეთის ვითარების შესახებ“ რომ ნამდვილად ვაჟა-ფშაველასია, ამის ერთ-ერთ დამადასტურებელ საბუთს გვაძლევს თვით ავტორი კორესპონდენციაში „მთის ვითარება“,

¹ ს. ყუბანეიშვილი, ცხოვრება ვაჟა-ფშაველასი, თბილისი, 1961, გვ. 273.

რომელიც „ფშაველა ვეფხვიანის“ ხელწერით დაიბეჭდა გაზ. „ამირანში“ 1908 წელს. ამ წერილიდან ჩანს, რომ ვაჟას სურვილს — სკოლა ჩარგალში აშენებულიყო — ფრთები ესხმება და იგი მადლიერი გრძნობით წერს: „...როგორც ვაგივეთ მთავრობას განუზრახავს მლაროსკარის სკოლა გადაიტანოს სოფელ ჩარგალში (ფშაველა), რადგან იქ მოიპოვება სამრევლო თავისუფალი შენობა, რაიც ფრიად მოსაწონი აზრია, რადგან ს. ჩარგალი მცხოვრებლებით უფრო მრავალფეროვანია სხვა სოფლებზე და ამასთან უჭირავს შუა გული ფშაველას, სადაც ყოველი მხრიდან შეუძლიან ყველას მოიყვანოს ბავშვი სასწავლებლად“².

მიუხედავად იმისა, რომ მწერლისათვის ფშაველა და ხევსურეთი განუყოფელი ნაწილი იყო და იგი ამ მხარის ყველაზე მგრძობიარე ჭირისუფალს წარმოადგენდა, სხვა სოფლებთან შედარებით პრიორიტეტს მაინც თავის მშობლიურ ჩარგალს ანიჭებდა. მას სურდა მოსწრებოდა ამ მხარეში გზებს, სკოლებს, სამკითხველოებს. საავადმყოფოებს და მკითხველს უზიარებდა თავის აზრებს ამის თაობაზე. ა. თუნდაც, მისივე ადრინდელი კორესპონდენცია „წერილი ფშაველის ხევიდან“. რომელიც „იქაურის“ ხელმოწერით 1890 წელს გაზ. „ივერიაში“ დაიბეჭდა. მისი ავტორი მოითხოვს მთიულეთის ნაცვლად რკინიგზა გაყვანილ იქნეს ფშაველის ხევეზე. „...თიანეთიდან მოწერილი ამბავი, ვითომ გუდამაყარზე აპირობენ რკინიგზის გაყვანას და მერე ხევსურეთთან შეაერთებენო, არ უნდა იყოს მართალი, რადგან ის გზა სრულიად არ ვარგა და მოუხერხებელი იქნება იმაზე გზის გაყვანა... თუ მართალია, რომ რეინერებმა უნდა დაიარონ და დაათვალიერონ საუკეთესო მოსახერხებელი ადგილები რკინის გზისათვის. იმედია ფშაველის ხევის დაამჯობინებენ გზის გასაკეთებლად“³.

წერილში, „ცოტა რამ ფშავე-ხევსურეთის ავ-კარგის შესახებ“, გვაქვს ავტორისათვის დამახასიათებელი ასეთი გამოთქმები: „მაგრამ მაგარი ის არის, რომ“. ამ ფრაზას „მაგრამ მაგარი ის არის, რომ“ წერილებში ვაჟა-ფშაველა ხშირად ხმარობს, მაგალითად: „ფშაველის ხევიდან“, „თიანეთურ ფელეტონებში“, „ლაშარის ჭვარის დღობა, ანუ ლაშარობაში“ და სხვ.

ამდენად წერილის შინაარსი, აზრების დამთხვევა ვაჟა-ფშაველას სხვა წერილებთან, მითითებულ წლებში გაზეთ „ივერიაში“ აქტიური მონაწილეობა და სხვა გარემოებანი ნათელს ხდიან, რომ წერილი „ცოტა რამ ფშავე-ხევსურეთის ვითარების შესახებ“, რომელიც „ფშაველი მწყემსის“ ფსევდონიმით დაიბეჭდა 1900 წელს № 19 „ივერიაში“, ვაჟა-ფშაველასია.

ოქტომბრის რევოლუციამდელ ქურნალ-გაზეთებში „მოკეთის“ ფსევდონიმით მრავალი პუბლიკაცია დაიბეჭდა. ისინი უმეტესად გამოგზავნილია მესხეთ-ჯავახეთის, გორის, დუშეთის, თელავისა და სხვა მაზრების პროვინციებიდან. მათ ავტორთა ნაწილის ვინაობა დადგენილია. მაგალითად, „მოკეთე“ ფსევდონიმად უხმარიათ ქართველ საზოგადო მოღვაწეებს იოსებ იმედაშვილს და კონსტანტინე გვარამაძეს.

ამავე ფსევდონიმით გამოქვეყნებულია წერილი „თიანეთი“ გაზ. „ისარში“ 1907 წლის 17 იანვარს. ავტორი ამ წერილში 1907 წლის ამბებს თიანელ სოციალ-დემოკრატების საქმიანობას ეხება.

² ვ ა ჯ - ფ შ ა ვ ე ლ ა, თხზულებათა სრული კრებული, ტ. X, თბილისი, 1964, გვ. 55.

³ იქვე, გვ. 71.

„მოკეთის“ წერილი „თიანეთი“ შინაარსითა და ენით საგრძნობლად განსხვავდება ი. იმედაშვილისა და კ. გვარამაძის წერილებისაგან, ამიტომ ვერც ერთ მათგანს გამოსაკვლევი წერილის ავტორად ვერ მივიჩნევთ.

შინაარსის მიხედვით, ავტორი „მოკეთე“ თიანეთის გულშემატკივარი და მახლობელია. მისი ვინაობის დადგენისას ვარაუდი ჩვენ ვაჟა-ფშაველაზე შევაჩერეთ და აი, რატომ.

1907 წლის 13 იანვარს თიანეთში წერილ მემამულეთა წინასაარჩევნო კრება გაიმართა. ამ კრებაზე ფედერალისტებმა დეპუტატობის კანდიდატად ვაჟა-ფშაველა წააყენეს, მაგრამ საკმაო ხმების მიუღებლობის გამო მისი კანდიდატურა არ დამტკიცდა. ხმის მიცემის ნაცელად სოციალ-დემოკრატებმა კრებაზე ვაჟა-ფშაველას შეურაცხყოფა მიაყენეს, ამის შემდეგ მდგომარეობა უფრო გაუარესდა თიანელ წითელ რაზმელთა შორის.

კრების მეოთხე დღეს, ე. ი. 1907 წლის 17 იანვარს, გაზ. „ისარში“ „მოკეთის“ ფსევდონიმით დაიბეჭდა ზემოთ მითითებული იუმორისტული წერილი „თიანეთი“, რომელშიაც გაკრიტიკებული იყო სოციალ-დემოკრატების მოქმედება. ეს წერილი ვაჟა-ფშაველას უნდა დაეწერა, რადგან მოწინააღმდეგე მხარემ კრებაზე იგი უმოწყალოდ გააშავეს. ცნობილია, რომ მწერალი რაიმე უკანონო საქციელს არაეის აპატრებდა და, თუკი ვინმე მის წინააღმდეგ გაილაშქრებდა, იგი უმალ პრესის საშუალებით გამოეხმაურებოდა და საკადრისს ძიუზღავდა. ასე იყო ამჟამადაც.

არც სოციალ-დემოკრატები დარჩენილან ვალში. „მოკეთის“ წერილის („თიანეთი“) გამოსვლის მეორე დღესვე განაწყენებულებმა 1907 წელს გაზ. „საყვირის“ მე-3 ნომერში საპასუხო წერილი დაბეჭდეს. მათაც წერილს „თიანეთი“ უწოდეს და მასში აღწერეს თიანეთის წერილმემამულეთა წინასაარჩევნო კრების (13 იანვრის) შედეგები, გააკრიტიკეს ფედერალისტები და სასტიკად გაილაშქრეს ვაჟა-ფშაველას წინააღმდეგ.

ამ ორი წერილის გამოსვლის მიზეზი და შინაარსი პირდაპირ კავშირშია წინასაარჩევნო კრებაზე მწერლისა და მისი კანდიდატურის წინააღმდეგ გამლაშქრებელ პირთა დამოკიდებულებასთან. ამდენად თიანელი „მოკეთეს“ ვინაობა სხვაგან აღარ უნდა ვეძიოთ.

ვაჟა დიდი სამწერლო საქმიანობის პარალელურად რევოლუციურ მოღვაწეობასაც ეწეოდა. იგი სემინარიაში მოწაფეობის დროსვე ჩაება ხალხოსნურ მოძრაობაში და დიდი ხნის განმავლობაში არ შეუწყვეტია მასთან კავშირი.

გარდა ნიკო ტლაშაძისა, რომელთანაც ურთიერთობას პროფ. ს. ყუბანეიშვილი აგვიწერს, 1905 წლის ამბების პერიოდში მწერალთან ახლო ურთიერთობა ჰქონდათ წითელრაზმელებს — სოფ. ბოდაეის მღვდლის შვილს ა. ჩხეიძეს და სოფ. ჭოპორტში მცხოვრებ ჩოკანაშვილს, რომელნიც ერწოსა და მალაროსკარის საზოგადოებებში აგიტაციებს ეწეოდნენ.

ჩვენ მიერ მიგნებული წერილებიდან ირკვევა, რომ ვაჟა-ფშაველა 1907 წელს პოლიტიკური საქმიანობით ფედერალისტების მიმდევარი იყო და მათივე იდეებს უჭერდა მხარს. ამ დროს კი ფედერალისტებსა და სოციალ-დემოკრატებს შორის ხშირად იმართებოდა გაუთავებელი დავა. ზემოთ აღნიშნული წერილებიც (იხ. გაზ. „ისარ“ და „საყვირი“) ასეთ ფაქტებზე მეტყველებენ.

„მოკეთე“ რომ ვაჟას ფსევდონიმა, ამას მწერლისთვის დამახასიათებელი გამოთქმებიც ნათლად ადასტურებს.

წერილში ისეთი საყურადღებო ადგილებია, რასაც საკითხის გადაწყვეტი-
სათვის გარკვეული მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს. მაგალითად, „მოკეთეს“ წე-
რილში მოჰყავს სოციალ-დემოკრატების „ქადაგება“: „ჩვენი პარტია ძველია,
ვინ იცის, რა დროიდან მომდინარეობსო, ფედერალისტები მხოლოდ დღეს გა-
მოჩნდნენ, წინათ მაგათი ხსენება არ იყოო“. „მოკეთე“ ამის შესახებ იქვე აღ-
ნიშნავს: „პარტიის სიბერე-სიძველე უძღურებდას ნიშნავს და სიკეთედ არ ჩაი-
თვლება“: თანაც ასეთ მაგალითს უპირისპირებს: „ჩვენი სოფლის პირას ერთი
ღიღი ლოღი ძეგს, ვინ იცის რამდენი ხანია, მაგრამ იმას არავისათვის არა ურ-
გია რა“.

„მოკეთე“ ამ უმოძრაო, უსარგებლო ლოდს სოციალ-დემოკრატების პარ-
ტიას ადარებს. ისმება კითხვა, რომელ ლოდზეა ლაპარაკი? სად გდია იგი?
ჩვენი აზრით, ეს ის ლოდია, რომელთანაც ვაჟა-ფშაველა ხშირად მიდიოდა და
წერდა მის შესახებ. აი, რას ეკითხულობთ ვაჟას სხვა წერილში („ფიქრები,
მოგონება და ოცნება“): „...ერთმა ქვამ, დიდმა ლოდმა, გამიჭირა საქმე. ჰალა-
ში გდია, სწორედ გზის თავში. რაც გავჩნდი, მას აქეთ სულ ერთ ადგილას არის
წამოყუნებულნი... ზედ ხავსი მწვანედ გადაჰკვრია... ველარაფერმა დაძრა ის
მულღეგი იმ ადგილიდან... ველარ მოვითმინე და მივედი ამ ქვასთან ახლოს.
ეუტკირე... წარბს არ იხრია, ბრაზმორეულმა ჯოხი დავუშინე: ადეგ, შე მულ-
რეგო. თუ გძინავს, გაიღვიძე, თუ გღვიძავს, დაიძინე, აბა რას უგდისხარ ეგრე
ოხრად და ტიალად? რას ჰგავს შენი ყოფნა?...“

ზემოთ აღნიშნულ წერილებში ხსენებულ იმ ერთსა და იმავე ლოდზეა
ლაპარაკი, რომელიც ჟამთა ვითარებას ჩვენამდე შემოუნახავს და დღესაც
ფერწმუნეულად დევს ჩარგლის მახლობლად ჰალაში. ვაჟა ამ ლოდს წომ სხვა
წერილებშიც იხსენიებს. ამდენად ზემოთ აღნიშნული წერილების ავტორიც
ერთი და იგივე პირი უნდა იყოს.

აღსანიშნავია ისიც, რომ „მოკეთე“ სოციალ-დემოკრატების გაკრიტიკები-
სას ერთ ადგილას წერს: „გაუწყრეს წმინდა კოპალე, ლაშარის ჯვარი, კიჭახის
ჯვარი ვინც სოციალ-დემოკრატები ფედერალისტებზე გაცეალოსო“. მწერალი
მსგავს ფრაზეოლოგიას ხმარობს თავის დრამატულ ნაწარმოებში „სცენა მთა-
ში“: „დაგწყიოს გუდანის ჯვარმავე, ხახმატის ჯვარმავე. კიჭახის ჯვარმავე“. „მო-
კეთის“ მიერ ზემოთ აღნიშნული წმინდა კოპალე და ლაშარის ჯვარი ფშაველ-
თა. ხოლო კიჭახის ჯვარი ხევსურთა მთავარი სალოცავებია.

ცხადია, ვაჟა-ფშაველა უყურადღებოდ არ დატოვებდა შეურაცხყოფას,
რომელიც წინა საარჩევნო კრების მოწინააღმდეგეებმა გაზეთ „საყვირში“ და-
ბეჭდილი წერილით მიაყენეს.

და აი, 1907 წლის 14 თებერვალს „ეკალ-ძმარას“ ფსევდონიმით გა-
ზეთ „ისარში“ დაბეჭდა ვრცელი წერილი „გაზეთი „საყვირი“ და თიანურის
არჩევნები“.

„ეკალ-ძმარა“ ამ წერილში კვლავ უბრუნდება ადრინდელ საკითხს და უფ-
რო ვრცლად ეხება თიანელ წვირლ მემამულეთა 13 იანვრის კრებისა და 27
იანვრის სამაზრო არჩევნების შედეგებს, დაწერილებით აცნობს მკითხველს
სოციალ-დემოკრატების ხრიკებს და არჩევნებში ზედმეტი ხმების მიღების მი-
ზეზებს.

აღსანიშნავია, რომ „ეკალ-ძმარას“ წერილიც, „მოკეთის“ წერილის მსგავ-
სად. დიდი მხატვრული გემოვნებით არის დაწერილი. ენა ცოცხალია, სხარტი
და სადა. აშკარად ეტყობა ვაჟასეულობა. ეს წერილი „მოკეთის“ წერილის „თი-

ანეთის“ გაგრძელება უნდა იყოს. მათი შინაარსისა და სტილის შესწავლის შედეგად შესაძლებლობა მოგვეცა, გაბედულად გვეთქვა, რომ მათი დამწერი ერთი და იგივე პირი იქნება. ორივე წერილის თემასა და ფრაზეოლოგიას აშკარად ეტყობა ვაჟასეულობა.

„მოკეთეს“ და „ეკალ-ძმარას“ წერილები, გარდა იმისა, რომ საინტერესო ცნობებს შეიცავს თიანეთის სამაზრო არჩევნების შესახებ, საყურადღებოა იმ მხრივაც, რომ ისინი ვაჟას პოლიტიკური მიმართულებისა და თიანეთში მოქმედი ორი პარტიის სოციალ-დემოკრატებისა და ფედერალისტების ურთიერთ დამოკიდებულების ნათელ სურათს იძლევიან.

1890 წელს გაზ. „ივერიაში“ (№ 215) „დროებით თიანელის“ ფსევდონიმით გამოქვეყნდა ვრცელი კორესპონდენცია „ხმა პროვინციიდან“. ეს წერილი იუმორისტულია და ეხება დაბა თიანეთის საკვიბოროტო საკითხებს. ავტორი მასში ეხება — ჭარის საზაფხულო ბანაკის გამართვას, ჭარის მიერ მახლობელი მამულების ხელში ჩაგდებას. გლეხებისათვის სახანავე-სათესი ადგილების მოსპობას, ლუქმასურის საშოვრად ადგილობრივი ხალხის სხვაგან წასვლას, საქონლის დაავადებას, მასწავლებლის მიერ სკოლის მიტოვებას და პურის მცობლად დადგომას, ახალგაზრდობის უსაქმურობას, ლოთობასა და სასტუმროში არსებულ ანტისანიტარიულ მდგომარეობას.

ამ წერილის გამოქვეყნებას მაზრის ინტელიგენციაში დიდი აყალ-მაყალი მოჰყვა. ყველას სურდა გაეგო ვინ იყო ავტორი, მაგრამ იგი დღემდე უცნობი დარჩა.

ქართული გაზეთების ანალიტიკურ ბიბლიოგრაფიაში „დროებით თიანელი“ ფსევდონიმად არის ნაივვენები და ავტორის ვინაობა ამოუხსნელია.

ვის უნდა ეკუთვნოდეს ფსევდონიმი, „დროებით თიანელი?“ გასული საუკუნის 90-იან წლებში თიანეთისათვის ყველაზე მეტად ვის შესტკიოდა გული? თიანელებზე ვის შეეძლო ამ დროს დაეწერა ასეთი მაღალმხატვრული გემოვნებით იუმორისტული საგაზეთო წერილი? ყველა ამ კითხვას მხოლოდ ერთი პასუხი უნდა გაეცეს: უპირველესად ვაჟა-ფშაველას. ამიტომაც საკვლევი წერილის ავტორად იგი მივიჩნით.

პეტერბურგიდან დაბრუნების შემდეგ ვაჟა-ფშაველა სამუდამოდ დამკვიდრდა დედამისეულ ნაფუძარში — სოფელ ჩარჯალში. ამდენად მაზრის ცენტრში — თიანეთში ხშირად დაიარებოდა. მთელი თიანეთის მაზრა მისი მუდმივი ყურადღების ცენტრში იყო. აქ შექმნა ფელეტონებისა და კორესპონდენციების საუცხოო ციკლი. აქედან აწვდიდა საზოგადოებას სულიერსა და გონებრივ საზრდოს. ზემოთ აღნიშნული წერილიც ამ პერიოდს ეკუთვნის.

ვინც კი „დროებით თიანელის“ ფსევდონიმით გამოქვეყნებულ წერილს წაიკითხავს, შეამჩნევს, რომ იგი ვაჟა-ფშაველას აზრისა და გონების ნაყოფია. ვაჟასათვის დამახასიათებელი წერის ინდივიდუალური მანერა, სტილი, მწერლის სხვა წერილებთან ამ კორესპონდენციის აზრებისა და ფრაზების პირდაპირი დამთხვევა უდავოს ხდის, რომ „დროებით თიანელი“ ვაჟა-ფშაველაა.

„დროებით თიანელი“ კორესპონდენციაში „ხმა პროვინციიდან“ თავისი ვინაობის მისანიშნებლად ერთ ამბავს ასეთნაირად გადმოგვიცემს: „მეფუტუნეობის სარფამ მადა გაუღვიძა... თიანურ მასწავლებელსაც. ამან აღარ იკმარა თიანელ ყრმათათვის გონების საზრდოს მიწოდება და ახლა კუჭის საზრდოს მზადება-მიწოდებას მიჰყო ხელი, მაგრამ კოჭი აღჩუს ვერ დაუჭდა... როგორღაც

გაქურდეს ეს ფურნე, მოიპარეს 80 მანეთი ფული და მასწავლებლის საათი... ქურდი იმისავე ფურნეში მოსამსახურე ბიჭი აღმოჩნდა“.

ეს ამბავი ვაჟა-ფშაველას უცვლელად აღწერილი აქვს „იქაურის“ ფსევდონიმით გამოქვეყნებულ წერილში „დაბა თიანეთი“ (იხ. ტ. X, გვ. 61), რომელიც „დროებით თიანელის“ წერილის გამოსვლიდან ერთი კვირის შემდეგ დაიბეჭდა. ამ წერილშივეა სხვა მსგავსი აზრებიც, რომლებიც მოწმობს, რომ ისინი ერთისა და იმავე ავტორის გულისა და ტვინის ნაშუქია.

ჩვენი აზრით, ანგარიშგასაწვევია „დროებით თიანელის“ წერილის („ხმა პროვინციიდან“) ფინალი, რომელიც ვაჟასათვის დამახასიათებელი ტონით ბოლოვდება: „...მაგრამ ყველა ზემოთ ნათქვამი კი უფრო საყურადღებოა იმათთვის, ვისაც ძვირად უღირს ერის ზნეობრივი სისპეტაკე და სიფხიზლე, მაგრამ ვის შესტკივა თიანელებისათვის გული და ან ვის რად ესაჭიროება მათი ზნეობის დაცვა?!“

„დროებით თიანელი“ რომ ვაჟას ფსევდონიმა, ამ აზრთან გვაახლოებს სხვა გარემოებაც.

„დროებით თიანელის“ ხელმოწერით გაზ. „სახალხო ფურცელში“ (1915 წ., № 234) დაბეჭდილია კორესპონდენცია „ილდაკნის გმირები“. მასში მოთხრობილია ვაჟა-ფშაველას ახლო მეგობრის რევაზ გოჯიაშვილის ამბავი. ამ წერილში საკმაოდ არის ისეთი საკითხები, ფრაზები და ტერმინები, რომლებიც მწერლის სხვა პუბლიკაციებს ახასიათებს.

ვაჟა-ფშაველას აზრით, ძნელი არ არის ნიჭიერი მწერლის ნაწარმოების ცნობა თუნდაც იგი ხელმოუწერელი იყოს. იგი წერს: „...მწერალს, უპირველესად ყოვლისა, საკუთარი „ენა“ უნდა ჰქონდეს... ენაში იმალება მწერლის ინდივიდუალობა, მისი „მე“. ამიტომ ნიჭიერი მწერლის ნაწარმოები თუ ერთიორი რამ წაგვიტხავთ წინათ, შემდეგ ხელმოუწერელიც რომ შეგხვდეთ, ადვილად იცნობთ, ვის კალამსაც ეკუთვნის“ (ტ. IX, გვ. 294).

ფსევდონიმებზე მუშაობისას მრავალი გარემოება შევისწავლეთ და გავანალიზეთ.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულის შემდეგ ამოხსნილად მიგვაჩნია ვაჟა-ფშაველას რამდენიმე ფსევდონიმი: „მეთვალყურე“, „ფშაველი მწყემსი“, „მოკეთე“, „ეკალ-მშარა“, „დროებით თიანელი“.

ჩვენ გვწამს, რომ მწერლის ლიტერატურულ მემკვიდრეობას თიანური პუბლიკაციების ბრწყინვალე ნიმუშები დაუბრუნდება. ესენია: „თიანეთი“ (გაზ. „ივერია“, 1888, № 74), „სოტა რამ ფშავ-ხევსურეთის ვითარების შესახებ“ („ივერია“, 1900, № 19), „თიანეთი“ („ისარი“, 1907, № 10), „გაზეთი „საყვირი“ და თიანური არჩევნები“ („ისარი“, 1907, 14 თებერვალი), „ხმა პროვინციიდან“ („ივერია“, 1890, № 214), „ილდაკნის გმირები“ („სახალხო ფურცელი“, 1915, № 234).

გარდა აღნიშნულისა, ქართულ ჟურნალ-გაზეთების გაცრეცილ ფურცლებზე მივაკვლიეთ ვაჟა-ფშაველას ხელმოწერილ დაბეჭდილ წერილებს, რომლებიც მის თხზულებათა სრული კრებულის ანთომეულში შესული არ არის. ესენია: „დავვიანებული პასუხი ბ. რედაქტორო“ („სახალხო ფურცელი“. 1914, № 132), „პროვინციის ცხოვრება“ (გაზ. „ისარი“, 1908, № 45), „ღებეშა თია-

ნეთიდან იაკობ გოგებაშვილის გარდაცვალების გამო“, „დეპეშა დუშეთიდან წინამძღვრის-იანთ-კარის სამეურნეო სკოლის 30 წლის იუბილეს გამო“ („სახალხო გაზეთი“, 1913, № 1014)⁴.

⁴ ჩვენი აზრით, ვაჟა-ფშაველას ექუთენის აგრეთვე: 1. 1903 წლის № 71 „ივერიაში“ „ნ ა რ ი ს“ ფსევდონიმით დაბეჭდილი კორესპონდენცია „წერილი რედაქციის მიმართ“; 2. 1909 წლის № 210, 218 გაზ. „დროებაში“ „მ გ ზ ა ე რ ი ს“ ფსევდონიმით დაბეჭდილი წერილებიც, სათაურით „მთათა შორის (თიანეთი დუშეთი და დუშეთი თიანეთი)“; 3. 1914 წლის № 161 გაზეთ „სახალხო ფურცელში“ „მთიული წყალობას“ ფსევდონიმით გამოქვეყნებული წერილი „დუშეთის რამე-რუმე. მათ შესახებ გამოკვლევას ცალკე გამოვაქვეყნებთ.

В. И. АБРАМИШВИЛИ

О ТИАНЕТСКИХ НЕИЗВЕСТНЫХ ПУБЛИКАЦИЯХ ВАЖА-ПШАВЕЛА

Резюме

В предлагаемом труде представлены несколько неизвестных псевдонимов Важа-Пшавела и приведены статьи, подписанные этими псевдонимами. Так, например, под псевдонимом «Метвалкуре» (Наблюдатель) опубликована статья «Тианети» (газ. «Иверия», 1888, № 74), под «Пшавели мцкемси» (Пшавский пастух) — «Кое-что о Пшав-Хевсурети» (газ. «Иверия», 1900, № 19), под «Моксте» (Благодетель) — ст. «Тианети» («Исарн», 1907, № 10), под «Экал-дзмара» (Колючка-уксус) — ст. «Газета «Гудок» и выборы в Тианети» («Исарн», 1907, 14 февраля), под «Дрозбит тианели» (Временно тианец) — две статьи: «Голос из провинции» (газ. «Иверия», 1890, № 214) и «Герон Илдакани» (газ. «Сахалхо пурцели», 1915, № 234), под «Мгзаври» (Путешественник) — две статьи под одним заголовком «Между горами» (с подзаголовками «Тианети Душети» и «Душети Тианети») — (газ. «Дрозба», 1909, №№ 210, 218), под «Начобнари» (Бывший чабан) — ст. «Письмо в редакцию» (газ. «Иверия», 1903, № 71), под «Мтиული Цкалоба» (Горец Цкалоба) — ст. «Душетское кое-что» («Сахалхо пурцели», 1914, № 161).

Кроме вышеизложенного, в труде приводятся статьи, подписанные просто «Важа-Пшавела», не вошедшие в его полное собрание сочинений: «Запоздалый ответ» («Сахалхо пурцели», 1914, № 132); «Провинциальная жизнь» («Исарн», 1908, № 45).

Выявленные псевдонимы Важа-Пшавела дополняют имеющийся список его псевдонимов, а приведенные его публикации помогут заполнить существенные пробелы в изучении наследия Важа-Пшавела.

⁴ წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის შ. რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტმა

ილია ტაბალა

ესპანელი ავტორი საკარტოვლოში ავგუსტინელ მისიონერთა
მოღვაწეობის შესახებ

1778 წელს ესპანეთის ქალაქ ვალიადოლიდში კარლოს ალონსო ესპანურ ენაზე გამოაქვეყნა წიგნი სახელწოდებით: „ავგუსტინელი მისიონერები საქართველოში (XVII საუკუნე)“¹.

წიგნის წინასიტყვაობის ავტორი ხულიან გარსია სენტერო, რომელიც მაღალ შეფასებას აძლევს წიგნს და მისი ავტორის მოღვაწეობას, აღნიშნავს, რომ კარლოს ალონსო დეტალურად განიხილავს ავგუსტინელ მისიონერთა მოღვაწეობას 1628—1639 წწ. კავკასიის ერთ ქვეყანაში — საქართველოში.

კარლოს ალონსოს წიგნი დაწერილია მდიდარი საარქივო, დღემდე გამოუქვეყნებელი მასალების საფუძველზე, რაც მას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს. ცნობილმა ქართველოლოგმა ბელგიელმა მეცნიერმა პროფესორმა მიშელ ვან ესბროკმა ამ წიგნს მაღალი შეფასება მისცა. მან მიუთითა იმაზე, რომ „დასავლეთ ევროპელი მკითხველი საერთოდ ნაკლებად იცნობს საქართველოს“ და ასეთ ვითარებაში განსაკუთრებულად დიდია კარლოს ალონსოს წიგნის მნიშვნელობა².

ცნობილია, რომ ავგუსტინელ მისიონერთა მოღვაწეობის ძირითადი ადგილი იყო გოა (ინდოეთი). აქ შეიქმნა „აღმოსავლეთ ინდოეთის ავგუსტინელ-

¹ Carlos Alonso O. S. A., Misioneros Agustinos en Georgia (Siglo XVII), «Estudios de Historia Agustiniiana», Ed. Estudio Agustiniiano, Valladolid, 1978, 143 გვ. დავასახელებთ კარლოს ალონსოს სხვა ზოგერთ ნაშრომსაც, რომელიც ამავე საკითხებს ეხებოან: OSA (Archivio Generale degli Agostiniani). Los mandeos y las misiones caolicas en la primera mitad del siglo XVII, «Orientalia Christiana Analecta», 179, Roma, 1967; Angel Maria Cittadini, O. P., Arzobispo de Naxiwan, Studia Ephemeridis «Augustinianum», 6. Roma, 1970, Stato delle missioni agostiniane nelle Indie Orientali secondo una relazione inedita del 1640, «Analecta Augustiniana», 1962, № 25, გვ. 291—325; Documentacion inedita para una biografia de Fr. Alejo de Menezes, O. S. A., Arzobispo de Goa (1595—1612), «Analecta Augustiniana», 1964, № 37, გვ. 263—333; Misiones de la Orden de S. Agustin en Georgia (1628—1639), «Analecta Augustiniana», 1965, № 28, გვ. 219—280; El P. José del Rosario, OSA., y la Mision Agustiniiana de Persia, «Analecta Augustiniana», 1966, № 29, გვ. 272—315; Nueva documentacion inedita sobre las misiones agustinianas en la India y Persia, «Analecta Augustiniana», 1970, № 33, გვ. 309—393; Miscellanea Missionaria Agostiniana (sec. XVII), «Analecta Augustiniana», 1971, № 34, გვ. 239—294; El convento agustiniano de Ispahan durante el periodo 1621—1671, «Analecta Augustiniana», 1973, გვ. 247—308 და სხვა.

² Michel van Esbroeck S. J., Carlos Alenso O. S. A., Misioneros Agustinos en Georgia (Siglo XVII), Valladolid, 1978, 143, გვ. «Orientalia Christiana Periodica», vol. XLVI/1980, Roma, გვ. 226—227.

თა კონგრეგაცია“. მისი ერთ-ერთი განშტოება იყო საქართველოს — ავგუსტინელთა გორის მისიონი.

კარლოს ალონსოს დასახელებული წიგნი შედგება შესავლისაგან, რომელსაც მოსდევს: გამოყენებული წყაროებისა და ლიტერატურის დასახელება, რვა თავი, დასკვნა, ქეთევან დედოფლის წამების შესახებ ერთი დოკუმენტი და სახელთა საძიებელი.

წყაროებისა და ლიტერატურის სიაში დასახელებულია მადრიდის ეროვნული ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა განყოფილება, ვატიკანის არქივი, წმ. კონგრეგაცია „პროპაგანდა ფიდეს“ არქივი, ფეხშიშველ კარმელიტთა მთავარი არქივი, ავგუსტინელ მისიონერთა მთავარი არქივი და სხვ.³

კარლოს ალონსო თავისი წიგნის პირველ თავში ეხება გოაში „ავგუსტინელ მისიონერთა აღმოსავლეთ ინდოეთის“ კონგრეგაციის დაარსებას. სწორედ აქედან დაიწყო ავგუსტინელ მისიონერთა მოღვაწეობა კავკასიაში, კერძოდ საქართველოში, სადაც ისინი პირველად მოვიდნენ 1628 წელს და გორში ავგუსტინელთა მისიონი დააარსეს⁴. ამის შესახებ, შენიშნავს კარლოს ალონსო, საინტერესო მასალებია მოცემული მისიონერთა წერილებში, რომლებიც რომის არქივებში ინახება⁵.

ავგუსტინელ მისიონერთა მოღვაწეობა საქართველოში ემთხვევა აღმოსავლეთ საქართველოში თეიმურაზ I-ის მეფობის პერიოდს. კ. ალონსო მიუთითებს, რომ მეფე თეიმურაზ I ცნობილი იყო, როგორც პოეტი⁶.

მემდეგ კ. ალონსო განიხილავს საქართველოს ისტორიულ-გეოგრაფიულ მდგომარეობას უძველესი დროიდან XVII საუკუნის დასაწყისამდე⁷ და აღნიშნავს, რომ უძველეს დროში საქართველო მოიცავდა კოლხეთსა და იბერიას. კოლხეთში ახ. წ. III საუკუნეში ჩამოყალიბდა ლაზიკის სახელმწიფო, სადაც ცხოვრობდნენ „ლაზლის“ ანუ „ლესგის“ ტომები. ამასთანავე, ქართულ ოფიციალურ ისტორიულ ლიტერატურაში ჩნდება სახელწოდება ეგრიისი. შემდგომში ამ მხარეს ეწოდა დასავლეთ საქართველო, რომელიც მოიცავს აფხაზეთს, სვანეთს, სამეგრელოს, გურიას და იმერეთს⁸.

აღმოსავლეთ საქართველო მოიცავდა კახეთსა და ქართლს, ეს არის ისტორიული იბერია (ბერძნულ-რომაული წარმოშობის სახელწოდება).

ახ. წ. IV საუკუნეში საქართველოს სამეფო სტაბილური ხდება. ამ საუკუნის პირველ ნახევარში საქართველო ქრისტიანობას ღებულობს. V—VI სს. მიმდინარეობს ბრძოლა ბიზანტიასა და სპარსეთს შორის საქართველოზე გავლენის მოსაპოვებლად.

³ კარლოს ალონსო, რომელსაც ჩვენ 1980 წელს რომში შევხვდით, ამჟამადც ნაყოფიერად განაგრძობს მუშაობას რომის არქივებში აღმოსავლეთში მისიონერების მოღვაწეობასთან დაკავშირებულ მასალებზე.

⁴ Th. de Herrera, *Alphabetum Augustinianum*, vol. I, Madrid, 1643, გვ. 324; C. Alonso, *Misioneros Agustinos*, გვ. 11; *Archivio Generale degli Agostiniani* (Roma), Serie Aa, vols. 41, 42.

⁵ Carlos Alonso, *Misiones de la Orden de San Agustin en Georgia* (1628—1639), «*Analecta Augustiniana*», 1965, № 28, გვ. 219—280.

⁶ C. Alonso, *Misioneros Agustinos*, გვ. 13.

⁷ იქვე, გვ. 13—26.

⁸ იქვე, გვ. 14.

შემდეგ ავტორი ეხება საქართველოს გაერთიანებისათვის ბრძოლას, რომელსაც ქართველი მეფეები ეწეოდნენ. წიგნში მოხსენიებულია ბაგრატ II, დავით IV, დავით V და სხვ. აქვე მოცემულია საქართველოს მეფეთა გენეალოგია XVII საუკუნის პირველ ნახევრამდე⁹.

კარლოს ალონსო კვლავ უბრუნდება საქართველოში ქრისტიანობის მიღების საკითხს და განიხილავს ქართულ ქრისტიანულ ლიტერატურას. შემდეგ კვლავ ქართველი ხალხის ბრძოლას ქრისტიანობის შენარჩუნებისათვის, კერძოდ, სპარსელ და თურქ დამპყრობთა წინააღმდეგ. ლაპარაკია სიმონ I-ის (1558—1600) ბრძოლაზე სპარსელ და თურქ მოძალადეთა წინააღმდეგ, საქართველოში სპარსეთის შაჰების ლაშქრობაზე, კერძოდ შაჰ აბას I-ის, (1587—1629) შემოსევებზე, რომლებიც საქართველოსათვის გამანადგურებელი იყო.

ავტორი განიხილავს სპარსეთ-თურქეთის ომებს და ამ ომებისადმი საქართველოს დამოკიდებულებას, მათში მონაწილეობას და მათს შედეგებს საქართველოსათვის.

ამ დროს შაჰის კარზე უამრავ ელჩებს შეხვდებოდით, ჩამოსულებს სხვადასხვა ქვეყნებიდან, მათ შორის საქართველოდანაც. მაგალითად, 1602 წლის 4 ოქტომბერს შაჰის კარზე იყო საქართველოს ელჩი. აქვე იყვნენ ესპანეთისა და პორტუგალიის ელჩებიც.

ეხება რა კახეთის მეფე ალექსანდრე II-ისა (1574—1602) და ქართლის მეფის გიორგი X-ის (1599—1605) სპარსეთის შაჰთან დამოკიდებულებას, კ. ალონსო მიუთითებს, რომ შაჰის ლაშქრობის დროს ეს მეფეები მას თავიანთი ჯარის ნაწილებით ახლდნენო.

კ. ალონსო აღნიშნავს, რომ კახეთის მეფე ალექსანდრე II შაჰ აბასის საველე ბანაკში ყოფილა მამინ, როდესაც 1604 წლის ოქტომბერში ესპანეთის მეფის ელჩი ლუის პერეირა დე ლაჩერდა შაჰ აბასთან მივიდა. ელჩს ახლდნენ ავგუსტინელი მისიონერები: მელშორ დე ლოს ანჟელესი და გილერმო დე სანტო აგოსტინო.

აქ ავგუსტინელ მისიონერებს საუბარი ჰქონიათ კახეთის მეფე ალექსანდრესთან, კახეთის კათალიკოსთან, სამცხეს ათაბაგ მანუჩართან და სხვა ქართველებთან. ალექსანდრეს, კათალიკოსს და მანუჩარს ავგუსტინელი მისიონერები თავიანთ მხარეებში მიუპატიებიათ.

შემდეგ კ. ალონსო ეხება კახეთის მეფე ალექსანდრეს მეფობის უკანასკნელ პერიოდს, საკუთარი შვილის — კონსტანტინეს მიერ მის მოკვლას. შენიშნავს, რომ შაჰ აბასის (რომელიც დაკავშირებულიყო ამ მკვლელობასთან) გეგმა ვერ განხორციელდაო. კახეთის მოსახლეობამ კონსტანტინე მეფედ არ მიიღო.

1606 წელს კახეთში თეიმურაზ I გამეფდა. პირველ ხანებში თეიმურაზი და დედამისი — ქეთევან დედოფალი ერთად მართავდნენ ქვეყანას. ამ დროს მცირეწლოვანი ლუარსაბი ქართლის მეფე გახდა.

1611 წელს შაჰ აბას I-მა მოსკოვის დიდ მთავართან ელჩი გაგზავნა. ამ ელჩს ახლდა მისიონერი ხუან თადეო და სანტო ელისეო. მათ საქართველოზე გაიარეს და თან ჰქონდათ შაჰ აბასის სარეკომენდაციო წერილი მეფე თეიმურაზთან, რათა მას მშვიდობიანად გაეტარებინა ისინი თავის სამფლობელოს

⁹ C. Alonso, Misioneros Agustinos, გვ. 15—16.

ტერიტორიაზე. ამ დროს ხუან თადეო დე სანტო ელისეო გაცნობია საქართველოს პოლიტიკურ მდგომარეობას და ამის შესახებ რომში „პროპაგანდა ფიდესათვის“ წერილი გაუგზავნია¹⁰.

შაჰ აბას I უკმაყოფილო იყო კახეთისა და ქართლის მეფეების პოლიტიკით. მას არ აწყობდა მათ შორის კარგი ურთიერთობა. შაჰი ეძებდა მომენტს მათ მიმართ შურისძიებისათვის. შაჰმა გადაწყვიტა თურქეთთან საომარი მოქმედება განეხსენებინა (მათ შორის არსებული ზავი დაარღვია). შაჰს ამ გზით უნდოდა აღმოსავლეთ საქართველო შემოემტკიცებინა. 1613 წლის 17 ნოემბერს შაჰ აბასი თავისი დიდძალი ლაშქრით საქართველოსაკენ დაიძრა.

როგორც კი ყარაბახს მიაღწია, შაჰ აბასმა თეიმურაზ მეფეს შეუთვალა მისთვის მიველები გამოეგზავნა. თეიმურაზმა დიდი ხნის ყოყმანისა და ახლობლების რჩევის შემდეგ, შაჰთან გაგზავნა დედამისი — ქეთევან დედოფალი, თავისი ორი ვაჟი — ლევანი და ალექსანდრე და წარჩინებული პირები (ქალი და კაცი, რომლებიც დედოფალს ახლდნენ).

1614 წლის მარტში შაჰ აბასმა კახეთი დაიპყრო და გაანადგურა. თეიმურაზმა ქართლს შეაფარა თავი — ლუარსაბთან მივიდა. როდესაც შაჰმა ქართლს შეუტია, თეიმურაზი და ლუარსაბი იმერეთში გიორგი მეფესთან გადავიდნენ, „რომელიც კონსტანტინოპოლის გელენის ქვეშ იყო“¹¹.

შაჰ აბასმა იმერეთის მეფე გიორგის მოსთხოვა ქართლისა და კახეთის მეფეების გადაცემა, მაგრამ იმერეთის მეფემ შაჰს თავაზიანი უარით უპასუხა. კახეთში მმართველობა შაჰმა რენეგატ ისახანს გადასცა. ქეთევან დედოფალი და თეიმურაზის ვაჟები სპარსეთში გაგზავნა. მას ისინი ჯერ ისპაანში ჰყავდა, ხოლო შემდეგ — შირაზში გადაასახლა.

შაჰ აბასი ამჯერად სპარსეთში დაბრუნდა, თან წაიყვანა ათეულ ათასობით ქართველი, რომლებიც კახეთის მიწიდან აყარა. შემდეგ კვლავ გაილაშქრა საქართველოზე. კარლოს ალონსო აქვე ეხება „რენეგატი მოურავ ბეგის“ (გიორგი სააკაძის) მოღვაწეობას საქართველოში¹². კ. ალონსო მიუთითებს, რომ შაჰ აბასმა ლუარსაბ მეფე მოტყუებით იოლად ჩაიგდო ხელში და ბოლო მოუღო მას, ხოლო თეიმურაზი უფრო ეშმაკი აღმოჩნდა.

„ავგუსტინელ მისიონერებსა და ქართველებს შორის პირველი კონტაქტები, — წერს კ. ალონსო, — იწყება 1604 წლის ოქტომბრიდან. ისინი ერთმანეთს შეხვდნენ სპარსეთის ჩრდილოეთ რაიონში, შაჰ აბას I-ის საველე ბანაკში, იქ ესპანეთის მეფის ელჩის ლუის პერიერა დე ლაჩერდას მისვლის დროს“. ამ უკანასკნელს, როგორც უკვე ითქვა, ავგუსტინელი მისიონერები ახლდნენ¹³. ამ დროს ქართველებთან ავგუსტინელი მისიონერების საუბრების შინაარსი გადმოცემულია მისიონერ მელშორ დე ლოს ანეელესის მიერ რომში გაგზავნილ წერილებში¹⁴. ავგუსტინელ მისიონერებს ქართველებთან საუ-

¹⁰ C. Alonso, Misioneros Agustinos, გვ. 22; Florencio del Nino Jesus. En Persia, Pamplona, 1930. გვ. 71—80; A Chronicle of the Carmelites in Persia and the Papal Mission of the XVIIth and XVIIIth centuries, London, 1939. vol. I, გვ. 194—197; vol. II, გვ. 921.

¹¹ C. Alonso, Misioneros Agustinos, გვ. 24.

¹² C. Alonso, Misioneros Agustinos, გვ. 26.

¹³ Roberto Gulbenkian, L'Ambassade en Perse de Luis Pereira de Lacerda et des Pères de l'Ordre de Saint-Augustine, Melchior dos Anjos et Guilherme de Santo Agostinho, 1604—1605, Lisboa 1972, გვ. 81—94; C. Alonso, Misioneros Agustinos, გვ. 27.

¹⁴ M. Tamarati, L'Eglise Georgienne des origines jusqu'à nos jours, Rome, 1910, გვ. 267; C. Alonso, Misioneros Agustinos, გვ. 27.

ბარი ჰქონდათ ქრისტიანულ, ორთოდოქსალურ სარწმუნოებაზე, ქართულ ეკლესიასა და რომაულ ეკლესიაში არსებულ წესებზე და სხვ.

მისიონერ მელშორ დე ლოს ანჟელეს სურვილი გამოუთქვამს ყოფილიყო პირველი ავგუსტინელი მისიონერი, რომელიც საქართველოში წავეიდა. მას გადაუწყვეტია გაჰყოლოდა ალექსანდრე მეფეს, რომელიც ამ დროს კახეთში ბრუნდებოდა. მაგრამ ესპანეთის ელჩმა ლუის პერეირა და ლაჩერდამ მას ნება არ დართო¹⁵.

1605 წლის იანვარში, — წერს კ. ალონსო, — ალექსანდრე დაბრუნდა თავის ქვეყანაში — კახეთში, ხოლო 8 მარტს იგი შევიდა თავის სატახტო ქალაქ ვრემში. 5 დღის შემდეგ — 13 მარტს იგი „საკუთარმა შვილმა კონსტანტინემ მოკლა, ალბათ, შაჰის მიერ წაქეზებულმა“¹⁶.

ესპანეთის ელჩი, სპარსეთში თავისი მისიის დამთავრების შემდეგ, სპარსეთიდან გაემგზავრა. მას თან ახლდნენ ავგუსტინელი მისიონერები. ელჩი ჭერ ორმუზში ჩავიდა, სადაც დარჩა 1605 წლის 10 ნოემბრამდე, ხოლო შემდეგ თავის ქვეყანაში დაბრუნდა. გილერმო დე სანტო ავგუსტინო 1608 წლამდე ორმუზის მონასტერში დარჩა. მელშორ დე ლოს ანჟელესი გოას მთავარ მონასტერში გაემგზავრა. მას თან ახლდა სპარსეთის შაჰის ელჩი, რომელიც გოას გავლით ესპანეთში მიემგზავრებოდა.

გოაში ჩასვლისთანავე მელშორ დე ლოს ანჟელესმა, ამ ქალაქის არქიების-კოპოსს, ავგუსტინელ მისიონერთა მეთაურს ალეხო დე მენესესს მოახსენა. ქართველებთან საუბრის შესახებ და აუხსნა საქართველოში ავგუსტინელთა მისიონის დაარსების პირობები და შესაძლებლობა.

ამ საკითხზე თავისი აზრი ალეხო დე მენესესმა 1605 წლის 13 თებერვალს რომის პაპს პავლე V-ს შეატყობინა, ხოლო პორტუგალიაში დაბრუნების შემდეგ (1609 წლის დეკემბერი) კი წერილები გამოაქვეყნა¹⁷.

1608 წელს ესპანეთის მეფე ფილიპე III-ის განკარგულებით მელშორ დე ლოს ანჟელესი კვლავ გაემგზავრა გოადან სპარსეთში. მას ახლაც ახლდა ზემოხსენებული სპარსელი ელჩი, რომელმაც მადრიდში მეფე ფილიპე III-ის სასახლის კარი მოინახულა და თავის სამშობლოში ბრუნდებოდა. ისინი ორმუზში ჩავიდნენ. მათ აქ გილერმო დე სანტო ავგუსტინო შეუერთდა და ისინი სპარსეთში გაემგზავრნენ.

არქიებისკოპოს ალეხო დე მენესესს თვითონ უნდოდა საქართველოში ჩასვლა. ამის შესახებ მან კიდევ შეუთვალა მელშორ დე ლოს ანჟელესის საშუალებით ქართველთა პატრიარქს. ალეხო დე მენესესის ამ საქმით დაინტერესებაზე მიუთითებს 1608 წლის 5 თებერვალს ისპანიიდან პაპი პავლე V-ს სახელზე გაგზავნილი ერთ-ერთი წერილი¹⁸.

1614 წლის ერთ-ერთ წერილში, რომელიც შედგენილია მელშორ დე ლოს ანჟელესის მიერ, ნათქვამია, რომ ქართველი „პატრიარქი და ყველა ქართველი ეპისკოპოსი მაღალ შეფასებას აძლევენ არქიებისკოპოსს მენესესის სურვილს“. ეს წერილი 1614 წლის იანვარში მადრიდში გამოქვეყნდა. მელშორ დე ლოს

¹⁵ C. Alonso. Misioneros Agustinos, გვ. 29.

¹⁶ იქვე.

¹⁷ C. Alonso. Misioneros Agustinos, გვ. 29; მისივე, «Analecta Augustiniana», 1970, № 33.

¹⁸ «Analecta Augustiniana», 1961, № 24, გვ. 194.

ანეელეს ქართველები გოაში მიუპატიებია, რათა იქიდან პორტუგალიაში გამგზავრებულყვენ¹⁹.

მელმორ დე ლოს ანეელესი წერს, რომ შაჰ აბას I მისიონერებს სიძნელეებს არ უქმნიდა წასულიყვენ და ენახათ საქართველო, მაგრამ იგი საქართველოში ავგუსტინელ მისიონერთა მისიონის შექმნის წინააღმდეგი ყოფილა. მას ეწინოდა: ავგუსტინელ მისიონერებთან კონტაქტის შემდეგ ქართველებს უარი არ ეთქვათ ყოველწლიურად ეყებისა და გოგონების ხარკის სახით გაგზავნაზე შაჰთან. კარლოს ალონსო წერს, რომ ამ ქართველ ბიჭებს გამაჰმადიანების შემდეგ შაჰი ჭარში რიცხავდა. საქართველოდან ამ გზით სპარსეთში ჩაყვანილი ბევრი ჭარისკაცია შაჰის არმიაში. ზოგიერთი მათგანი სპარსეთში დიდ თანამდებობასაც აღწევდა.

1613 წლის 13 ივლისს ისპანიდან პაპი პავლე V-ის სახელზე ავგუსტინელ მისიონერების მიერ გაგზავნილ წერილში ისინი მადლობას მოახსენებენ პაპს იმ წერილისათვის, რომელიც მას შაჰ აბასისათვის მიუწერია მისიონერებისადმი მფარველობის აღმოჩენის შესახებ. პაპის ამ წერილში ქართველებზეც ყოფილა ლაპარაკი: ქართველებს კარგად მიუღიათ მისიონერები და, ეს უკანასკნელნი დიდ იმედებს ამყარებენ ქართველებზე²⁰.

უფრო გვიან, 1626 წლის 15 ნოემბერს, სპარსეთში ავგუსტინელ მისიონერთა უფროსი კონგრეგაცია „პროპაგანდა ფიდეს“ სახელზე გაგზავნილ წერილში ურჩევდა მათ ავგუსტინელი მისიონერები გაეგზავნათ საქართველოში.

ამ დროს ავგუსტინელ მისიონერებს კონტაქტი დაუმყარებიათ სამცხეს ათაბაგ მანუჩარ I-თან, როცა ეს უკანასკნელი სპარსეთში ყოფილა. „მანუჩარ I, — წერს კარლოს ალონსო, — მესხეთის თუ სამცხის მთავარი (1582—1614), ქაიხოსრო II-ისა და დედოფალ დედისიმედის ეპიშვილი იყო. ეს უკანასკნელი XVI საუკუნის ბოლოსა და XVII საუკუნის დასაწყისში გვევლინება როგორც ზემოხსენებული ტერიტორიის რეგენტი. მანუჩარ I ხსენებულ სამთავროს მართავდა როგორც სამცხეს მე-17 ათაბაგი.

1582 წელს მანუჩარმა ცოლად შეირთო ქართლის მეფის სიმონ I-ის ქალიშვილი. 1584 წელს სამცხე თურქებმა დაიპყრეს და მოსახლეობის დიდი ნაწილი ტყვედ წაიყვანეს, ხოლო ტერიტორია სტამბულს დაუქვემდებარეს. 1588 წელს ათაბაგმა თავისი სიმამრის — ქართლის მეფე სიმონ I-ის დახმარებით, თურქების ბატონობას თავი დააღწია²¹.

1608 წლის შობის დღეს შაჰ აბას I თავის კარისკაცებთან ერთად ავგუსტინელ მისიონერთა მონასტერში მივიდა. „შაჰს თან ახლდა საქართველოს ერთ-ერთი პროვინციის მმართველი მანუჩარი“. აქ, კარლოს ალონსო ჰყვება გოჭების ისტორიას: შაჰმა ჰკითხა მისიონერებს, ისინი აღნიშნავდნენ შობის დღესასწაულს სპარსეთში ისევე, როგორც თავიანთ სამშობლოში — პორტუგალიაში? მათ უპასუხეს, რომ პორტუგალიაში შობის დღეს აუცილებლად

¹⁹ Archivo Agustiniانو. 45. გვ. 264—268; C. Alonso. Misioneros Agustinos, გვ. 30.

²⁰ «Analecta Augustiniana». 1965, № 28; გვ. 222—234; C. Alonso. Misioneros Agustinos, გვ. 32.

²¹ L. L. Bellan. Chah Abbas I: sa vie, son histoire, Paris, 1932, გვ. 156, 162, 167—168; C. Alonso. Misioneros Agustinos, გვ. 33.

გოქს კლავენო, აქ კი გოჭები არ იშოვებო. ამაზე შაკმა უპასუხა, რომ ისინი ცდებიან: „ისპაანში არიან გოჭები“, რომ ისინი ჰყავს მას... საქართველოდან გამოგზავნილი. შაკმა გასცა განცარგულება მათთვის გოჭები მიეცათ და სხე.²²

1613 წლის 31 ივლისს ავგუსტინელი მისიონერები პაპი პავლე V-ს წერდნენ, რომ საქართველოში ყველა პირობა არსებობდა მისიონერების მუშაობისათვის. ასეთი შინაარსისა, მაგალითად, გილერმო დე სანტო ავგუსტინოს წერილი, რომელიც მან ისპაანიდან რომში გაგზავნა.²³

მელმორ დე ლოს ანეელესი და ხუან დე სანტო ხოზე მადრიდში გამგზავრდნენ. უკან დაბრუნებისას მელმორ დე ლოს ანეელესმა ესპანეთის მეფეს გამოართვა შაკისადმი გადასაცემად სარეკომენდაციო წერილი. აქ ლაპარაკი იყო ავგუსტინელ მისიონერთა მფარველობაზე, რომლებიც სპარსეთის შაკის გავლენის ქვეშ მყოფ ტერიტორიებზე მოღვაწეობდნენ ან მომავალში (კერძოდ, საქართველოში) იმუშაებდნენ.

ამ დროს მადრიდში სპარსეთში წასასვლელად ემზადებოდა ელჩობა გარსია დე სილვა ფიგეროას მეთაურობით.

როგორც უკვე ითქვა, 1613 წლიდან შაკ აბას I-ს სპარსეთში ტყვედ ჰყავდა კახეთის დედოფალი ქეთევანი — თეიმურაზის დედა, თეიმურაზის ორი ვაჟიშვილი — ალექსანდრე და ლევანი. საქართველოში მეორე ლაშქრობის დროს — 1616 წლის დასაწყისში შაკმა მოტყუებით ლუარსაბ მეფე ასტრახადში მიიწვია და იქ დააკავა. შემდეგ „უშიშროების“ საბაბით შირაზში გადაიყვანა და გულაბ-ყალას ციხეში ჩასვა. 1622 წელს შაკის ბრძანებით ქართლის მეფე ლუარსაბი იქ მოკლეს²⁴.

შირაზში იმყოფებოდა ქეთევან დედოფალიც. 1617 წლის ნოემბერში ქეთევანს იქ შეხვდა ესპანეთის ელჩი დონ გარსია დე სილვა ფიგეროა. ეს ელჩი მეორედაც (1618 წლის 5 აპრილს) შეხვდა ქეთევან დედოფალს²⁵. ესპანეთის მეფის ელჩი ამ შეხვედრების შესახებ მოგვითხრობს თავის მემუარებში²⁶.

1623 წლის აგვისტოში ავგუსტინელ მისიონერთა პატარა კერა შეიქმნა შირაზში. იგი დააარსეს მანუელ დე ლა მადრე დე დიოსმა და აბროზიო დე ლოს ანეელესმა. ეს უკანასკნელი 1618 წელს ჩავიდა სპარსეთში.

როცა 1622 წელს ავგუსტინელმა მისიონერებმა ორმუხში ადგილები დაკარგეს, ისინი ისპაანში გადავიდნენ, იქიდან კი იმავე წლის სექტემბერში მანუელ დე ლა მადრე დე დიოსი და ხუან თადეო დე სანტო ელისეო, ისპაანიდან პიდიან. ამბროზიო დე ლოს ანეელესი შირაზში წავიდა.

ქეთევან დედოფლის ტყვეობა 1613—1624 წწ. გრძელდებოდა. უკანასკნელ პერიოდში მასთან იყო ამბროზიო დე ლოს ანეელესი. იგი ქეთევან დედოფალთან და მის თანმხლებ პირებთან საუბრობდა საქართველოში ავგუსტინელ მი-

²² A. Gouvea, *Relaçam das grandes guerras e grandes victorias...* Lisboa, 1611, გვ. 501—502; R. Gulbenkian, *L'Ambassade en Perse...* გვ. 56; იხ. ასევე, ი. ტაბაღუა. ახალი ცნობები ქეთევან დედოფლის წაპყვრის შესახებ, „მაცნე“. ენისა და ლიტერატურის სერია, 1974, № 1, გვ. 7.

²³ «*Analecta Augustiniana*, 1965, № 28; გვ. 222; C. Alonso, *Misioneros*, გვ. 35.

²⁴ L. L. Bellan, *Chah Abbas I*, გვ. 225; C. Alonso, *Misioneros Agustinos*,

გვ. 41.

²⁵ C. Alonso, *Misioneros Agustinos*, გვ. 42.

²⁶ *L'Ambassade de D. Garcias de Silva Figueroa*, Paris, 1767, გვ. 133—134.

სიონერთა მისიონის დაარსებაზე. ეს უკანასკნელი ამის შესახებ ინფორმაციას რომში „პროპაგანდა ფიდეს“ აწედიდა²⁷.

1624 წლის 22 სექტემბერს, სხვა ცნობით --- 25 სექტემბერს (საქართველოში ეკლესია აღნიშნავს წამების დღეს 16 სექტემბერს²⁸), შირაზში შაჰის ბრძანებით წამებით მოკლეს ქეთევან დედოფალი. ეს წამება დეტალურად აქვს აღწერილი ამბროზიო დე ლოს ანჟელესს²⁹.

1626 წლიდან ერთდაგვარი შერიგება ხდება შაჰ აბასს I-სა და თეიმურაზ მეფეს შორის. შაჰ აბასმა ნება დართო მეფეს დედამისის ნეშთის ნაწილები წამოეღო შირაზიდან.

1627 წლის თებერვალში ამბროზიო დე ლოს ანჟელესი ისპაანშია. მანუელ დე ლა მადრე დე დიოსი ისპაანიდან წერილს აგზავნის რომში პიეტრო დე ლა ვალესთან, სადაც აღწერილია ქეთევან დედოფლის წამება შირაზში. აქვე ლაპარაკია ავგუსტინელთა მისიონის დაარსებაზე საქართველოში.

ამ დროისათვის „პროპაგანდა ფიდეს“ უკვე ჰქონდა მასალები საქართველოს შესახებ, რომლებიც შეადგინეს პიეტრო დელა ვალემ და გრეგორიო ორსინიმ. მათ წერილებში ლაპარაკი იყო საქართველოში მისიონერების გაგზავნის აუცილებლობაზე³⁰.

1628 წლის 13 თებერვალს გადაწყდა ავგუსტინელ მისიონერთა გაგზავნა სპარსეთიდან საქართველოში. ამბროზიო დე ლოს ანჟელესი ჰერმანო პედრო დე ლოს სანტოსთან ერთად ისპაანიდან შირაზში წავიდა, საიდანაც საქართველოში უნდა წაეღოთ ქეთევან დედოფლის ნეშთის ნაწილები. ისინი ერევნისა და განჯის (სადაც გუბერნატორი იყო ქართული წარმოშობის დაუდ ხანი) გავლით საქართველოში წავიდნენ. 1628 წლის მაისში ისინი საქართველოში ჩავიდნენ, ქეთევან დედოფლის ნეშთის ნაწილები ჩააბარეს თეიმურაზ მეფეს³¹.

მისიონერები წერენ, რომ თეიმურაზი განათლებული კაცი იყო, ის შაჰის კარზე გაიზარდა. „შესანიშნავად ლაპარაკობდა სპარსულად“³². იგი ამ ენაზე ესაუბრებოდა მისიონერებს. საუბრის დროს, ცხადია, მას მოუყვებს ქეთევან დედოფლის წამების ამბები.

ავგუსტინელ მისიონერებს თეიმურაზმა მისცა ცალკე სახლი. ამ სახლში მათ მოაწყვეს ალტარი, სადაც მოათავსეს ქეთევან დედოფლის ნეშთის ნაწილები. მისიონერები შეხვდნენ პატრიარქსაც. ისინი მიიპატიჟა დედოფალმაც.

²⁷ M. Tamarati, L'Eglise géorgienne... გვ. 484—485; «Analecta Augustiniana», 1905, № 28, გვ. 269—275; C. Alonso, Misioneros Agustinos, გვ. 43.

²⁸ M. Tarchnichi, Geschichte der kirchischen georgischen Literature, Città del Vaticano, 1955, გვ. 267.

²⁹ C. Alonso, Misioneros Agustinos, გვ. 44: Breve relação das christiandades que os religiosos de nosso Padre Sancto Augustino têm a sua conta nas partes do Oriente..., Lisboa, 1630, Cap. I; R. Gulbenkian, L'Ambassade de Luis Pereira de Lacerda..., გვ. 11.

³⁰ C. Alonso, Misioneros Agustinos, გვ. 52; «Analectica Augustiniana», 1965, № 28, გვ. 237—240.

³¹ R. Gulbenkian, L'Ambassade en Perse de Luis Pereira..., გვ. II, Cartes et Illustration; C. Alonso, Misioneros Agustinos, გვ. 56; ი. ტაბაღუა, ახალი ცნობები ქეთევან დედოფლის წამების შესახებ. „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1974, № 1, სურათები.

³² «...hablaba perfectamente el idioma persa».

თეიმურაზმა მათ შესთავაზა თვითონ აერჩიათ საცხოვრებელი ადგილი ქართლში. მათ გორი აირჩიეს.

პირველი დღიდანვე ამ მისიონერების მიზანი იყო ქართული ეკლესიის გაერთიანება რომის ეკლესიასთან. ისინი ამ საკითხზე ესაუბრებოდნენ თეიმურაზს და პატრიარქ ზაქარიას. ზაქარია ამ დროს ხანში შესული ყოფილა. მისიონერები წერენ, რომ პატრიარქი ზაქარია იყო მეტად თავაზიანი, მრავალ ქვეყანაში ნაყოფი და საქართველოში მისიონერების ჩამოსვლის მომხრე. ამბროზიო დე ლოს ანჟელესმა მას შესთავაზა პედრო დე ლოს სანტოს თანხლებით რომში გამგზავრება, რაც დიდი პატივი იქნებოდა პაპისათვის, მაგრამ ამ ასაკში ასეთი დიდი მგზავრობის განხორციელება კათალიკოს ზაქარიას არ შეეძლო.

1628 წლის 29 ივლისს მისიონერი პერმანო პედრო დე ლოს სანკტო სპარსეთის გავლით ინდოეთში — გოაში გაემგზავრა. გორიდან მან გაიარა მცხეთაში, კათალიკოს ზაქარიას რეზიდენციაში, ხოლო იქიდან — ერევანში. ამბროზიო დე ლოს ანჟელესი გორში დარჩა.

იმვე წლის 1 დეკემბერს. ისპანიისა და შირაზის გავლით პედრო დე ლოს სანკტო გოაში ჩაეიდა. მას მიჰქონდა თეიმურაზისა და ზაქარიას წერილები³³.

1628 წლის 14 დეკემბერს ქართლში ჩამოვიდნენ თეათინელი მისიონერები დონ პიეტრო ავიტაბილეს მეთაურობით. გორში ისინი შეხვდნენ ამბროზიო დე ლოს ანჟელესს.

სპარსელთა შემოსევები ნორმალური მუშაობის საშუალებას არ აძლევდნენ მისიონერებს. ამ დროს ამბროზიო დე ლოს ანჟელესი ისპანში გაემგზავრა. ამის შემდეგ იგი ერთხელ კიდევ დაბრუნდა გორში, მაგრამ არა დიდი ხნით. 1641 წელს იგი რომში გაემგზავრა და ამით შეწყდა ავგუსტინელ მისიონერთა მოღვაწეობა საქართველოში.

И. М. ТАБАГУА.

ИСПАНСКИЙ АВТОР О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МИССИОНЕРОВ АВГУСТИНЦЕВ В ГРУЗИИ

Резюме

В испанском городе Вальядолиди Карлос Алонсо на испанском языке опубликовал книгу «Миссионеры августинцы в Грузии (XVII в.)». В книге рассказывается о них, а также о деятельности других католических миссионеров, об истории Грузии указанного периода. Книга написана на основании богатейших архивных материалов, найденных автором в архивах Испании и Италии.

Карлос Алонсо и ныне продолжает плодотворную работу в указанных архивах. Он автор также многих интересных статей о Грузии.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ევროპის ქვეყნების ისტორიის განყოფილება წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტმა.

³³ C. Alonso, Misioneros Agustinos, გვ. 61.

კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია

ზვიად გამსახურდია

ვეფხისტყაოსნის სტივენსონისეული თარგმანი

ჩვენი ნაშრომის მიზანია ეფხისტყაოსნის სტივენსონისეული თარგმანის ანალიზი — ჩამდენადაა შენარჩუნებული თარგმანებში პოემის სტილი, აზრობრივი შინაარსი, ფილოსოფიურ-საღვთისმეტყველო ტერმინოლოგია და ტრაპული მეტყველების სპეციფიკა, როგორ თარგმნის სტივენსონი რუსთველისეულ აფორიზმებს.

32-ე სტროფში („იყო არაბეთს როსტევეან...“) როსტევეან მეფის დახასიათებისას გამოტოვებულია სიტყვა „მდაბალი“. სწაწს, სტივენსონმა ეს ვერ შეუთავსა მის მეორე ეპითეტს „მალალს“ და ვერ წარმოიდგინა, რომ მეფე შეიძლება ყოფილიყო „მალალი“ და „მდაბალი“ ერთდროულად. მ. უორდროპი ინარჩუნებს ამ ეპითეტს და თარგმნის როგორც modest. მართალია, არაბეთის და საერთოდ აღმოსავლეთის დესპოტ მეფეებს (სულთანებს, ხალიფებს, შაჰებს) არ შეეფერებოდა ეს ეპითეტი, ვინაიდან მათში „სიმდაბლე“ ყველაზე ნაკლებად იყო, მაგრამ როსტევეანი ხომ მხოლოდ პირობითადაა არაბი, ისევე როგორც სხვა გმირები, იგი ტიპური ქართველი მეფეა, სახელდობრ, მისი პროტოტიპია გიორგი III. დიახ, ჩვენი მეფეები „მალალნი“ იყვნენ და ამავე ღრის „მდაბალნი“ არაბი ხალიფებისაგან განსხვავებით, ამიტომ საჭიროა შენარჩუნება ამ ეპითეტისა (modest, humble).

33-ე სტროფში თინათინზე ნათქვამია: „ბრძენი ხამს მისად საქებრად და ენა ბევრად ასული“, რასაც სტივენსონი შემდეგნაირად თარგმნის: „ღრმა გონების კაცმა უნდა მოჰკიდოს ხელი მის ქებას და მილიარდის მსგავსმა ენამ“ (like a myriad). აქ აქოზებდა მეტი სიზუსტე: კაცი შესაძლოა ღრმა გონების იყოს და არ იყოს ბრძენი; ასე რომ, უნდა ხმარებულიყო სიტყვა wise, ხოლო მილიარდის მსგავს ენას აქოზებდა უბრალოდ „მჭერმეტყველი“ (eloquent), როგორც ამას ვხვდებით მ. უორდროპთან, ვინაიდან „ბევრად ასული“ იმდენად სპეციფიკურ-ქართული გამოთქმაა, რომ მისი გადარება სხვა ენაზე შეუძლებელია.

49-ე სტროფში შეცვლილია ერთი ნიუანსი. კერძოდ, რუსთველისეული აფორიზმი „უხვი ახსნილსა დაბაბს, იგი თვით ების ვინ ების“ თარგმნილია შემდეგნაირად: „ის ვინც უხვია, თავისუფალ (free) კაცს დაბაბს“. „თავისუფალსა“ და „ახსნილს“ შორის კი დიდი განსხვავებაა. სხვათა შორის ეს შეცდომა გაჰპარავია მ. უორდროპსაც. „ახსნილი“ აშეებულს, აწყვეტილს, ანარქიულს ნიშნავს და არა „თავისუფალს“ ან თუნდაც „მოშვებულს“ (რაც free-ს მეორადი მნიშვნელობაც არის). შეიძლებოდა გვეხმარა სიტყვა unbridled, ungovernable, uncontrollable.

აქვე უნდა აღინიშნოს რომ სტივენსონს კარგად უთარგმნია 36-ე სტროფი, ლაქონურად, სიტყვათმრავლობის გარეშე, კარგადაა თარგმნილი აგრეთვე აფორიზმი „ლეკვი ლომისა სწორია“. კარგი იქნებოდა აფორისტული თქმის პრინციპი მას ყველგან დაეცვა, ვინაიდან, როგორც ჩვენ ერთხელ შევნიშნეთ ვ. ურუშაძეს, რუსთველი თავის ყოველ სტრიქონში აფორისტია და არა მარტო იმ სენტენციებში, რომელიც მის „აფორიზმებად“ არიან ცნობილი. რუსთველის სტილის მთლიანობა მაშინ ირღვევა, როდესაც მხოლოდ მის ე. წ. აფორიზმებს თარგმნიან აფორისტული პრინციპით, სიტყვის ეკონომიით, ხოლო პოემის დანარჩენ ადგილებს სიტყვათმრავლად. მაგალითად. აფორიზმი „რასაცა ვასცემ შენია, რასც არა დაკარგულია“ მ. უორდროპს გატყუებით უკეთ აქვს თარგმნილი, სტივენსონს კი იგი გაუწეულია, სიტყვები ჩაუმატებია, რი-

ვეფხისტყაოსნის პროლოგის სტივენსონისეული თარგმანის შესახებ იხ. ჩვენი წერილი: მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1982, № 2.

² როგორც ირკვევა, უორდროპის ამ შეცდომის წყარო იყო დ. ჩუბინაშვილის ლექსიკონი (СЛБ., 1887, ტ. 1.) სადაც „ახსნილი“ განმარტებულია როგორც „თავისუფალი“ და მოცემულია არასწორი რუსული თარგმანი ვეფხისტყაოსნის ხსენებული აფორიზმისა.

თაც დაუქარავის სტილის სპეციფიკა: „რასაც შენ გასცემ საჩუქრების სახით შენვე დაგრაჩის, რასაც შეინარჩუნებ. დაქარაგულია სამუდამოდ“.

როგორც ზემოთ აღვნიშნავდით, რუსთველს სჩვევია თავის პოემაში, ასე ვთქვათ ტროპული შიღრები, მეტაფორები ობიექტის გარეშე, რომელთა ამოცნობაც მკითხველის საქმეა. ამის კლასიკური მაგალითია 72-ე სტროფი:

„ღილასა აღრე მოვიდა იგი ნაზარდი სოსანი
ძოწუელთა მოსილი, პირად ბროლ-ბადახშოსანი,
პირ-ოქრო რიდე ეხვია, კმეწონდა ქარქაშოსანი,
მეფესა ვასლვად აწვევდა, მოღვა თეთრ ტაიქოსანი“.

სტივენსონს შემდეგნაირად უთარგმნია ეს სტროფი: „ღილადრიან აეთანდრემა მოაქენა თეთრი ცხენი: სოსანივით მშვენიერი იყო იგი შესახვად. მისი სახე ანათებდა სიმშვენიერით ლალისა და ბროლის მსგავსად. მისი ჩალმა ოქროსი იყო. ბრწყინვალე შესახელი იყო იგი მშვილდოსნის მოწყობილობით (gear)“.

უნდა ითქვას, რომ დაუშვებელია ეფემისტიკაონის ასე თარგმნა: დაქარაგულია რუსთველის სტილი, საცნაურია სიტყვაბრაულობა, ტროპების გაშიფვრა, სიტყვათა მნიშვნელობების შეცვლა („რიღის“ ნაცვლად „ჩალმა“, „ქარქაშოსანის“, ე. ო. ხმლის, ნაცვლად მშვილდოსანის მოწყობილობა), ერთი და იმავე სიტყვების რამდენჯერმე განმეორება („მშვენიერი შესახელი“) და სხვა. ეს სტროფი გამოდგება იმის მაგალითად, თუ როგორ არ უნდა ითარგმნოს რუსთველი.

ამ სტროფის მთელი სილამაზე ის არის, რომ აქ არ არის ნახსენები აეთანდრილი. მის მაგივრად ნახსენებია „ნაზარდი სოსანი“: არ არის ნახსენები მისი „ხმალი“. მის მაგივრად ნახსენებია „ქარქაშოსანი“ და ა. შ. სტივენსონის თარგმანში კი ყოველივე ეს დაქარაგულია. სამწუხაროდ ასეთი პრინციპით არის თარგმნილი პოემის დიდი ნაწილი.

აეთანდრილის ანდერძი, ლოცვა აეთანდრილისა. ახლა გადავხედოთ აეთანდრილის ანდერძს, „ლოცვის აეთანდრილისას“, „მზიანი ღამის“ პასაჟს და პოემის სხვა ადგილებს.

„აეთანდრილის ანდერძი“ უადრესად მნიშვნელოვანია რუსთველის სოფლმკვლევლობრივი კრედიო გაგებისათვის, ამიტომ ზოგიერთ სტროფს აქ ფორმულების სიტუტით უნდა თარგმნა, თუ არ გვესურს დამახინჯება რუსთველის ნააზრევისა. გამოტოვებაც დაუშვებელია მნიშვნელოვანი ტერმინებისა და გამოთქმებისა. იგივე ითქმის „აეთანდრილის ლოცვაზე“.

აეთანდრილის ანდერძში, 789-ე სტროფში არის ასეთი სტრიქონი: „შემინდევ და გამატანე ძოწაულება ღმრთებრისად“ (აქედ. ა. შანიძის გასწორებით უნდა იყოს ცალ-ცალკე: „ღმრთებერი სად“). ჩვენი დროის რუსთველოლოგიაში აღნიშნულია, რომ „ღმრთებერი“ ამ შემთხვევაში ნიშნავს ღმერთს, თუმცა ე. უორდლოპის დროს, როგორც ჩანს, სწორად არ ეპოლიათ ეს გამოთქმა და მან ეს ადგილი თარგმნა შემდეგნაირად: „შემინდე და იყავი მოწაულე ჩემს მიმართ, როგორც ღმერთიო. ასევე უთარგმნია ეს ადგილი სტივენსონს. აი, როგორც საჭიროა მთარგმნელისათვის გაეცნობა რუსთველოლოგიის თანამედროვე მიღწევებისა.

აქ ჩვენ უნდა მოვიყვანოთ ერთი საბუთი იმის დასამტკიცებლად, რომ „ღმრთებერი“ უშუალოდ ღმერთის ნიშნავს: ეყრდნობ, პროკლეის იოანე პეტრიწისებულ თარგმანში იგი ნახმარია ბერძნული ἱερέως-ის, „ღმერთის“ შესატყვისად: „ყოველი ღმრთებერი თვის მეტ ილასაბამებს მოქმედებათა“ (ტ. I, გვ. 81), ამრიგად, ეს ადგილი უნდა გავიგოთ შემდეგნაირად: „შემინდევ და გამატანე მოწაულე იქ, სადაც ღმერთია“ (ე. ო. საიქოში).

„სიძრულე და ოპირობა“ თარგმნილია როგორც „სიყალბე და ოპირობა“. აქაც სიზუსტე აქობებს და უნდა ვიხსაროთ სიტყვა Lie ან Lying როგორც უორდლოპი ხმარობს.

„არა ვიქმ, ცოდნა რას მარაგებს ფილოსოფოსთა ბრძნობისა, მით ვისწავლებო. მოგვეცეს შერთვა ზესთ მწყობრთა მწყობისა“ (790) თარგმნილია შემდეგნაირად: „თუ არ ვიმოქმედებ, ვით შემეწევა ფილოსოფოსთა სიბრძნე, ცოდნა, რომელმაც უნდა შემეერთოს ზეციურ მარმონისა“.

ერთი რომ, „არა ვიქმ“ მოქმედებას კი არ ნიშნავს აქ, არამედ ფილოსოფოსთა ბრძნობის პრაქტიკულად აღსრულებას, ცხოვრებაში მის განხორციელებას, რის გარეშეც არ მოხდება „შერთვა ზესთ მწყობრთა მწყობისა“. ე. ო. ღვთისა. რაც შეეხება „მწყობის“ ვერ გაგებან სტივენსონის მიერ, ეს იმის შედეგია, რომ ეფემისტიკაონის მრავალ გამოცემაში დაშვებულია ეს შეცდომა: „მწყობის“ ნაცვლად ნახმარია „წყობისა“ ან „მწყობრისა“. რაც სრული გაუგებრობის შედეგია. „მწყობი“ უნდა ითარგმნოს სიტყვით ordainer, რაც ღმერთის ერთ-ერთი სახელთავანია.

კარგად არის თარგმნილი 791-ე სტროფი („წაგითხავს სიყვარულსა...“). 792-ე სტროფში ნახმარი ახალღმკმისეული ტერმინი „ძალი უხილავი“ (რომ. 1. 20), რაც ნიშნავს ძეს ლეთიას, სამების მეორე პირს, ქრისტეს, კარგი იქნებოდა თარგმნილიყო ისევე, როგორც ეს ახალი აღთქმის ინგლისურ თარგმანშია, სიტყვით Power და არა Might.

„ვინ საზღვარსა დაუსაზღვრებს“ — „საზღვარი“, როგორც ჩვენ აღრეც აღნიშნეთ, ამ შემთხვევაში თანამედროვე გაგებით არ უნდა გაიგოთ. „საზღვარი“ აქ ნიშნავს „განსაზღვრებას“, ცნებით ღიფერტყვირებას ამა თუ იმ საგნისას, არსთა განსაზღვრებას (იხ. ნე მ ე ს ი ო ს ე შ ე ს ე ლ ი, ბუნებისათვის კაცისა, გვ. 74). რაც შესაქმეში სულიწმიდის ფუნქციაა, რომელიც არის არსთა განმარკვე, გამოყოფი, განსაზღვრებელი, ე. ი. იგი არის „ვინ საზღვარსა დაუსაზღვრებს“.

ასე რომ, ამ გამოთქმის თარგმნა არ შეიძლება ისე, როგორც ვხვდებით უორდრობთან და სტივენსონთან: ეინც დაუსვა საზღვრები (bounds) ქმნადობას. უნდა იყოს Who defines beings — ეინც განსაზღვრავს არსთ, აძლევს მათ განსაზღვრებას, რაც აგრეთვე საზღვრების დასმაა მათ შორის.

„ზის უკვდავი ღმერთი ღმერთად“ — სტივენსონის თარგმანში გამოტოვებულია „ზის“, რაც უაღრესად არსებითი მომენტია, ვინაიდან ვეფხისტყაოსნის ღმერთი პიროვნული, თვისტური ღმერთია, რომელიც ბიბლიურ-ქრისტიანული გაგებით „ზის“. რუსთველილოგიაში უხვად არის მოყვანილი ამის მაგალითები საღვთო წერილიდან (მესამე მეფეთა 22, 19, ესაია 6.1—3, ლუკა 22, 69, მათე 23, 22 და სხვა და სხვა). ესეც ერთ-ერთი საბუთია იმისა, რომ ვეფხისტყაოსნის ღმერთი არაერთარი პანთეისტურ-ნეოპლატონისტური ღმერთი არ არის და ეს ყურად უნდა იღონ მთარგმნელებმა.

„წესი არის მამაცისა“ (795) სტივენსონს გაუგია თანამედროვე გაგებით და უთარგმნია როგორც brave man, სინამდელიეში „მამაცი“ აქ გამბედავ კაცს კი არ გულისხმობს, არამედ უბრალოდ მამარს, მამაყაცს.

„თუ ველარ განახე ცოცხალმან, ყოფამა მქონდა ეამისად“ შემდეგნაირად არის თარგმნილი: „თუ ვერ დაებრუნდი, დარწმუნებული იყავი, რომ ეპოვე სამარე დროზე ადრე“. სინამდელიეში კი „ეამი- ბა“ არის ერთ-ერთი სახელი ღვთისა, ისევე როგორც დიონისე არეოპაგელთან (შრომები, გვ. 84). აქ ავთანდილი უსურეებს თავისთავს, თუ ცოცხალმა ვერ განახე, დეე ღმერთთან იყოო (ე. ნოზაქე ამ ადგილს განმარტავს როგორც „მარად ეამს“, რასაც ჩვენ არ ეეთანხმებით. ვინაიდან, ერთი რომ, „ეამისად“ მარადეამს სულაც არ ნიშნავს, მეორეც, მარადეამული ყოფნა ქოჭოხეთშიც არსებობს, ასე რომ, ასეთ გაურკვეველობას ავთანდილი ვერ უსურეებდა თავისთავს. ასე რომ, ეს ადგილი უნდა ითარგმნოს შემდეგნაირად: let me be with Time, Time დიდი ასითი. როგორც სახელი ღმერთისა).

„ეცესლთა ჩემთა დამავსებლად“. 803 და 804 სტროფებიდან ჩანს, თუ რაოდენ დიდი რეალობა იყო საიჭიო რუსთველისათვისა და მისი გმირებისათვისაც. ჩვენ ვხვდავთ, თუ როგორ ევედრება ავთანდილი როსტევეანს იზრუნოს მისი სულისათვის: „შენგან კიდე არეინ მიეის ცეცხლთა ჩემთა დამავსებლად“. რომელი „ეცესლი“ იგულისხმება აქ? განა ის ცეცხლი, რომელიც ენთო ავთანდილის გულში ანდერძის წერისას? იმ ცეცხლს განა დაეყვება როსტევეანის მიერ ქვირილობლთათვის წყალობის გაეყება? არა, აქ იგულისხმება საიჭიოს, ქოჭოხეთის ცეცხლი, რომლის შოშიც ჰქონდა ყველა ეველა ევეშვარტე მორწმუნეს და რომლისაგან ხსნას ხედავდნენ ყოველივე იმაში, რასაც ავთანდილი სთხოვს როსტევეანს (ქველმოქმედებაში მიცევალების სახელით). არ უნდა დავგავიწყდეს, რომ ავთანდილმა ანდერძი დაწერა იმ შემთხვევისათვის, თუ ტარიელს ძებნისას დაიღუპებოდა და მასში გვესაუბრება იგი უუეე მიცევალებული. სტივენსონის კი სწორად ვერ გაუგია ეს ადგილი და უთარგმნია: „შენს გარდა ვერეინ ჩააქრობს იმ ცეცხლს, რომელიც დეეის ჩემს გულში“. როგორც ჩანს, მან ყურადღება არ მიაქცია მ. უორდრობის თარგმანს, სადაც ეს ადგილი სწორად არის გაგებული, და არც ო. უორდრობის კომენტარს, რომელიც მიუთითებს, რომ აქ პურვატორიუმი, ე. ი. საღვინებელი, იგულისხმება (გვ. 183) (თუმცე ჩვენ უნდა დავახუსტოთ, რომ რამდენადაც რუსთველი კათოლიკე არ იყო, პურვატორიუმის არწენა მას ალბათ არ ექნებოდა, ვინაიდან პურვატორიუმის გაგება მართლდაიდებლობაში არ არსებობს. ასე, რომ აქ იგულისხმება პირდაპირ ქოჭოხეთის ცეცხლი).

„ეა მოგშორდი გამზრდელი“-ს თარგმნისას სტივენსონს გამოუტოვებია „გამზრდელი“ და შეუცვლია იგი ტრადიციული „ბატონო“-თი (my dear lord), რითაც იყარება ინტიმური განწყობილება. მას უნდა შეენარჩუნებინა ეს სიტყვა ისევე, როგორც უორდრობმა შეინარჩუნა (upbringer).

„ლოცვა ავთანდილისა“. მთარგმნელს განსაკუთრებული სიფრთხილე მართებს ისეთი პა-

საეხის თარგმნისას, როგორცაა „ლოცვა ავთანდილისა“. აქ თითოეული ზედმეტი სიტყვის ჩამატება ან არსებული ტერმინების გადასხვაფერება ღედნის აზრს რადიკალურად სცვლის. აქ ნახმარ გამოთქმებს პირდაპირ ფორმულების ხასიათი აქვთ და ისინი ფორმულებისდარი სიზუსტით უნდა ითარგმნონ. ლოცვის ლაქონიურობაც მიუთითებს თვით მლოცველის (ავთანდილის) ქრისტიანობაზე, თუმც პირობითად იგი „არაბია“. ქრისტიანულ ლოცვას ახასიათებს სიტყვაძვენობა, როგორც ამას გვეუბნება თვით ქრისტიანობის ფუძემდებელი: „და რაჟამს ილოცვილდეთ, ნუ მრავალს იტყვით, ვითარცა იგი წარმართთაგანნი, რამეთუ ჰგონებენ, ვითარმედ მრავლისმეტყველებითა მათითა ისმინოს მათი. ხოლო თქვენ ნუ ემსგავსებით მათ, რამეთუ იცის მამამან თქვენმან, რაჲ იგი გიხმს თქვენ, ვიდრე თხოვადმდე თქვენდა მისგან“ (მათე 6,7). აი, ამ პრინციპზეა აგებული „ლოცვა ავთანდილისა“. სტივენსონს კი ჩაუმატებია ცალკეული სიტყვები, არსებული ზოგი ტერმინი შეუცვლია, რად დაუშვებელია.

მაგალითად, ლოცვაში ნათქვამია: „მალთად ღმერთო ღმერთო და ცათაო“, სტივენსონი კი თარგმნის: „ღიადო ღმერთო, რომელიც მართავ (rules!) მიწას და ცას. „მართავ“ საეხებით ზედმეტია.

შეადაროთ ცალკეული გამოთქმები ღედანისა თარგმანს: რუსთველი: „ზოგჯერ მომცემო პატეთა, ზოგჯერ კეთილთა მშათაო!“ სტივენსონი: „შენ რომელიც ზოგჯერ გვსჭი, ზოგჯერ კი გვიგზავნი კერთხევას“. რუსთველი: „ეცნაჲრო და უთქმელო, უფალო უფლებათაო“. სტივენსონი: „შუეუნებულო, გამოუთქმელო უფალო სიმაართისაო“.

„კეთილთა მშათაო“ შეცვლილია „კერთხევით“, ხოლო ქრისტიანული ღმერთის განსაზღვრება „უფალი უფლებათა“ (1 ტიმ. 6,15, გამოცხ. 17,14) თარგმნილია ტრადიციული გამოთქმით: ღმერთო სიმაართისაო. ტერმინების იგნორირება ასე არ შეიძლება. ახალი აღთქმის ინგლისურ თარგმანში ეს ტერმინი „კირიო ტონ კირიონ“ თარგმნილია როგორც Lord of Lords, ხოლო უორდრობი თარგმნისას, როგორც Lord of lordships, რაც აგრეთვე სწორია. ამის მიხედვით უნდა გასწორდეს თარგმანი.

ახლა გადავიდეთ მეტად მნიშვნელოვან თავზე: „წასღა ავთანდილისგან ტარიელის შყერად მეორედ“, სადაც რუსთველმა პრაქტიკულად გეიჩენა, თუ როგორ ბძავენ „ხელომანი ქვენანი“ („ბუნებითი ტრფიალება“) პირველ. ე. ი. საღვთო, მიყნურობას და როგორ მიღის მიანური ეროსის სუბლიმიციის გზით საღვთო მიყნურობისაკენ (ამ შემთხვევაში ავთანდილი თინათონისადმი მიყნურობის გზით, ისევე როგორც რუსთველი თამარისადმი, ყასი ლეილისადმი. ჰეტარაკა ლაურასადმი, დანტე ბეატრიჩესადმი, ხოლო გურამიშვილი „ზუბოკის“ გმირისადმი მიყნურობის გზით).

ეს თავი უველანზე მეტად ენათესავება აგრეთვე სოლომონის ქებათაქებას, სადაც მწერი სიყვარულის ალუგორიით მოცემულია ღდოს სიყვარულის შესხმა-აპოლოგია.

რაც შეეხება სტივენსონს, მას ეს თავი იმგვარად ვადაუტყუებია, თითქოს აქ მბრტოლოდნ მიწიერი სიყვარული ჩანდეს ავთანდილისა. წინასიტყვის შენიშვნებში სტივენსონი ადარებს ნიხამის ყასის რუსთველის გმირს და ამბობს, რომ ყასი მიყნურობისაგან მიღებული ტანჯვისა და შშავობის შედეგად ვარდება რელიგიურ ექსტაზში (გვ. XXVII), რასაც იგი ეფებისტყაპოსანში ვერ ამჩნევს, ვინაიდან არ ესმის სწორად ზემოხსენებული თავი. ამ თავში ნაჩვენებია ლერათი მიყნურობის ტანჯვისა რომელიც სწორედ რელიგიურ ექსტაზში ვარდება და მიმართულია საშველად სულიერ მუხს. რომელიც არის ხატი „მზიანი ღამისა“, „ერთარსებისა ყათისა“. „უეამო ეამისა“. ამ მუხს უქვრეტს იგი „ღონედ პატეთა თმენისად“, „უქვრეტდის, თვალნი ვერ მოხსნის, თუ მოხსნის, მიხზდის ცნობასა“, ე. ი. ეს მუხ შევლის მას დაბნეღის, გულის წაქეღის ღროსაც. იგი „იიჯს“ მისთვის „მზისავე მზობასა“. საკითხავია ვის წინაშე „იიჯს“ იგი იმ უღამნოში? იქ ხომ აღარ არის აღარც როსტევან მუფე, არც თინათინი? — ცხადია. ღდოს წინაშე და სულიერი მზის წინაშე. რომელმაც თვისი მხრე უნდა „უჯიოს“, ე. ი. უშუამღგომლოს „ერთარსება ერთთან“, „უეამო ეამთან“, გამოუთქმელ ღეთაბასთან, მამასთან. აქვე ორგზისა ნახმარი ტერმინი „მობრუნება“, „ღაბრუნება“, რაც ფიზიკურ დაბრუნებას არ ნიშნავს, ვინაიდან ეს „ღაბრუნება“ კერეტის პირობაა, სულიერი მზის ნათელხილვითი კვრეტისა.

„წამწამ მობრუნდის იაჯღის მისთვის მზისავე მზობასა“

„ზოგჯერ დაბრუნდის, იკვრეტდის, ღონედ პატეთა თმენისად“.

თუ თინათინის კვრეტაზეა საუბარი, გაუგებარია, ვით შეიძლებოდა მისი კვრეტა უღამნოში მყოფი ავთანდილისათვის და, მეორეც, რად სჭირდებოდა ამგვარ კვრეტას „დაბრუნება“? ნუთუ ავთანდილი ისევე არაბეთში ბრუნდებოდა ფიზიკურად, შეხედავდა თინათინს და მერმე ისევე განაგრძობდა გზას? ეს ანსურდია. არა, აქ იგულისხმება მისტიკური შემობრუნება, სუ-

ლოერისაყენ, მედიტატური ჩაღრმავება, ნათელხილვითი ჰერეტიკა სულიერი მზისა რამეთუ იგი იაყდა მისთვის „მზისავე მზობას“, ლოცულობდა რათა ჰეშმარტო მზე („მზიანი ღამის ხატი“), ლოგოსი გამოცხადებოდა და შესწოდა მას. ამავე დროს მიქნური თინათინი მისთვის ხატია ამ ლოგოსისა, ისევე როგორც ლოგოსი ხატია ღმრთისა უხილვისა. აი. ეს გზაა ნაჩვენები ხსენებულ თავში, საღვთო და ადამიანური სიყვარულის ერთობისა და სუბლიმაციის გზა.

აქ ავთანდილი „შმაგობს მისისა ვერ მიხედობისა წყენითა“ და აქვს დროებითი „სალმრ-თო სიახლე“ ამის შედეგად და „ღამურების აღმადრენითა“, ვინაიდან მუდმივი საღმრთო სიახ-ლე და აღმადრენა მხოლოდ ბრძენთ, მისტიკოსთ და განდევნილთ გააჩნიათ. ავთანდილის ეს აღმადრენა მოსჩანს ნებისადმი მიმართაჲნი: „იტყვის ჰე მზეო...“ და მნათობთადმი ჰიმნში, რომელნიც მისთვის აგრეთვე ლეთაბრივი სულნი არიან.

ახლა პარალელურად განვიხილოთ დედნისა და თარგმანის მნიშვნელოვანი ადგილები.

დედანი: „წამწამ მობრუნდის, იაყდის მისთვის მზისავე მზობას; უკვრეტდის თვალნი ვერ მოხსნის, თუ მოხსნის მიჰბრუნებდა.“

თარგმანი: იგი უკან იხედებოდა (შემობრუნდებოდა ხოლმე) (Kept turning round). ლო-ცულობდა, რათა სხივის მზესავით მშვენიერი ქალბატონისას მოუღწია მსთან (?). იგი ვერ აძიუ-ლებდა საკუთარ თვალებს, ეყურებიანთ იმ გზისათვის, რომლითაც მიდიოდა. თუ იგი შეეცდე-ბოდა თავისი მზერის მოშორებას, მას გული მისდიოდა.“

ახლა დავუეკირდეთ, რა აბსურდი გამოვიდა თარგმანში: ავთანდილი უკან იხედება და ისე ლოცულობს. შემობრუნება, უკან მოხედვა განა რად სჭირდება ლოცეს? თან თურმე ლო-ცულობს იმისთვის, რომ მისი ქალბატონის სხივი მიხსნეს მას (ე. ი. გერ არ მიხსნენია), თან ამ დროს ვერ უყურებს გზას და უყურებს რაღაც სხვას (იქნებ თავისი ქალბატონის მო-ჩვენებას? და თუ მას მოაშორებს მზერას, გული მისდის. სამწუხაროდ, ამ სტროფის ვერგა-გების შედეგად უორდროსაჲც მსგავსადვე უთარგმნია ეს ადგილი.

ახლა ვნახოთ 832-ე სტროფი:

„რა მიიხლის დაბნედა, ვერ ხელჰყვის დაძვრად ენისად,
მაგრა სდის ცრემლი თვალთაგან მსგავსად ღიჯლისა დენისად.
ზოგჯერ დაბრუნდის, იკვრეტდის, ღონედ პატრეთა თმენისად,
რა გაემართის. არ იცის, მას თუ არბედის ცხენი სად.“

თარგმანი: „გულის წასვლას უახლოვდებოდა იგი და წართმეული ჰქონდა მეტყველების ძალა, მაგრამ ცრემლები ტერაოსის წყლებივით მოდიოდა მის თვალთაგან. კვლავ და კვლავ ამხნევებდა იგი თავისთავს, რათა მოეთიზნა... მიმავალმა აღარ იცოდა თუ საით მიჰყავდა იგი ცხენს!“ ეგონებ ნათელია მკითხველისათვის, თუ რამდენად ადუქვანტურია ასეთი თარგმანი, ეს კი გამოიწვია დედნის ტექსტის ვერ გაგებაში. ამ სტროფში საერთოდ გამოტოვებულია „იკვ-რეტდის ღონედ პატრეთა თმენისად“, რითაც სავსებით შეცვლილია აზრი დედნისა (ასევე არა-ადუქვანტურად აქვს თარგმნილი ეს სტროფი უორდროსაჲც).

ახლა ვნახოთ „მზიანი ღამის“ სტროფი (836):

„იტყვის ჰე, მზეო, ვინ ხატად გთქვეს მზიანისა ღამისად,
ერთარსებისა ერთისა, მის უქამოსა უქამისად,
ვის გმორჩილებენ ციერნი ერთის იოტის წამისად
ბედსა ნუ შიეცილი, მიაჭე შეყრამდის ჩემად და მისად“.

თარგმანი: „იგი ამბობდა შემდეგ: ო მზეო, ხატო იმისა ვინც ნათელსაც იძლევა და სიბ-ნელესაც, ვინც არის ერთი ერთობაში მარადისობიდან მარადისობამდე(?) და რომელსაც ზე-ციურნი სხეულები გმორჩილებენ დროის უშეცვლად ნაწილაკამდის, — გვეუდრები, ნუ მისცემ ნებას ავ ბედს, რომ გავყვაროს შე და ჩემი ქალბატონი“.

როგორც ეხედავთ, თარგმანს აღარაფერი აქვს საერთო დედანთან: აღარც „მზიანი ღა-ძეა“ საღმე, აღარც „ერთარსება ერთი“, აღარც „უქამო უქამი“. განა შეიძლება ასეთი თარგმა-ნით რაიმე წარმოგვანა შეიქმნას უცხოელმა მკითხველმა რუსთველის მსოფლმხედველობაზე ან აღმსარებლობაზე? „მზიანი ღამის“ უორდროში თარგმანის როგორც „sunny night“, რაც გამოთლებულად მიგვაჩნია. „ერთარსება ერთი“ და „უქამო უქამი“ მასაც და სტივენსონსაც გამოუტოვებიათ. ინგლისურად „ერთარსება ერთი“ იქნება consubstantial one ან homoous-სიძი one, უფრო მეორე, ვინაიდან ქართული „ერთარსება“ თავისთავად „სამების“ სინონიმი და თითქმის არსებითი სახელივით იხმარება, ისევე როგორც „პომოუსიოს“. ხოლო ინგლისურ

consubstantial-ზე ვერ ვიტყვი ამას. „უფაშო ეპი“ კი უნდა ვთარგმნოთ როგორც Timeless Time, თან კომენტარი უნდა გავუკეთოთ ამ სტროფს და განვმარტოთ, რე როგორ ენათესავენა რუსთველის მსოფლმხედველობას აღმოსავლური ეკლესიის მამათა აპოფატური ნაზრები, რაც ამ სტროფში აირველა განსაკუთრებით.

ახლა გადავხედოთ კიდევ ზოგიერთ ტერმინს და გამოთქმას, რომელთა სწორი ინტერპრეტაცია და აღუქმებურად წარგნა აუცილებელია, რათა უტყუარა მკითხველმა სწორი შთაბეჭდილება შეიქმნას რუსთველის მსოფლმხედველობაზე. 1250-ე სტროფში ავთანდილის პირით რუსთველს აწვევს ფორმულად აყალიბებს აპოფატური ღვთისმეტყველების არსს:

„თქვა: ღმერთო. გადღეობა რომელი ხარ კირთა მომაღლებელი
ყოფილი. მყოფი. უთქველი, ყურთავან მოუსმენელი
წყალობა შენი იქითად არს ჩვენი ვარმოფენელი“.

სტივენსონი კი თარგმნის: „ო, ღმერთო კირთა მომაღლებელი, მაღლი შენ, რომელიც იყავი და ხარ ტრანსცენდენტულობაში“. ეს უკვე თარგმანი კი აღარ არის, შიახლობითი განმარტება. თანაც სკეპოდ ზოგადი განმარტება. „უთქველი“, „ყურთავან მოუსმენელი“ კი ტერმინებია აპოფატური ღვთისმეტყველებისა, რომელთაც უხსტად უნდა თარგმნა (უთქველი — ineffable, unspeakable. ყურთავან მოუსმენელი — unheard by ears, როგორცაც ამას სწორად თარგმნის მ. უორდროპი).

„ყურთავან მოუსმენელი“ იგივეა, რაც „არ საქმელი სმენითა“ (1917.ა). რაც აგრეთვე არასწორადაა თარგმნილი: „გონებით შეუქმებელი“: not to be praised by mind, უნდა იღოს your praise is not to be heard by ears.

ახლა განვიხილოთ მნიშვნელოვანი ტერმინები: „არსთა მხალი“, „ძალნი ზეციერნი“, „მოწვეული“ (გადაწყვეტილი მოძაელი). მსოფლმხედველობრივი თვალსაზრისით უმნიშვნელოვანესია 1050-ე სტროფი, ეკრძოდ, შესაქმის რუსთველისეული გაგების საილუსტრაციოდ:

ყმაძან უთხრა: „ძალი ღმერთსა. შემოქმედა. არსთა მხალსა,
ვისგან ძალნი ზეციერნი განავებენ აქა ქმნალსა,
იკ იქმენ ყველაქასა, იღუმალსა, ზოგსა ცხალსა,
ხამს ყოვლისა დაყრება, ბრძენი სყერ ა მოწვენალსა“.

თარგმანი: მაღლი ღმერთს, რომელიც არის გამკეთებელი (maker) ყოველივე იმისა, რაც სუნთქავს, რომლის ზეციური ძალითაც განცხადდება ყოველივე, რაც აქ. ქვემოთ ზდება. მისი ძეშეგობით ზდება ყოველივე, ლიად ან ფარულად. ყველა ადამიანს უნდა სყეროდეს (believe სწამდეს), ბრძენი სყერდება ბედს (ღებულობს ბედს).

აქ „შემოქმედი“ ქვეულა „გამკეთებელი“ რაც ქრისტიანული ღმერთის ნეოპლატონური შეიქმნა უღრის (ადმიფარგოს პოიგი) — ოსტატი აეთებეს — ასეთია ნეოპლატონური შეხედულება ღმერთზე). გარდა ამისა დაკარგულია უმნიშვნელოვანესი ტერმინი „არსთა მხალი“, რაც ნიშნავს ქრისტიანულ ღმერთს, რომელმაც „უხალა არსთ“ ე. ი. მოუხმო არსთ, გამოიყვანა ისინი არაბობიდან, ყოფად მოიყვანა, შექმნა ისინი ex nihilo. ასეთი ღმერთი უტყუა ყველა სხვა რელიგიისათვის. ეს არის ღმერთი, „რომელი უწესნ არაარსსა მას, ვითარცა არსთა“ (რომ. 4.17), ე. ი. უხმობს, უძახის, ხალის არაარსს, ეითარცა არსს. ა. შანიძის განმარტებით ეს არის „არსებათა სიცოცხლედ მომყვანი, ქვეყნად გამჩენი“. აქ იგულისხმება ყველა არსთა შემქმნელი და არა მარტო იმ არსთა, რომელნიც სუნთქავენ, ე. ი. ადამიანთა და პირუტყვთა. ასე რომ, სტივენსონი აქაც არაზუსტა, როგორც თარგმნის „არსთ“, როგორც „ყოველივე იმას, რაც სუნთქავს“.

„ძალნი ზეციერნი“ სტივენსონის მხოლობით რიცხვში უთარგმნია როგორც „ღვთის ძალა“, რაც აგრეთვე სცდლის დედნის აზრს. საქმე ის არის, რომ აქ ზოგადად ღვთის ძალა კი არ იგულისხმება. არამედ ანგელოზები, იერარქიული არსებები, რაც უნდა ითარგმნოს სიტყვით heavenly hosts, ან heavenly powers, ან powers of the heavens, როგორც ეს გვხვდება მათეს სახარების ინგლისურ თარგმანში (4.29) *θυμοιαις ουρου ουρανου*-ის შესატყვისად, რასაც ქართულ თარგმანში შეესატყვისება სწორედ ძალნი ცათანი. ასე რომ, „ძალნი ზეციერნი“ ანუ „ძალნი ცათანი“ სახარებისეული ტერმინია და არაეის აქვს უფლება მისი შეცვლისა თარგმნის დროს. „მოწვენალს“ „მხალი“ თარგმნა ეს ასე თუ ისე გამართლებულია, თუცა შესაძლოა უფრო უხსტი სიტყვის მოძებნა ინგლისურ ენაში, რაც უნდა აღნიშნავდეს „გადაწყვეტილ მოძაელს“. სიტყვა „დაყრება“ ამ სტროფში, ჩვენი აზრით, არ უნდა გავიგოთ „არწმენის“

მნიშვნელობით, როგორც ამას თარგმნის სტივენსონი და როგორც ეს ესმის ზოგ რუსთველოლოგს (მაგ. ვ. ნოზაქეს), ვინაიდან თავად კონტექსტი მიგვანიშნებს, რომ ეს სიტყვა სულ სხვა მნიშვნელობითაა ნახშიარი. „ხაშს ყოვლისა დაჭერება“ აბსურდული აზრია, თუ ამ მნიშვნელობას ვიგულისხმებთ. ამა წარმოიუდინით ასეთი რეკომენდაცია: შენ, ადამიანო ყველაფერი უნდა ირწმუნო, დაიჭერო. ასეთი ბრძენი ან თუნდაც უბრალო გონიერი კაცი ასეთ რჩევას არ მისცემს მოყვასთ, არც უმეტეს რუსთველი. უნდა ირწმუნო ის, რაც ჭკუშარია და სარწმუნოა და არა ყოველივე რაც გესმის. მაგრამ საქმარისა სხვა მნიშვნელობა ვიგულისხმობთ ამ სიტყვაში, რომ ნათელი ხდება ყოველივე. „დაჭერება“ აქ ნიშნავს უდრტვიველად მიღებას, შეწყნარებას, „დასჯერა“-ს მნიშვნელობით. ეს იმით დასტურდება, რომ იქვე ნათქვამია: „ბრძენი სჯერ ა მოწვენალსა, ე. ი. ბრძენი სჯერდება, უდრტვიველად ლებულობს მოწვენალს, ე. ი. ბელს, რომელიც უკვე გადაწყვეტილია. ასევეა ნახშიარი ეს სიტყვა პროლოგში: „არაიკ ვისა ბეღმან მისცეს, დასჯერა დეს და მას უბნობდეს“. „ყოვლისა დაჭერება“ ქრისტიანული ეთიკიდან მომდინარეობს: „მარადის გიხაროდენ, მოუკლებლად ილოცოდით, ყოველსავე მადლობდით, რამეთუ ესე არს ნება უფლისა თქვენისა იესო ქრისტისი თქვენსა მომარა“ (პავლე მოციქული). „ყოვლისა დაჭერება“ და ყოველსავე მადლობდით - თითქმის ერთი და იგივეა. „ყოველივე ირწმუნეთო“ ასეთ რჩევას ავთანდილისებრ ბრძენი კაცი ვერ მისცემდა თავის მოყვასთ.

სტივენსონი „ბრძენი სჯერ ა მოწვენალსა“-ს სწორად თარგმნის (acqrpts destiny) ხოლო იმავე სიტყვას წინარე ფრაზაში არასწორად (დაჭერებას თარგმნის როგორც believe, რწმენა), როგორც სჩანს იგი შეცდომაში შეიყვანა რუსთველოლოგთა მიერ ამ სიტყვის არასწორმა ინტერპრეტაციამ.

რუსთველის მონოთეიზმი და თეოდრეა. რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში მეცხრამეტე საუკუნიდან (პლ. იოსელიანი) განმტკიცდა თვალსაზრისი რუსთველის ნეოპლატონიკოსობის შესახებ. მუოცე საუკუნეში მრავალთა შორის პროფ. ვუკოლ ბერიძე იმ თვალსაზრისს ადგა, რომ ვეფხისტყაოსნის განგების იდეა ნეოპლატონურია (რუსთველოლოგიური ეტიუდები, თბილისი, 1961, გვ. 308), მაგრამ სწორედ ვეფხისტყაოსნური განგების იდეის განხილვა გვარწმუნებს იმაში, რომ მას არავითარი საერთო არა აქვს ნეოპლატონურ განგებულ იდეას-ან და ემყარება ქრისტიანული თეოდრეის, ე. ი. ღვთის მიერ კეთილგანგებულების ქრისტიანულ მოძღვრებას. იყო აგრეთვე ცდები რუსთველის მონოთეიზმის შესუღმანურად წარმოდგენისა. რაც აგრეთვე საფუძველს იყო მოკლებული.

ჭერ ენახთო რამდენად საფუძელიანია რუსთველის დასახვა რომელიმე ანტიკური თუ შემდგომი ღვთის არაქრისტიანული ფილოსოფიური თუ რელიგიური მოძღვრების მიმდრეითა.

როგორც ზემოთ აღინშნა, ვეფხისტყაოსნის ღმერთი პიროვნული, ცოცხალი ღმერთია, რომელსაც ავტორიცი და გმირებში მიმართავენ „შენ“-ობით. ასეთი ღმერთი უცხოა ნეოპლატონიზმისათვის, რომლის ღმერთიც (ერთი) იმდენად აღუეებელია და მიუწვდომელი. იმდენად დამორებული ემპირიულ, გააზრებულ რეალობას, რომ მისი წარმოდგენაც კი პროვინებად უღიღესი აბსურდი იქნებოდა ნეოპლატონიკოსისათვის. ნეოპლატონიზმი არ იცნობს კეთილგანგებულ ღმერთს. რომლისგანაც მომდინარეობს წყალობა, მადლი, ზრუნვა ქმნალობაზე, ადამიანის შეწყენა, დახმარება, ადამიანის განმარტლება თუ გატყუება საქმეთა მიქროეთო. მისთვის უცხოა ოპტიზმი ქრისტიანული თეოდრეისა. გარდა ამისა, როგორც ზემოთ აღინშინეთ, ნეოპლატონიზმის თვალსაზრისით ადამიანს ძალუქს ღმერთთან შერთვა მხოლოდ ექსტაზში, რომელიც ნიშნავს პირიგუნების მოსპობას, მის გათქვეუქს ტრანსცენდენტურ რეალობაში, ქრისტიანი მისტიკოსები და ღვთისმეტყველები კი ღმერთთან ურთიერთობას პიროვნული მიმართებით განსაზღვრავენ, ღმერთთან შერთვის შემდგომ ისინი -არღი კარგავენ პიროვნებას, ღმერთი მათთვის „მამაა“, დამომოდრეა და კეთილისმყოფელი. ნეოპლატონურ განგება კი არ არის კეთილი ღვთის თავისუფალი გადაწყვეტილება. განგება ნეოპლატონიზმში ირაციონალურია და აუცილებლობისეული. რუსთველისეული მონოთეიზმი წმინდა ქრისტიანულია, ხოლო ალგ-ალაგ ტერმინოლოგიურმა მსგავსებამ ნეოპლატონიზმთან არ უნდა დაგვანნიოს.

ენახთო რა შეხედულებისა მონოთეიზმის ქრისტიანული და ნეოპლატონური თა აგრეთვე სხვა რელიგიების განგების განსხვავებათა შესახებ თანამედრად ღვთისმეტყველი და რელიგიის ისტორიკოსი, სორბონის უნივერსიტეტის პროფესორი ვ. ლოსი: „ღვთისმეტყველების ღმერთი, ეს არის „შენ“, ეს არის ცოცხალი ღმერთი ბიბლიისა. რა თქმა უნდა ეს აბსოლუტია, მაგრამ პიროვნული აბსოლუტი, რომელსაც „შენ“-ობით მიემართავენ ლოცვისას.

პიროვნულ ღმერთსა და მორწმუნეს შორის ისეთ დამოკიდებულებას, რომელიც გამოიხატება სიტყვებით: „მე და შენ“, მხოლოდ იუდეურ-ქრისტიანულ ტრადიციამი როდი ეხედუ-

ბით. ოღონდ სხვაგან ღმერთი — ერთადერთი და უზენაესი ღმერთი კი არ არის, არამედ ერთ-ერთია პოლითეიზმის მრავალრიცხოვან ღმერთებრივ პერსონაჟთა შორის. საერთოდ უნდა ითქვას, რომ პოლითეიზმი მონოთეიზმის უმდაბლესი ასპექტია, ოღონდ აბსოლუტი, რომელშიც ზავდებიან ღმერთი, პოლითეიზმში არასოდეს არ არის პიროვნული (ამიტომ არც ნეოპლატონიზმი, რომელიც თავისთავად წარმართული პოლითეიზმის აღორძინების ცდა იყო ახალ ფილოსოფიურ სემოსელში. — ზ. გ.) „ღმერთები და თვით „პიროვნული ღმერთი ინდუიზმისა — ეს მხოლოდ ასპექტებია, გამოვლინებებია ერთგვარი უპიროვნო აბსოლუტისა, ეს გამოვლინებები — არაქრისტიანული აღმოსავლეთისთვის ისევე პირობითი არიან, როგორც თვით სამყარო, რომელსაც ისინი ევლინებიან. ისინიც მოწოდებული არიან, სამყაროს მსგავსად, განქარდნ. განზავდენ წმინდა თვითაღრმავებაში, სრულ თვითიდენტურობაში. ამ იდენტურობამ არ იცის „სხვა“, იგი თანაფარველს ყოველგვარ პიროვნულ ურთიერთმომხრატებებს.

ზუსტად ასევე იყო ძველი საბერძნეთის რელიგიასი. ღმერთები უნდა დაქვემდებარებოდნენ ანონიმურ, ყოვლისგამგებელ „უცილებლობას“. ფილოსოფოსებს წარმოედგინათ ამ ღმერთებზე მალა მდგომარეობა არა პიროვნება, არამედ უზენაესი სამყარო ნათლისა და სტაბილურობისა, მშვენიერებისა და უპიროვნო ყოფიერების სფერო. ასეა პლატონთან, სტოაციკლებთან და თვით არისტოტელესთან. ხოლო „ნეოპლატონიზმი“ მიღის „ჩაღრმავების მისტიკაჟდღე“, რომელიც ნაწილობრივ მოგვაგონებს ინდოეთის მოძღვრებებს.

საიკრია მცირე ხნით შეეჩრდეთ პლოტინზე, რომლის ნააზრევი უთუოდ მწვერვალია, რომელსაც მიღწეა არაბიბლიურმა ანტიკურმა სამყარომ. ეს ნააზრევი შემდგომში ათეისისა და გამოიყენა მრავალმა წმინდა მამამ, რომელთაც მიაჩნევს მას კუშმარტი სრულქმნილება.

პლოტინისათვის პირველი სადუხური შემეცნებისა ხორციელდება მსოფლიო სულში, რომელიც მოიკავს მთელს მრავალფეროვან ერთიანობას სამყაროსას, ღმერთები კი სხვა არაფერია, თუ არა ნაირკვარი გამოვლინებანი ამ სულისა.

უფრო მალა, აღამიანში, რომელიც არის ცენტრი სამყაროსი — მისი გონი (ნუს.ჟმმე), არის შემდეგი საფეხური ერთიანობისა, ნუს-ის დონე არის აგრეთვე ყოფიერების დონე, ან უფრო სწორად: „ნუს“ და „ყოფიერება“, აზრი და მისი ობიექტი ეგვიპტობრივნი არიან: ობიექტი იმად არსებობს, რომ იგი გააზრება, აზრი კი იმად არსებობს, რომ ობიექტი, საბოლოო ჯამში დაიყვანება ინტელექტუალურ არსადღე. ოღონდ ეს იდენტურობა არ არის აბსოლუტური, რამდენადღე ვამოხატულია გარკვეულ ორმხრივობად, რომელშიც განაგრძობს არსებობას „მეორის“ სფერო. აქედან გამოვლინაჟე, „ერთი“-ს მთელი სახეობით შემეცნებისათვის უნდა ავმალდეთ ნუს-ის დონეზე.

რღესაც სძლეე ზღვარს აზრსა და გააზრებად რეალობას შორის, ამ უქანასკნელ დიადს (ორებას) ყოფიერებისა და ინტელექტისას, ეწვეი სფეროს არაინტელექტუალურისას და არაყოფიერისას (ურაყოფა მითითებს აქ პლიუსზე, ტრანსცენდენტურობაზე), მაგრამ მაშინ ვარდუვალად დგება მდუმარება. შეუძლებელია სახეობა გამოვლენისას, რამეთუ მას ვერაფერს დაუპირისპირებთ, ვერაფრით შემოვფარგლავთ. ერთადერთი საშუალება მისი მიღწევისა — ეს არის არცოდნა მისი. არცოდნა, ვითარცა ზღვარს გაღმა ვაღწევა, არის ექსტაზი. ფილოსოფია აღწევს თავის უმაღლეს ზღვარს, შეუცნობელის ზღურბლზე ხდება მისი თვითგანადგურება. „ერთი“ შეიძლება შეიცვალეთ მხოლოდ ექსტაზამდღე ან ექსტაზის შემდგე. ხოლო ეს ნიშნეა მისი არსებობისას, რამეთუ ეს არ არის ექსტაზი. ექსტაზის დროს კი არ არსებობს „სხვა“. ე. ი. არ არსებობს არც შემეცნება. პორფირიოსის თქმით, თავისი სიცოცხლის მანძილზე პლოტინი ოთხჯერ იყო ექსტაზში, მაგრამ ასეთი შემეცნება ღმერთობრივი ბუნებისა არსებობს კიდევ ზა ამავე დროს ინადგურებს თავს ამ უპიროვნო არშემეცნებაში.

რკვივითა და მეტაფიზიკურ სისტემათა უმრავლესობისაგან განსხუაუებით, სადაც მიმართება „მე შენ“ კჩრება საეთობი ღმერთობრივ სფეროსთან მიხალებისას, მიბლია ამკვიდრება უქველად დასაბამურობასს ღმერთის: აბსოლუტურისას და პიროვნულისას ერთდროულად.

თუმცე აქაც, ქრისტიანული გამოცხადების სავსებასთან შცდარებისას, ჩვენ ვხედავთ მეორენაირ შეზღუდულობას: ებრაელთა ღმერთი მალავს სიღრმეებს თავისი ბუნებისას, იგი ავლენს თავის თავს მხოლოდ ძალაუფლებაში. ხოლო სახელცი კი გამოუთქმელია მისი. იგი სუფევს მიუწყდომელ ნათელში, ხოლო ადამიანს ეერ ხელეწიფება ხილვა მისი და ცოცხლად ვადარჩენა. შეუძლებელია კუშმარტილ თანასწორუფლებიანი ურთიერთობა, ან პირისპირ ძებვედღე ამ საშინელ ღმერთბრივ მონადასთან მორჩილო ქმნალებისა. სიტყუანი მხოლოდ ღმერთის-

³ „მეწმოსე ნათელი ვითარცა სამოსელი“ (ფილმ.).

გან არიან, ხოლო ადამიანი უნდა იმყოფებოდეს მორჩილებისა და რწმენის ბნელში. საყოთრიე „ღვთისმეტყველება“, მამების გაგებით, ისრაელისათვის დასშუღია.

ასე რომ, როგორც ეხედვით ქრისტიანული მოძღვრების გარეშე ურთიერთს უპირისპირადებთან:

— ოღველებთან (მოგვიანებით აგრეთვე ისლამში, რომელიც აბრაამისეულია) — მონოთეიზმი, რომელიც ამკვიდრებს ღმერთს როგორც პიროვნებას, მაგრამ არ უწყის ბუნება მისი: ეს ცოცხალი ღმერთია, მაგრამ არა ღვთაებრივი ცხოვრება.

— ანტიკურ სამყაროში (ისევე, როგორც ღვეანდელ მოძღვრებებში, რომელთათვისაც უცხოა სემიტური ტრადიცია) — მონოთეიზმი მეტაფიზიკური, რომელიც წინათგანმობთ უახლოვდება ბუნებას აბსოლუტისას, მაგრამ არ ძალუძს მასთან მიახლება, თავისი პიროვნების განსაჯების გარეშე.

ერთი მხრივ, მისტკია ჩაღრმავებისა, სადაც შეუძლებელი ხდება ღვთის შემეცნება, რამეთუ თავად მისი პიროვნება შთაინთქმის გამოუთქმელში. მეორე მხრივ კი — პირადი მორჩილება პიროვნული ღმერთისა, ოღონდ ღვთაებრივი ბუნების ხილვის გარეშე, რომლის შემეცნებასაც კრძალავს ღვთაებრივი პიროვნება, რომელიც თითქოსდა ჩაეცტოთ თავისთავში.

ერთი მხრივ — ბუნება, რომელიც შთანთქავს პიროვნებას, მეორე მხრივ კი — ღვთაებრივი პიროვნება, რომელიც ფარავს ბუნებას. ამრიგად, ქრისტიანული მოძღვრების გარეშე ურთიერთს უპირისპირდება შემეცნება შეუძლებელი (რამეთუ იგი უარყოფს ვით შემეცნებელს, ასევე შესამეცნებელს) და შემეცნება აკრძალული (რამეთუ არ არსებობს ზოგადი სახომი, არ არსებობს რაიმე შუამდგომელი შემოქმედსა და ქმნილებას შორის).

ქრისტიანობა ათეისუფლებს ადამიანს ამ ორგვარი შეზღუდულობისაგან, წარმოაჩენს რა ერთდროულად და მთელის საეცნებო პიროვნულ ღმერთსა და მის ბუნებას. ამით იგი სრულყოფს ყოველივე საუკეთესოს, რაც მოგვეცა ისრაელმა და სხვა რელიგიებმა და მეტაფიზიკურმა სისტემებმა, ოღონდ არა რაღაც სინკრეტისმის სახით, არამედ ქრისტეში და ქრისტეს მეშვეობით. ქეშმარიტად, მასში ადამიანობა შერწყმულია ღვთაებასთან და ღვთაებრივი ბუნება უკავშირდება ადამიანურ ბუნებას, რათა განაღმართოს იგი. ეს არის პასუხი ისრაელისადმი. ძე — ერთაჩრია მამისა და სულისა. ეს კი პასუხია უპიროვნო მეტაფიზიკური მოძღვრებებისადმი. ღვთაებრივი ბუნება პიროვნების „გარეშე“ როდია, არამედ პირიქით: ამ ბუნების საესება — ღვთაებრივი პირთა შორის ურთიერთობაშია და ადამიანს უკავშირდება იგი პიროვნული ზიარებით.

თუმც ამ პასუხთა გაგება არცთუ იოლია და ეს სრულქმნა ქრისტესშიერი. არის ამავე დროს „საკეთრი“ და „სიშლევა“. იღვევლათვის „საკეთრია“: ვით შეიძლება, რომ ტრანსცენდენტურ ერთ ღმერთს, რომელსაც არ გააჩნია ადამიანთან საერთო საზომი, ყუადღეს ძე, რომელიც არის თავად ღმერთი და ამავე დროს კაცი, დამდაბლებული და ქვაკემული.

ელთათათვის კი „სიშლევა“: ვით შეიძლება უპიროვნო აბსოლუტი განსხეულდეს პიროვნებაში? ვით შეიძლება უძრავი მარადისობა შემოვიდეს დროის სფეროში? ვით შეიძლება ღმერთი იქცეს სწორედ იმად, რაც აუცილებლად უნდა დაეძლიოთ, რათა განეზავდეთ ღმერთში?

ასე რომ, ქრისტიანობა ერთდროულად სრულქმნილებადა და საკეთრიც, თუმც როგორც არ უნდა იყოს პოზიციები ქრისტეს არმომლები „ელინებისა“ და „იღვევლათა“, ეკლესიაში, ე. ო. იმ სიტყვის სხეულში, რომელიც ყოველივეს განაგებს, აღაშენებს, განსწმენდს და თავის ადგილს აუთუნებს ყოველგვარ ქეშმარიტებას, აღარ უნდა არსებობდეს არავითარი განსხვავება ელინებსა და იღვევლებს შორის.

ამ აღმოცენდება ორმაგი საფრთხე: პირველი, როდესაც ღვთისმეტყველი „ელინად“ რჩება ეკლესიაში, როდესაც იგი იმდენად ექვემდებარება მოღუსს თავისი აზროვნებისას, რომ ექვეა გამოცხადების „ინტელექტუალიზებას“, კარგავს ბიბლიურ შეგრძნებას კონკრეტულსა და იმ „ეკზისტენციალურ“ ხასიათს ღმერთთან შეხვედრისას, რომელიც განსაზღვრავს ისრაელის თვალსაჩინო ანთროპომორფიზმს. ეს საფრთხე არსებობდა სქოლასტიკის ეპოქიდან მეტყარამეტრ საუკუნის მეცნიერების ჩათვლით, ჩვენს ეპოქაში კი მას უპირისპირდება მეორე საფრთხე: ეს არის საფრთხე ხელოვნურად კონსტრუირებული „ბიბლიზმისა“, რომელიც ცდილობს დაუპირისპიროს ისრაელის ტრადიცია „ბერძნულ ფილოსოფიას“ და ჯარდაქმნის მათი თეორია წმინდა სემიტურ კატეგორიებში.

„ღვთისმეტყველებამ უნდა გამოხატოს თავისი თავი უნივერსალურ ენაზე. შემთხვევითი როდია ის გარემოება, რომ ღმერთმა ეკლესიის მამები ბერძნულ გარემოში მოახვედრა: ფილოსოფიური სიტხადის შერწყმამ გნოზისისმეორ სიღრმესთან დაბალა მათში მოთხოვნილება

ფილოსოფოსთა და მისტიკოსთა ენის განწმენდისა, რითაც მათ შესძინეს ქრისტიანულ სახარებისმიერ მოძღვრებას მთელი მისი უნივერსალური მნიშვნელობა. ეს მოძღვრება კი შეიცავს ისრადეს და აჭარბებს კიდევაც მას“ (ვ. ლოსკი, დოგმატური ლეთისმეტყველება, გ. 131—133).

ამრიგად, როგორც ვხედავთ, ქრისტიანული ღმერთის კონცეპტია ძირეულად განსხვავდება როგორც იუდაზმის, ასევე ნეოპლატონიზმის კონცეპციებისაგან მთელ რიგ არსებით დეტალებში. ერთ-ერთი მთავარი განსხვავება კი მდგომარეობს პიროვნულ ღმერთსა და მორწმუნეთა შორის ურთიერთმიმართებაში, განგების ცნებაში, ღვთის ტრანსცენდენტურობისა თუ იმპანენტურობის გაგებაში.

ნეოპლატონიზმის მიმდევარი, მაგალითად, არასოდეს შექმნიდა ასეთ სტროფს:

„ქალმა ჰკადრა, მოგახსენებ მე სიტყვასა დანაუბედსა,
ჰე, მეფეო, რად ემდურეი ანუ ღმერთსა ანუ ბედსა,
რად დასწამებ სიმწარესა ყოველთათვის ტყბილად მხედსა,
ბოროტმცა რად შეექმნა კეთილისა შემოქმედსა!“ (113).

აქ ნათლად ჩანს ღმერთი = კეთილგანმცემელი. მწყალობელი. ეს სტროფი გამოდგებოდა ქრისტიანული თეოლიციის კლასიკურ საღვთისმეტყველო ფორმულად. სტივენსონის სასახლოდ უნდა ითქვას, რომ ეს სტროფი ძლიერ კარგად არის თარგმნილი: ო, მეფეო, რად ემდურეი ან ღმერთს, ან ბედს? ვით შევიძლია ბრალი დასდო მას, ვინც აველა არსისათვის ზრუნავს და იცავს სიმწარისაგან? (უამებს სიმწარეს) განა წარმოქმნიდა ბოროტს იგი, ვინც შექმნა სიკეთე?

თეოლიციის ტრიუმფი მოჩანს განსაკუთრებით ევფისტიკოსონის ფინალურ თავებში ნესტანის ჭაჭეთიდან გამოსხნის წინ და მის შემდგომ: თეოლიციასთან არის დაკავშირებული აფორიზმები: „ბოროტსა სძლია კეთილმან, არსება მისი გრძელია“ (1361), „...ასა ღმერთი არ გასწირავს, თუცა კაცი შეიგებდა“ (1362), „ბოლოდ ღმერთი გაუმარჯებს, ყოელსა პირველ შენაზარსა“ (1369), „ღმერთი მოგცემს წყალობასა, მისგან ზეცით შესახულსა“ (1471). ევფისტიკოსონში ყოველ ნაბიჯზე საცნაურია თეოლიციის რწმენა: „ნუ გუშის ღმერთი უხვიო, თუცა სოფელი ძვირია (931,3) „მაგრა ღმერთი არ გასწირავს, კაცსა შენგან განაწირსა“ (951). „წადი ღმერთი გიწინამძღვრებს, მტერი შენი დაემხობის“ (1017), „ღმერთი გფარავს. სწორად გასტრის, შეშა ვის ჰქა, თუნდა ხმალი“ (1046,4). „ღმერთი კარგა მთავლინებს, და ბოროტსა არ დაჰბადებს“ (1492), „ღმერთმან მოგვხედნა თვალთა, ზეგარდმით მონახედიოთა“ (1371), „ღმერთსამცა ვით არ შეეძლო კელა განურნება წყულლისა, იგია მზრდელი ყოელისა დაწერგულ-დათესულისა“ (929), „ღმერთსამცა ესე რად ექმნა, ეგეთნი დაებადენით, არლა შეეყარნა, გაიყარნა, ხელი გქმნა ცრემლთა დაღენით“ (930).

ამგვარი მუხელულება ღმერთზე, განგებაზე, ბედზე სასეგებით უცხო ანტიკური ფილოსოფიური აზროვნებისათვის, სადაც ყოველივე ან შემთხვევითობას უკავშირდება (ეპიკური), ან ფატალიზმის გაგებას (სტოიკოსები). როგორც ითქვა, ეს ობტიმიზმი ღვთის კეთილგანზრახულობასთან დაკავშირებით განსაკუთრებით უცხოა აგრეთვე ნეოპლატონიზმისათვის, სადაც არ არსებობს განგება, რომელიც ღვთის თავისუფალი გადაწყვეტილება და არა დასაბამარი აუცილებლობა. ნეოპლატონიკოსი ვერასოდეს იტყვის: „აწ იგი იქმნას, რალცა ენებოს ღვთისა წადილსა“, მისი თვალსაზრისით, ყოველივე რაც უნდა იქმნას უზუნაესი არსების წადილი კი არ არის, არამედ მეტაფიზიკური განსაზღვრულობა.

როგორც გერმანელი მეცნიერი აგუსტი აღნიშნავს, თავის „ქრისტიანული დოგმის ისტორიაში“. „ყოელისშემძღვ, ბრძენი და კეთილი ღვთის იდეას, რომელიც თავისუფლად განაგებს აღამიანთა საქმეებს და რაიმის გარეშეც არაფერი არ ხდება სამყაროში, ქრისტიანი მოძღვარი უპირისპირებდნენ წარმართი ფილოსოფოსების თვალსაზრისს, რომელთა ღმერთებიც მოკლებულნი იყვნენ ყოველგვარ თავისუფლებას და თვითებას და რომელნიც ყოველივეს მიაწერდნენ ბრმა ფატუმს“ (გვ. 328). „ევფისტიკოსონის“ ზემოთ მოყვანილი ციტატები უფლებას გვაძლევენ ამგვარი ქრისტიანი მოძღვრების რიცხვს ელემენტით რუსთველის სახელით.

უნდა ითქვას, რომ სტივენსონისეულ თარგმანში ზოგჯერ გაუბრალოებულია თეოლიციასთან დაკავშირებული აფორიზმები, დაკარგულია სპეციფიკური, დამახასიათებელი გამოთქმები და ტერმინები. მაგ., „ღმერთი მოგცემს წყალობასა მისგან ზეცით შესახულსა“, თარგმნილია შემდეგნაირად: „ღმერთი უთუოდ მოგცემს წყალობას მადლიდან“, „შესახულსა“ გამოტოვებულია, რაც უმთავრესია ამ კონტექსტში. „შესახული“ ნიშნავს წინასწარ „დასახულს“, „განმზადებულს“ პიროვნული ღვთის მიერ, მის თეოლიციას, თავისუფლად გადაწყვეტილებას.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მორწმუნე ადამიანის მიმართეა ღმრთისადმი გამოხატავს ძისეულ გაგებას ლეთისას, ამდენად ანტიკური მეტაფიზიკის მიმდევარი, არაქრისტიანი მოაზროვნე ვერასოდეს მიმართავდა ტრანსცენდენტურ ლეთაებას „შენობით“, როგორც ცოცხალ პიროვნებას. ვეფხისტყაოსანში კი დასაწყისიდანვე ვხვდებით ამგვარ მიმართევებს: „ჰე ლმერთო, ერთო, შენ შექმენ სახე ყოვლისა ტანისა, შენ დამიფარე, ძლევა მეც დათრგუნაოდ მე სატანისა“ (2), იტყვის: ღმერთო, სამართალი შენნი ჩემთვის რად ამრუდენ?“ (189), „ღლია, ღმერთო, ბრძანება ექმნა“ (429), „ნეტარ ღმერთო, ცხადსა ვხედავ ანუ ბნელსა“ (674), ლოცვისას აეთანდლილ შენობით მიმართავს ღმერთს: „ილოცავს, იტყვის, მალალო ღმერთო ხმელთა და ცათათა“. ასეთი მაგალითების მოყვანა უხვად შეიძლება ვეფხისტყაოსნიდან.

ამრიგად, როგორც ვხვდებით, რუსთველის მონოთეიზმი წმინდა ქრისტიანული გაგებისაა, მისთვის უცხოა მეტაფიზიკური მონოთეიზმი ანტიური ფილოსოფიური სისტემებისა და ნეოპლატონიზმისა, რომელსაც მხოლოდ წინათგარძობა გააჩნია აბსოლუტის ბუნებისა, რომლისთვისაც აბსოლუტი ტრანსცენდენტურია კმნადობისადმი იმდენად, რომ მისი ცოცხალ პიროვნებად წარმოდგენა შეუძლებელია, ხოლო ადამიანის პიროვნება ვერ შეიხსლება მას ისე, რომ არ განადგურდეს თავად და არ განზადდეს მასში. აქედან გამომდინარე, მისთვის გამორიცხულია მიმართება „მე-შენ“ ადამიანსა და აბსოლუტს შორის.

სტივენსონისეულ თარგმანში კარგად არის დატყობილი ამგვარი მიმართების სტილი, სასენობით გამართლებულია მის მიერ არქაულ ინგლისური ნაცვალსახელის thee-ს ხმარება ღვთისადმი მიმართებში, რაც ინგლისურ ბიბლიასა და ლოცვებში, საერთოდ ინგლისურ რელიგიურ პოეზიაში, ხშირად იხმარება.

ჩვენი შრომის ფარგლებში შეუძლებელია ამომწურავი განხილვა სტივენსონის თარგმანთან დაკავშირებული ყველა საპირბოროტო პრობლემისა, თუნდაც საღვთისმეტყველო-ფილოსოფიური ტერმინოლოგიის სრული ანალიზი, შემოწმება თარგმანში მისი გადაღების ადეკვატურობისა. ჩვენ აღბათ მომავალში განეაგრძობთ კვლევას ამ მიმართებებით. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საპირბო შესწავლილ იქნეს თარგმანები მრავალი მიმართებით, პრაქტიკულად უნდა შევიადაროთ, თუ როგორ აირეკლა უცხოურ თარგმანებში რუსთველის საბუნებისმეტყველო, იურიდიული, ასტრონომიული, ასტროლოგიური და სხვა დარგებთან დაკავშირებული ტერმინოლოგია; როგორ არის გაგებული და თარგმნილი მისი მაცამები, აფორიზმები და სხვადასხვა ბრძნული სენტენციები, რაც კოლოსალურ შრომას საპირბოებს მრავალი მკვლევრისას; საპირბო შესწავლა რუსთველის სტილისტური თავისებურებების, მისი პოეტური სახეების არეკვლისა უცხოურ თარგმანებში და ა. შ.

საერთოდ, ჩვენი აზრით, დროა დაიწყოს სერიოზული მეცნიერულ-კრიტიკული ყოველმხრივი შესწავლა უკვე არსებული თარგმანებისა, შეიქმნას მუდმივ მოქმედი საკონტროლო-საკოორდინაციო კომისია, რომელიც წინასწარ შეისწავლის და გააკონტროლებს ახალ თარგმანებს და წარმოადგენს დასკვნებს მათ შესახებ. ამ კომისიაში რუსთველოლოგებმა უნდა ითანამშრომლონ უცხო ენების მკვლევართან. ვეფხისტყაოსნის თარგმნის საქმის ბედის ანაბარად მიტოვება ქვეშაირტად დაუშვებელია, მით უმეტეს, რომ არსებობს მისი სახელობის სპეციალური ინსტიტუტი.

СЛАВИСТИЧЕСКИЕ МАРГИНАЛИИ К КНИГЕ ГРУЗИНСКОГО ВИЗАНТОЛОГА

Вышла в свет монография Лиланы Квирикашвили «Композиция гимнографического канона» (Тбилиси, 1982). Разработка проблемы, поставленной автором этого труда, отвечает объективным потребностям медиевистики: пишут о гимнографических канонах очень мало, особенно мало — на материале древних переводов. А между тем гимнография — самая обширная часть корпуса средневековых литературных памятников, без осмысления этого материала, в основном неизданного, не может быть правильного представления о литературном процессе средневековья, об истории литературного языка. Сегодня не существует ни словарей, ни исторических грамматик, учитывающих данные языка как византийских гимнографов, так и их древнегрузинских и старославянских переводчиков. В этих условиях разработку проблематики искусства слова исследователь может начинать только после приобретения солидного личного опыта в рукописных студиях, неизмеримо более трудных, чем работа по материалам опубликованным. Автор «Композиции гимнографического канона» этими деловыми качествами обладает вполне: она является специалистом по греческому языку и мастером художественного перевода греческой поэзии на грузинский язык, она свободно ориентируется в сокровищнице древнегрузинских рукописей и знает, что и как искать по своей теме в рукописях древнерусских. Естественно, что результат работы ученого с таким творческим диапазоном представляет интерес не только для грузинских читателей. Мне, работающему над древнерусскими рукописями гимнографических канонов, труд грузинского коллеги, любезно предоставленный ею как черновой перевод будущей докторской диссертации, дал очень много как своими концепциями, так и обилием фактов. С одними положениями Лиланы Квирикашвили хочется согласиться, с другими — поспорить или усилить их славистическими наблюдениями. Одним словом — налицо мощный импульс для дальнейшей разработки намеченных проблем, до исчерпания которых предстоит написать еще много статей и книг.

Гимнография родилась в борьбе идей в IV веке, когда гимны пелись враждующими хорами прямо на городских площадях. Интерес к предмету был таким, что в VI веке никому не известный Роман в одну ночь стал столичной знаменитостью, после первого исполнения в Константинополе его рождественского кондака. В эпоху иконоборчества роль кондаков в структуре византийского богослужебного ритуала сильно редуцировалась, это понадобилось для того, чтобы дать место новому гимнографическому жанру — канону, создателем которого считается Андрей Критский (ок. 660 — ок. 740). Со временем на каждый календарный день года был написан свой канон, а иногда и несколько канонов; в своей совокупности они составили цикл для календарного года неподвижных дат, то есть для служебных Мисей. Кроме этого, в Триодах имелись каноны на великий пост, Пасху и пятидесятницу, связанные с датами подвижными; были также каноны, циклизированные по дням недели и составлявшие восемь недель Октоиха. Иоанн Дамаскин, Иосиф Гимнограф, Феофан Клейменный оставили наибольшее число канонов, включенных в Мисей, Триоди и Октоих; в этом жанре подвизались и десятки других поэтов, в том числе такие выдающиеся личности как патриархи Фотий, Игнатий, Мефодий; множество канонов дошло до нас как произведения анонимные.

Когда каноны стали переводиться на древнегрузинский и старославянский языки, очень рано к переводам стали добавляться оригинальные каноны грузинских и славянских гимнографов, что говорит о достаточно глубоком овладении поэтической

техником, о развитом чувстве формы. Так закладывались основы, на которых впоследствии строилось художественное мышление национальных поэтов. Лиана Квирикашвили подтверждает высказывавшуюся ее предшественниками мысль, что на знании гимнографии вырос Шота Руставели и нечто гимнографическое присуще лирике Н. Бараташвили. Могут добавить, что его русский современник Лермонтов оставил единственное в своем роде поэтическое свидетельство того, что грузинская культура поразила его совершенным знанием гимнографических канонов, оно могло обнаруживаться спонтанно, всплывать в памяти без всяких книг, чего не было в культуре русской. Не будем отказывать в художественной правде мгновению, когда умирала Тамара, а полуночный сторож, совершая обход монастыря, почуял близость Демона:

И нечестивое сомненье
Проликло в сердце старика...
Но пронеслось еще мгновенье.
И стихло все: издаലെа
Лишь дуновенье ветерка
Роптанье листьев принссило,
Да с темным берегом уныло
Шепталась горная река.
Каноп угодника святого
Спешит он в страхе прочитать,
Чтоб наважденье духа злого
От грешной мысли отогнать.

Каковы же законы формы для гимнографического канона, в чем смысл его структурных соотношений, как они понимались самими творцами канонов? На эти вопросы взялась ответить молодая грузинская исследовательница.

Ключ к структуре канона она находит в символике чисел — и рассматривает эту символику со всей возможной тщательностью, прослеживая ее корни на всю глубину. Думается, что выбранный путь исследования — правильный. Для архаического сознания элементарные числовые преобразования, счет чисел и их расположение по тем или иным симметричным закономерностям заключали в себе неизъяснимую поэзию, значение этому придавалось огромное. Уже у пифагорейцев «все есть число». Некоторое представление об этом феномене можно составить по роли круглых, юбилейных дат в современном сознании, общественном и индивидуальном, но прежде в эти арифметические абстракции вкладывался больший смысл, и в центре внимания находились не числа с двумя и более нулями, или хотя бы оканчивающиеся на 5 или кратные 25, а скорее такие числа как 3, 7, 9. Например, по поводу 3 размышления и художественные эмоции обосновывались тем, что пространство — трехмерно, время тоже имеет тройную природу, разделяясь на прошедшее, настоящее и будущее; было замечено, что нет языка, где число грамматических лиц было бы иное чем три, и т. д. Свои «Заметки о троичности» П. А. Флоренский заключил следующим итогом: «Подавляющее большинство философов и тех из святых отцов, которые, вроде блаженного Августина, были причастны к философскому мышлению, занимались этим вопросом. Но что дали они все? Аналогии — за которыми опять-таки лишь чувствуется более глубокое сродство — лишь подобие — одним словом, вместо объяснения того, что хотели объяснить, многократно увеличивши объясняемое, ибо показали, что та же трудность содержится еще в бесчисленном множестве предметов мысли»¹.

Творцы гимнографических канонов не мыслили свои творения иначе, как состоящими из девяти песней, и даже в тех случаях, когда фактическое число песней оказывалось иным, подгонка нумерации имела целью сделать так, чтобы канон начи-

¹ Флоренский П. А., Столп и утверждение истины. М. 1914, с 599.

нался песнью первой и завершался песнью девятой. При этом число 9 понималось как утроение триады, вереница из девяти песней членилась на три группы с помощью двух икородных вставок: после третьей песни исполнялась седальная стихира, после шестой песни — кукулий кондака, иногда с икосом. Каждая песнь состояла из ирмоса и нескольких улодобляемых ему по ритмико-мелодическому рисунку строф, которые обычно назывались тропарями. По ирмосам писался не только канон, но и двупеснец, трипеснец, четверопеснец, число песней в последних обозначено в самом названии жанра. Обратим внимание: и эти жанры строились так, что завершающая песнь, являясь фактически второй, третьей или четвертой, обязательно называется в своем надписании девятой и имеет ирмос, полагающийся именно девятым песням. С другой стороны, самый обширный из канонов, великий покаянный канон Андрея Критского, состоящий из 250 строф, чего хватило бы на не меньше чем полдюжины канонов обычной величины, тоже построен так, что его последняя песнь называется девятой. После этого не остается места для сомнений в том, что число 9 наделено в этих структурах особой значительностью смысла, является некоей самоцелью. Это — гимноподическая триада триад, отображающая троищность божества по той же схеме, по которой построена семантика словосочетаний «вовек веков», «царь царей» и являющаяся символом полноты, совершенства. Имело ли это последствия в дальнейшей истории литературы, или же все закончилось на средневековых гимнографах?

Находясь в ссылке в селе Михайловском, Пушкин пребывал под духовным надзором ситоговского игумена Ионы. Известно, что Иона остался доволен Пушкинным. Взаимопонимание вряд ли можно было найти, минуя литургические книги; к тому же устойчивый интерес Пушкина к церковнославянскому языку подтверждается общезвестными фактами более чем достаточно. И вот, хотя «Евгений Онегин» состоит из глав, «одной из окончательных строф» им неожиданно присваивается иное наименование:

Пора: перо покоя пресит;
Я девять песен написал;
На берег радостный выносит
Моя ладья девятый вал —
Хвала вам, девяти Каменам. (и проч.)

Случайное, ничего не значащее совпадение? Но на образе пушкинской Татьяны влияние гимнографического канона св. Татиане отразилось, это доказано². То, что М. М. Бахтин называл памятью жанра, в данном случае проявилось у поэта в ощущении законченности целого именно тогда, когда написана часть девятая. Что завершение «Евгения Онегина» в том виде, в каком оно дошло до нас, девятичленность структуры разрушило — это уже совсем другой вопрос.

Большинство гимнографических канонов тоже потеряло свою девятичленность, когда по некоторым причинам, обстоятельно исследованным Лианой Квирикашвили, византийские литургисты приняли решение исключить вторую песнь из состава целого. Это, однако, не сдвинуло счета песней в каноне — третья песнь не стала называться второй, четвертая третьей и т. д. Думаю, что здесь сказалось и то, что изменить нумерацию ирмосов было невозможно, так как в некоторых канонах вторая песнь была все же оставлена, и сдвиг счета в канонах усеченных означал бы, что один и тот же ирмос должен в одних случаях называться, например, третьим, а в других — четвертым. Возникновение такой путаницы затруднило бы многое — в частности, запоминание ирмосов, нужное в певческой практике.

Причины изъятия второй песни из канонов и условия, при которых от этого правила делались отступления и вторая песнь оставлялась, в византийских текстах

² Мурьянов М. Ф., К структуре образа пушкинской Татьяны. — В кн.: Проблемы структурной лингвистики 1980. М., 1982.

не названы. Попытки косвенных выяснений не дали до настоящего времени формулы, по которой можно было бы вычислить для любого канона, подлежала в нем вторая песнь изъятию или не подлежала. Часто высказывавшееся мнение, что вторая песнь опускается во всех канонах, кроме великопостных, действительности не соответствует. Остается констатировать только факт — в таком-то каноне была изъята вторая песнь, или ее не было с самого начала, если канон сочинялся позже. Эта констатация возможна по акростику, составленному из инициалов тропарей и либо имеющему лауну в месте изъятой второй песни, либо ненарушенному, если второй песни не было изначально. Переводчики грузинские придавали значение акростику греческому и считали своей обязанностью, чтобы и в грузинском тексте канона акростих был. Переводчики старославянские, следуя принципу пословного перевода, не обращали внимания на греческий акростих и не находили нужным скреплять свой перевод акростихом славянским; лишь в редчайших случаях ими указывается, что акростих был в оригинале — например, в памятнике XI века, каноне древнерусским князьям Борису и Глебу³. А вот как поступил старославянский переводчик с алфавитным акростихом стихир Симеона Метафраста, четвертого гласа, замыкающих великий покаянный канон Андрея Критского. Инициалы переведенных стихир последовательности алфавита не соответствовали, но между каноном и стихирами дано надписание: Стихиры того канона по гръцьскоумоу по главамъ азъбоуквьн (Москва, Гос. исторический музей, Синодальное собрание, постная Троица XII в., № 319, л. 250 об.).

Считается, что изъятие второй песни канонов происходило в IX веке. В руки старославянских переводчиков, трудившихся над канонами главным образом в X—XI веках, попадали греческие рукописи старого образца, содержащие вторую песнь. Академик И. В. Ягич, издавший древнерусские Миней за первую четверть годового круга, отметил, что вторая песнь присутствует только в трех службах на этот отрезок времени: в каноне индикту, Симеону Столпнику и святым женам (1 сентября), в канонах Кириллу Гортунскому (6 сентября) и кресту (15 сентября)⁴. Греческие тексты этих трех канонов И. В. Ягич отсканировать не имел возможности, они опубликованы только в наши дни⁵, причем оказалось, что старославянский перевод содержит такие тропари второй песни, которые публикатору греческого критического текста неизвестны. Их место в издали И. В. Ягича: 010, 18—010, 20—0128, 19. Есть прямой смысл искать эти строфы в текстах древнегрузинских, обнаружение будет доказательством того, что славянские строфы не являются оригинальными.

Еще в 1906 г. А. Пападопуле-Керамеве писал, что обнаружение утраченной второй песни какого-либо канона—это событие, достойное высокой оценки с филологической точки зрения. Таких событий было очень мало. Правда, благодаря превосходно изданной серии *Analecta Hymnica Graeca* (Рим, 1966—1960) стали известными многие каноны со вторыми песнями, но ведь эта серия имела ограниченную цель опубликовать некоторые из канонов, не вошедших в годовой круг Миней. Минейные каноны остались в прежнем положении, их критического издания нет и не предвидится. Дело сдвинула с мертвой точки Лиана Квирикашвили, результативно обследовавшая древнегрузинские материалы. Ее инициатива заслуживает того, чтобы обследовать в поисках вторых песней и древнерусские рукописи Миней. Ниже сообщается то, что удалось обнаружить.

9 декабря. Канон зачатию Анною Богородицы, глас первый, творение Андрея Критского. Имется в печатной греческой Минее, но без второй песни, которая опу-

³ Мурьянов М. Ф., Из наблюдений над структурой служебных Миней. — В кн.: Проблемы структурной лингвистики 1979, М., 1981.

⁴ Ягич И. В., Службыные Миней за сентябрь, октябрь и ноябрь, в церковнославянском переводе по русским рукописям 1095—1097 г., СПб., 1886.

⁵ *Analecta Hymnica Graeca*, I. *Canones Septembris*. Ada Debiasi-Gonzato collegit et instruxit. Roma. 1966.

ликопана А. Пападопуло-Керамевсом⁶. Ее славянский текст — в Минее XII века (Москва, ГИМ, Синодальное собрание, № 162, л. 77, маргинальная приписка позднейшей рукой), где третий тропарь опущен.

25 января. Канон Григорию Назиазиану, глас четвертый, творение Андрея Критского. Греческий текст со второй песнью впервые опубликован в *Analecta Nympha Graeca* (в дальнейшем—АНГ). т. V (1971), по двум рукописям XI и XIII ввек. Славянский текст второй песни—в Минее XII века (ГИМ, Синодальное собрание, № 163, л. 218—218об). Четвертый тропарь в переводе опущен.

11 февраля. Канон Василию епископу Севастийскому, глас четвертый. Греческий текст впервые опубликован в АНГ VI (1974), но без второй песни и как творение анонимное. Акrostиха в каноне нет, а тем самым как будто и нет данных судить, была ли в нем когда-либо вторая песнь. Однако издателем не замечен погребенный акrostих по инициалам феотокионов: ϩΑ(ϥ)τ(ω)ϩ(ο)ι. Это—имя очень редко встречающегося гимнографа. Недостоящая вторая буква свидетельствует, что вторая песнь была, седьмая буква говорит о том, что из трех парантов седьмого феотокиона, предлагаемых критическим текстом, первоначальным должен считаться дошедший в позднейшей рукописи (Стурт. Д.5.1) и опущенный в подстрочное примечание. Славянский текст канона—без феотокионов, но со второй песнью—в Минее XII/XIII века (Москва, Центральный Гос. архив древних актов, фонд 381, № 98, л. 73—74об). Вторая песнь, на ирмос „Вонми“:

Възрасти словомъ си-благочестис и въсель ся напита богогласе.

Непорочно житиик съставъ-яко же и вътъвъ благоуханно прочвете.

Обужающъ на соудиии бес правды-дръзость безбожноую искоренилъ естъ.

17 февраля (по славянскому календарю—29 февраля). Канон Феостирикту, глас второй, творение Феофана Клейменово (?). Греческий текст впервые опубликован в АНГ VI (1974), со второй песнью, известной по единственному списку—Sinait. gr. 602, XI века. Славянский текст канона, тоже со второй песнью—в новгородской Минее XI/XII века (ЦГАДА, фонд 381, № 103, л. 52об—55об).

1 апреля. Канон Марии Египетской, глас третий, творение патриарха Германна (?). Греческий текст впервые опубликован в АНГ VIII (1970), со второй песнью, имеющейся только в одной рукописи XIII века. Славянский текст второй песни старше на столетие (ГИМ, Синодальное собрание, № 165, л. 3 об-4), в нем опущен четвертый тропарь и заменен феотокион на следующий:

Пречистая богородице дѣво-за всь мирь непрестанно молли ся. Греческий оригинал этого феотокиона известен?

4 апреля. Канон Феодулу и Агафоподу, глас четвертый, творение Иосифа Гимнографа. Греческий текст со второй песнью впервые опубликован в АНГ VIII (1970), славянский текст второй песни—в Минее ГИМ, Синодальное собрание, № 165, л. 26—28 об.

7 апреля. Канон Георгию Митиленскому, глас восьмой, творение патриарха Игнатия. Греческий текст имеется в печатной Минее, но без второй песни, которая издана А. Пападопуло-Керамевсом⁶ и есть в славянском переводе—в Минее ГИМ, Синодальное собрание, № 165, л. 65об—66.

12 апреля. Канон Диму и Протиону, глас восьмой, творение Иосифа Гимнографа. Греческий текст со второй песнью впервые опубликован в АНГ VIII (1970), ее славянский перевод—в Минее ГИМ, Синодальное собрание, № 165, л. 103—103об.

22 апреля. Канон Феодору Сикеоту, глас четвертый, творение Иосифа Гимнографа. Греческий текст без второй песни имеется в печатной Минее. О местонахождении

⁶ Византийский временник, т. I, СПб., 1894, с. 368.

⁷ Follieri H., *Initia Nymphae Ecclesiae Graecae*, I. Città del Vaticano, 1960, с. 214.

⁸ Византийский временник, т. I, СПб., 1894, с. 369.

второй песни есть данные у Е. Томадакиса⁹. Ее славянский текст — в Минее ГИМ, Синодальное собрание, № 165, л. 177—177 об.

26 апреля. Канон Василию епископу Амасийскому, глас третий, творение патриарха Германа. Греческий текст впервые опубликован в АНГ VIII (1970) по трем рукописям, причем лишь в одной из них, XII века, есть остатки второй песни — ирмос и первый тропарь. Дальнейшие два тропаря и феотокион есть в славянском переводе — в Минее ГИМ, Синодальное собрание, № 165, л. 210—210 об:

Въсхрабѣри върѣныхъ сѣрдца оученикъ ти священомучениче.

Истачасть крѣви ти теченикъ превелика чюдеса блажене святителю.

Пречистая богородице дѣво-поющая тя съпаси отъ моуки.

30 апреля. Канон апостолу Иакову, глас восьмой, творение Феофана Клейменового. Греческий текст имеется в печатной Минее, но без второй песни, которая есть в славянском переводе — в Минее ГИМ, Синодальное собрание, № 165, л. 239—239 об, на ирмос «Вонми»:

Глаголоу владычню въровавъ-свято оученикъ моудре-приставникъ яви ся-благодатно спято явленникъ.

Въсего си възложева жития-въсвидѣю Христу и свнигъмъ озари ся кго-достоинъ достодивнованъ.

Закопа ты новааго завѣта-Христось яко оученика-самовидца оучитель-пророкъ яко же проповѣда.

Пречистая богородице- кдшна прехвальная-сыноу своему моли ся съпастн хвалящая тя.

Феотокион этой песни известен по другим греческим канонам¹⁰.

16 мая. Канон пророку Захарии, глас восьмой, творение анонимное. Греческий текст не публиковался, известно лишь его начало, причем, он отнесен к 8 февраля: Δεῦτε τὸν πνεῦμα ἡ ἐπιφάνεια τοῦ θεοῦ ἀφάνηται¹¹. Славянский перевод имеется в Путятинной Минее XI века (Ленинград, Гос. публичная библиотека. Софийское собрание, № 202), где на л. 70 находим вторую песнь, на ирмос «Вонми»:

Пропѣйте яко фупику-въ домоу правды божи-Захарие- премоудре-и яви ся църкы доуховна.

Ангела видѣль кси славы-въ църкѣви божи-кадыштоу ти Захарие- радость тебѣ прописашта.

Крѣвь твоя яко Авелсва зоветь- соушти правдына- покслушти на Ирода- про- рече оубиство съпашно.

Развьрьже кестства законы- цѣлованисемъ ти чиста- Псалнь играль- Богомоудра достославная.

19 мая. Канон Патрикию и же с ним, глас восьмой, творение Феофана Клейменового. Греческий текст имеется в печатной Минее, но без второй песни, ее опубликовал А. Пападопуло-Керамеве¹². Славянский перевод (без четвертого тропаря) — в Путятинной Минее, л. 82 об—83.

20 мая. Канон Фалалееу, глас четвертый, творение Иосифа Гимнографа. Греческий текст имеется в печатной Минее, но без второй песни, ее опубликовал А. Пападопуло-Керамеве¹³. Славянский перевод второй песни (без второго и четвертого тропарей) — в Минее ГИМ, Синодальное собрание, № 166, л. 119—120.

⁹ ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ Ε., *Ἐπιτομή ὁ Ἁγιογράφος, Ἡμὲρ 2 Αὐγούστου*, 1971, с. 159.

¹⁰ Collieri H., указ. соч., там же.

¹¹ Collieri H., указ. соч., с. 297.

¹² Византийский премешник. т. I. СПб., 1894, с. 377.

¹³ Там же, с. 378.

25 июня. Двойной канон поспраздеству Рождества Иоанна Предтечи, глас четвертый, творение Андрея Критского. Греческий текст с двумя вторыми песнями впервые опубликован в АНГ X (1972), славянский текст обеих песней находится в Минее XII века ГПБ, Софийское собрание, № 206, л. 85—86. При этом одна песнь (АНГ X, р. 182—184) по своему составу обнаруживает полное соответствие между греческим и славянским текстами, другой греческой песни (АНГ X, р. 210—212), состоящей из пяти тропарей, соответствует славянский текст, в котором опущен перевод второго тропаря, но имеются тропичен и феотокион, для коих греческие оригиналы неизвестны:

Видите видите. яко азъ ксмь богъ слово. иже преже соущьныи отьцю. и единосоущьныи доухъ. и плъть приимъ отъ дѣвы вась рзди. въ миръ придехъ да спасоу вся выпльщеннхъ моимъ.

Видите видите яко азъ ксмь богъ слово. иже преже въкъ отъ отца. и въ послѣдняя лѣта. отъ матери рожь ся. и състѣа не превращень прсбывъ непреложно по соуществу. кдиль въкоупѣ съвршень.

31 июля. Канон Евдокиму, глас второй, творение Иосифа Гимнографа. Греческий текст есть в печатной Минее, но без второй песни. Ее славянский перевод — в Минее XII века ЦГАДА, фонд 381, № 122, л. 142об—143, на ирмос «Видите видите»:

Не ветъшающею. ни тлѣющею отъ добродѣтели своихъ. твоими съдѣлаоу погы блажене ризоу. сластни съ шдѣнии шбълкъ ся кси. явѣ оукраси:лъ ся добротами. божьствьными въсия акы твѣзда дышвьяя. богомоудре Юсудокиме.

Несъвѣтъиъ къзньмъ лоукаваго яви ся мира посредѣ пребывая и несмѣреноуоу доушоу съспасая страстни наведѣнисмъ. благородьнымъ помысльмъ и трезвнищнымъ. сьрдцьемъ Юсудокиме священно божик жилище.

На змя поставилъ кси лобѣды. на шпоупнои бо чрево хваля ся имѣти крѣпость лоукавыи неизложенъ бысть видя ти дѣвствьнымъ помысльмъ. петлѣнио т ло чисто съблюдая преблажене и доуха священно к приятилище являя ся.

Святѣишоу ти пресвятоиc разоумѣвъ слово тварии всѣхъ богоблагодатная — от чистыя ти крѣпе — выпльти си чловѣкомъ — святыни подательную дароуа благодѣть. за милосьрдие много и бесчислюоу милость.

31 июля. Канон Иоанну Воину, глас четвертый, творение анонимное. Существование греческой службы этому святому в гимнологии не зафиксировано, о нем писали только византийские синаксаристы¹⁴. Церковнославянская служба помещена в печатной Минее дополнительная под 30 июля. В Минее ЦГАДА фонд 381, № 122, л. 146об—150 находится канон со второй песнью на ирмос «Видите видите»:

Чыстна бысть предъ богомъ Иоане блажене съмьртъ твоя истинно кго ради оумрети. изводящимъ вѣрно тырпящимъ тьмыища и троду всьачьскыя прикмлехи божьствьными похвалении.

Югда безбожьноиc повелѣнииc простьретъ ся несоущимъ богомъ — чысти приносити злы — творимъ сы сынъ бога въсѣхъ отца — своимъ словесы древле гнѣва соущимъ чада. къ вѣрѣ блажене наставилъ кси.

Высоотоу оукрасимъ божьствоуоу страстною и любовию и ирвыи оудобримъ преподобные кже гоня лютааго тырпящимъ вѣрнихъ отъ пленища лозаца — създель кси поущихъ съспаса Иоане славице.

Оусты пречистая и языкъмъ вси ты богородице вѣрнии исповѣдникъ благовѣрно. ибо бога на земли родила кси — въ небеси бывшаго ны — и доброту шрвоуоу издаващааго великыя ради милости.

¹⁴ Follieri H., указ. соч., с. 176.

3 августа. Канон Исаакию, Далмату и Фавсту, глас восьмой, творение Иосифа Гимнографа. Греческий текст имеется в печатной Минее, но без второй песни, которая, по данным Е. Томадакиса, есть в двух криптоферратских рукописях XI века¹⁵. Ее славянский перевод находится в Минее XII века — ГИМ, Синодальное собрание, № 168, л. 170б.

14 августа. Канон предпразднеству Успения, глас третий, творение анонимное. Греческий оригинал неизвестен, славянский перевод находится в новгородской Минее XI/XII века ЦГАДА, фонд 381, № 125. Вторая песнь на ирмос «Небо и земля» — на л. 310б.:

Божии доушевыи облакъ-облакъ въздыже на ныхъ же апостолы-коупно събъраны видѣвъши-възвеличи Христа прѣставленнемъ своимъ.

Мыслыное небо възять ся-небесе прѣвыше и мира не оставльши-ибо божия соуци мати-прѣставление-имѣ страшно и прѣславно.

Вся земля нынѣ съ веселиемъ твоего оуспения-възва славою-истѣлѣния твое прѣчистое гѣло. прѣвыше-яви ся богородице чистая.

Твое страшное чудо кѣто издечетъ-яко мати бысть и прѣбысть дѣвою. ибо истипствоуещи въ обоемъ-ненскоусомоужно рожьша-всячьскимъ творыца.

31 августа. Канон положению пояса Богородицы в Халкопатрии, глас четвертый, творение анонимное. Греческий текст находится в печатной Минее, но без второй песни, которая есть в Минее XI века парижской Национальной библиотеки—Coislin 218, л. 188 об. Ее славянский перевод на ирмос «Видите видите» — в Минее ГИМ, Синодальное собрание, № 168, л. 182—182 об.

Итак, вторые песни есть в двадцати старославянских минейных канонах. Возможно, их было несколько больше — ведь ранние мартовские Минее утрачены. Не менее интересные явления наблюдаются в тех канонах постной Триоди, которые имеют вторую песнь, если сопоставить греческий текст по римскому изданию 1879 г. и старшую славянскую рукопись XII века — ГИМ, Синодальное собрание, № 319.

1) Неделя о мытаре и фарисее, канон за умерших от века, глас восьмой, творение Феодора Студита. В славянском переводе второй песни (л. 80б—9) опущен третий тропарь.

2) Канон мясопустной недели, глас шестой, творение Феодора Студита. Греческий текст без второй песни; так даст этот канон и славянская рукопись, где он начинается на л. 17. После его завершения написаны пять хвалитных стихир, за чем на л. 26 неожиданно следует маргинальная помета писца: а се въторая пѣснь забыто написати въ семь канонѣ а поставлено по стихерахъ послѣди. Для соблюдения правильной последовательности исполнения предупреждающая помета поставлена и на поле л. 18, между концом первой песни и началом третьей: а съде въторая пѣснь написа послѣди по канонѣ и по стихерахъ. Вторая песнь состоит из четырех тропарей и феотокиона, греческий оригинал ее есть в старом издании Триоди, подготовленном Ф. Витали (Рим, 1738).

3) Канон сыропустной субботы, глас восьмой, творение Феодора Студита. Славянский текст второй песни отличается от греческого тем, что в переводе опущен мученичек и дан иной феотокион (л. 410б—42):

Неизреченно чудо. твоего рождства. мати дѣво. како бо приживъши. и чиста яси въ томъ жѣ. како ражакши дѣтишь. искоушения моужьска не вѣдоуци. яко же вѣсть лаче крѣства. измѣнено богольпно. слово божикъ порожьши.

4) Великий покаянный канон, глас шестой, творение Андрея Критского, имеющий две вторые песни. В первую из них входят 28 тропарей, троицен и феотокион; переводчик опустил тропари 11, 13, 18 и троицен, оставшееся он расположил в такой последовательности: 1—2—3—17—4—6—7— — —5—10—11—12—13—14—15—16—18—19—21—20—22—23—25—24 и завершил песнь иным феотокионом:

¹⁵ ТОМАДАКИ Е., указ. соч., с. 183.

Безмоужная-богородице дѣво-молитвами твоими,изъми ны прѣчястыя отъ скръби нашихъ.

Состав другой песни, насчитывающей 10 тропарей, трончен и феотокион, оставлен как в оригинале, только последовательность тропарей 6—7—8—9 в переводе היא: 7—6—9—8.

5) Канон Лазаревой субботы, глас первый, творение Андрея Критского. Вторая песнь славянского текста не имеет ничего общего со второй песнью текста греческого и выглядит так:

Ирмос. Да сънидоуть яко.

Яко же възгласи Лазоре гряди възъ-и абикъ тя оуслыша-оумьрия господи.
Яко же стояше на гробѣ Лазоревѣ. адъ долѣ съпясє вьсь. съмоущаашє ся.
О мьртвьцю оумьршю-о сило како бездоушными-оуслыша пращающааго и.
О твоюмо живодавцє величствию-яко ищєши хотя разоумѣти кдє лежить Лазорь.

Не шетанно показаль съмотреник-надъ Лазорьмь господи просльзивь ся.

Да покажєши държавоу твою-я крѣпости-и яко кдинь съпась-възгласивь Лазорь.

Разрабатывая вопросы семантики древнегрузинской терминологии, Лиана Кврика швила самое значительное место отвела термину *msgersi*, заметив при этом, что эквивалента для него в других известных ей языках не существует. Термин *msgersi* выражает, по ее разъяснению, такое соотношение между двумя взаимосвязанными праздниками, когда они разделены семью днями и второй праздник, являясь как бы возвращением первого, справляется еще торжественнее, чем первый (последняя особенность сглажена заменой древнего *msgersi* на позднейший термин *scogi* „равный день“). По мнению исследователяницы, *msgersi* можно употреблять и в более широком смысле, когда интервал между событиями или состояниями составляет не неделю, а год или даже целую эпоху; она применяет этот термин к историческому факту обновления или вторичного расцвета древнегрузинской культуры в X—XI ввках, когда было сброшено иго иноземного порабощения.

Мысль эта чрезвычайно интересна, она дает новые ракурсы для понимания исторического феномена, обычно обозначаемого термином Возрождение, над внутренней формой которого задумываться не принято — и совершенно напрасно, так как термин этот далеко не безупречен как с точки зрения философии истории, так и, прежде всего, семасиологически. В самом деле, что могло бы означать возрождение в исходном значении этого слова?

Возвращение к празднику жизни четверодневного Лазаря? Или событие, сходное с описанной Овидием метаморфозой мифического Феникса — птицы, живущей необычайно долго, затем подвергающей себя самосожжению на алтаре и возникающей вновь из пепла?

И говорят, что назначенный жить век точно такой же,
Выйдя из праха отца, возрождается маленький Феникс.

(Перевод С. Шервинского)

Овидий вкладывает эти слова в уста Пифагора, подразумевая, что миф греческого происхождения. Феникс стал в раннехристианском искусстве символом воскресения; примечательно, что когда в новое время греческому народу пришло время сбросить с себя иго турецкого порабощения, на знаменах греков были изображены крест и Феникс, об этом с восторгом писал Пушкин: «Феникс Греции воспринят из своего пепла». Именно в этой связи пушкинский язык дает образ «возрождающего (ся) народа» (т. 13, с. 104), заключенное в скобки возвратное *ся* дописано публикаторами, но я не уверен, что дописано правильно, на достаточном основании. Ведь в это время возрождение как термин, обозначающий известный культурно-ис-

торический феномен, было новым, непривычным, его исходное значение удивляло той противоречивостью, которую издревле знали переводчики Нового завета: «Как может человек родиться, будучи стар? неужели может он в другой раз войти в утробу матери своей и родиться?» (Ин 3, 4). Ответное «Не удивляйся тому, что Я сказал тебе: должно вам родиться *ἀνωθεν*» породило проблему интерпретации греческого *ἀνωθεν*. Вообще говоря, слово это могло иметь четыре значения: а) наречие места, б) наречие времени, в) «начала» (ср. Лк 1, 3), г) «снова» (ср. Гал 4, 9).

Ориген и Иоанн Златоуст признавали возможность применить для Ин 3,3,7 значения (а) и (г), но предпочитали (а). Кирилл Иерусалимский признавал только (а), Феодорит Киррский — только (г). Старославянский кирилло-мефодиевский перевод принял (а), но Западная Европа мыслила на основе языка Вульгаты, принявшей (г) — этому мы и обязаны возникновением термина Ренессанс, или Возрождение; остается добавить, что в наше время углубленный лингвистический анализ, выполненный в Западной Европе, привел к выводу: в контексте Ин 3,3,7 значение (г) все же неуместно и следовало бы понимать *ἀνωθεν* по (а), как наречие места — «должно вам родиться с вы́ше». Вы́ше — в том смысле, что рождение духовное (уже существующего человека) важнее его рождения по плоти¹⁶.

Что нового может дать для философии истории извлеченный Лианой Квирикашвили из заблания термин *msgepsi*? Я имел возможность обсудить его семантику в живой беседе с московским хартвелологом Г. А. Климовым, он указал мне на высказывания академика Н. Я. Марра по этому поводу, хотя и не согласился с предложенной им этимологией: верно, что *msgepsi* — «неделя, седмица», но неверно, будто здесь имеется корень со значением числительного семь; точно так же нет числительного в корнях славянского *неде* для или германского *Woche*, хотя оба слова подразумевают именно седмицу, семь дней. Этимология *msgepsi*, по Г. А. Климову, остается неясной.

Независимо от этимологии — а в какой-то степени благодаря ее непроиццаемости — по своему значению термин *msgepsi* хорош тем, что он, не привнес ничего постороннего, вводит в осмысление феномена истории в качестве строгой меры течения времени чисто количественное понятие, простое и надежное, словно маятниковый механизм, свободное от необъективных оценочных нюансов и тем более ст категории чудесного, присущей мифологемам возрождения, которые закрывают нам глаза на

...увяданье наших лет,

Которым возрожденья нет. (Пушкин)

К тому же, за единицей счета, зафиксированной в виде седмицы — культурная традиция многих тысячелетий, не идущая ни в какое сравнение с традицией слова Ренессанс, терминологизированного в XIX веке. Число семь выделялось в символике доисторического Закавказья¹⁷. Средиземноморья¹⁸, в символике христианской. Лиза Квирикашвили продемонстрировала термин *msgepsi* на соотношении георгиевских праздников 3 и 10 ноября в древнегрузинском календаре, где роль Георгия Победоносца особенно велика. Это убедительно, примеры можно продолжить. Так, поминовение трех отроков в печи огненной ровно на седмицу — *msgepsi!* — предшествует Рождеству Христову, причем символическая связь обеих дат ясна хотя бы из истории искусства. Царица праздников — Пасха является центром календаря подвижных дат; по обе стороны ст этого центра, на расстоянии усмеренной седмицы, находятся две симметричные точки: предшествующая — прощенное воскресенье, начинающее великий пост, последующая — Троицын день. *Msgepsi* выражает не замечавшееся в специальной литературе соотношение двух календарных дат, поставленных по обе стороны от момента, когда кончается старый год и начина-

¹⁶ Leroy H., Rätsel und Missverständnis. Ein Beitrag zur Fortsgeschichte des Johannesevangeliums. Bonn, 1968, с. 124—136.

¹⁷ Häusler A., Petroglyphen aus Trialeti. — Bolletino del Centro Camuno di studi preistorici, t. 12. Roma, 1975, с. 123—138.

¹⁸ Varley D., Seven, the number of creation. London, 1977; Holz R. Sakramente im Wechselspiel zwischen Ost und West. Zürich, 1979.

ется новый. В последний день года, 31 августа, отмечается Положение пояса Богородицы в Халкопрати—отмечается относительно скромно, но с сокровенным смыслом, поясу придется некий космизм значения. и праздники, как гласит начальный тропарь первого канона,

τὴν εὐχομένην εἴμετρον
ταῖς τῶν θαυμάτων αἰθριάζει αἰγῶν,

или, как это переведено в Минее XII века ГИМ, Синодальное собрание, № 168, л. 181:

вyselеную дньсь. благодати ведрить зарям'и). (заметим, что глагол ведрити не зарегистрирован в исторической лексикографии, где известно только существительное ведро „лещя погода“). Второй канон дпт. творение Иосифа Гимнографа, завершается так, что последним словом последней Минее года оказывается молитвенное прошение человека о самом себе, очерненном грехами: ἀπ᾽ ἄλλ᾽ ἄσον, пр'ѣмѣни (л. 190 об). А ровно через семь дней—*msgepsi!*—совершается предпразднество рождения Богоматери, первый такт мистерии обновления мира.

Хотелось бы пожелать термину *msgepsi*, счастливо найденному Лианой Квирикашвили, большого будущего. Русский язык нашего времени проявил восприимчивость к влияниям со стороны языка грузинского удачным заимствованием и повсеместным распространением ключевого слова в праздничном лексиконе—существительного та ма да „председатель пира“. Но в осмыслении пира жизни еще большее значение могло бы иметь такое слово как *msgepsi*.

М. Ф. МУРЬЯНОВ
(Москва)

ქ რ ო ნ ი კ ა და ი ნ ფ ო რ მ ა ც ი ა

მ ვ ხ ნ ის ტ ა ო ს ნ ის ა პ ა დ ე მ ი უ რ ი ტ ი კ ს ტ ი ს ლ ა მ გ ბ ე ნ კ ო მ ი ს ი ა შ ი *

1978 წ. 18 მაისი

ს ხ ლ ო მ ა ს ლ ა ე ს წ რ ნ ე ნ : ა . ბ ა რ ა მ ძ ე , ო . გ ი გ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი , გ . კ ა რ ტ ო ზ ი ა , ც . კ ე კ ე ი ძ ე .

გ ა ნ ი ხ ი ლ ე ს ს ტ რ ო ფ ე ბ ა : 1158; 1159; 1160; 1161 (პ რ ო ე კ ტ ი მ ო ა მ ზ ა დ ე ს ც . კ ე კ ე ი ძ ე მ , ნ . ა ვ ა ლ ი შ ვ ი ლ მ ა , ლ . გ ე ბ ე შ ვ ი ლ მ ა , ლ . თ უ შ მ ა ლ ი შ ვ ი ლ მ ა , ნ . კ ო ტ ე ტ ი რ ე ლ მ ა , ნ . ც ო ტ ი რ ე ლ მ ა); 1162; 1163 (პ რ ო ე კ ტ ი მ ო ა მ ზ ა დ ე ს გ . კ ა რ ტ ო ზ ი ა მ , გ . ა რ ა ბ უ ლ მ ა , ე . გ ვ რ ი ტ ი შ ვ ე ლ მ ა , ლ . კ ე კ ე ი ძ ე მ , ბ . მ ა ს ხ ა რ ა შ ვ ი ლ მ ა , ე . ტ რ ო ა ბ ე ლ ი ძ ე მ).

1158 რ ა გ ა რ დ ა ე დ ა ხ ა ნ ი რ ა მ ე , გ ა მ ო ე ი დ ე ს ლ ა მ ე - ლ ე ნ ი .

უ ს ე ნ მ ი თ ხ რ ა : « ა რ მ ი ნ ა ხ ა ე ს ძ ო ლ ა ნ დ ი თ გ ა ნ მ ე ფ ე ჩ ე უ ნ ი .

მ ი ე ა ზ ი რ ე ბ , წ ა ე ა ლ , ე ნ ა ხ ა ე , უ დ ა რ ბ ა ზ ო , უ ძ ლ ტ ო ნ ა ძ ლ ტ ე ნ ი » .

და მ ო ე ა ე ს ე ნ ე : « დ ი ა , ლ მ ე რ თ ო , ბ რ ძ ა ნ ე ბ ა ა ე გ ე თ ე ტ ე ნ ი ! »

ს ა ო უ ბ ი ლ ე ო გ ა მ ო ე კ ე მ ა ს თ ა ნ (ს ტ რ . 1151) შ ე დ ა რ ე ხ ი თ პ რ ო ე კ ტ ი შ ი შ ე მ ლ ე გ ი ც ვ ლ ი ლ ე ბ ა ა : უ დ ა რ ბ ა ზ ო , უ ძ ლ ტ ო ნ ა (ე უ დ ა რ ბ ა ზ ო , ე უ ძ ლ ტ ე ნ ა) . პ რ ო ე კ ტ ი მ ი ლ ე ბ უ ლ ო ე ნ ა , ო ლ ო ნ დ , ო . გ ი გ ი ნ ე ი - შ ვ ი ლ ს წ ი ნ ა დ ა ლ ე ბ ი თ , მ ე ო თ ხ ე ტ ა ე უ შ ი , ლ ი ა - ს შ ე მ ლ ე გ , მ ძ ი ბ ე მ ო ი შ ა ლ ა .

ს ტ რ ო ფ ი ს შ ი ნ ა არ ს ი : რ ო ე ა გ ა ო ო რ ა მ დ ე ნ ი მ ე ხ ა ნ შ ა , გ ა ე ლ ო რ ა მ დ ე ნ ი მ ე ლ ე - ლ ა მ ე , უ ს ე ნ - მ ა მ ი თ ხ რ ა : « ა რ მ ი ნ ა ხ ა ე ს ჩ ე ე ნ მ ე ფ ე ე რ ო ბ ხ ა ნ ი ა . (თ უ) მ ი რ ჩ ე ე , წ ა ე ა ლ , ე ნ ა ხ ა ე , ე უ დ ა რ ბ ა ზ ო , ძ ლ ტ ე ნ ს მ ი ე ა რ თ ე უ ე » . ე უ თ ხ ა რ ი : « ლ ი ა ლ , თ ე ე ნ ი ნ ე ბ ა ა ! »

1159 უ ს ე ნ ტ ა ბ ა ე ს ა ლ ა ა წ ო მ ა რ გ ა ლ ი ტ ი და თ ე ტ ა ლ ე ბ ი .

ღ ა ე ვ ე დ რ ე : « დ ა რ ბ ა ზ ს და გ ბ ტ ე ბ ი ს დ ა რ ბ ა ზ ი ს ე რ ი მ თ რ ე ა ლ ე ბ ი ;

ა მ ა ქ ა ლ ის ა ა მ ბ ა ე ს ა , მ ო მ ქ ა ლ , თ უ არ ე კ რ ძ ა ლ ე ბ ი » .

და კ ტ ლ ა შ ე მ ო მ ფ ი ც ი ა : « ა რ ვ ი ტ ე უ ტ ი , თ ა ე ს ა ე ა მ ე ე ს კ რ მ ა ლ ე ბ ი »

ს ა ო უ ბ ი ლ ე ო გ ა მ ო ე კ ე მ ა ს თ ა ნ (ს ტ რ . 1152) შ ე დ ა რ ე ხ ი თ პ რ ო ე კ ტ ი შ ი ც ვ ლ ი ლ ე ბ ა არ არ ის . პ რ ო - ე კ ტ ი მ ი ლ ე ბ უ ლ ო ე ნ ა .

მ ო მ დ ე ე ნ ე ს ხ ლ ო მ ა ზ ე (1979 . 25 . V) ს . ც ა ი შ ვ ი ლ მ ა აღ ნ ი შ ნ ა , რ ო მ პ ი რ ე ე ლ ი ტ რ ა ე ბ ის ს ა რ ი თ მ ო ს ი ტ ე უ ა დ ზ ო გ ი ე რ თ ხ ე ლ ნ ა წ ე რ ა შ ი ლ ა ლ ე ბ ე ა ე კ ი თ ხ ე ბ ა , რ ა ე უ ფ რ ო ს წ ო რ ი ჩ ა ნ ს . შ ღ რ . დ ი ა ძ ი ე ტ ი რ ს , ს ა ძ ლ ტ ე ნ ო ლ ჩ ე უ ნ ა ლ ს ი თ მ ო ი ლ ე ბ ა მ ა თ ე ტ ა ლ ს ა , მ ა რ გ ა ლ ი ტ ა დ ი დ რ ო ე ა ნ ს ა , უ მ ს გ ა ე ს ო ს ა ს პ ო ე ე ბ ლ ა ლ ს ა ? 1162 ე . რ ე დ ა ე კ ი ო ს წ ე ე რ ე ბ ე ბ ა აღ ნ ი შ ნ ე ს , რ ო მ 1162 ს ტ რ ო ფ შ ი ლ ა ლ თ ა ნ ე რ - თ ა ლ თ ე ტ ა ლ ი ე არ ის დ ა ს ა ბ ე ლ ე ბ უ ლ ი ; ა მ ა ს თ ა ნ 1159 - შ ი თ ე ტ ა ლ ე ბ ი ა ე კ ი თ ხ ე ბ ა ო თ ხ ი ე ე რ ე - დ ა ე კ ი ო ს ნ ე ს ხ ე ბ ე შ ი , მ ა შ ი ნ რ ო ე ა ლ ა ლ ე ბ ი მ ბ ო ლ ო დ A და D რ ე დ ა ე კ ი ო ს ზ ო გ ი ე რ თ ხ ე ლ - ნ ა წ ე რ ა შ ი გ ე ა ე ს . ღ ა ა დ გ ი ნ ე ს : დ ა რ ჩ ე ს წ ა ე კ ი თ ხ ე ბ ა — თ ე ტ ა ლ ე ბ ი .

ს ტ რ ო ფ ი ს შ ი ნ ა არ ს ი : უ ს ე ნ მ ა ტ ა ბ ა ე ლ ა ა წ ო მ ა რ გ ა ლ ი ტ ი და თ ე ტ ა ლ ე ბ ი . შ ე ე ე ვ ე დ რ ე : « ს ა - მ ე ფ ო კ ა რ ზ ე დ ა გ ბ ე დ ე ბ ი ა ნ მ თ რ ა ლ ი დ ი დ ე ბ ე ლ ე ბ ი (დ ა რ ბ ა ზ ის წ ე ე რ ე ბ ი) ; მ ო მ ქ ა ლ ი , თ უ ა მ ქ ა ლ ის ა მ ბ ი ს გ ა მ ე ლ ა ე ნ ე ბ ა ს არ მ ო ე ა რ ი ლ ე ბ ა » . კ ო ლ ე უ შ ე მ ო მ ფ ი ც ი ა : « ა რ ვ ი ტ ე უ ტ ი , თ ა ე შ ი ხ მ ა ლ ი ე რ ო მ დ ა მ კ რ ა ნ ი »

1160 უ ს ე ნ მ ი ე ი დ ა , კ ე ლ მ უ რ ე ფ ე დ ა ხ ტ ო დ ა ნ დ ი მ ა დ მ ქ დ ო მ ე ლ ი ,

უ ს ე ნ ა რ ი ფ ე მ ე ფ ე ს ა , მ ე ფ ე ც ა მ ის მ ნ ლ ო მ ე ლ ო ,

წ ი ნ ა მ ი ის ტ ა , შ ე ი ძ ლ ტ ო ნ ა , ძ ლ ტ ე ნ ი მ ი ა რ თ ე ა რ ო მ ე ლ ი .

და ა ე წ ა ხ ო მ თ რ ე ა ლ ი ე ა კ ა რ ი , ც ქ ა დ ი , უ წ რ ფ ე ლ ი , მ ს წ რ ო მ ე ლ ი .

* გ ა გ რ ძ ე ლ ე ბ ა . დ ა ს ა წ ე ყ ის ო ბ . « მ ა ე ნ ე , ე ნ ის ა და ლ ი ბ რ ა ტ უ რ ის ს მ რ ი ა » , 1974 , № № 3 , 4 ; 1975 , № № 1 , 3 , 4 ; 1976 , № № 1 , 3 , 4 ; 1977 , № № 3 , 4 ; 1978 , № № 1 , 2 , 3 , 4 ; 1979 , № № 1 , 2 , 3 , 4 ; 1980 , № 4 ; 1981 , № № 3 , 4 ; 1982 , № № 1 , 2 , 3 .

საიუბილეო გამოცემასთან (სტრ. 1155) შედარებით პროექტში ცვლილება არ არის. მეორე ტაეში დაისვა ტრეები: უსენ — არიფი მეფისა, მეფეცა — მისი მწლომელი. ამ ცვლილებით პროექტი მიღებულ იქნა.

რედაქციის წევრებმა იმსჯელეს მეოთხე ტაეპს სართომო სიტუვის წაყოფისა და გავება-ზე. ყველა მხარს უჭერს პროექტის წაყოფას.

სტროფის შინაარსი: უსენი მივიდა, ხელმწიფე ნაღმად მჭლომი დახედა, უსენი — მეფის თანამეინახე, მეფეც — მისი მოსურნე, წინ მიისევა, მიიღო ძღვენი, რომელიც უსენმა მიართვა. ახლა ნახე მთერალ ვაჟარს, ცრუს, ფილდს, წინაშასწარას (ენა რომ უსწრებს).

1161 რა მეფემან უსენს წინა სტა მრავალი დოსტაჟანი,
ქულა შესტეს და ქულა აუესნეს სხუა ფარჩნი და სხუა ქიჟანი.
დააუიწყლეს იგი ფიცი, რა მუსაფნი, რა მაჟანი!
და მართლად თქმულა: «არა მართებს ყუაჟესა ვარდი, ვირსა რჯანი».

საიუბილეო გამოცემასთან (სტრ. 1154) შედარებით პროექტში ცვლილება არ არის. ი. გიგინეიშვილის აზრით, I—II ტაეში ასე უნდა გასწორდეს: რა უსენმან მეფეს წინა სტა მრავალი დოსტაჟანი, ქულა შესტა და ქულა აუესნეს... მეორე ტაეპს ბოლოს წერტილს ნაცულად მძიმე უნდა დაისვას.

რედაქციის სხვა წევრები მხარს უჭერენ პროექტის წაყოფას. აღინიშნა, რომ უსენმან ძეფის წინა იყოფება მხოლოდ B10 B11 B13-ში, შესტა კი მხოლოდ A2-ში გვაქვს.

პროექტი მიღებულ იქნა უცვლელად.

სტროფის შინაარსი: როდესაც მეფემ უსენთან ერთად მრავალი დიდი სასმისი შესვა, კიდევ დაღეს და კიდევ აუესეს სხვა სასმისები და სხვა ქიჟები. (უსენს) დააიწყლეს ის ფიცი, რის ყრანნი, რის მაჟა! მართალი უთქვამთ: «არ შეეფერება ყუაჟეს ვარდი, ვირს — რქები».

1162 უთხრა დიდმან კელმწიფემან უკუეოსა უსენს, მთრავლას:
«ღია მიეჭირს, საძღუნოდ ჩტენად სით მოიღებ ამა თქალსა,
მარგალიტსა დიდროვანსა, უმსგავსოსა ქოვებ ლალსა?
და ვერ გარღვივდი, თემან ჩემმან, ძღუნთა შენა ნათალსა».

საიუბილეო გამოცემასთან (სტრ. 1155) შედარებით პროექტში ცვლილება არ არის. პროექტი მიღებულ იქნა.

სტროფის შინაარსი: უთხრა დიდმა ხელმწიფემ მთერალ, უკუეო უსენს: «ძალიან მიეჭირს, ჩვენს საძღუნოდ საიდან მოგაქვს ეს თვლები, (სად) შოულობ დიდრონ მარგალიტებს, შეუღარებელ ლალებს? ჩემს თავს ვფიცავ, ვერ გადაუხდნი შენი ძღვენის მეთოდს».

1163 თაყუანისცა უსენ, ჰყარა: «ჰე, მაღალო კელმწიფეო,
ზეცით შექთა მომფენელო, მარჩენელო არსთა, მზეო!
რაცა სხტა მაქუს, ვისი არის ოქრო, თუნდა საჭურჭლეო?
და დედის მუცლით რა გამოიყვია? მბოძებია თქვენგან მეო.

საიუბილეო გამოცემასთან (სტრ. 1156) შედარებით პროექტში შემდეგი ცვლილებაა: ბირველ ტაეში, ჰეს შემდეგ, მძიმეა დასმული. პროექტი მიღებულ იქნა.

სტროფის შინაარსი: უსენმა თაყვანი სცა, მოახსენა: «ჰე, მაღალო ხელმწიფეო, ზეციდან შექის მომფენელო, არსთა (არსებთა) დამარჩენელო, მზეო სხვა რაც მაქვს, ოქრო თუ სიმღერე, ვისი არისო? დედის მუცლიდან რა გამოიყვია? (ყველაფერი) თქვენგან მბოძებიაო.

1970 წ. 25 მაისი

სხდომას დაესწრნენ: ა. ბარამიძე, გ. კარტოზია, ი. კიკვიძე, ს. ციხელი, შ. ძიძიგერი. განიხილეს სტროფები: 1164; 1165; 1166; 1167; 1168; 1169; 1170 (პროექტი მოამზადეს გ. კარტოზიამ, გ. არაბულმა, ე. გვრიტიშვილმა, ლ. კიკვიძემ, ბ. მასხარაშვილმა, ე. ტურაბერიძემ).

1164 ამას გადარებ, თემან თქვენმან, არა გმართებს მადლი ძღუნისა;
სხტა რამე მითქს საძღუნოდ თქვენად — შესართავი თქვენის ძისა;
მას უცლოდ დამიბადლებთ, ოდეს ნახოთ მსგავსი მზისა,
და მაშინ მეტად გაამრავლოთ თქვენ ბრძანება ნეტარძისა..

საიუბილეო გამოცემასთან (სტრ. 1157) შედარებით პროექტში შემდეგი ცვლილება. საძღვრულ თქვენად — შესართავი (საძღვრულ თქვენი, შესართავი).

რედაქციის წევრებმა იმსჯელეს მეორე ტაეპის წაკითხვის შესახებ. ხელნაწერებში საძღვრულ ფორმას ენაცვლება საძღვრულ. აღინიშნა, რომ ამ კონტექსტში საძღვრულ უფრო მართებული წაკითხვაა. პროექტი მიღებულ იქნა.

სტროფის შინაარსი: ამას მოგახსენებ, ვფიცავ თქვენს თავს, არ გამართებთ ძველნისათვის ძაღვობის თქმა; სხვა რამ მკვეს თქვენთვის საძღვრულ — თქვენი ძის საცოლუ (შესართავი); იმას აუცილებლად დამიძაღვებთ, როდესაც ნახავთ მზის მსგავსს, მაშინ ძალიან გაახშირებთ „ნეტავის“ თქმას.

1165 რას ვაგრძელებდე! გატეხა ფიცო, სიმტკიცე სკულისა,
უამბო პოვნა ქალისა, მჭურტეთაგან მზედ სახელისა.
მეფესა მერად ეამა, მიეცა ლხინი გულისა,
და უბრძანა დარბაზს მოყვანა, სრულქმნა უსენის თქმულისა.

საიუბილეო გამოცემასთან (სტრ. 1158) შედარებით პროექტში ცვლილება არ არის. პროექტი მიღებულ იქნა.

სტროფის შინაარსი: რა გეაგრძელო! გატეხა ფიცო, რკულის სიმტკიცე, უამბო მჭურტელთაგან მზედ მიჩნეული ქალის პოვნა. მეფეს ძალიან ეამა, გული გაუმხიარულდა, (ხელქვეითებს) უბრძანა (ქალის) სამეფო კარზე მოყვანა, უსენის ნათქვამის აღსრულება.

1166 მე აქა ჩემსა ამოდ ვეც, მუნამდის არ მიტუნესია.
შემოღდა კარსა მეფისა მონათა უხუცესია,
თანა ჰყვა მონა სამოცი, ვით ქელმწიფეთა წესია,
და მოვიდეს; მერად გავკუთრდი, ეთქვი: „რამე საქმე ზესია“.

საიუბილეო გამოცემასთან (სტრ. 1159) შედარებით პროექტში ცვლილება არ არის. პროექტი მიღებულ იქნა.

სტროფის შინაარსი: მე აქ ჩემს სახლში მშვიდად ვიყავი (ვიჯექი), მანამდის არ შეეწუხებულვარ. კარებს მოადგა მეფის მონათუხუცესი, თან ახლდა სამოცი მონა, როგორც ხელმწიფეთა წესია, მოვიდნენ; მერად გამოიკირდა, ეთქვი: „რალაც დიდი საქმეა“.

1167 მისალმეს, ფატმან, — მითხრეს, — ბრძანებაა ღმრთისა სწორთა:
დღეს რომელი უსენ შესტლნა ქალი, მსგავსი მზეთა ორთა,
აწ მოგტუბარე, წაიყვანოთ, ელა არ გტინდა გზათა შორთაა.
და ესე შესმა, დამტყდეს ცანი, რისხვა ღმრთისა ეცა გორთა.

საიუბილეო გამოცემასთან (სტრ. 1160) შედარებით პროექტში ცვლილება არ არის. პროექტი მიღებულ იქნა.

სტროფის შინაარსი: მომესალმნენ, მითხრეს: „ფატმან, ღვთის სწორის (=მეფის) ბრძანებაა: დღეს რომ უსენმა მეფეს უძღვნა ორი მზის მსგავსი ქალი, ახლა მოგვევარე, წაიყვანოთ, მორა გზის გავლა არ გვეირღება“. ეს რომ გავიგებ, ცანი დამატყდნენ, ღვთის რისხვა ეცა გორებს.

1168 მე გაკუთრებებით კტლა ვკითხე: „რა ქალი გინდა, რომელი?“
მათ მითხრეს: „უსენ შემოსძლნა პირი ელვითა მკრთომელით.
არას მარგებდა, დასკტნა დღე ჩემი სულთა მქლომელი,
და ავთროლდი, ავღამ ველარა, ვერცა ქტე ვიყავ მქლომელი.“

საიუბილეო გამოცემასთან (სტრ. 1161) შედარებით პროექტში ცვლილება არ არის. პროექტი მიღებულ იქნა.

სტროფის შინაარსი: მე კელავ გაკუთრებებით ვკითხე: „რა ქალი გინდათ, რომელი?“ მათ მითხრეს: „უსენმა (რომ) უძღვნა (მეფეს) ელვის მკრთომელი პირისახე (=ნესტანი)“. არას მარგებდა (წინააღმდეგობა), გადაწყდა ჩემი სიყვილის (სულთა ხლომის) დღე, ავთროლდი, ველარ ავღამე, ვერც დავკუთრე.“

ს. ციშვილის შიანია, რომ მეორე ტაეპის მეორე ნახევრის შინაარსი ასე უნდა იქნეს გაძღვრული: ელვის მკრთომელი პირისახის მქონე (=ნესტანი).

1169 შევე, ვნახე იგი ტურფა მტირალად და ცრემლდასხმულად, ეკადრე: «შვეო, ბელმან შავმან ვით მიმუხთლა, ხელავ, რულად! ცა მოზრუნდა რისხვით ჩემენ, იავარმყო, ამფხტრა სრულად, და შემასმინეს, მეფე ვითხოვს, ვარ ამისთჳის გულმოკლულად».

საოუბილო გამოცემასთან (სტრ. 1162) შედარებით პროექტში ცვლილება არ არის. პროექტი მიღებულ იქნა.

სტროფის შინაარსი: შეველი, ვნახე ის ტურფა მტირალად და ცრემლის მღერვლად, ვუთხარი: „შვეო, ხელავ, როგორ და რანაირად მიმუხთლა შავმა ბელმა! ჩემენ რისხვით მოზრუნდა ცა, გამანადგურა, სულ ერთთავად აღმომხვტრა, დამასმინეს, მეფე მოითხოვს შენს თავს, ამის გამო გულმოკლული ვარ“.

1170 მან მითხრა: «ღაო, ნუ გიკტირს, ეგე რაზომცა ძნელია! ბელი უბედო ჩემზედა მიწყვი ავისა მქმნელია. კარგი რამ მჭირდეს, გიკტირდეს, ავი რა საკტირველია! და სხუდასხუა კირი ჩემზედა არ ახალია, ძჳელია».

საოუბილო გამოცემასთან (სტროფი 1163) შედარებით პროექტში ცვლილება არ არის. პროექტი მიღებულ იქნა.

სტროფის შინაარსი: მან მითხრა: «ღაო, ნუ გიკვირს, რამდენადაც ძნელია ეს (საქმე)! უბედო ბელი ჩემთვის მუდამ ავის მქმნელია. კარგი რამ რომ მჭირდეს, (ის) გიკვირდეს, ავი (უელი) რა გასაკვირია! სხუდასხუა კირი ჩემთვის ახალი არ არის, ძველია“.

1878 წ. I ივნისი

სხდომას დაესწრნენ: ა. ბარამიძე, ი. გიგინეიშვილი, გ. კარტოზია, ც. კიკვიძე, ე. შერტგეელი, ს. ცაიშვილი, შ. ძიძიგური.

განიხილეს სტროფები: 1171; 1172; 1173 (პროექტი მოამზადეს გ. კარტოზიამ, გ. არაბულმა, ე. გვრიტიშვილმა, ე. კიკვიძემ, ბ. მასხარაშვილმა, ე. ტურაბელიძემ); 1174; 1175 (პროექტი მოამზადეს ც. კიკვიძემ, ნ. აელიშვილმა, ლ. გუგუშვილმა, ლ. თუშმელიშვილმა, ნ. კობეტიშვილმა, ნ. ცქტირეიშვილმა).

1171 თჳალთათ ვითა მარგალიტი გარდმოყარა ცრემლი კშირი, ადგა ასრე გულუშოზრად, ვეფხი იყო ანუ გმირი, ლხინი ლხინად არად უჩნდა, მართ ავრევე კირად კირი. და მთხოვა, გარე აჟილითა მოიბურა ტანი, პირი.

საოუბილო გამოცემასთან (სტრ. 1164) შედარებით პროექტში ცვლილება არ არის.

შ. ძიძიგურის წინადადებით პირველ ტაეში ვითა მარგალიტი გამოიყო მძიმეებით.

რედაქციის წევრებმა იმსჯელეს მეორე ტაეპის საართომ სიტყვის შესახებ. ი. გიგინეიშვილს საყურადღებოდ მიაჩნია DI-ის წაკითხვა — შირი (=ლომი). მისი აზრით, ვეფხთან ლომის ხსენება უფრო გამართლებულია (ვეფხი იყო ანუ შირი). ს. ცაიშვილის აზრით, გმირი ამ კონტექსტში საესებით ბუნებრივია. შდრ. ლომო და გმირო ტარიელ (282). რედაქციის წევრებმა გაითვალისწინეს შირ ფუძის გვიანდლობა (აქ. შანიძე) და პროექტი მიღებულ იქნა უცვლელად.

სტროფის შინაარსი: თვალებიდან მარგალიტებით გადმოყარა ხშირი ცრემლი, ადგა ისე გულუშოზრად, თითქოს ვეფხი ან გმირი იყო, სიხარული სიხარულად არ მიაჩნდა, ასევე კირად — კირი. მთხოვა აჟილა (მოსაბურავი) და მოიბურა ტანი და პირისახე.

1172 შევე საკურტლეს, რომელსა ფასი არ დაედებოდა, თჳალ-მარგალიტი ავიღე, რაც ოდენ ამეღებოდა, თჳითო და თჳითო თჳითოსა ქალაქსა ვფასებოდა, და მივე, მას წელთა შევარტყი, შავგული ვისთჳის კჳდებოდა.

საოუბილო გამოცემასთან (სტრ. 1165) შედარებით პროექტში ცვლილება არ არის. პროექტი მიღებულ იქნა.

სტროფის შინაარსი: შეველი საგანძურში, რომელსაც ფასი არ დაედებოდა, იმდენი თვალი-მარგალიტი ავიღე, რამდენის აღება შევეძელი, თითო მათგანი თითო ქალაქად ვღირებოდა, მივედი, წელზე შემოვარტყი მას, ვისთვისაც კვდებოდა ჩემი შავი (მწუხარე) გული.

1173 ვარქტი: ჩემო, ვანლა საღმე გვემარების ესეგუარია.
მათ მონათა ქელთა მივეც იგი პირი, მზისა დარი.
ენა მეფემან, მოეგება; ქარეს ტაბლასა, გაქდა ზარი;
და იგი მივა თავმორდრეით წყნარი, არას მოუბარი.

საიუბილეო გამოცემასთან (სტრ. 1166) შედარებით პროექტში ცვლილება არ არის. რედაქციის წევრებმა იმსჯელეს პირველი ტაემის სარიტომ სიტყვის შესახებ, რომელიც სხვადასხვაგვარად იკითხება გამოცემებში: ესეგუარი (ამნაირი, ამგვარი), ესე გუარი (=ეს გუარი, ეს მარგალიტი). დაადგინეს: მიღებულ იქნეს პროექტის წაითხვა.

სტროფის შინაარსი: უთხარო: „ჩემო, იქნებ ამგვარი (რამ) საღმე გამოგადგეს“. იმ მონებზე ხელთ მივეცი ის, რომელსაც მზისდარი პირისახე ქონდა. მეფემ გაიგო (ქალის მიყვანა), მოეგება; დოლს ქარეს, ზარ-ზეიმი ატყდა; ის (ქალი) მიღის თავდახრით წყნარი, მღუმარე.

1174 ზედა მოატყა მჭტრეტელი, გაქდა ზათქი და ზარები,
ვერ იჭირვიდეს სარანგნი, მუნ იყო არსიწყნარები;
იგი რა ნახა მეფემან, საროსა მსგავსი ნარები,
და გაკრთომით უთხრა: „ჰე, მზეო, აქა ვით მოიგუარები?“

საიუბილეო გამოცემასთან (სტრ. 1167) შედარებით პროექტში შემდეგი ცვლილებაა: ჰე, მზეო (ჰე მზეო). პროექტი მიღებულ იქნა.

სტროფის შინაარსი: ზედ მოაწყუნენ მჭერეტელი, შეიქნა დიდი ხმური და ზარ-ზეიმი, (ხალხს) ვერ აკაეუნდნენ სარანგნი (წესრიგის დამცველი), იქ იყო აურზაური; ის (ნესტანი) რომ ნახა მეფემ, საროს მსგავსი მომავალი, განსკიფრებით უთხრა: „ჰე, მზეო, აქ როგორ მოხველი (აქ რამ მოგიყვანა)?“

1175 ვით მზემან, მისნი მჭტრეტელი შექმნა თქალისა მფახველად;
მეფემან ბრძანა: „გამქადა ნახული მე უნახველად,
ღმრთისაგან კიდე ვინმე იყო კაცი ამისად მსახველად!
და მართებს ამისა მიჭნურსა, ხელი თუ რბოდეს, ახ, ველად!“

საიუბილეო გამოცემასთან (სტრ. 1168) შედარებით პროექტში ცვლილება არ არის. პროექტი მიღებულ იქნა.

სტროფის შინაარსი: ისე, როგორც მზემ. (ნესტანმა) მისი მჭერეტელები თვალბის დამხამებულად აქცია (=ნესტანმა თავისი სილამაზით თვალი მოსჭრა მნახველებს); მეფემ თქვა: „(ბევრის) მნახველი უნახავი გამხალა, ღვთის გარდა ვინ იქნება ამისი შექმნელი! ამის მიჭნურს შეაჭერის, რომ გახვლებული ველად დარბოდეს!“

1979 წ. 8 ივნისი

სხდომას დაესწრნენ: ა. ბარამიძე, გ. კარტოზია, ც. კვიციანი, ე. მეტრეველი, ს. ცაიშვილი. განიხილეს სტროფები: 1176; 1177; 1178; 1179 (პროექტი მოამზადეს ც. კვიციანი, ნ. ავალიშვილი, ლ. გუგუშვილი, ლ. თუშმალიშვილი, ნ. კობეტაშვილი, ნ. ცქიტიშვილი).

1176 გუერდსა დაისტა, ეუბნა ტბილითა საუბართა:
„მითხარო, ვინ ხარ, ვისი ხარ, მოსრული ვისთა გუართა?“
მან არა გასცა პასუხი პირითა, მზისა დართა;
და თავმორდრეილი დაღრეით ქტე ზის ცნობითა წყნართა.

საიუბილეო გამოცემასთან (სტრ. 1169) შედარებით პროექტში ცვლილება არ არის. გ. კარტოზიას წინადადებით მეორე ტაეში მიღებულ იქნა წაითხვა: ვისით გუართა. პროექტი ამ ცვლილებით მიღებულ იქნა.

სტროფის შინაარსი: გვერდით დაისვა, ტბილად ელაპარაკა: „მითხარო, ვინ ხარ, ვისი ხარ, ვისი გუართა?“ მან პასუხი არ გასცა (თავისი) მზის მსგავსი პირით; თავდალუნული მოწყენით ზის მშვიდი (მშვიდი გონებით).

1177 არ ისმენდა მეფისასა, რასა გინდა უბრძანებდა,
სხტაგან იყო გული მისი, სხტასა რასმე იგონებდა;
ეარლი ერთგან შეეწება, მარგალიტსა არ აღებდა,
და მჭტრეტნი მისნი გააკურინა, რასამცა ვინ იაზრებდა!

საიუბილეო გამოცემასთან (სტრ. 1170) შედარებით პროექტში ცვლილება არ არის.

ა. ბარამიძე: მესამე ტაეპში მარგალიტსა არ აღებდა უხერხული თქმა: მარგალიტის გაღება არ შეიძლება. უფრო მართებულია ზოგი ხელნაწერის წაერთხვა — მარგალიტსა არ აჩენდა

რედაქციის სხვა წევრებიც აღნიშნავენ, რომ წაერთხვას მარგალიტსა არ აღებდა გარკვეული უხერხულობა ახლავს, მაგრამ აღებდას ნაცვლად აჩენდას ჩასმა რითმის ძლიერ დაარღვევს. პროექტი მიღებულ იქნა უცვლელად.

სტროფის შინაარსი: მეფისას არ ისმენდა, რაც უნდა ეთქვა, სხვაგან იყო მისი გული, სხვა რამეს ფიქრობდა; ეარლი (=ბაგეები) ერთად შეეწებებინა, მარგალიტს (=ებილებს) არ აღებდა (კრიკა შეპკროდა), მისი მჭერეტელი გააკურინა, ვინ რას იფიქრებდა!

1178 მეფე ბრძანებს: «რა შეეგნათ, გული ჩუენი რათ იქნებოს?

ამა ორთა კიდეგანთა აზრი არა არ იქმნებოს:

ან ვისიმე მოჴნურია, საყუარელი ეგონების,

და მისგან კიდე არვისად სცალს, ველარცა ვის ეუბნების.

საიუბილეო გამოცემასთან (სტრ. 1171) შედარებით პროექტში ცვლილება არ არის.

ა. ბარამიძეს, გ. კარტოზიას, ე. მეტრეველს უფრო მართებულად მიაჩნიათ მეორე ტაეპის ასეთი წაერთხვა: ამა ორთა კიდეგანი აზრი არა არ იქმნების [=ამ ორი (აზრისაგან) განსხვავებული სხვა აზრი არ იქნება]; ც. კიკვიძე და ს. ცაიშვილი იტყვიან პროექტის წაერთხვას და ტაეპის შინაარსი ასე ესმით: ამ ორი უცოდურესი მოსაზრების გარდა (სხვა) არაფერი იქნება.

სტროფის შინაარსი: მეფე ამბობს: „რა გავიგოთ, ჩუენი გული რით გაიხსნება? ამ ორი (აზრისაგან) განსხვავებული სხვა აზრი არ იქნება: ან ვინმეს მოჴნურია, საყვარელი აგონდება, მის გარდა არავისთვის სცალია, ველარც ვინმეს ელაპარაკება.

1179 ანუ არის ბრძენი ვინმე, მაღალი და მაღლად მხელი,

არცა ლხინი ლხინად უჩანს, არცა კიარი ზედახელი;

ეთ ზღაპარი, ასრე ესმის უბედობა, თუნდა ბელი,

და სხტაგან არის, სხტაგან ფრინავს, გონება უც ვითა ტრელი.

საიუბილეო გამოცემასთან (სტრ. 1172) შედარებით პროექტში ცვლილება არ არის. პროექტი მიღებულ იქნა.

სტროფის შინაარსი: ან ბრძენი ვინმეა, ამაღლებული და მაღლად მხედველი (მაღალმატე-როებზე დაფიქრებული). არც ლხინი მიაჩნია ლხინად, არც ერთმანეთს მიყოლებული კიარი — კიარად; ზღაპაროვით ესმის უბედობა თუ ბელი, სხვაგან არის, სხვაგან ფრინავს, მტრედოვით (მფრინავი) ფიქრი აქვს.

ს. ცაიშვილის აზრით, სტროფის ბოლო ფრაზა ამას ნიშნავს: მტრედოვით უმანკაო.

1979 წ. 15 ივნისი

სხლომას დაესწრნენ: ა. ბარამიძე, ი. გვიგინიშვილი, გ. კარტოზია, ც. კიკვიძე, ს. ცაიშვილი, შ. შიტიგური.

განიხილეს სტროფები: 1180; 1181; 1182; 1183; 1184 (პროექტი მოამზადეს ც. კიკვიძემ, ნ. ავალიშვილმა, ლ. გუგუშვილმა, ლ. თუშმალიშვილმა, ნ. კოტეტიშვილმა, ნ. ციტიშვილმა).

1180 ღმერთმან ქმნას, შინა მოვიდეს ძე ჩემი გამარჯტებული,

მე დავახტედრო ესე მზე, და, მისთვის დამზადებული;

მან ათქმევინოს ნუთუ რა, ჩუენცა ვცნათ გაცხადებული,

და მუნამდის მთუარე შექკართომით ქდეს, მზისა მომორვებულით.

საიუბილეო გამოცემასთან (სტრ. 1173) შედარებით პროექტში ცვლილება არ არის.

გ. კარტოზია: მეორე ტაეპი, ვფიქრობ, ასე უნდა წავიკითხოთ: მე დავახვედრო ესე მზე და მისთვის დამზადებული. და აქ კავშირი უნდა იყოს და არა ზმნისწინი (დაეახვედროს დას განმეორება). ზმნისწინთა განმეორებას „ეტ“-ში, როგორც წესი, ადგილი აქვს ტაეპის ბოლოს. და კავშირის ამგვარი უჩვეულო ხმარებისათვის შდრ. სადაა ჩემი მოყუბარე და ვისთვის ცრემლი მდენია (1318₂ ა).

ი. გვიგინიშვილსაც საეკუოდ მიაჩნია აქ და-ს ზმნისწინად მიჩნეა.

რედაქციის სხვა წევრები იცავენ პროექტის წაითხვას. ც. კიკვიძემ, კერძოდ, აღნიშნა, რომ საანალოგოდ მოხმობილ ტაეპშიც (1318) და კავშირი უადგილოა და ექვს იწვევს, აღდენად არ გამოდგება წინამდებარე ტაეპის ასახსნელად.

პროექტი უცვლელად იქნა მიღებული.

სტროფის შინაარსი: ღმერთმა ქნას, შინ დაბრუნდეს ჩემი შვილი გამარჯვებული, მე დავახვედრო ეს მზე (=ქალი), მისთვის გამზადებული; ეგებ მან ათქმევინოს რამე (ქალს), ჩვენც გავიგოთ ცხადი (ნამდვილი ამბავი), მანამდის მოვარე (ქალი) იქდეს შექმოვლებით, მზისაგან მოშორებულ.

ც. კიკვიძეს და გ. კარტოზიას მიაჩნიათ, რომ შეუქრთომით=შეტა მოფენით. შდრ. მთუარე მზესა მოვშორვოს, მოშორებება გაანათლებს (827₁).

1181 კელმწიფისა შეილსა ვითხრობ კარგსა უმასა, გულუფანსა,
უებროსა ზნედ და თქალად, შტენიერსა პირსა, ტანსა;
მაშინ ლაშქარს წასრულ იყო, მუნ დაპყოფდა დიდსა ზანსა,
და მამა მისთვის ამზადებდა მას, მნათობთა დასაგვანსა.

საოუბილეო გამოცემასთან (სტრ. 1174) შედარებით პროექტში ცვლილება არ არის. პროექტი მიღებულ იქნა.

სტროფის შინაარსი: ხელმწიფის შვილზე მოგახსენებ, კარგ მოყმეზე, გულადზე, ზნეობით (თვისებით, ქვეით) და შესახებდავად შეუდარებელზე, პირმშვენიერსა და ტანადზე; მაშინ სალაშქროდ იყო წასული, იქ დიდხანს ყოვლდებოდა, მამა მისთვის ამზადებდა მას (ქალს), მნათობთა სადარს.

1182 მოილეს, ტანსა ჩააცტეს შესამოსელი ქალისა,
მას ზედა შუქი მრავალი ჩნდა მნათობისა თქალისა,
დაადგეს თავსა გჳირგჳინი ერთობილისა ლალისა,
და მუნ ვარდსა ფერი აშტენებს ბროლისა გამჳტირვალისა.

საოუბილეო გამოცემასთან (სტრ. 1175) შედარებით პროექტში ცვლილება არ არის.

ა. ბარამიძის აზრით, მეოთხე ტაეპის საირთმო სიტყვა ვინის გარეშე უნდა დაიწეროს: გამჳტირალისა.

პროექტი უცვლელად იქნა მიღებული.

სტროფის შინაარსი: მოიტანეს, ტანს ჩააცვეს ქალის შესამოსელი, მასზე (ტანსაცმელზე) ელვარებდა მანათობელი თვლების მრავალი სხივი, მთლიანი ლალის (ერთთავად ლალი შემკული) გვირგვინი დაადგეს თავზე, იქ ვარდს გამჳტირვალე ბროლის ფერი ამშვენებს.

რედაქციის წევრებს სხვადასხვაგვარად ესმით მეოთხე ტაეპის შინაარსი.

ა. ბარამიძისა და შ. მძიმეგრის აზრით, ვარდი=სახე, ბროლი=კბილები.

გ. კარტოზიას, ც. კიკვიძეს, ს. ცაიშვილს მიაჩნიათ, რომ აქ ვარდი და ბროლი ორივე სახის აღმნიშვნელია.

ი. გვიგინიშვილი ფიქრობს, რომ ვარდი=ბაგეები, ბროლი=კბილები, თუმცა დასაშვებად მიაჩნია მეორე გაგებაც (ვარდიცა და ბროლიც აღნიშნავს სახეს).

1183 მეფემან ბრძანა: «მოკაზმეთ საწოლი უფლისწულისა:»
დაუდგეს ტახტი ოქროსა, წითლისა მადრიბულისა;
ადგა თუთ დიდი კელმწიფე, პატრონი სრისა სრულისა,
და მას ზედა დასტა იგი მზე, ლხინი მჳტირეტელთა გულისა.

საოუბილეო გამოცემასთან (სტრ. 1176) შედარებით პროექტში ცვლილება არ არის. პროექტი მიღებულ იქნა.

სტროფის შინაარსი: მეფემ ბრძანა: „მოკაზმეთ უფლისწულის საწოლი!“ დაუდგეს (იქვე) ოქროს ტახტი, მალრიბული წითლისა (დასავლურაფრიკული ოქროსი); ადგა თავად ღიდი ხელმწიფე, დიდებული სასახლის პატრონი, მასზე (ტახტზე) დასვა ის მზე (ქალი), (მის) მკერე-ტელთა გულის მღვინელი.

1184 უბრძანა ცხრათა ხალხთა დადგომა მცველად კარისად;
კელმწიფე დაქდა ნადიმად, მსგავსად მათისა გუარისად;
უბოძა უსენს უზომო მექედად მის მზისა ღარისად.
და სცემენ ბუქსა და ტაბლასა მოსამატებლად ზარისად.

საოუბილეო გამოცემასთან (სტრ. 1177) შედარებით პროექტში ცვლილება არ არის. პროექტი მიღებულ იქნა.

სტროფის შინაარსი: უბრძანა ცხრა მსახურს (საქურისს) კარის მცველად დადგომა; მეფე დაქდა სანადიმოდ, მისი გუარის (მოდგმის) შესაფერისად; უსენს იმ მზის საღარის (ქალის) სამაგიეროდ უამრავი საჩუქარი უბოძა. ზარ-ზეიმის მოსამატებლად უკრავენ ბუქსა და ღოღს.

სადოქტორო დისერტაციითა თემაზის დამტკიცება

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიასთან არსებულმა ლიტერატურათმცოდნეობის რესპუბლიკურმა საკოორდინაციო საბჭომ თავის 1982 წლის 2 ნომერის სხდომაზე სადოქტორო დისერტაციების თემები დაუმტკიცა:

შ. კიკვაძეს: „პოეტური წარმოსახვა“.

ი. კენჭოშვილს: „გალაკტიონ ტაბიძის შემოქმედება (გენეტიკური და ტიპოლოგიური ანალიზი)“.

ლ. ბოჩკოვას: „კრიტიკული რეალიზმი XIX ს. 70-იანი წლების ქართულ პროზაში“.

გ. ლომიძეს: „ღრამის თეორია XIX საუკუნის ქართულ მხატვრულ კრიტიკასა და ესთეტიკურ ნაზრევში“.

ხ. ბოცვაძეს: „რევოლუციამდელი ქართული საბავშვო ლიტერატურის კრიტიკის განვითარების გზები“.

ლ. თეთრუაშვილს: „ეკა-ფშაველასა და გოეთეს ლიტერატურულ-მსოფლმხედველობრივი ურთიერთმიმართება“.

მ. რაფაელს: „ამონიას ერძიასის თხზულებები ქართულ მწერლობაში“.

გ. ნინუას: „ფსევდონიმიკის თხზულებათა ქართული ვერსია“.

ნიკოლოზ (ლუშა) ჯანაშია

ქართულმა საბჭოთა საზოგადოებრიობამ და საისტორიო მეცნიერებამ დიდი დანაქლისი გა-
ნიცდა — გარდაიცვალა ნიკოლოზ (ლუშა)
ჯანაშია, შესანიშნავი პიროვნება, თავისი ერის
ხანოშუშო შვილი, სამაგალითო მოქალაქე და
მოღვაწე, მაღალი ზნეობის და კეთილშობილუ-
რი თვისებების მქონე ადამიანი, კომუნისტი,
რომელიც თავდადებით იღწროდა თავისი ხალ-
ხის, ქვეყნის კეთილდღეობისა და ნათელი მო-
მავლისათვის. ნ. ჯანაშია იყო ღრმად ერუდი-
რებული, ფართო დიპლომატიური მკვლევარი-ის-
ტორიკოსი, რომელმაც მნიშვნელოვანი წლი-
ლი შეიტანა ქართული ისტორიის და ფილო-
ლოგიის მეცნიერების განვითარების საქმეში.

მისი, როგორც პიროვნებისა და მოქალაქის
ჩამოყალიბებაში დიდი როლი შეასრულა იმ
გარემოებამ, რომ იზრდებოდა შესანიშნავი ტრა-
დიციების მქონე ოჯახში. ბაბუა — ნიკო ჯანა-
შია — აფხაზი ხალხის ისტორიისა და ეთნო-
გრაფიის ერთი პირველი მკვლევაროვანო-
ცნობილი პედაგოგი და საზოგადო მოღვაწე
იყო, მამა — აკადემიკოსი სიმონ ჯანაშია —
დიდი ქართველი მეცნიერი და ქართული საბ-
ჭოთა მეცნიერების აღიარებული ორგანიზატო-
რი.

ნ. ჯანაშია დაიბადა 1831 წელს. ჭერ კიდეც
თბილისის უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულ-

ტეტზე სწავლის დროს (1848—1851 წლები)
გამოირჩეოდა თავისი ნიჭითა და მუყაითობით,
იყო ივ. ჯავახიშვილის სახელობის სტიპენდიან-
ტი. 1854 წელს ჩაირიცხა საქართველოს მეც-
ნიერებათა აკადემიის ასპირანტურაში საქარ-
თველოს ძველი ისტორიის სპეციალობით, სო-
ლო ასპირანტურის დამთავრებისთანავე დაიწ-
ყო მუშაობა ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ის-
ტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინ-
სტიტუტის ძველი ისტორიის განყოფილებაში.

საფუძვლიანმა მომზადებამ და მაღალმა კულ-
ტურამ განაპირობა ნ. ჯანაშიას თვალსაჩინო
წარმატებანი მეცნიერების ასპარეზზე. პროფე-
სორ ი. აბულაძის ხელმძღვანელობით იგი ზედ-
მიწევნით დაუფლდა ძველ ხომბურ ენას. ქარ-
თული ორიგინალური და სომხური მასალების
საფუძველზე, სხვა პარალელური მასლის მო-
შველიებით, იგი სწავლობდა IV—V საუკუნე-
ების და ნაწილობრივ უფრო ადრეული ხანის
საქართველოს ისტორიის პრობლემებს.

ამ მუშაობის შედეგებიდან აღსანიშნავია 1882
წელს გამოქვეყნებული მონოგრაფია: „ლაზარე
ფარპეტის ცნობები საქართველოს შესახებ“.
(თარგმანი და გამოკვლევა). აქ ფართოდ არის
განხილული საქართველოს ისტორიის ხაყი-
თები ამიერკავკასიისა და წინა აზიის ისტო-
რიის ფონზე.

ნ. ჯანაშია „საქართველოს ისტორიის ნარკვე-
ვების“ რეკომენდების ერთ-ერთი ავტორია,
მას კუთვნის ნარკვევი აღმოსავლეთ საქარ-
თველოს IV—V საუკუნეების ისტორიის შესა-
ხებ.

უკანასკნელი ათი წლის მანძილზე ნ. ჯანაშია
მისთვის ჩვეული გულმოდგინებითა და გატა-
ცებით საგანგებოდ სწავლობდა ქართული
მწერლობის ჩვენამდე მოღწეულ უძველეს და
ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ძეგლს — „მუშა-
ნიის წამებას“. თავისი მუშაობის შედეგები
ავტორმა გამოაქვეყნა მთელ რიგ წერილებსა
და ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი ხასიათის
მონოგრაფიაში (1880). ნ. ჯანაშიას ძირითადი
მიზანი იყო გავრცევა ამ ძეგლის არსებულ რე-
დაქციათა ურთიერთმიმართება, მათ შორის უძ-
ველესის დადგენა. აღნიშნული მონოგრაფია
ქართული ისტორიისა და ფილოლოგიის მეც-
ნიერების მნიშვნელოვანი შენაძენია და წარ-

დგენილი იყო როგორც საღვთისმადლობის დიპლომატიკა.

ნაყოფიერ სამეცნიერო მუშაობასთან ერთად ნ. ჭანაშვილი წლების მანძილზე ეწეოდა პედაგოგიურ მოღვაწეობას თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, სადაც კითხულობდა სომხეთისა და აზერბაიჯანის ისტორიის წიგნებს და სპეცკურსებს.

თვალსაჩინო იყო ნ. ჭანაშვილის, როგორც სამეცნიერო საქმიანობის ორგანიზატორისა და ხელმძღვანელის როლი. უკანასკნელი 18 წლის მანძილზე, კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილის თანამდებობაზე მუშაობის დროს, იგი საქმიანდამი უდიდესი პასუხისმგებლობით, ღრმად ცოდნით, მეცნიერული პრინციპულობითა და ტაქტით ასრულებდა თავის მოვალეობას. იყო ხელნაწერთა ინსტიტუტის პერიოდული ორგანოს „მრავალთავის“ და ი. აბულაძის შრომების ცალკეული ტომების რედაქტორი.

სარგებლობდა რა დიდი ავტორიტეტით კოლეგებსა და თანამშრომელთა შორის, რაც განპირობებული იყო მისი პირადი თვისებებით ნ. ჭანაშვილი გამოირჩეოდა მომთხროვნეობით არამარტო სხვების, არამედ უწინარესად საკუთარი

თავის მიმართ. იგი იყო უარესად თავმდაბალი და უპრეტენზიო, არასდროს უზრუნია მაღალი წოდებებისა და ტიტულების მოპოვების ხათვის.

ნ. ჭანაშვილის სამეცნიერო, პედაგოგიური და საზოგადოებრივი მოღვაწეობა შერწყმული იყო ერთმანეთთან. იგი ვახლდით საქართველოს ისტორიის საზოგადოებების სწავლული მდივანი, არაერთი სამეცნიერო საბჭოს წევრი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმთან არსებული საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისიის წევრი და შთავარი ხარედაქციო კოლეგიის თავმჯდომარის მოადგილე. წლების მანძილზე ნ. ჭანაშვილი იყო ეურნალ „ცისკრის“ რედაქციის წევრი.

სხვადასხვა დროს ნ. ჭანაშვილი იყო საქართველოს ალკ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული სტუდენტთა კომისიის თავმჯდომარე, საქართველოს ალკ ცენტრალური კომიტეტის წევრი, სამჭვის იყო არჩეული საქართველოს კომპარტიის თბილისის კომიტეტის წევრად, იყო პარტიის ორგანიზაციის რაიკომის წევრი.

ნ. ჭანაშვილის კეთილშობილი, ნათელი სახე დაუვიწყარი იქნება ქართველი საზოგადოებრიობისათვის.

ე. ა. შავარდნაძე, გ. ნ. ენუქიძე, თ. ნ. მენთეშაშვილი, თ. ე. ჩიკაშვილი, ი. ბ. აბაშიძე, ნ. შ. ასათიანი, ა. მ. აბაშიძე, ვ. ვ. ბერიძე, ნ. ვ. გურბანიძე, ნ. ვ. ლუმაბაძე, ნ. ი. ლალიძე, გ. ა. მელიქიშვილი, ე. კ. მებრძეველი, ა. კ. სავარდელიძე, თ. ი. გილაძე, ე. კ. ხარაძე, გ. კ. ხალაძე, გ. ნ. წიგლაძე.